

Menningarminjar í Stokkseyrarhreppi

Svæðisskráning

Guðrún Alda Gísladóttir

Fornleifastofnun Íslands

FS179-02011

Reykjavík

2002

© *Fornleifastofnun Íslands*
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is

Efnisyfirlit

1	Inngangur	5
1.1	Um fornleifaskráningu	5
1.2	Um svæðiskráningu	8
1.3	Fornleifakönnun á svæðinu	10
2.	Yfirlit yfir sögu byggðar á svæðinu	13
3.	Skrá yfir fornleifar í Sandvíkurhreppi	23
	ÁR-127 Ferjunes (Óseyrames)	23
	ÁR-128 Refstokkur	27
	ÁR-129 Einarshöfn	28
	ÁR-130 Skúmsstaðir	32
	ÁR-133 Háeyri	39
	ÁR-143 Hraun	50
	ÁR-151 Stokkseyri	65
	ÁR-172 Skipar	87
	ÁR-173 Baugsstaðir	90
	ÁR-174 Hólar	96
	ÁR-175 Leiðólfsstaðir	104
	ÁR-176 Hæringsstaðir	105
	ÁR-182 Holt	111
	ÁR-184 Tóftir	115
	ÁR-185 Brattholt	117
	ÁR-189 Traðarholt	123
	ÁR-193 Miðkökkur	132
	ÁR-196 Ásgautsstaðir	138
	ÁR-197 Syðra-Sel	140
	ÁR-198 Efra-Sel	146
	ÁR-641 Fornleifar á fleiri en einni jörð	148
	ÁR-642 Óstaðsetjanlegar fornleifar	153
4.	Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	153
	Bæjarhólar og bæjarstæði	155
	Útihús	155
	Tún, garðar og akrar	156
	Kvíar og stekkir	157
	Beitarhús og sel	157
	Engjar og áveitur	158
	Útgerðarminjar	158
	Minjar um samkomur og þinghald	159
	Kuml og kirkjugarðar	159
	Samgönguminjar	160
	Þjóðsögustaðir	160
5.	Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	161
6.	Heimildaskrá	164

1. Inngangur

Í mars 2002 var hafist handa við svæðisskráningu fornleifa í Stokkseyrarhreppi í Árnessýslu. Eyrarbakkahreppur var ekki stofnaður fyrr en árið 1897 og er hann hér skráður með Stokkseyrarhreppi, því farið er eftir hreppaskiptingu eins og hún var 1847. Alls voru skráðar upplýsingar um 1097 fornleifar í hreppnum. Skráningin var unnin undir stjórn Orra Vésteinssonar fornleifafræðings af Elínu Ósk Hreiðarsdóttur og Guðrúnu Öldu Gísladóttur, sem einnig sá um frágang og ritun skýrslunnar. Verkið var unnið fyrir sveitarfélagið Árborg af Fornleifastofnun Íslands.

1.1. Um fornleifaskráningu

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenzka fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugunum og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathugun, en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum hefur Fornleifastofnun Íslands á undanförmum árum unnið að þróun aðferða við fornleifaskráningu sem fela í sér að skráningunni er skipt þrjú afmörkuð stig og eru þar höfð til viðmiðunar hin þrjú stig skipulagsvinnu; *svæðisskráning* - er gerð fyrir svæðisskipulagsgerð,

aðalskráning fyrir aðalskipulagsgerð og *deiliskráning* fyrir deiliskipulagsgerð. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi skipulagssvæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á skipulagssvæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu, og að vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulagðan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið af sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitarstjórnir og stofnanir þeirra, með hliðsjón af þörfum þeirra.

Hér á eftir verður gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa. Hér er þó greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Í 9. grein þjóðminjalaga er þessi skilgreining:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugöðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar,

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa búið. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað uppi. Þar sem slíkar sagnir eru, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistök skráð og er þetta vitanlega umdeilanlegt og byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum. Annarskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni eru t.d. um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst hinsvegar annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritum) er slíkum upplýsingum safnað á stigi svæðisskráningar.

Samkvæmt lögunum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar en við skráninguna er notuð aðeins víðari skilgreining. Allar byggingar úr torfi og grjóti eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru vitni um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hverskyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast Seinni heimstyrjöldinni, veru setuliðsins og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.fr.v) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlit um þær fyrr en á stigi aðalskráningar. Helst er að upplýsingar um gamlar sundlaugar komi fram við svæðisskráningu.

1.2 Um svæðisskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborðinu. Ekki var reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar gætu leynst þó þær séu ekki sýnilegar á yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands þróað aðferðir til að áætla staðsetningu menningarminja en það er mikilvægt bæði frá vísindalegu sjónarmiði og nauðsynlegt ef forðast á röskun minja við framkvæmdir. Annarsvegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hinsvegar eru óbeinar vísbendingar um byggð og búsetu en með því að fá yfirlit um hvar byggð hefur verið má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þótt þeirra sjái ekki stað lengur. Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er gert yfirlit um sögu byggðar, skilgreindar jarðir og takmörk þeirra og gert yfirlitskort um staði sem vitað er að búið var á. Helstu heimildir eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar þ.e. eiginlegum fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmörk sett og hún getur aldrei komið í staðin fyrir vettvangskonnnun (aðalskráningu). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19. öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hinsvegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hinsvegar gefa grófa mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu flokkar heimilda sem við er stuðst við svæðisskráningu fornleifa eru jarðabækur, túnakort, örnefnaskrár og fornleifaskýrslur:

Jarðabækur. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimildarrit um sögu byggðar á Íslandi og var hún tekin saman árið 1708 í Stokkseyrarhreppi. Þar að auki má nefna Jarðatal Johnsens frá 1847 og síðan II. bindið í ritröðinni Sunnlenskar byggðir. Hér verður einnig að telja með hin viðamiklu verk Guðna Jónssonar *Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi*, *Stokkseyringa saga* og *Saga Hraunshverfis á Eyrarbakka*. Auk þess rit Vigfúsar Guðmundssonar um sögu Eyrabakka. Saman gefa þessi rit allgóða mynd um dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu. Með því að bera jarðabækurnar saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst einnig gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður, en heildstæðar upplýsingar um dreifingu byggðar eru grundvöllur fyrir túlkun flestra annarra minja, þ.e. þeirra sem orðið hafa til í sambandi við landbúnað, en það er þorri allra fornleifa.

Túnakort. Um 1920 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2000 af tünnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig er ritað á kortin hversu stór túnin voru í fernetrum og/eða dagsláttum, hversu stór hluti þeirra var þýfður þegar mælt var og hversu stórir matjurtagarðar voru. Ekki er ártal á kortunum á skráningarsvæðinu en á langflestum þeirra koma fram bæjarstæði en úthúsa er ekki alltaf getið.

Örnefnaskrár. Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hinsvegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en örnefnasafnið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Örnefnalýsingar á skráningarsvæðinu eru allgóðar og eru til skrár yfir allar jarðirnar og hefur mikið þarfaverk verið unnið með því að ná saman þessum fróðleik áður en þeir sem til þekktu best féllu frá. Skráning örnefna á svæðinu hefur átt sér stað smátt og smátt, og hefur hún meira og minna verið unnin af heimamönnum. Mikill hluti örnefna er úr skrá Guðmundar Þórarinssonar frá 1955 með viðbótum Sigurðar Andersen. Sú skrá var gefin út af Sjóminjasafninu á Eyrarbakka árið 1997. Auk þess hafa Helgi Ívarsson frá Hólum og Jón Ingvarsson skráð allmargar jarðir í hreppnum. Misjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskrár en sjaldgæft er að höfundar skráanna láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingum á landinu. Örnefnaskrár eru stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á, en helstu gallar þeirra

eru, að ekki er hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráa, þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum og höfundar þeirra eru oft of staðkunnugir þannig að lýsingar á landslagi verið illskiljanlegar þeim sem ekki þekkja til. Sjaldgæft er að fornleifum sé lýst að marki í örnefnaskrá, heldur er langoftast aðeins getið um þær í framhjáhlaupi eða til skýringar.

Fornleifaskýrslur. Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenszka fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði, og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir.

Það má því segja að jarðabækur og skyldar heimildir gefi rammann utan um skráningu menningarminja, en þorri upplýsinga um einstaka staði kemur úr örnefnaskrá og af túnakortum. Á svæðum þar sem aðalskráning (vettvangsathugun) hefur ekki farið fram eru fornleifaskýrslur aðeins til um örfáa staði, og yfirleitt um staði sem á einhvern hátt hafa þótt sérstakir. Mjög sjaldgæft er að til séu nákvæmar lýsingar á minjum um landbúnaðarstörf og daglegt líf seinni alda.

1.3 Fornleifakönnun á svæðinu

Mikill áhugi var á fornaldarminjum í Danmörku í upphafi 19. aldar og lét konungleg nefnd um varðveislu fornminja þá skrá merkar minjar í öllu Danaveldi. Árið 1817 voru sendir út spurningalistar til sóknarpresta á Íslandi og þeir beðnir að gera grein fyrir fornum mannvirkjum og gripum sem fundust í sóknum þeirra. Svörin sem bárust nefndinni á næstu árum eru mjög misjöfn að lengd og gæðum og frá sumum prestum komu engin svör. Stokkseyrarkirkju var þá þjónað af prestinum í Gaulverjabæ, sr. Jakobi Árnasyni sem var prestur þar í 56 ár (1799-1855). Sr. Jakob skilaði ítarlegri skýrslu en margir kollegar hans á þeim tíma. Hann gerir að umtalsefni bæjarörnefnin Stjörnusteina og Framnes, dysjarnar í landi Traðarholts og segir frá því að grafið hafi verið í Skipphól í landi Stokkseyrar. Jakob nefnir forna götu við sjóinn á Eyrarbakka, örnefnið Þingdal á Stokkseyri og að lokum segir hann frá því að mikið af þjóðsögum sé að finna á svæðinu og að huldufólksstrú sé lifandi.¹ Reyndar var það svo að haugar fornmanna auk þingstaða, hofa og fornra sagna voru þær tegundir fornleifa sem mest ástæða þótti til að nefna á þessum tíma. Þessar áherslur voru að hluta til dregnar af spurningum nefndarinnar, sem greinilega hafði mestan áhuga á sýnilegum minnismerkjum um söguöldina, en reyndar lýsa þær líka almennri skoðun á fornminjum í

¹ FF I, 194 -199.

byrjun 19. aldar. Þær áherslur áttu ekki eftir að breytast næstu áratugi en áhugi jókst hins vegar mjög á íslenskum fornleifum er leið á 19. öld.

Árið 1838 sendi Hið íslenska bókmenntafélag spurningalista til sóknarpresta á Íslandi til undirbúnings Lýsingu Íslands. Í svörum geta flestir prestar um jarðir í sóknum sínum, eyðibýli, leiðir, bænhús og seljabúskap en segja fátt um aðrar fornleifar. Þegar seinni spurningalistinn er sendur sat Jakob Árnason enn sem prestur í Gaulverjabæ og þjónaði Stokkseyrarkirkju. Hann svarar samviskusamlega spurningum þeim sem fyrir hann eru lagðar en ekkert umfram það. Þrátt fyrir ágæta skýrslu um fornaldarleifar frá 1817 svarar Jakob spurningunni um fornleifar árið 1840 á þennan hátt: „Af fornleifum er hér lítið að segja, því sjóargangurinn hefur umrótað þeirri elstu byggð. Þó hafa fundist í fjörumáli gull- og silfurhringar...“² Sú elsta byggð sem Jakob vísar þarna til eru örnefni Stjörnusteinar og Framnes, sem sjórinn hefur að líkindum sópað á haf út í snemma á öldum.

Skipulegar rannsóknir á Íslendingasögnum áttu blómaskeið á seinni hluta 19. aldar, og voru þær, af hálfu Íslendinga að minnsta kosti, tengdar sjálfstæðisbaráttunni og þörf fyrir skýra mynd af eigin fortíð. Á þessum tíma gerðu menn sér grein fyrir að ein helsta leiðin til að sannreyna að hversu miklu leyti sögurnar segðu frá raunverulegum atburðum, var að athuga staða- og leiðalýsingar þeirra. Í þeim tilgangi reið danski handritafræðingurinn Kristian Kålund um landið á árunum 1872-74, með Íslendingasögnum í farteskinu og kannaði staði og leiðir sem lýst er í sögunum. Efst í huga Kålungs í Stokkseyrarhreppi var Flóamanna saga. Hann leggur út af staðháttum og örnefnum á ýmsa vegu, til þess að allt falli sem best að sögunum og spáir í hvar hinir fornu landnámsbæir Stjörnusteinar og Framnes muni helst hafa verið. Auk þessa hafði Kålund mikinn áhuga á Eyrarbakka (Eyrum) vegna hafnarinnar, enda er Eyra getið í mörgum fornsögum í sambandi við verslun, heimkomur og utanferðir. Þó virðist vera, af frásögn af staðháttum að dæma, að Kålund hafi ekki komið á alla staðina sjálfur, heldur styðjist hann við lýsingar annarra manna.³

Árið 1879 var Hið íslenska fornleifafélag stofnað og var markmið þess meðal annars að kanna forn mannvirki og einkum þau sem tengdust fornsögnum og samfélagi þjóðveldisaldar. Félagið gerði út leiðangra á sumrin til að kanna sögustaði og safna forngripum og var Sigurður Vigfússon gullsmiður og fornfræðingur aðal rannsóknarmaður félagsins fyrstu tíu árin. Árið 1880 gróf hann fram kumlin við Vaðhóla í landi Traðarholts, sem bæði Landnáma og Flóamanna saga greina frá⁴ og sr. Jakob Árnason kallar dysjar í

² SSÁ, 61-62

³ KK, 123-128.

⁴ ÍF I, 376; ÍF XIII, 247.

fornaldarskýrslu sinni frá 1817.⁵ Þessi kuml eru skráð í kumlatali Kristjáns Eldjárns og þar minnir Kristján réttilega á þá staðreynd að þessir haugar eru „eitt hinna fáu dæma þar sem heim og saman komi fornrit og fornkuml.“⁶ Eftir 1890 tók Brynjúlfur Jónsson við fornleifakönnun á vegum fornleifafélagsins og ferðaðist víða um land fram til 1910. Hann gerði fornleifarannsókn í Árnessýslu sumarið 1904. Hann gerir Stokkseyrarhreppi ágæt skil á yfirferð sinni og skoðar umhverfi og örnefni í ljósi þeirra Landnámu, fornsagna, sjávarhamfara og flóða sem þar hafa gengið yfir í gegnum tíðina. Auk þess skoðaði hann hoftóft í landi Kakkarhjáleigu sem hann segir „stekkjarlega“, hinn meinta haug Hærings Þorgrímssonar á Hæringsstöðum, sem hann telur af náttúrunni gerður, lýsir bæjarstaði Einarhafnar og ummerkjum í Óseyrarnesi.⁷ Daniel Bruun ferðaðist um Norður-og Suðurland sumarið 1897 en hefur lítið um Stokkseyrarhrepp að segja að öðru leyti en því að hann segir að engar minjar séu á Eyrarbakka af hinum forna verslunarstað. Þó eru nokkrar ljósmyndir og teikningar af Eyrarbakka í bók Bruuns. Þær eru teknar þá hann ríður til eða frá skipi.⁸ Eftir að Brynjúlfur Jónsson og Daniel Bruun hættu rannsóknarferðum sínum, lögðust könnunarferðir á vegum Fornleifafélagsins alveg niður. Á árunum kringum 1930 friðlýsti Matthías Þórðarson þáverandi þjóðminjavörður fjölda staða um allt land og þar á meðal Skúmsstaði og leifar Hásteins-, Ölvis-, Atla- og Hrafnshaugs. Hann fór nær alfarið eftir skýrslum Sigurðar, Brynjúlfs og Daniels Bruun. Þá friðlýsti Þór Magnússon, þjóðminjavörður, Óseyrarnes og Refstokk, 1981.⁹ Þegar unnið var við lagfæringar á Húsinu á Eyrarbakka árið 1995 var komið niður á steinlagða stétt. Stéttin var grafin fram af fornleifafræðingunum Ragnari Edvardssyni og Vilhjálmi Erni Vilhjálmsyni, sem einnig stjórnaði uppgrefninum. Stéttin, sem nú er öllum sýnileg, er talin vera elsta stéttin við Húsið, en það var reist 1765.¹⁰ Aðrar fornleifarannsóknir hafa ekki farið fram á skráningarsvæðinu.

⁵ Sigurður Vigfússon. „Rannsókn við Haugavað.“ *Árbók 1882*, 47-59.

⁶ KEKH 2000: Kristján Eldjárn. *Kuml og haugfé í heiðnum sið á Íslandi*, 71-74.

⁷ Brynjúlfur Jónsson. „Rannsókn í Árnesþingi sumarið 1904.“ *Árbók 1905*, 5-19.

⁸ Bruun, Daniel. *Íslenskt þjóðlíf í þúsund ár*, 197. Myndir: 34, 35, 45, 46, 212, 340 514.

⁹ Ágúst Ó. Georgsson. *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornminjar*, 72.

¹⁰ Ragnar Edvardsson (30. ág. 2002). Munnleg heimild.

2. Yfirlit um sögu byggðar á svæðinu

Aðferðunum sem hér verður beitt til þess að skoða byggð á svæðinu eru þær að fyrst er gerð grein fyrir landnámi eins og frá því er sagt í Landnámabók en á grunni þess og staðsetningu kumla og kirkna er hægt að setja fram tilgátur um hvaða jarðir byggðust fyrst. Kuml eru auðsjáanlega vísbending um byggð fyrir árið 1000, en kirkjur og bænhús eru yfirleitt talin hafa verið reist skömmu eftir kristnitöku. Nærtækasta skýringin á hinum mikla fjölda guðshúsa er sú að þau hafi upphaflega verið byggð í heimagrafreitum, sem voru líklega við hvern bæ eins og kumlateigar í heiðni. Sé svo má nota bænhús eða kirkju sem vísbendingu um að viðkomandi bær hafi verið komin í byggð á fyrri hluta 11. aldar. Jarðir þar sem kirkjur og bænhús hafa verið, eru að jafnaði stærri og dýrari en þær sem ekki höfðu slík hús og er því oft freistandi að álykta að minniháttar jarðir þar sem ekki hafa verið bænhús séu seinna til komnar, eða hafi að minnsta kosti ekki verið orðnar sjálfstæð býli á fyrri hluta 11. aldar. Ritaðar heimildir eru helstar Landnámabók, fornsögur og fornbréf.

Þeir bæir/bæjarörnefni á skráningarsvæðinu sem koma fyrir í Landnámu eru: *Ásgautsstaðir*, *Baugstaðir*, *Brattsholt*, *Einarshöfn* og *Eyrar* (og *Eyrbakki*, *Eyrar* var samnefni yfir allt svæðið og er kallað svo þegar farið var til eða frá skipi), *Framnes*, *Leiðólfsstaðir*, *Traðarholt*, *Stjörnusteinar*, *Stokkseyri* og *Ölvisstaðir*. Landnáma greinir frá landnámi á þessum slóðum á þann hátt að Hásteinn sonur Atla jarls mjóva í Noregi hafi komið hingað til lands ásamt sonum sínum Atla og Ölvi. Að fornum sið skaut Hásteinn út setstokkum sínum og komu þeir í land í Stálfjöru en Hásteinn á að hafa brotið skip sitt í Hásteinssundi austan Stokkseyrar. Hásteinn „nam land millim Rauðár ok Ölfusár upp til Fúlalækjar ok Breiðamýri alla upp at Holtum“¹¹ Í Sturlubók er Hásteinn sagður hafa búið á Stjörnusteinum „ok svá Ölvir son hans eptir hann; þar heita nú Ölvisstaðir.“¹² Hauksbók segir að hann hafi búið á Stokkseyri en Ölvir sonur hans á Stjörnusteinum.¹³ Landnámi sona Hásteins er lýst á þennan hátt í Sturlubók: „Ölvir hafði landnám allt fyrir utan Grímsá, Stokkseyri ok Ásgautsstaði, en Atli átti allt milli Grímsár ok Rauðár; hann bjó í Traðarholti. Ölvir andaðisk barnlauss; Atli tók eptir hann lönd ok lausafé; hans leysingi var Brattr í Brattsholti ok Leiðólfr á Leiðólfsstöðum.“¹⁴ Baugstaðir eru fyrst sagðir byggðir af Baugi Rauðssyni (langafa Gunnars Hámundarsonar á Hlíðarenda). Hann bjó þar aðeins einn vetur en nam svo Fljótshlíð alla eftir

¹¹ ÍF I, 373.

¹² ÍF I, 371.

¹³ ÍF I, 371, 373.

¹⁴ ÍF I 372.

ráði mágs síns, Hængs.¹⁵ Í Framnesi á að hafa búið Hallsteinn, mágur Hásteins. Því er lýst svo í Landnámu „honum gaf hann [Hásteinn] ytra hlut Eyrarbakka; hann bjó á Framnesi.“¹⁶

Þrjú þessara bæjarstæða eru týnd í dag, Stjörnusteinar, Framnes og Ölvistaðir. Framnes hefur að líkindum orðið sjávangangi að bráð og vitað er að bæjarstæðið hefur verið fært a.m.k. 4 sinnum, breytt um heiti í leiðinni og nefnst Hraun og Stóra-Hraun. Talið er líklegast að Framnes hafi staðið fram undan Gamla-Hrauni¹⁷ og er saga þessa bæjar ein sú litríkasta sem um getur hér á landi. Um Ölvistaði hefur margt verið ritað og rætt því orðalagið í Landnámu „þar heita nú Ölvistaðir“¹⁸ bendir til að bærinn hafi þá þegar verið farinn í eyði. Í Flóamanna sögu er talað um að „þar heiti nú Ölvistöptir“¹⁹ sem bendir greinilega til þess að bærinn hafi verið farinn í eyði á ritunartíma sögunnar, sem er talinn vera í kringum 1300, en enginn veit hvar bærinn á að hafa staðið. Bæjarnafnið Stjörnusteinar hefur ekki síður valdið mönnum heilabrotum. Enginn veit hvar bæjarstæðið með þetta sérstaka nafn á að hafa verið en að því hafa verið leiddar líkur að það hafi verið á skerjunum fram undan Stokkseyri þar sem örnefnið Stjörnusteina er að finna.²⁰ Í Grænlandinga sögu kemur Drepstokkur (Refstokkur) fyrir og er sögð landnámsjörð. Landnámið er skýrt á þann hátt að Ingjólfr Arnarsson hafi gefið frænda sínum Herjólfvi Bárðarsyni „land á milli Vágs [nm. Kirkjuvogs] og Reykjaness. Herjólfur bó fyrst á Drepstokki.“²¹ Grænlandinga sögu ber saman við Landnámu (Hauksbók) um landnám í Flóa að öðru leyti en þessu með Drepstokk.²² Í Flóamanna sögu koma sömu bæir fyrir og ætla má að allir bæir sem nefndir eru í þessum heimildum hafi verið komnir í byggð þegar þær voru ritaðar. Samkvæmt þessu hafa því Stokkseyri, Stjörnusteinar, Framnes, Ölvistaðir og Traðarholt verið landnámsbæir. Brattsholt, Leiðólfsstaðir og Drepstokkur hafa byggst á svipuðum tíma auk þess sem jarðarinnar Ásgautsstaða er einnig getið. Eyra og Einarshafnar er hins vegar nær einungis getið í sambandi við skipaferðir.²³

Fjögur kuml hafa fundist á skráningarsvæðinu. Þau fundust öll í svokölluðum Vaðhólum í landi Traðarholts og eru órækur vitnisburður um byggð fyrir 1000. Kumlin eru nokkuð langt frá bæjum, en slík kuml eru yfirleitt á merkjum. Það má því hafa þau sem

¹⁵ ÍF I, 352.

¹⁶ ÍF I, 372.

¹⁷ JÁM II, 69, 71; SB II, 281; EÖ, 5, 53 og GJ: Saga Hraunhverfis, 10-12.

¹⁸ ÍF I, 371.

¹⁹ ÍF XIII, 240.

²⁰ Ö-Skipafjara b), 1-2; Brynjúlfur Jónsson. „Rannsókn 1904“, 8-9; Guðni Jónsson. *Bólstaðir og búendur*, 114; FF, 195.

²¹ ÍF IV, 244.

²² ÍF I, 395.

²³ ÍF I, 376, 378, 265, 352, 354, 378. vegna skipferða, en einu sinni er Eyrarbakka getið í öðru samhengi þ.e. þegar Hásteinn gefur Hallsteini ytra hlut Eyrarbakka, 372.

vísbendingu að þegar á 10. öld hafi verið komin byggð í Traðarholti og á Skipum, eða jafnvel á Stjörmusteinum, því örnefnið Stjörmusteinar er sunnan Skipa.

Að líkindum hefur verið kirkja, bændakirkja, á Stokkseyri frá upphafi. Jörðin hefur alltaf verið í bændaeign og hátt metin eða 60 hdr. að dýrleika. Hún er nefnd í kirknaskrá Páls biskups Jónssonar frá því um 1200²⁴ og í Vilkinsmáldaga frá 1397 sem „Mariukirkia a Stokkseyri“. Er hún þá sögð eiga land í Meðalholti í Flóa og að þar skuli vera prestur heimilisfastur.²⁵ Þögn er um kirkjuna í heimildum þar til Stokkseyri er nefnd í sölubréfi frá 24.6.1471 þegar Jón nokkur Ólafsson kaupir jörðina af Árna Sæmundssyni. Meðal skilmála er að:

...fyrir greindr ame [lofaði] að luka kirkiunni til æ stokseyre suo mikla peninga sem hann hefer vid tekid en þat sem fallid hefer kirkiunne æ stockseyre til eignar suo leinge sem hann hefer æ buid greindre jordu halfre kirkiunne til eignar þa lofadi fyrir greindr jon suara þui kirkiune.²⁶

Frá því seint á 15 öld og fram til 1856 var Stokkseyri þjónað af Gaulverjabæjarprestum og var kirkjan bændakirkja til ársins 1886.²⁷

Telja má líklegt að jarðir, þar sem guðshús voru, hafi byggst á 11. öld. Fyrir utan kirkjustaðinn Stokkseyri hefur byggð því hafist snemma á öðrum bæjum þar sem voru útkirkjur og bænhus. Heimildir eru um slík hús á Hæringsstöðum (jarðardýrleiki um 20-30 hdr.) og Háeyri (jarðardýrleiki yfirleitt um 15 hdr. en kemst hæst í 40 hdr.). Hæringsstaða er ekki getið í Landnámu, en Dr. Guðni Jónsson telur hana hafa verið byggð af Hæringi Þorgrímssyni frá Traðarholti um 970²⁸ og Vilkinsmáldagi 1397 greinir frá því að kirkja helguð heilögum Þorláki hafi verið á Hæringsstöðum en um hana eru engar frekari heimildir.²⁹ Í viðbótum við Þorláks sögu helga, sem fjallar um jarteinir, kemur fram að kirkja sé á Háeyri á 13. öld. Kirkjan er nefnd í sambandi við það að bóndinn Jörundur á Drepstokki heiti því m.a. að „gefa rapt til kirkjunnar á Háeyri“ ef hann endurheimti bát sinn sem tók upp í óveðri.³⁰ Í Örnefnaskrá Eyrarbakka segir að varla hafi kirkja þessi staðið lengi og líklega ekki verið meira en hálfkirkja.³¹ Í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1708 kemur fram að bænhus hafi verið á Háeyri:

²⁴ DI XII, 8.

²⁵ DI IV, 55-56

²⁶ DI V, 618-619

²⁷ SB II, 194-196

²⁸ GJ: Guðni Jónsson. *Stokkseyringa saga* I, 1.

²⁹ DI VI, 58

³⁰ Biskupasögur I, 388.

³¹ EÖ, 12.

Bænhús var hjer bygt fyrir meir en 60 árum, og voru tíðir veittar þegar heimafólk meðtók sacramento um 6 eður 8 ár, og var þetta sjerdeilis gjört fyrir bæn ábúandans, sem var háöldruð kvenpersóna Rannveig Jónsdóttir. En síðan hún andaðist, vita menn ei að hjer hafi tíðir veittar verið.³²

Rannveig Jónsdóttir mun hafa andast 1654³³ og því mun bænhús þetta hafa verið í notkun um miðja 17. öld.

Um fleiri guðshús er ekki vitað á svæðinu sem er óvenjulegt því algengt var að slík hús væru á öðrum til þriðja hverjum bæ. Heimildir eru ekki alltaf tiltækar um bænhús eða útkirkjur og má vera að slík hús hafi verið fleiri í Stokkseyrarhreppi, en að heimildir hafi ekki varðveist um þau. Sé litið á náttúrufar á þessum slóðum er landslagi þannig hátt að það er flatt og fremur auðvelt yfirferðar, og kirkjuvegur styttri í Stokkseyrarhreppi en á mörgum öðrum stöðum landsins. Langflest lögbýli í hreppnum, eða 15 af 20, áttu kirkjusókn að Stokkseyri ásamt hjáleigum sínum. Árið 1847 áttu 5 austustu lögbýli hreppsins; Baugsstaðir, Hólar, Leiðólfsstaðir, Hæringsstaðir og Holt, kirkjusókn að Gaulverjabæ. Tvö nyrstu býli hreppsins og hjáleigur Hæringsstaða, Oddagarðar og Brú (Teitsel) áttu hinsvegar kirkjusókn að Hraungerði í Hraungerðishreppi.³⁴ Líklega hefur þótt þörf, á sínum tíma, að hafa kirkju á Hæringsstöðum, sem þá hefur þjónað austasta hluta hreppsins sem átti um lengstan kirkjuveg að fara til Stokkseyrar. Síðar hefur verið tekin ákvörðun um að leggja niður Hæringsstaðakirkju og að allir þessir Skálholtsstólsbæir myndu fremur sækja kirkju að Gaulverjabæ en Stokkseyri, enda um styttri kirkjuveg er að ræða þó önnur lögmál hafi að líkindum einnig stjórnað sóknarskiptingunni því um feita bita er að ræða sé talið í jarðardýrleika (sjá töflu hér að neðan). Erfiðara er um að spá af hverju kirkjan á Háeyri var lögð niður. Um 4 km eru á milli Stokkseyrar og Háeyrar (Eyrarbakka) sem er heldur styttra en á milli austustu bæja hreppsins og Stokkseyrar. Þó er ekki verið að tala um neina ógnarvegalegd. Jón Pálsson orðar það svo:

Vegalengdin milli Stokkseyrar og Eyrarbakka er rösklega einnar klukkustundar gangur fyrir gangandi menn, en á milli ána [Ölfusár og Baugsstaðasíkis] hér um bil sex tíma gangur. Liggur leiðin um beinharða valllendisbakka, grasi gróna víðast hvar, með sendinni malarrót og hvítgulum skeljasandi.³⁵

³²JÁM II, 72

³³SE I, 52.

³⁴JJ, 78-79.

³⁵Jón Pálsson. Austantóruur II, 8.

Háeyrarkirkja hefur því að líkindum þjónað suðurhluta hreppsins þar til hún var aflögð snemma á öldum. Ekki var aftur stofnuð kirkja syðst í hreppnum fyrr en Eyrarbakkakirkja var reist 1890 að kröfu hins nýja þéttbýliskjarna, sem þar var risinn.

Þá má draga ályktanir um byggðapróun af dýrleika jarða. Dýrleikinn var fasteignamat sem virðist hafa verið fastsett mjög snemma, a.m.k. þegar á 12. öld og má því hafa hann sem vísbendingu um misjöfn gæði jarðanna. Sennilegt verður að telja að dýrustu jarðirnar séu á þeim stöðum sem bestir voru til búsetu og því líklegir til að hafa byggst fyrst. Í töflunni hér að neðan eru teknar til samanburðar þrjár heimildir um fasteignamat. Matið frá 1686 er unnið upp úr skrá um dýrleika og landskuld jarða á Íslandi³⁶, matið frá 1708 er tekið úr jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín³⁷ og matið 1847 úr Jarðatali Johnsens.³⁸

Nafn jarðar/eigandi	Dýrleiki 1686 í hdr./eigandi	Dýrleiki 1708 í hdr./eigandi	Dýrleiki 1847 í hdr./eigandi
Ferjunes (Óseyrarnes)	25 /Skálholtsstóll	Óviss /Skálholtsst.	25 / Skálholtsst.
Refstokkur	16 / "	" / "	12 1/3 / "
Einarshöfn	10 / "	" / "	15 1/3 / "
Skúmsstaðir	21 / "	" / "	32 1/3 / "
Háeyri	40 /Bændaeign	15 /Bændaeign	15 / Bændaeign
Hraun	35 /Skálholtsstóll	Óviss. /Skálholtsst.	48 2/3 / Skálholtsst.
Stokkseyri	60 /Bændaeign	60 /Bændaeign	60 / Bændaeign
Skipar	23 /Skálholtsstóll	Óviss. /Skálholtsst.	23 2/3 / Skálholtsst.
Baugsstaðir	30 / "	" / "	23 2/3 / "
Hólar	30 / "	" / "	42 2/3 / "
Leiðólfsstaðir	10 / "	" / "	17 2/3 / "
Hæringsstaðir	20 / "	" / "	30 2/3 / "
Holt	20 /Bændaeign	10 / Bændaeign	10 / Bændaeign
Tóptir	10 /Skálholtsstóll	Óviss. / Skálholtsst.	11 1/3 / Skálholtsst.
Brattholt	16 /Bændaeign	15 / Bændaeign	15 / Bændaeign
Traðarholt	30 / "	30 " / "	30 / "
Miðkökkur	13 / "	20 " / "	7 (20) / "
Ásgautsstaðir	16 / "	10 " / "	10 / "
Syðrasel	10/Stokkseyrarkirkja	Óviss /Stokkseyrarkirk	Óviss / Stokkseyark
Efrasel	10/ "	" / "	" / "

Meðaldýrleiki jarða í Árnessýslu árið 1847 var um 27 hdr. og meðaldýrleiki jarða í Stokkseyrarhreppi var 24 hdr. Hæst metna jörð hreppsins var 60 hdr. og lægsta 7 hdr., en það var á jörð sem hafði verið skipt í þrennt (Kekki). Sex jarðir í Stokkseyrarhreppi höfðu herra mat en meðaldýrleiki sýslunnar; Skúmsstaðir, Hraun, Stokkseyri, Hólar, Hæringsstaðir og

³⁶ BL, 103-104.

³⁷ JÁM II, 40-89.

³⁸ JJ, 59-61.

Traðarholt. Af þessum jörðum eru 2 kirkjustaðir. Sé litið á töfluna sést að hæst metna jörð hreppsins, Stokkseyri heldur sínu mati óbreyttu en nokkrar jarðir taka miklum breytingum. Forni kirkjustaðurinn Háeyri en hátt metin jörð árið 1686 en það virðist einsdæmi eins og Vigfús Guðmundsson bendir á í riti sínu *Sögu Eyrarbakka* I, því bæði fyrr og síðar er jörðin í kringum 15 hdr. Vigfúsi finnst jörðin óeðlilega lágt metin miðað við það útsvar sem greitt var af henni.³⁹ Dýrleiki Hrauns hækkar talsvert á 19. öld og geta leigutekjur af auknum fjölda hjáleigna og þéttbýlismyndun spilað þar inn í, þó það hefði líka átt að hafa jákvæð áhrif á dýrleika Háeyrar eins og það virðist gera á Skúmsstöðum og í Einarshöfn. Aðeins tvær jarðir, sem nefndar eru í fornsögum, Traðarholt og Stokkseyri, eru yfir meðaldýrleika. Milli Traðarholts og Skipa (23 hdr.) voru kumlin, sem eru örugg vísbending um byggð fyrir 1000. Forni kirkjustaðurinn Hæringsstaðir er yfir meðaldýrleika, 30 hdr., en Háeyri hinsvegar langt undir. Af dýrleikanum má því draga þær ályktanir að jarðirnar Skúmsstaðir, Hraun (Framnes?), Stokkseyri, Hólar, Hæringsstaðir og Traðarholt hafi snemma þótt fýsilegur kostur, auk Ferjuness, Skipa, Baugsstaða og Háeyrar. Einnig má sjá hversu margar jarðir biskupstóllinn í Skálholti hefur náð undir sig því hann átti meira en helming jarða í hreppnum og margar þeirra hátt metnar að dýrleika.

Elstu fornbréfin eru frá 13. öld og má af þeim fá nokkra hugmynd um byggðaskipan á svæðinu. Flestar jarðir í Stokkseyrarhreppi koma fyrir í fornum skjölum, bæði í máldögum kirkna og sölu- og vitnisburðarbréfum. Einarshafnar er fyrst getið í máldaga Viðeyjar frá 1226 en þá er vitnað í annála frá 1215 að þeir Sæmundur Jónsson í Odda og Þorvaldur Gizurarson hafi lagt hald á varning kaupmanna frá Björgvin, á Eyrarbakka. Þar af mun hafa risið fjandskapur milli Oddaverja og Björgvinjarmanna sem leiddi af sér margt illt.⁴⁰ Hraun og Stokkseyri koma fyrir í rekaskrá Skálholtsstaðar frá 1270.⁴¹ Hæringsstaðakirkja kemur fyrir í Vilkinsmáldaga frá 1397.⁴² Ásgautsstaðir koma fyrir í sölubréfi 1471 þegar Jón Ólafsson kaupir af Árna Sæmundssyni hálfa jörðina Stokkseyri og alla Ásgautsstaði á Eyrarbakka fyrir Belgsstaði og tuttugu hundruð í Drambholtsstöðum í Biskupstungum.⁴³ Kakka er fyrst getið í sambandi við atburði sem gerðust árið 1477, þá er hún óskipt.⁴⁴ Traðarholt kemur fyrir í sölubréfi 1502 þegar Stefán Skálholtsbiskup kaupir jörðina af Þorvarði Erlendssyni lögmanni.⁴⁵ Holts og Tófta er getið í sölubréfi árið 1508 þegar Stefán

³⁹ SE I, 53.

⁴⁰ DI I, 488, 602-3

⁴¹ DI II, 75.

⁴² DI VI, 58.

⁴³ DI V, 618-619.

⁴⁴ Guðni Jónsson. *Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi*, 94.

⁴⁵ DI VII, 623.

Skálholtsbiskup selur Páli Þórðarsyni Hróarsholt í Flóa fyrir þær.⁴⁶ Háeyrar er getið í reikningsskapparbréfi Gizurar biskups við Arnór Eyjólfsson árið 1545.⁴⁷ Í skiptabréfi frá 1558 kemur Brattsholt fyrir þegar Páll Oddsson selur Birni Björnssyni part úr jörðinni Traustholti í Flóa. Í stað þessa jarðarparts lætur Páll Valgerði konu sína fá jafnstóran part úr hans jörðu, Brattsholti.⁴⁸ Sama ár (1558) er Háeyrar getið í skiptabréfi Eyjólfssonar í Dal undir Eyjafjöllum.⁴⁹ Skúmsstaða er fyrst getið um 1560 þegar Oddur Grímsson fyrrum ábúandi á Skúmsstöðum (Oddur var ábúandi þar um 1540) vitnar um landamerki Stokkseyrar, Hrauns og Háeyrar.⁵⁰ Efrasels og Syðrasels er einnig getið í þessari sömu heimild. Fornbréfasafnið geymir oft landamerkjálýsingar, en þessi er sú eina úr Stokkseyrarhreppi sem þar er að finna. En þó heimildir geti ekki um jarðir fyrr en á 13. öld, segir það lítið um hvenær þær voru fyrst byggðar og má ætla að flest lögbýlin hafi verið komin í byggð á 11. öld í síðasta lagi. Af ritheimildum er ekki að merkja annað en að lögbýlin í Flóanum hafi verið komin í stöðugt horf á 13. öld, en líklega mun fyrr.

Fyrir utan bæjarhóla á býlum sem verið hafa í byggð fram á 20. öld eru á flestum stöðum á landinu fjölmargir staðir þar sem byggð hefur annaðhvort varað í stuttan tíma eða þar sem hjáleigur eða afbýli hafa lagst í eyði fyrir 1847. Á skráningarsvæðinu er reyndin ekki sú, því sérstaða Stokkseyrarhrepps liggur ekki hvað síst í mikilli hjáleigubbyggð. Á 17. öld varð mikil byggðaaukning á Íslandi, fjöldi hjáleigna og smákota byggðust upp um allt land, sum í skamman tíma en allmörg hafa haldist í byggð fram á þennan dag. Ástæður þessarar þróunar eru margvíslegar.

Lítum fyrst á náttúrufar og landslag í Flóanum, sem er marflatt að kalla. Fremst við sjóinn er Bakkinn (Eyrarbakkinn), kampur, upphækkun af möl og sandi sem sjórinn hefur mulið úr hrauninu og fært upp í fjöruna, auk þess sem framburður ána hefur séð um að hlaða upp. Bakkinn er víða hærri en mýrlendið fyrir ofan, sem nefnist Breiðamýri, og mynduðust því lón og tjarnir ofan bæjanna, sem flestir röðuðu sér á Bakkann. Skjólítið er þarna í sveitinni og gerir oft skaðaveður af suðri og suðvestri og gengur þá sjórinn yfir byggðina.⁵¹ Áður en farið var að reisa sjóvarnargarða á 19. öld olli sjórinn miklum búsifjum og landbroti, eins og byggðasaga einstakra bæja vitnar til um, því algengt var að bæjarstæðin væru margflutt til í landinu. Þrjú lögbýli lögðust af vegna ágangs sjávar á 17. og 18 öld, Ferjunes,

⁴⁶ DI VIII, 254.

⁴⁷ DI XI, 450.

⁴⁸ DXIII, 342.

⁴⁹ DI XIII, 326.

⁵⁰ DI XIII, 562.

⁵¹ SE I, 3-4; SB II, 177-178.

Refstokkur og Einarshöfn, þó túnin væri nýtt áfram og kaupúnið Eyrarbakki risi síðar í landi Einarshafnar (og í landi Skúmsstaða og Háeyrar).

Í Stokkseyrarhreppi var margbýlt á flestum jörðunum, og hjáleigur og tómthús mörg, sérstaklega á jörðum sem lágu við sjóinn og á þeim býlum var ekki síður treyst á sjósókn en búskap. Skýringanna hlýtur að vera að leita í því sem skilur skráningarsvæðið frá öðrum stöðum landsins, höfninni og versluninni. Á Bakkann kom fjöldi manns úr Árnes-, Rangárvalla- og Skaftafellsýslum í kaupsstað og fólk hvaðanæva að af landinu til að taka sér far utan. Strax í Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1708 eru taldar upp um 70 hjáleigur og tómthús í hreppnum, þar af 24 í kringum Stokkseyri, 9 í kringum Hraun (Hraunshverfi), 14 í Skúmsstaðalandi og 10 á Háeyri. Hálfri öld síðar þegar Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson fóru um svæðið, virðist sem býlum hafi enn fjölgað í hreppnum: „Þar eru 19 stórjarðir, og er meira en einbýlt á þeim flestum og þrí-til fjórbýlt á sumum, en auk þessa eru þar nálægt 90 kotbæir, þegar taldar eru hjáleigur allar og þurrabúðir.“⁵² Á öðrum stað segja þeir félagar: „Frá Eyrarbakka er sjór sóttur hingað og þangað, en mest á smábátum og einungis af heimamönnum þar, en utansveitarmenn koma þangað ekki til róðra.“⁵³ En þó hefur að líkindum alltaf verið nokkur verstöð á Eyrarbakka þó hún hafi verið smá í sniðum

Hjáleigubúskapur tók enn annað stökk á seinni hluta 19. aldar. Sr. Jakob Árnason segir í Sýslu og sóknarlýsingum frá 1839 þegar hann er inntur eftir eyðijörðum og nýbýlum: „Því síður eru eyðijarðir hér, að flestum jörðum er of mjög skipt í sundur í tvíbýli og þríbýli vegna fólksfjölgunar.“⁵⁴ Kristian Kålund bætir um betur þegar hann lýsir ástandinu svo á seinni hluta 19. aldar:

Hér eru engin óbyggð svæði innan um byggða landið, og því er hér óvenju þéttbýlt, þéttbýlla en æskilegt er, miðað við það stig sem íslenskur landbúnaður stendur á. Í staðinn fyrir einstaka bæi eru næstum alls staðar hverfi og 2-3 bændur á hverjum bæ, og næstum allir eru fátækir ...⁵⁵

Heimræði var að líkindum á Stokkseyri frá upphafi, en ekki varð þar verstöð fyrr en á 18. öld. Um 1890 eru getið um 46 verbúðir þar, stærsta verbúðahverfi landsins á þeim tíma. Umtalsverð verstöð varð ekki á Eyrarbakka fyrr en á síðari hluta 19. aldar og eru þá heimildir um 5 verbúðir þar.⁵⁶ Þarna verður að slá á þann varnagla að þær verbúðir sem Lúðvík

⁵² FEB II, 253.

⁵³ FEB II, 259.

⁵⁴ SSÁ, 60.

⁵⁵ KK, 124.

⁵⁶ Lúðvík Kristjánsson. Íslenskir sjávarhættir II, 35.

Kristjánsson telur fram séu hluti af þeim þurrabúðum og tómthúsum (býlum) sem þegar hafa verið skráð. Enda segir hann á öðrum stað að:

Margir sem áður hírðust eingöngu í verbúðum, eiga þess nú kost að fá inni í hýbýlum þurrabúðarmanna, og eftir því sem íverustöðum fjölgar, fækkar verbúðunum að sama skapi...Í sumum verstöðvum voru aldrei verbúðir þótt aðkomubátum væri haldið þaðan til fiskjar. Áhafnir þeirra fengu allar inni á bæjum, sem næstir voru verstöðinni, og nutu vissrar þjónustu. Þessir bæir voru ýmist lögbýli, hjáleigur eða þurrabúðir.⁵⁷

Í Stokkseyrarhreppi gæti þessi skilgreining átt vel við.

Byggðin í kringum Hraun, Stokkseyri og Skúmsstaði og fleiri bæi hélt áfram að eflast á 19. og 20. öld og endaði sú þróun með kaupstöðunum Eyrarbakka og Stokkseyri. Erfitt er að henda reiður á hversu margar hjáleigur voru á svæðinu því þær skiptu ítrekað um nöfn, voru færðar til eða byggðar upp á rústum eldri hjáleigna. Margbýlt gat verið á jörðunum, eins og áður hefur komið fram, og báru þau býli oft engin sérstök heiti. Leiða má að því líkur að sum býlin séu tvískráð því erfitt er að átta sig af ritheimildum og lýsingum margra manna hvar býli lágu. Í svæðisskráningunni eru skráð 20 lögbýli og 205 býli og eru býlin allt frá fornum hjáleigum til nýbýla sem byggðust upp á seinni hluta 19. aldar fram til aldamóta 1900.

Sé litið til þess að í hreppnum er aðeins eitt stórbýli á landsmælikvarða, Stokkseyri (60 hdr.) og gríðarlega mikil hjáleigubbyggð má leiða hugann að því hvernig byggðin í Stokkseyrarhreppi mótaðist í öndverðu. Í Landnámu er margra bæja á skráningarsvæðinu getið og Eyrar koma fyrir í flestum fornsögum sem bendir til að snemma hafi mikil umferð verið um þetta svæði. Kumlin sem fundist hafa eru öruggt vitni um byggð fyrir 1000 og heimildir sýna að bæði kirkjuvöld og auðugir höfðingjar hafa snemma sóst eftir ítökum á svæðinu. Við lok 18. aldar voru allar jarðir hreppsins annaðhvort í eigu Stokkseyrarættarinnar, Stokkseyrarkirkju eða Skálholtsstaðar.⁵⁸ Skálholtsstaður átti skv. jarðatali frá 1686 (og áfram) 11 jarðir af 20, eða 55% jarða í hreppnum, og öll gögn og gæði sem þeim jörðum fylgdu. Rekaviður hefur sjálfsagt strax á 10. öld verið talinn til hlunninda, þegar skógar landsins voru orðnir mikið eyddir. Kirkjan hefur að öllum líkindum náð rekaítökum á svæðinu strax á 12. öld, þegar henni fór að vaxa fiskur um hrygg. Auk þess voru miklar tekjur af skreiðarútflutningi enda hægt um vik, stutt á miðin og höfn við höndina, auk hlunninda af sölvatekju og þangtekju. Vitað er af heimildum að auk „þéttbýlisins“ sem

⁵⁷ Lúðvík Kristjánsson. Íslenskir sjávarhættir II, 32.

⁵⁸ Guðni Jónsson. *Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi*, 3.

⁵⁸ DI VII, 623.

þarna var í formi hjáleigna og þurrabúða kom árlega fjölmenni á Bakkann vegna verslunarinnar.

Sjávarútvegur hefur án efa verið stundaður frá upphafi á Íslandi, samhliða landbúnaði, og telja má einsýnt að landnámsmenn í neðanverðum Flóa hafa kunnað til fiskveiða. Á 13. öld urðu verulegar breytingar í íslensku þjóðlífi þegar sjávarútvegur fór að fá aukið vægi. Verstöðvar spruttu upp þar sem stutt var á miðin, menn fóru í auknum mæli að treysta á sjósókn og ný stétt manna, búðsetufólk eða þurrabúðarfólk, varð til. Það er ljóst að sjávarútvegur hefur leikið stórt hlutverk í byggðarlaginu frá öndverðu. Líklega hefur þróunin verið á þá vegu að búskapur og útræði hafi verið á Eyra-svæðinu frá landnámi, svæðið strax orðið mikilvægt vegna hafnarinnar og þeirrar umferðar sem henni fylgdi og svo þegar fiskveiðar jukust hefur vægi svæðisins enn aukist. Þar sem margbýlt var á hverri jörð má ætla að landbúnaðurinn einn hafi ekki staðið undir þeim mannfjölda og er sennilegt að a.m.k. hluti heimilanna hafi nær eingöngu treyst á sjósókn sér til viðurværis.

Af dreifingu bæja í hreppnum má greina þrjá byggðakjarna í hinum forna Stokkseyrarhreppi, áður honum var skipt í tvö sveitarfélög árið 1897. Dr. Guðni Jónsson liti lagi Stokkseyrarhrepps við jafnarma þríhyrning. Austurhlið við Gaulverjabæjarhrepp, norðurhlið við Sandvíkurhrepp, suðurmörk við Óseyrarnes (Ferjunes), við ósa Ölfusuár og suðurmörk strandlengjan milli Ölfusár og Hróarholtslæks.⁵⁹ Syðsti kjarninn er í kringum kaupstaðinn Eyrarbakka. Í honum er Hraunshverfi (Stóra-Hraun og hjáleigur þess) auk Óseyrarness, Refstokks, Einarshafnar, Skúmsstaða og Háeyrar. Miðkjarninn er í kringum Stokkseyri, og telur Efra-, og Syðrasel, Skipa, Traðarholt og Tóptir. Austasti kjarninn er sá sem teygir sig í norðurátt upp með Hróarholtsslæk. Í honum standa Baugsstaðir, Hólar, Leiðólfsstaðir, Hæringsstaðir, Holt, Kakkabæirnir og Ásgautsstaðir. Í öllum þessum byggðakjörnum voru kirkjur, á Háeyri í syðsta kjarnanum, á Stokkseyri og svo á Hæringsstöðum í austasta kjarnanum.

Öll lögbýlin í hreppnum standa við sjávarsíðuna þar til komið er austur fyrir Stokkseyri, þá fer byggðin að teygja sig inn til landsins. Leiða má að því líkur að kjarninn í kringum Stokkseyri hafi verið sá sem, byggðist fyrst. Fyrir utan að Stokkseyri var landnámsjörð, hæst metna býli hreppsins, kirkjustaður og þingstaður, fundust kumlin í þessum kjarna, í landi Traðarholts. Þetta svæði hefur því byggst með vissu fyrir árið 1000.

Bæjanöfn sem eru ósamsett náttúrunöfn eru yfirleitt talin til marks um elsta stig búsetu. Algengustu liðir í bæjanöfnum í Landnámu eru fell, dalur, holt, nes, vík, hóll, á og

⁵⁹ SB II, 172.

eyri og flest þeirra ósamsett.⁶⁰ Ósamsettu náttúrunöfn hreppsins eru fimm: Holt, Hólar, Nes (sem síðar kallaðist Óseyrarnes og Ferjunes) og Hraun. Það er dálítið á skjön að þessara jarða er að engu getið í elstu ritheimildum þó þær hafi að líkindum verið komnar snemma í byggð. Holt er lágt metin jörð eftir 1686 og er ekki getið í fornsögum. Hólar er hátt metin og bendir það til þess að jörðin hafi byggst snemma. Hraun er að líkindum seinni tíma nafn, dregið af landslagi þegar bærinn var fluttur af Framnesinu. Allar landnámsjarðirnar draga þó nafn af náttúruleiknum, þó samsett séu: -nes, -eyri, -holt og -steinn.⁶¹ Bæjanöfn sem enda á -staðir eru yfirleitt taldir tilheyra seinni stigum landnáms. Fimm lögbýli með -staða endingu eru í hreppnum: Skúmsstaðir, Baugsstaðir, Leiðólfsstaðir, Hæringsstaðir og Ásgautsstaðir, og samræmist það þeim heimildum sem tiltækar eru um byggðapróun í hreppnum. Fjögur lögbýli draga nafn af búsetu, Einarshöfn, Ferjunes, Skipar (Skip), Sel og Tóptir, auk -staðanna fyrrnefndu, en þau eru mun færri í Landnámu en nöfn dregin af náttúru.⁶² Auk þess má líklega fremur leiða líkur að því að Kökkur sé búsetunafn því í orðabók Menningarsjóðs er Kökkur; köggull eða hnaus í merkingunni að hlaða garð úr kökkum,⁶³ þó auðvitað gæti verið um náttúrunafn að ræða.

Eins og sést af ofangreindu aðferðum má leggja á ýmsan hátt út af tiltækum heimildum um upphaf byggðar í Stokkseyrarhreppi og ekki er að sjá annað en þær styðji hver aðra.

3. Skrá yfir fornleifar í Stokkseyrarhreppi

ÁR-127 Ferjunes (Óseyrarnes)

1686: Jarðardýrleiki 25 hdr. BL, 104. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. Ferjustaður. JÁM II, 87. 1847: 25 hdr. Í Jarðatali Johnsen er jörðin einnig nefnd Óseyrarnes. Í neðanmálgrein í Johnsen segir: Jarðabækur telja Refstokk með Ferjunesi (37 1/2 h.), og sömuleiðis hreppstjórinn (prestur hvergi). JJ, 59. Árið 1803 er jörð þessi sögð í eyði, og verður eigi séð, hvort hún er það enn, en stólsjarðabókin telur hana sér. Ferjunes er ferjustaður yfir Ölfusá, og segir 1803, að jörðin eigi uppsát í Skúmstaða landi, en Skúmstaðir aptur eingi í Ferjuneslandi." Í JÁM II bls. 87 segir: "Þessi jörð hefur verið færð, eftir sögn aldraðra manna, fjórum sinnum undan Ölvessár vatnagangi og landbroti, sem nefnd á og sjór gjört hafa og gjöra enn nú, svo örvænt sýnist að jörðin kunni lengur að byggjast, því ekkert er nú undanfæri bærinn lengra að færa undan þessu skaðlegu landbroti og ei sýnist honum lengur óhætt, þar sem nú stendur hann." Í örnefnalýsingu segir "...hefur áður heitið Nes og Ferjunes og sameinast gömlu landnámsjörðinni Drepstokki. Nesbærinn hefur verið fluttur fimm sinnum frá ánni...Óseyrabærinn er fluttur í Drepstokkstún 1729, en eftir flóðið mikla 1799 eru jarðirnar Drepstokkur og Óseyrarnes sameinaðar í eina jörð, sem ber nafnið Óseyrarnes." EÖ, 25. "Kaupmenn Eyrarbakaverslunar höfðu bæði Einarshöfn og Skúmsstaði til afnota meðan þeir höfðu bústofn og auk þess slægjulönd úr Óseyrarneslandi. Á þessum jörðum er ekki hægt að tala um sérstaka ábúendur á þessari öld þar

⁶⁰ Svavar Sigmundsson. Íslensk örnefni, 12.

⁶¹ Guðni Jónsson. *Stokkseyringa saga* I, 1.

⁶² Svavar Sigmundsson. Íslensk örnefni, 12.

⁶³ Árni Böðvarsson. *Orðabók Menningarsjóðs*, 547.

sem jörðunum var skipt upp í smáskákir sem margir íbúar Eyrarbakka nýttu, aðallega daglaunamenn og sjómenn." Jörðin hefur borið nöfnin Nes, Ferjunes og Óseyrarnes. SE I, 26. Um það bil 3/5 hlutar jarðarinnar eru nú komnir í Ölfusá og alls fimm sinnum er talið að bærinn hafi verið fluttur undan ánni. Óseyrarnes fór í eyði 1931. Hlunnindi til forna voru selveiði og síðar laxveiði í Ölfusá. SB II, 275, 277. Eyrarbakkahreppur keypti Óseyrarnesið 1906. Vigf. Guðmundss Árb. 1927, 55.

Tún um 1920: 1,4 ha. (allt sléttað). Garðar 1144 m². "Torfrista og stúnga næg, en erfið mjög til að sækja, so brúa þarf allvíða. Móskurður til eldiviðar hefur verið, meinast vera, en brúkast ei." [...] Túninu grandar sjór að framan og Ölvessá að ofan með stórfeldum landbrotum til mesta meins og skaða sem áður segir. Engjunum granda sjárflæður og vatnagangur úr Ölvessá með landbroti og liggur nú jafnan á þeim sjóar og vants flæður, og gjöra sjáfarflæðurnar grasið so óheilmæmt fyrir kvikfje sumar og vetur, að valla eður ekki kann það á því að lifa." JÁM II, 87-88.

ÁR-127:001 *Ferjunes (Óseyrarnes)* bæjarhóll bústaður

Öll bæjarhús voru rifin 1931 þegar jörðin fór í eyði. SB II. "Árið 1708 heldur sami maður báðar jarðirnar Nes og Refstokk... en 20 árum síðar árið 1729, er Nesbærinn fluttur í fimmta sinn og þá í Refstokkstún." segir enn fremur í EÖ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 275; EÖ, 25-26

ÁR-127:002 *Gamla-Nes* heimild um bústað

"Nesbærinn hefur verið fluttur fimm sinnum frá ánni og svo hefur sagt mér [Guðmundi Þórarinssyni] hinn kunningi formaður á Eyrarbakka Jón Helgason, að hann hafi orðið var við bæjarhleðslu út í miðri ánni. Ætlað er að landbrotið Eyrarbakamegin sé að minsta kosti 5 km." segir í EÖ síðar, í sama riti segir: "Norðvestur af Óseyrarnesi, rétt við ána eru tættur, sem heita Gamla-Nes, þaðan mun Nesbærinn hafa verið fluttur 1729."

"Þá er ég [Brynjúlfrur] var fyrst á ferð í Óseyrarnesi, sást Gamla-Nes þaðan, sem dálítil græn rúst á árbakkanum nokkuð upp með ánni. Þar hjá litlu fjær ánni, var önnur rúst með vörðu á. Var mér sagt, að það væri fjóss- og heygarðstóftin [024]. Rúmum 20 árum síðar var bæjarústin hofin, fallin í ána, en varðan á fjósrústinni stóð tæpast á bakkanum. Síðan eru liðin önnur 20 ár, og nú er fjósrústin horfin líka." BJ. Samkvæmt þessu hefur bæjartóftin verið sýnileg um 1860 en horfin í ána um 1880. Sigurður Andersen segir í Viðbótum (í EÖ) á bls. 57: "Það er misskilningur, að rústirnar, sem minnst er á, séu af Gamla-Nesbænum, þær eru af svonefndum Laxaskúrum, sem þarna voru byggðir laust eftir 1930, og voru í landi Refstokks. Ætla mátti að Nesbærinn hafi staðið skammt utan við ósinn á Hallskotsskurði, sbr. örnefnið Gömlu-Stekkir." Í Friðlýsingaskrá stendur: "Óseyrarnes. Hin gömlu bæjarstæði Drepstokks og Óseyrarness, sem standa nærri hvert öðru norðvestur frá kaupþúninu Eyrarbakka, vestur undir Ölfusá."

Heimildir: EÖ, 25, 28, 57; Friðlýsingaskrá, 72; BJ: Brynjúlfrur Jónsson. Rannsókn 1904, 17-18

ÁR-127:003 *Nes* heimild um bústað

"Nesbærinn hefur verið fluttur fimm sinnum frá ánni og svo hefur sagt mér [Guðmundi Þórarinssyni] hinn kunningi formaður á Eyrarbakka Jón Helgason, að hann hafi orðið var við bæjarhleðslu út í miðri ánni. Ætlað er að landbrotið Eyrarbakamegin sé að minsta kosti 5 km." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 25

ÁR-127:004 *Nes* heimild

"Nesbærinn hefur verið fluttur fimm sinnum frá ánni og svo hefur sagt mér [Guðmundi Þórarinssyni] hinn kunningi formaður á Eyrarbakka Jón Helgason, að hann hafi orðið var við bæjarhleðslu út í miðri ánni. Ætlað er að landbrotið Eyrarbakamegin sé að minsta kosti 5 km." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 25

ÁR-127:005 *Nes* heimild um bústað

"Nesbærinn hefur verið fluttur fimm sinnum frá ánni og svo hefur sagt mér [Guðmundi Þórarinssyni] hinn kunningi formaður á Eyrarbakka Jón Helgason, að hann hafi orðið var við bæjarhleðslu út í miðri ánni. Ætlað er að landbrotið Eyrarbakamegin sé að minsta kosti 5 km." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 25

ÁR-127:006 heimild um ristu

Í JÁM II segir: "Torfrista og stúnga næg, en erfið mjög til að sækja, so brúa þarf allvíða."

Heimildir: JÁM II, 87

ÁR-127:007 *Vikarskeið* þjóðsaga tröll

"Á Vikarskeiði átti það að vera, að sendimaður Haralds Gormssonar Danakonungs, sem fór í hvalslíki, ætlaði að ganga á land, en þá kom á móti honum bergrisi og hafði járnstaf í hendi, en höfuðið bar hærra en fjöllin, og margir aðrir jötur með honum, svo hann snéri frá (Heimskringla og Saga Árneseinga)." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 25

ÁR-127:008 heimild um ferju

"Ferjustaður er hjer og almennings flutningur sumar og vetur, þar sem kallað er Óseyri við Ölvessá. En sá er skildagi, að gjalda skal alin fyrir mann og hest, og so fyrir hest með klyfjum; en so er hjer ferð á mikil, að venjulega brúkast tvö skip til flutninga, þegar lestaferðir ganga; leggur ábúandi skip til og tekur ferjutolla." segir í JÁM.

"Lögferja verður í Nesi 1693, þá er vestari kvísl Ölfusár uppfyllt og nafnið Óseyri verður mjög kunnugt, en það færirist svo á bæinn, svo hann er kallaður Óseyrarnes. Mjög miklir flutningar eru um þennan ferjustað, sem eigi er undarlegt, þar sem mesti verslunarstaður Suðurlands, Eyrarbakki er skammt undan og enn auka á þann flutning útræði í Þorlákshöfn, Selvogi og jafnvel Grindavík. Oft mun ferjutollurinn hafa verið goldinn með fiski, voru þá greiddir tveir fiskar fyrir hvað fyrir sig, mann með hesti, klyfjar af hesti, sauð fullorðinn eða naut veturgamalt, lagt á skip, og annað fleira eftir því. [...] Gjörbreyting verður svo á ferjunni við nýjar samgönguleiðir, sérstaklega eftir að Ölfusárbrúin er byggð 1891." EÖ, 25-26. 1927: Og er það eina ferjan á þessari á, sem er starfrækt enn í dag sumar og vetur, þegar fært er og þörf krefur. Ferja þessi hefur verið á líkum stað í 3 aldir, en hversu mikið lengur er óvíst. (Aldrei er hún nefnd, í 11 bindum Fornbrjefasafn, fram undir miðja 16. öld). Nefnd er hún...1636, og gat þá vel verið aldargömul eða meira. Hitt gat varla verið tiltök, að flytja hana þarna meðan áin hafði tvo fjarlæga ósa, eða neinstaðar nálægt útfalli, fyrir vegalengd og grynningum, meðan breytingin varaði - ef hún hefur orðið svo mikil, sem áður er gert ráð fyrir. En á næðan og áður ennfremur, hefur verið styttri leið, frá Kallaðarnesferju út í Þorlákshöfn, Selvog, Grindavík og suður um Lágaskarð, sem þá hafa verið fjölfarnar leiðir...Árið 1898 fóru ferjubændur í Óseyrarnesi fram á það við sýslunefnd, að þeim yrði veittur styrkur til ferjuhalds, eða að þeir yrðu losaðir við lögferjuna að öðrum kosti. Þar væri þá orðið lítið að hafa nema kostnað, erfiði og ónáði, síðan brúin kom á Ölfusá. Nefndin sá sér ekki fært að veita styrk, og því síður að leysa lögbönd af ferjustaðnum. En hún lagði til að ferjutollar yrðu hækkaðir um 1/4, frá því sem áður var...Eyrarbakahreppur keypti Óseyrarnesið 1906, og var ekki ánægður með ferjulögin fremur en sjálfseignarbóndinn...Nú er að vísu hærri tollur (1 kr. fyrir mann) en lögferjan í Óseyrarnesi samt hvað þyngstur ómagi, sökum mannfæðar og "lesta"-leysis." Vigfús Guðmundsson. "Óseyrarnesið var aðalferjustaðurinn yfir Ölfusá. Þaðan var haldið, ef farið var út í Þorlákshöfn, meðfram sjónum yfir Háamel, Miðöldu Skerðingshólma og Hafnarskeið, vestur í Skötubót. Um fjöru var oftast farið niður undir flæðarmál, úr því að Skerðingshólma sleppir, og eru það beinharðar sandgljár, sem verða brátt sæúrgar, ef sólskin er á. Ofar og austar liggja þarna uppi margir selir, sem svartbakurinn vekur með óhljóðum miklum, ef hann verður þess var, að þarna sé mannaferð, er selirnir sofa eða eru að flatmaga sig í sólinni..."

"Fjölfarnasti ferjustaður Ölfusár var þarna eftir að Kaldaðarnesferjan lagðist af." SB II.

Heimildir: JÁM II, 88; EÖ, 25-26; SB II, 275; Vigfús Guðmundsson. Árbók 1927, 54-55; Jón Pálsson. Austantóru II, 132

ÁR-127:009 heimild um landamerki

"Landamerki Óseyrarness: Milli Óseyrarness og Flóagaflstorfunnar er tekin stefna frá Ölfusá þar sem varða er hlaðin milli Hallskotsengja og Einarshafnaríðtaksins, liggur sú stefna sjónhending eftir rananum sunnan við Rauðopnu í lænuna (dragði norðan við hornið á Skúmsstaðaitakinu, sem Hallskotshólmi er gagnvart, Flóagaflsmegin),..." EÖ.

Heimildir: EÖ, 26

ÁR-127:010 heimild um landamerki

"Landamerki Óseyrarness: Milli Óseyrarness og Flóagaflstorfunnar er tekin stefna frá Ölfusá þar sem varða [009] er hlaðin milli Hallskotsengja og Einarshafnaríðtaksins, liggur sú stefna sjónhending eftir rananum sunnan við Rauðopnu í lænuna (dragði norðan við hornið á Skúmsstaðaitakinu, sem Hallskotshólmi er gagnvart, Flóagaflsmegin), þaðan í vörðu í skurðinn sunnan til við Seiglu,..." EÖ.

Heimildir: EÖ, 26

ÁR-127:011 heimild um landamerki

"Landamerki Óseyrarness: Milli Óseyrarness og Flóagaflstorfunnar er tekin stefna frá Ölfusá þar sem varða [009]er hlaðin milli Hallskotsengja og Einarshafnaríðtaksins, liggur sú stefna sjónhending eftir rananum sunnan við Rauðopnu í lænuna (dragði norðan við hornið á Skúmsstaðaitakinu, sem Hallskotshólmi er gagnvart, Flóagaflsmegin), þaðan í vörðu [010] í skurðinn sunnan til við Seiglu, þaðan langs með suðurjarðrinum á Finnbjarnarima, sjónhending í vörðu í Svartarima, sem er grjóttflag norðaustan frá Efra-Stakkholti,..." EÖ.

"...Neðara-Stakkholt, sá syðri, en hinn Efra-Stakkholt, norðaustur frá því er grjóttlag, sem heitir Svartirimi, í honum var landamerkjavarða milli Flóagafls og Óseyrarness." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 26, 28

ÁR-127:012 heimild um landamerki

"Landamerki Óseyrarness: Milli Óseyrarness og Flóagafllstorfunnar er tekin stefna frá Ölfusá þar sem varða [009] er hlaðin milli Hallskotsengja og Einarshafnarítaksins, liggur sú stefna sjónhending eftir rananum sunnan við Rauðopnu í lænuna (dragðið norðan við hornið á Skúmsstaðaitakinu, sem Hallskotshólmi er gagnvart, Flóagafllsmegin), þaðan í vörðu [010] í skurðinn sunnan til við Seiglu, þaðan langs með suðurjarðrinum á Finnbjarnarríma, sjónhending í vörðu [011] í Svartaríma, sem er grjóttlag norðaustan frá Efra-Stakkholti, þaðan ræður skurður austur að Hallskotskeldu og þaðan sama stefna í Markaugað á Brúnni og sömu stefnu haldið áfram norðan við Efri-Nesborg í grjótvörðu á mýrinni, sem er hornmark jarðarinnar. Milli Óseyrarness og Einarshafnar er téðri stefnu úr nýnefndri hornmarksvörðu í Blika, ræður þaðan sjónhending í Eystri-Ingólfsfjallsöxl, sama stefna ræður í sjó fram. Óseyrarnesi 3. maí 1886. Grímur Gíslas., Þorkell Jónsson." EÖ.

Heimildir: EÖ, 26

ÁR-127:013 heimild um varnargarð

"Við mörk jarðanna [Óseyrar og Einarshafnar] í Óseyrarneslandi fram við Sjóvarnargarð er svonefnd Ungmennafélagsstykki,...", segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 27

ÁR-127:014 heimild um áveitu

"Síkið og skurður sem nefndur er Túnskuður, falla í eina rás sem heitir Nesós, en sú vatnsrás mun hafa heitað Drepstokkur og bærinn hafi fengið nafn af henni. Ekki kemur mönnum saman um af hverju þetta nafn muni hafa komið. Ætla sumir það komið af því, að skipum hafi verið fleytt í vatnsrás þessa og hafi þar verið afdrep gegn brimi og ísskriði, en aðrir ætla það komið af slysi eða drápi í vatnsstokkunum og enn aðrir að öðrum ástæðum." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 27

ÁR-127:015 Skipamelur heimild um uppsátur

"Við ferjustaðinn er nokkuð stór melur, sem heitir Skipamelur, þar voru skipin geymd er flóðahætta var mest." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:016 Móskurður heimild um mógrafir

"Milli Túnskurðar og Móskurðar, er girðing sem heitir Nautagirðing...." EÖ.

Í JÁM II segir: "Móskurður til eldiviðar hefur verið, meinast vera, en brúkast ei."

Heimildir: EÖ, 28; JÁM II, 87

ÁR-127:017 Þjóðsaga huldufólksbústaður

"Milli Túnskurðar og Móskurðar, er girðing sem heitir Nautagirðing, í þeirri girðingu eru nokkuð háir hólar, sem heita Skollhólar, á þeim var mikil huldufólkstrú og átti þar að vera álfakirkja og mjög mikil helgi á þeim." EÖ.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:018 Nesbrú heimild um brú

"Frá Óseyrarnesi upp mýrarnar, alla leið upp á Kaldaðarneshverfi var gömul, hlaðin göngubrú, sem nefnd var Nesbrú, var hún mjög mikið farin fyrir aldamót. Enn eru miklar leifar þeirrar göngubrúar." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:019 Neshús heimild um fjárhús

"Í Nesrimum nokkuð fyrir ofan Túnskurð, aðeins austan við Nesbrúna, eru gamlar fjárhústættur nefndar Neðri-Nesborg eða Neshús en nokkru ofar er hóll sem heitir Efri-Nesborg." segir í EÖ.

Í viðbótum Sigurðar Andersen segir: "Þar var búið 1801 sbr. manntal.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:020 Gömlu-Stekkir heimild um stekk

"Aðeins fyrir sunnan Hallskotsskurð á Hálfnaðarhúsmýrinni, eru gamlar fjárhústættur, sem nefndar eru Gömlustekkir." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:021 *Útgarðsengi* ömefni

"Neðsta engjastykkið við Hallskotsskurð heitir Strákarimi, en það næsta þar fyrir ofan Útgarðsengi, bæði liggja þau að Ölfusá" segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:022 *Brennimannshólmi* álagablettur

"...en vestasta stykkið í Nesengjunum heitir Útstykki og nær að Ölfusá og Skúmsstaðaengjum, í því er Brennimannshólmi, lítill hringmyndaður hæðarbali rétt við landamerki Skúmsstaðaitaksins. Nafn sitt á hann að hafa fengið af því, að þegar farið var að slá hann sýndist Óseyrabærinn í einum loga og var hann því ekki sleginn." segir í EÖ.

Í viðbótum Sigurðar Andersen segir (í EÖ) á bls. 57: "Ég hef einnig heyrt hólmann nefndan Brennihólma og að bærinn í Óseyrarnesi hafi brunnið í þau þrjú skipti, sem höllinn á að hafa verið slegin, svo vitað sé, seinast skömmu eftir aldamótin síðustu."

Heimildir: EÖ, 28, 57

ÁR-127:023 *Engjavegur* heimild um leið

"Landið ofan Túnskurðar, milli Engjavegar og Nesbrúar...." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 28

ÁR-127:024 heimild um fjós

1904: "Þá er ég [Brynjúlfur] var fyrst á ferð í Óseyrarnesi, sást Gamla-Nes [002] þaðan, sem dálítill græn rúst á árbakkanum nokkuð upp með ánni. Þar hjá litlu fjær ánni, var önnur rúst með vörðu á. Var mér sagt, að það væri fjóss- og heygarðstöftin."BJ.

"Þá er ég [Brynjúlfur] var fyrst á ferð í Óseyrarnesi, sást Gamla-Nes þaðan, sem dálítill græn rúst á árbakkanum nokkuð upp með ánni. Þar hjá litlu fjær ánni, var önnur rúst með vörðu á. Var mér sagt, að það væri fjóss- og heygarðstöftin [024]. Rúmum 20 árum síðar var bæjarrústin hofin, fallin í ána, en varðan á fjósrústinni stóð tæpast á bakkanum. Síðan eru liðin önnur 20 ár, og nú er fjósrústin horfin líka."BJ. Samkvæmt þessu hefur bæjartóftin verið sýnileg um 1860 en horfin í ána um 1880. Fjósrústin hefur sást 1880 en var horfin þegar Brynjúlfur Jónsson var á ferð 1904.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 17-18

ÁR-128 Refstokkur

1686: Jarðardýrleiki 16 hdr. BL, 104. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. "Sá bær hefur og fluttur verið framan af sandinum fyrir sjóargangi og því eytt það forna bæjarstæði og túnstæði alt." Með er talin Refstokkshjáleiga. 1847: Jarðardýrleiki 12 1/3 hdr. JJ, 59. Drepstokkur er sögð landnámsjörð í Grænlandinga sögu en þó úr landnámi Ingjólfs Arnarssonar. Svo segist frá: "Herjólfur var Bárðarson Herjólfssonar. Hann var frændi Ingólfs landnámsmanns. Þeim Herjólfur gaf Ingólfr land á milli Vágs [nm. Kirkjuvogs] og Reykjaness. Herjólfur bó fyrst á Drepstokki." ÍF IV, 244. 13. öld: Drepstokks er getið Þorláks sögu helga þegar flóð tekur bát bóndans í Drepstokki og hann heitir á Þorlák helga að hann nái verðmætum sínum aftur. Bisk. sögur I, 388. Líklega er þetta jörðin sem getið er í þætti af Eiríki rauða þar sem skýrt er frá jarteini sem varð á Drepstokki. KK, 127. "Óseyrabærinn er fluttur í Drepstokkstún 1729, en eftir flóðið mikla 1799 eru jarðimar Drepstokkur og Óseyrarnes sameinaðar í eina jörð, sem ber nafnið Óseyrarnes.", segir í SE I, 26-27. "Kaupmenn Eyrarbyggjavalarslunar höfðu bæði Einarshöfn og Skúmsstaði til afnota meðan þeir höfðu bústofn og auk þess slægjúlönd úr Óseyrarneslandi. Á þessum jörðum er ekki hægt að tala um sérstaka ábúendur á þessari öld þar sem jörðunum var skipt upp í smáskákir sem margir íbúar Eyrarbyggja nýttu, aðallega daglaunamenn og sjómenn." Ölfusá tók um 2/3 jarðarinnar en afgangurinn varð fyrir barðinu á sandfoki. Refstokkur hefur einnig verið nefnd Rifstokkur, Rekstokkur, Drepstokkur og Drápstokkur. Jörðin fór í eyði í Öskudagsflóðinu mikla 1779." SB II, 276-277.

"Afrjett ut supra [sem og á Ferjunesi]. Torfrista og stúnga næg. Móskurður til eldiviðar hefur verið, meinast vera, en brúkast ei. Rekavon lítill... Sölvafjara hefur áður verið, er nú gjöreydd...Skógarhögg ut supra á öðrum stólsjörðum. Túninu grandar sandfok til stórskaða. Engjar eru mjög votsóktar, og skeður oftlega, að vatn flýtur yfir þær, so menn verða að standa í mitt lær eður meir, ef þeir skulu grasi ná, er það því í þessum vatnavöxtum brutflutt á skipum þangað sem hestum verður viðkomið, annars verða menn heyð að bera á þerrivöllinn. Átroðningur er jörð þessari til stórskaða af kvikfjænaði úr Skúmstaðahverfi og hestum þeirra manna, sem kaupstaðinn sækja." JÁM II, 85-86. "Landið tók fyrst að gróa aftur að nýju eftir að sjógarður var hlaðinn 1905-1907." SB II, 276.

ÁR-128:001 *Refstokkur* bæjarhóll bústaður

"Örskammt til suðausturs frá þeirri hæð, sem Óseyrarnesbærinn stóð á er önnur hæð í sama túni, sem heitir réttu nafni Drepstokkur, þó seinni tímar hafi afbakað það í Refstokkur eða Rekstokkur." EÖ.

Í Friðlýsingaskrá segir: "Óseyrarnes. Hin gömlu bæjarstæði Drepstokks og Óseyrarness, sem standa nærri hvert öðru norðvestur frá kaптúninu Eyrarbakka, vestur undir Ölfusá." "Árið 1708 heldur sami maður báðar jarðirnar Nes og Refstokk... en 20 árum síðar árið 1729, er Nesbærinn fluttur í fimmta sinn og þá í Refstokkstún." segir enn fremur í EÖ. Jörðin fór í eyði 1779 og öll bæjarhús hrundu í suðurlandskjálftanum 1784 enda að falli komin." SB II.

Heimildir: EÖ, 25-26; Friðlýsingaskrá, 72; SB II, 276

ÁR-128:002 *Refstokkur* heimild um býli

"Sá bær hefur og fluttur verið framan af sandinum fyrir sjóargangi og því eytt það farna bæjarstæði og túnstæði alt." segir í JÁM.

"Bærinn var færður undan ánni á 14. öld eftir að Ölfusá ruddi sér nýja farveg mun austar en áður." SB II.

Heimildir: JÁM II, 86-87; SB II, 276

ÁR-128:003 *Refstokkshjáleiga* heimild um býli

"Þegar Nesbærinn var fluttur síðast [í 5 sinn], var hann settur á þetta gamla Refstokkstún." SE I.

1708: "Refstocks Hjáleiga hefur í auðn verið næstu 14 eður 15 ár samfeld, hafði þó áður stundum í auðn legið. Ekki vita menn hvað lengi bygðin varaði. Ekki má hjer aftur byggja nema jörðinni til meins og skaða, því það skerðir fyrir heimabóndanum, sem hjáleigan hefur." segir í JÁM II. Í eyði frá 1693-1694.

Heimildir: JÁM II, 86-87; SE I, 25

ÁR-128:004 heimild um ferju

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Þá sögn hef ég eftir Jóni Jakobssyni í Einarshöfn, að frá Kaldaðarnesi hafi ferjan á Ölfusá verið færð að Hrauni í Ölfusi, en vegna vaxandi sandágangs þar og örtraðar af hestum ferðamanna í heimahögum Hrauns hafi ferjan verið flutt að Nesi."

Heimildir: EÖ, 55

ÁR-128:005 heimild

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Ég hef það eftir Eypóri Guðjónssyni á Skúmsstöðum, að um síðustu aldamót hafi faðir hans og aðrir vermenn af Bakkanum, sem þá stunduðu sjóróðra frá Þorlákshöfn, og leið áttu um Hraunskeið, séð þarna grjótrúst og talið hana leifar af Drepstokksbænum. Og á þessum stað segir hann að fyrst hafi farið að gróa í Drepstokki. Líklega er þetta á sama stað og græni bletturinn á korti herforingjaráðsins frá 1907, sérkort merkt Eyrarbakki. Ólíklegt er að bærinn hafi staðið svo nærri árósum sem rústin var, heldur líklega er að þarna hafi verið búðir kaupmanna."

Heimildir: EÖ, 55

ÁR-128:006 heimild um brú

"Torvelt var að sækja verzlun til Eyrarbakka (og Stokkseyrar) vegna vegleysis. Þeir, sem leið áttu úr vesturluta héraðsins, urðu að fara með bökkum Ölfusár, og var þó örðug kelda fyrir ofan Refstokk, unz Þorleifur ríki á Háeyri kom því til leiðar að hún yrði brúuð." GG.

Heimildir: Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 59

ÁR-129 Einarshöfn

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 104. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. Flytja varð Einarshöfn vegna ágangs sjávar, gamla bæjarstæðið nefndist Einarshöfn farna eða eins og segir í jarðabók Árna og Páls: "Þessi bær stendur allur á Skúmsstaðalóð [nú] og hefur ekkert gras hjer heima um sig. Var hingað fluttur fyrir 60 árum eður meir [1653], þegar hið mikla sjávarflóð eyðilagði bæ og tún, þar sem áður var kölluð Einarshöfn, og enn er kölluð Einarshöfn farna. En landnytjar aðrar, engjar og haga hefur hún enn sem farna jörðin átti...." JÁM II, 84. Jarðarinnar er getið í Landnámabók þegar verið er að fara til skips í Einarshöfn [ÍF I, 376, 378] og nokkrum sinnum í Flómannasögu af sama tilefni [ÍF XIII, 246, 267, 315, 322 og 324]. Í málþaga staðarins í Viðey frá 1226 er vitnað í annála frá 1215 um að þeir Sæmundur Jónsson í Odda og Þorvaldur Gizurarson hafi lagt hald á varning kaupmanna frá Björgvin, á Eyrarbakka. Þar af mun hafa risið fjandskapur milli Oddaverja og Björgvinjarmanna sem leiddi af sér margt illt. DI I, 488, 602-3. Fremur hljótt er um jörðina í heimildum á 16. öld, nema hennar er nokkrum sinnum getið í sambandi við að þar hafi verið sett saman sölu- og dómsbréf og annað þvíumlíkt. DI VIII, 228, 699-700, 713. DI XI, 707. "Árið 1847 er jarðardýrleiki Einarshafnar 15 1/3 hdr.

skv. Jarðatali Johnsens bls. 59. "Einarshöfn er í örnefnaskrá sögð minnsta jörðin í hreppnum. "Einarshöfn var fyrst og fremst verslunarstaður eftir að Ölfusárós hætti að vera skipgengur vegna vikurs úr Heklugosinu mikla 1104. Ekki er vitað hvenær Einarshöfn varð sérstök bújörð en hjáleigur eru 4 árið 1620. Flóðið 1653 lagði jörðina í eyði. Bærinn var síðan byggður upp í Skúmsstaðalandi [130:004], nokkrar hjáleigur voru fluttar þangað líka og verslunarhúsin eftir flóðið. Kaupmenn Eyrarbakaverslunar höfðu bæði Einarshöfn og Skúmsstaði til afnota meðan þeir höfðu bústofn og auk þess slægjulönd úr Óseyrarneslandi. Á þessum jörðum er ekki hægt að tala um sérstaka ábúendur á þessari öld þar sem jörðunum var skipt upp í smáskákir sem margir íbúar Eyrarbakka nýttu, aðallega daglaunamenn og sjómenn." SB II, 277. "Öll ströndin milli Ölfusár og Þjórsár hét forðum Eyrar, en síðar Eyrarbakki. Nú nær nafnið Eyrarbakki aðeins yfir vestra þorpið, sem stendur á landi hinna fornu jarða Einarshafnar, Skúmsstaða og Háeyrar, en eystra þorpið stendur allt í Stokkseyrarlandi og nefnist Stokkseyri."GG. Árnessýsla, 58.

1708: "En landnytjar aðrar, engjar og haga hefur hún [Einarshöfn] enn sem forna jörðin átti...Torfrista og stúnga í fornu Einarshafnarlandi bjargleg, en erfið mjög til að sækja og þarf víða að brúa...Tún ekkert síðan það eyðilagðist af sjóargáangi...Engjar öngvar, sem Einarshöfn fylgja, nema lítið veitupláts, sem er mjög fordjarfað til stórskaða af sjóargáangi með sandsáburði, og er þangað erfitt til að sækja sökum foraða, so að menn þurfa heyið að bera þangað, sem hestum verður viðkomið...Skógarhögg sem segir um aðrar stólsjarðir supra." Rekafjara er lítil en sölvafjara næg fyrir heimamenn. JÁM II, 85. "Einarshöfn er mitt á milli kupstaðarins og Ósseyrarness."Sig.Vigfúss. Árb.1882, 59. Í EÖ segir: "Töluvert mun hafa brotið af Einarshafnarlandi í stórflóðum, en hitt hefur þó verið miklu meira, sem hefur spillst. Einarshöfn er að mestu komin í auðn og foksand á 18. öld, en stór spilda norðan sjávarbakkans lá undir vatni. Eftir að Sjávargarðurinn kom verður mikil uppfylling á landinu af sandi...Landslag Einarshafnar: Fremst er sandbakkinn við Sjóvarnargarðinn, þá eru Sandhólar, sem víða hafa verið sléttaðir út í kálgarða, þákoma dælur stórar með sandhólum á milli, en fyrir ofan er svo mýri."

ÁR-129:001 *Einarshöfn forna* heimild um bústað

Bæjarstæði fyrir 1653: 1708: "... þegar hið mikla sjávarflóð eyðilagði bæ og tún, þar sem áður var kölluð Einarshöfn, og enn er kölluð Einarshöfn forna. En landnytjar aðrar, engjar og haga hefur hún enn sem forna jörðin átti." JÁM II.

1708: "Þar sjást nú engin bygðamerki, nema í einum stað leifar af vallargarði. Alt hitt er í sandi og grjóti. Þar voru fjórar hjáleigur í gamalla manna minni. Ekki minnst menn þó hvað af þeim hafi goldist, meinast þó verið hafa viðlíkt og á Skúmsstöðum. Engin er von aftur að byggja." segir í JÁM. Í EÖ segir: "Sjálft heimabýli Einarshafnar er ekki flutt fyrir en 30 árum síðar, eftir flóðið mikla 1653, en þá tók upp danskt tímburhús í Einarshöfn, sennilega verslunarhúsið sjálft, og flaut upp á Breiðumýri." 1904: "Þar er nú sjávarkambur og standa á honum tvær sundvörður þar, sem bærinn var, og sundtré, sem er nokkrum föðmum ofar, stóð á heygarðinum [010], og þó á sama stað og nú." BJ. Um 1945: Síðan eru nú liðin 290 ár, og þó er enn sjáanlegt lausagrjótið úr bæ gömlu Einarshafnar uppi á kampinum, og sundvörðurnar tvær úr bæjargrjóti, að líkindum á sama stað, sem bærinn stóð og heygarður, hafi hann þá verið bak við bæinn." SE I.

Heimildir: JÁM II, 84, 85; EÖ, 23; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 13; SE I, 35

ÁR-129:002 bæjarstæði býli

"Suður af Selhraunshól er nokkuð stór bali, Einarshafnarbali, gamlar sagnir segja að þar hafi Einarshafnarhús staðið í 2-3 ár eftir flóðið 1653, steinstétt var milli balans og Selhraunshóls." segir í EÖ

1904: "Þar sést enn til rústa." BJ.

Heimildir: EÖ, 24; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 14

ÁR-129:003 heimild um ristu

1708: "Torfrista og stúnga í fornu Einarshafnarlandi bjargleg, en erfið mjög til að sækja og þarf víða að brúa." JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 84

ÁR-129:004 heimild um býli

1708: "Þar voru fjórar hjáleigur í gamalla manna minni. JÁM II. "...tvær fyrir framan dælur og tvær fyrir ofan þær. Er þá ákveðið að flytja þær strax, þær sem eru framan dælnanna í Skúmsstaðaland, um hinar óvíst.", segir í EÖ.

1708: "Ekki minnst menn þó hvað af þeim hafi goldist, meinast þó verið hafa viðlíkt og á Skúmsstöðum. Engin er von aftur að byggja." segir í JÁM II. "...þá er það á Stokkseyrarþingi 8. maí 1621, að Bjarni Sigurðsson á Stokkseyri, ráðsmaður Skálholtsstóls óskar og krefur að 5 kunnugir menn vitni um það fyrir Guði og samvisku sinni hvort Einarshafnarjörð og hjáleigum hennar sé óhætt fyrir stórflóðum, en það afsögðu þeir góðu menn. Þá voru fjórar hjáleigur í Einarshafnarlandi..." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 23

ÁR-129:005 heimild um býli

1708: " Þar voru fjórar hjáleigur í gamalla manna minni. JÁM II. "...tvær fyrir framan dælur og tvær fyrir ofan þær. Er þá ákveðið að flytja þær strax, þær sem eru framan dælnanna í Skúmsstaðaland, um hinar óvíst.", segir í EÖ.

1708: "Ekki minnst menn þó hvað af þeim hafi goldist, meinast þó verið hafa viðlíkt og á Skúmsstöðum. Engin er von aftur að byggja." segir í JÁM II. "...þá er það á Stokkseyrarþingi 8. maí 1621, að Bjarni Sigurðsson á Stokkseyri, ráðsmaður Skálholtsstóls óskar og krefur að 5 kunnugir menn vitni um það fyrir Guði og samvisku sinni hvort Einarshafnarjörð og hjáleigum hennar sé óhætt fyrir stórflóðum, en það afsögðu þeir góðu menn. Þá voru fjórar hjáleigur í Einarshafnarlandi..." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 23 og JÁM II, 83

ÁR-129:006 heimild um býli

1708: " Þar voru fjórar hjáleigur í gamalla manna minni. JÁM II. "...tvær fyrir framan dælur og tvær fyrir ofan þær. Er þá ákveðið að flytja þær strax, þær sem eru framan dælnanna í Skúmsstaðaland, um hinar óvíst.", segir í EÖ.

1708: "Ekki minnst menn þó hvað af þeim hafi goldist, meinast þó verið hafa viðlíkt og á Skúmsstöðum. Engin er von aftur að byggja." segir í JÁM II. "...þá er það á Stokkseyrarþingi 8. maí 1621, að Bjarni Sigurðsson á Stokkseyri, ráðsmaður Skálholtsstóls óskar og krefur að 5 kunnugir menn vitni um það fyrir Guði og samvisku sinni hvort Einarshafnarjörð og hjáleigum hennar sé óhætt fyrir stórflóðum, en það afsögðu þeir góðu menn. Þá voru fjórar hjáleigur í Einarshafnarlandi..." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 23 og JÁM II, 83

ÁR-129:007 heimild um býli

1708: " Þar voru fjórar hjáleigur í gamalla manna minni. JÁM II. "...tvær fyrir framan dælur og tvær fyrir ofan þær. Er þá ákveðið að flytja þær strax, þær sem eru framan dælnanna í Skúmsstaðaland, um hinar óvíst.", segir í EÖ.

1708: "Ekki minnst menn þó hvað af þeim hafi goldist, meinast þó verið hafa viðlíkt og á Skúmsstöðum. Engin er von aftur að byggja." segir í JÁM II. "...þá er það á Stokkseyrarþingi 8. maí 1621, að Bjarni Sigurðsson á Stokkseyri, ráðsmaður Skálholtsstóls óskar og krefur að 5 kunnugir menn vitni um það fyrir Guði og samvisku sinni hvort Einarshafnarjörð og hjáleigum hennar sé óhætt fyrir stórflóðum, en það afsögðu þeir góðu menn. Þá voru fjórar hjáleigur í Einarshafnarlandi..." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 23 og JÁM II, 83

ÁR-129:008 *Eystri-Sundvarða* heimild um samgöngubót

"Nokkuð fyrir vestan þorpið í fjörusandinum eru tvær vörður nefndar Sundvörður, en nánara tilgreint Eystri-Sundvarða..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 24

ÁR-129:009 *Vestari-Sundvarða* heimild um samgöngubót

"Nokkuð fyrir vestan þorpið í fjörusandinum eru tvær vörður nefndar Sundvörður, en nánara tilgreint Eystri-Sundvarða [008] og hin Vestari-Sundvarða, fyrir ofan þær er eitt einstakt tré, nefnt Sundtré." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 24

ÁR-129:010 heimild um heygarð

"Nokkuð fyrir vestan þorpið í fjörusandinum eru tvær vörður nefndar Sundvörður, en nánara tilgreint Eystri-Sundvarða [008] og hin Vestari-Sundvarða [009], fyrir ofan þær er eitt einstakt tré, nefnt Sundtré,...[...] Á þeim stað sem nú eru Sundvörður er sagt að Einarshöfn forna hafi staðið, þó nú sjáist þess engin merki, segja fróðir menn að Sundtréð sé í heygarði Einarshafnar fornu." segir í EÖ

1904: "Þar er nú sjávarkambur og standa á honum tvær sundvörður þar, sem bærinn var, og sundtré, sem er nokkrum fððmum ofar, stóð á heygarðinum, og þó á sama stað og nú." BJ.

Heimildir: EÖ, 24; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 13

ÁR-129:011 *Selhraun* ömefni sel

"Vestarlega í Einarshafnarlandi var hraun, sem hét Selhraun, það var að mestu rífið í Sjávarvarnargarðinn og Sandvarnargarða,..."EÖ.

Heimildir: EÖ, 24

ÁR-129:012 *Brandshjallur* ömefni hjallur

"...næstum í stefnunni Sundstré í eystri Ingólfsfjallsöxl, er gamal ömefni Brandshjallur, þar sem var mikil grjóthæð, en var rifin í Sjávarvarnargarðinn og nú er þar smá sandhóll eins og hinir sandhólarnir,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 24

ÁR-129:013 *Einarshöfn* heimild um lendingu

"Þegar komið er vestur úr Skúmsstaðaós, er komið í djúpt og stórt lón, sem er hin fræga Einarshöfn, sem býlið og verslunin fékk nafn af. Lónið er talið um 500 metra langt og 30-130 metra breitt, en dýpi um 3-4,7 metrar. Oft var höfnin nefnd Stóraskipshöfn, því þar lágu tíðum skip Einarshafnarverslunarinnar í vari fyrir stórsjó og brimi, enda löggilt höfn." segir í EÖ.

"Á Eyrum munu árósmir hafa verið helstu útkomustaðir skipa og vart aðrir staðir oftast nefndir[641:001]. Löngu seinna tekur svo Einarshöfn við." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 4, 46; JÁM II, 85

ÁR-129:014 *Innríhöfn* heimild um lendingu

"Þegar komið er vestur úr Skúmsstaðaós, er komið í djúpt og stórt lón, sem er hin fræga Einarshöfn...en lónið austan við Brúnkollu og Skúmsstaðaós er oft nefnt einu nafni Innríhöfn eða Innrílega, þó það beri einnig fleiri nöfn eins...." segir í EÖ

"Það lón er talið 700 metra langt og 50-150 m breitt, en dýpi 1-2 metrar, á því lóni er öruggust lega fyrir bátana." segir enn fremur í EÖ

Heimildir: EÖ, 46

ÁR-129:015 *Einarshafnarbryggja* heimild um bryggju

"Spölkorn vestur af Skúmsstaðaós er yngsta bryggjan á Eyrarbakka, sem er sannnefnd Einarshafnarbryggja, þar sem hún liggur fram á klappirnar og skagar út í Einarshöfnina. Við þá bryggju liggja bátarnir þegar grunnt er í." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 46

ÁR-129:016 *Bindingarklettur* heimild

"Fremsta klöppin sem bryggjan var steipt á hét Bindingarklettur, því við hann voru verslunarskipin fest er þau lágu í höfninni." Segir í EÖq

"Í klöppinni var sprunga og einstakur drangur, sem hét Hermannsgat, það er einkennilegt nafn og hefur verið giskað á að danskur dæti hafi víkkað út sprunguna og því hafi nafnið komið. Við Hermannsgatið, hraundrangann voru skipin bundin, en árið 1786, svipti eitt skipið, sem hét Jægerborg, drang þessum af stalli, en skipið fórst í höfninni. Var þá kostað til járnfestar í stað berghaldsins og nam sá kostnaður fjórföldu verði jarðanna Einarshafnar og Skúmsstaða." segir enn fremur í EÖ

Heimildir: EÖ, 47

ÁR-129:017 *Einarshafnarvör* heimild um lendingu

"Spölkorn vestur af Einarshafnarbryggju [015] er vik inn í klappirnar, það heitir Einarshafnarvör. Það er hin gamla lending Einarshafnar fornu.

1708: Heimræði var áður á fornu Einarshöfn, en verður nú ei brúkað fyrir sjóargangi og stórbjörgum, sem sjór hefur þar upp borið síðan þar var verstaða brúkuð, og vita menn ekki deili á, að Einarshafnar búendur hafi látið skip ganga til sjóar frá Einarshafnarlandi eftir að bærinn var fluttur. JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 85

ÁR-129:018 heimild um bryggju

Oft er í fornritum er talað um skipkomur á Eyrum og verslun þar. Mun það oftast átt við Eyrarbakka (Einarshöfn), því höfnin þar er skárr en á Stokkseyri. GG. Í Sturlungu er talað um bryggju á Eyrum: "Hermundur stýrimaðr gerir at líta á manninn ok snýr at honum ok spyrr, hverr væri. Honum verðr staðr at svara. "Hvart ertu eigi Óláfr Hildisson?" -ok hleypr at honum ok hrindr honum af bryggjunni á kaf, ok verða aðrir menn at bjarga honum, ok fyrirkveðr honum fámíngina."

Heimildir: Sturlunga I, 22; Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 59

ÁR-129:019 heimild um verslun

Grunnar síðustu verslunarhúsanna: "Verzlanir fyrri alda munu hafa staðið í Einarshafnarlandi vestast í þorpinu. Sér þar enn til grunna undan síðustu verzlunarhúsunum ofan við hlið á sjógarðinum. Höfnin er þar beint niður

undan. Nokkru vestar stendur sundtré [þar sem bærinn var, 001] við garðinn og neðar tvær vörður [008 og 009]."GG.

Heimildir: Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 60

ÁR-130 Skúmsstaðir

1686: Jarðardýrleiki 21 hdr. BL, 104. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. Með Skúmsstöðum eru taldar eftirfarandi hjáleigur, Gvendarkot á Garði og Garður, Gottskálkshús/Ormskús, Vanakot, Skúmsstaðahygarður, Jónshús, Filipushús, Magnúsarhús, Fridrikshús, Lauguhús, Holttukhús, Ketilshús, Pálshús og Þorsteinshús eru talin sem tómthús við bæinn." JÁM II, 78-83. Skúmsstaða er getið um 1560 þegar Oddur Grímsson fyrrum ábúandi á Skúmsstöðum [um 1540] vitnar til um landamerki Stokkseyrar, Hrauns og Háeyrar. DI XIII, 562. 1847: Jarðardýrleiki 32 1/3 hdr. Jarðabók 1803 nefnir Skúmsstaðasel eyðihjáleigu. JJ, 59. "Eyrarbakkaupstaðar krambúð stendur á Skúmsstaðalandi með tilheyrandi húsum, nálægt túninu.", segir í JÁM II, 80. "Öll ströndin milli Ölfusár og Þjórsár hét forðum Eyrar, en síðar Eyrarbakki. Nú nær nafnið Eyrarbakki aðeins yfir vestra þorpið, sem stendur á landi hinna fornu jarða Einarshafnar, Skúmsstaða og Háeyrar, en eystra þorpið stendur allt í Stokkseyrarlandi og nefnist Stokkseyri."GG. Árnæssýsla, 58. "Þessi jörð er lítt kunn framan af öldum þangað til selstöðuverzlunin fluttist að Skúmsstöðum eftir miðja 17. öld...Þegar Eyrarbakkaþorp tók að byggjast var byggðin aðallega í landi Skúmsstaða. Fyrsti sjóvarmargardurinn var byggður fyrir Skúmsstaðalandi og urðu þá algjör þáttaskil í uppgræðslu landsins og öryggi byggðarinnar." Nýbýlið Sólvangur var stofnað 1932. SB II, 278, 290.

Tún um 1920: 1,5 ha. (allt sléttað). Garðar bæði á Skúmsstöðum og á Einarshafnarlóð samtals 29065 m². 1708: "Torfrista og stúnga verri en lök og nærri engin, og er torf tilfengið annars staðar að, oftast frá Refstokki.[...] Skógarhögg hefur jörðin brúkað frí í Flóamannaafreitt fyrir ofan Eystri Hrepp. Sá skógur er nú að mestu eyddur og brúkast því sjaldan." Þar segir einnig að á jörðinni se rekavon lítil en sölvaðjara næg fyrir heimamenn og "stundum hefur bóndinn selt söl sjer til gagnsmuna, mikið eður lítið eftir því sem árað hefur. [...] Túninu grandar sjóargangur með landbroti, grjóti og sandi til með stórskaða, og hefur bæði grjóti og sandi burt verið komið með stórfærði af til keyptu fólki og heimamönnum. [...] Vatnsból bregst til stórskada á vetur bæði í stórfrostum og stórflæðum, sem bera sand og seltu í vatnið, og verður þá yfirmáta langt til að sækja og með stór erfiði." JÁM II, 79-80.

ÁR-130:001 Skúmsstaðir bæjarhóll bústaður

"Skammt vestur af Eyrarbakkakirkju er hæsti hæðarbali Skúmsstaðahverfis, þar sem nú er hús Guðmundar Andersen stóð Skúmsstaðabærinn." segir í EÖ

Í JÁM segir; "Sjálfar stórflæður ganga hjer yfir alt í kringum bæinn yfir túnið, og hefur þó ekki bænum að þessu grand orðið hingað til, en úthýsi hafa niður fallið fyrir þessum flæðum."

Heimildir: Túnakort, óúmasett (um 1920); JÁM, 79-80; EÖ, 20

ÁR-130:002 Eyrarbakkakirkja heimild um kirkju

"Vestan Garðsins hinum megin vegarins, er Eyrarbakkakirkja, hún er byggð 1890." segir í EÖ.

"Við upphaf Eyrarbakkakirkju fylgdi Hraunshverfið Stokkseyri, en Kaldaðarneshverfi og Flóagafsbær [í Sandvíkurhreppi] lögðust til hinnar nýju kirkju ásamt öllum Eyrarbakkaþorpi." SB II.

Heimildir: EÖ, 20; SB II, 274

ÁR-130:003 heimild um landamerki

"Milli Einarshafnar og Skúmsstaða ræður sjónhending úr ósnum sem er milli Bóndaskers og Einarshafnarskers um vörðu í Skúmsstaðasel upp að mörkum og er það hornmark milli Einarshafnar og Skúmsstaða." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 19

ÁR-130:004 Einarshöfn bæjarhóll bústaður

Í JÁM segir: 1708: "Þessi bær stendur allur á Skúmsstaðalóð og hefur ekkert gras hjer heima um sig. Var hingað fluttur fyrir 60 árum eður meir [1653],þegar hið mikla sjávarflóð eyðilagði bæ og tún... En landnytjar aðrar, engjar og haga hefur hún enn sem forna jörðin átti."

"Bærinn var síðan byggður upp í Skúmsstaðalandi, nokkrar hjáleigur voru fluttar þangað líka og verslunarhúsin eftir flóðið. Kaupmenn Eyrarbakka-verslunar höfðu bæði Einarshöfn og Skúmsstaði til afnota meðan þeir höfðu bústofn og auk þess slægjulönd úr Öseyrarneslandi. Á þessum jörðum er ekki hægt að tala um sérstaka ábúendur á þessari öld þar sem jörðunum var skipt upp í smáskákir sem margir íbúar Eyrarbakka nýttu, aðallega daglaunamenn og sjómenn." SB II.

Heimildir: JÁM II, 84; SB II, 277.

ÁR-130:005 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-130:006 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-130:007 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-130:008 *Gónhóll* heimild um býli

"Austast í Skúmsstaðalandi eða réttara sagt í suðausturhorni þess, fast við Sjávarvarnargarðinn er afgirt gerði fyrir framan Garðbæ,...sem heitir Gónhóll... Gömul munnmæli segja, að þar sé Skúmur, sá sem fyrst byggði Skúmsstaði heygður." segir í EÖ. "Rétt fyrir vestan landamerkin milli Háeyrar og Skúmsstaða stóð til skamms tíma grjóthóll við sjóinn, er kallaður var Gónhóll, því þangað gengu formenn oft, til að horfa ("góna") á sjóinn, er við ræði lá." BJ.

1904: Fyrir fám árum lét P.Nielsen verzlunarstjóri á Eyrarbakka grafa hólinn út, og var ég þar við. Kom þar í ljós eldstó og fleira, sem sýndi, að þar hafði á sínum tíma verið manna húbýli, líklega kot. En engar sagnir eru um það, og er víst langt síðan. Og þar hlýtur mikið að hafa breyst síðan óhætt var að hafa þar aðsetur, því nú liggur sjógarðurinn um hólinn framanverðan." BJ. "Ýmsar þjóðsögur munu hafa gengið um Gónhól, þó nú séu þær farnar að farnast og að mestu gleymdar. Mikil álög eiga að vera um, að hann megi ekki hreyfa. Þykir mörgum Eyrbekkingum sem mikil óhöpp hafi af því staðið ef hann hefur verið hreyfður, skiptöp og fleira því líkt." segir í EÖ. Í viðbótum Sigðurðar Andréssonar (í EÖ) segir: "Það er ætlun mín að Gónhóll sé hólkornið þar sem kapellan stóð; ekki síst vegna þess, að á hólnum, sem hefur verið afgirtur svo lengi sem ég man, hefur verið eins konar bannhelgi, þar hefur engu mátt raska og tæpast ganga þar um, ella átti illt af að hljóta. Þá er það Garðbæjarnafnið, en hólinn stendur fremst á Garðbæjarlóðinni. Elstu manntöl nefna nefna byggð í "Garðinum" og hjá "Garðinum" og Gvendarkot á Garði, ekki er ólíklegt að þessi nöfn, eins og Garðklettur framan við Gónhól, bendi til forn minnis um kirkjugarðinn, enda getur lýsing Jóns Egilssonar [sjá 010] varla átt við annað." Í Friðlýsingaskrá segir: "Skúmsstaðir. Forn samfelld bæjartóft með grastorfu að ofan, þar sem nú kallast Gónhóll. Liggur sjógarðurinn um hólinn framanverðan, framundan Garðbæjarhúsinu."

Heimildir: EÖ 19-20; Friðlýsingaskrá, 72; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904,13

ÁR-130:009 *Húsið* bæjarstæði býli

"Skammt norður af Gónhól, næsta hús austan Eyrarbakkakirkju er elsta hús Eyrarbakka og líklega Suðurlands alls, er það gamla kaupmannshúsið og heitir Garður. Þetta hús er byggt 1765 af Jens Larsen..." segir í EÖ

"Garður er byggður í dönskum stórbændastíl eins og hann gerðist í Danmörku fyrir 200 árum, með háu risi og bikuðum timburveggjum...Hús verslunarþjóna, Assistentahúsið, var fyrst byggt eftir 1766, fyrir norðan aðalbygginguna, en Guðmundur Thorgrímssen mun hafa látið byggja það sambyggt við aðalhúsið 1865 eða réttum 100 árum seinna og var það oftast nefnt Vesturskemman, það er enn nota til íbúðar sumar og vetur." EÖ. "...Húsið má teljast merkasta bygging þorpsins. Jens Larsen kaupmaður lét byggja það sumarið 1765, og hefur það lítið breyst frá upphafi. Þar er bjálkahús með strandpiljum að utan og með mjög háu risi. Verzlunarstjórnir bjuggu í því, og var löngum horft þangað heim með óttablandinni lotningu. Að þetta litla timburhús skuli hafa heitið Húsið að eigin nafni, segir nokkuð um íbúður almennings á síðustu öld." GG. Við húsið var reist bygging, Assistentahúsið, árið 1881. "Húsið" var ekki einungis miðstöð allrar menningar þar um slóðir, heldur og einnig eitt hið mesta höfðingjasetur landsins að minnsta kosti um 70 ára skeið eða frá þeim tíma, að verzlunarstjórinn alkunni Guðmundur Thorgrímssen, og kona hans, frú Sýlvía, f. Nielsen, fluttist þangað 1847..." Jón Pálsson. Austantórus III, 74. "Munu margir kannast við það undir gamla - og nýja - nafninu Húsið, en um eitt skeið var það nefnt Garður, og er af því dregið nafnið Garðbær, sem stóð þar sem Fjöltnir (Templarhúsið stendur nú)." JP. Austantórus II.

Heimildir: EÖ 20; Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 60; Jón Pálsson. Austantórus II, 38; Jón Pálsson. Austantórus III, 74

ÁR-130:010 heimild um skemmu

Vöruhús sem Skálholt átti í Skúmsstaðalendingu: "Á þeim öldum sem Skálholtsstóll átti hafskip var það sett upp í Skúmsstaðalendingu [042] og stóð þar yfir veturinn. Þar átti það naust og vöruhús bæði fyrir innlandan og útlendan varning. Sennilega hefur naust "Þorlákssúðarinnar" [051], en svo hét skipið, staðið vestan við sjávargötuna frá Skúmsstöðum. Þar voru greinilegar veggjarústir fram um síðustu aldamót." SB II.

Heimildir: SB II, 250

ÁR-130:011 *Vesturbúðir* heimild um verslun

"Fast við Sjóvarnargarðinn, skammt suðvestur af Skúmsstöðum, stóð reisulegasta bygging Eyrarbakka um langan aldur, sem almennt var nefnd Vesturbúðir, en bar annars mörg nöfn eins og Lefoliiverslun og Einarshafnarverslun. Í Vesturbúðunum var um langan aldur ein mesta verslun á Íslandi,..." segir í EÖ.

Lýsing Jóns Pálssonar í bókinni *Austantórum II* á verslunarhúsunum Eyrabakkaverslunar þegar hann var þar árin 1886-1902: " 1. Austast var aðaverzlunarhúsið, nálega 36 álnir á lengd, einlyft, með háur risi, og sneri það frá norðri til suðurs. Því var skipt í þrjár deildir; Nýlendurvöru- vefnaðarvöru og kjallaradeild...kjallari í norðurenda...Á loftinu í þessu húsi voru geymdar vörubryggðir miklar...Frammi í búðinni voru lyfin geymd, og mátti því m.a. segja, að þetta væri lyfjabúð allrar sýslunnar... 2. Að vestanverðu var einnig vörugæmsluhús, nál. 38 álnir á lengd til móttöku á hrognum, lýsi o.fl. innlendum vörum, en til útbýtingar á korni, salti og tjöru o.fl...4. Að norðanverðu var aðalgæmsluhúsið fyrir innlendan varning, 72, álnir á lengd. Þar voru innlendu vörurnar flestar vegnar, mældar og taldar: harðfiskur, ull, smjör og tólg o.m.fl...Uppi á loftinu í húsi þessu var ullin geymd, og sátu þar konur margar við að flokka ullina, tæja hana og tæta...Öll stórhýsi þau, er nú voru talin, umhverfis stórt ferhyrnt svæði, en á því voru kolin, bárujárnið og ýmsar þær vörur geymdar þar sem þöldu regn. Vestur af húsunum var enn stærra svæði fyrir trjávörur allar og timbur, er til verzlunarinnar fluttist...Inni á svæðinu milli húsanna ("portinu") var varðhundur sumar og vetur. Var hann látinn ganga laus á nóttum en hafður í járnnum á daginn...Um svæði þetta lágu járnteinar neðanfrá sjó og inn í verzlunarhúsin. Á þeim gengu vagnamir upp og ofan allan daginn, þegar skipin voru afgreidd...voru þau oftast 12-15 og stundum 16-18 talsins...Auk húsakynna þeirra, er verzlunin átti og að framan er getið, átti hún og braugerðarhús eitt mikið. Stóð það skammt frá verzlunarhúsunum...Loks átti verzlunin stórt íshús, er í var fryst kjöt, fiskur og síld."

Heimildir: EÖ, 20-21; Jón Pálsson. *Austantórum II*, 38-45

ÁR-130:012 *Vesturbúðarbryggja* heimild um bryggju

"...vestur af honum [Völkunaddi], en vestur af honum er Vesturbúðarbryggjan, bryggja hinnar gömlu frægu verslunar, sem á sínum tíma var einhver völdugasta verslun landsins svo sem allir vita. Bryggjan er nú orðin allhrörleg og ekkert notuð,..." segir í EÖ

"...einu leifarnar af mannvirkjunum þar [Vesturbúðum] er bryggjan, en hún er nú mjög farin að hröma, nefnd Vesturbúðarbryggja og lá beint frá verslunarhúsunum." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21, 45.

ÁR-130:013 *Sandvarnargarðar* heimild um varnargarð

"Í Sandgræðslunni eru margir smáir grjótgardar, nefndir Sandvarnargarðar." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:014 *Veitan* örnefni áveita

"Norður af Sandgræðslunni er landsvæði, sem er nefnt Veitan." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:015 *Langivöðull* heimild um vað

"Rétt norðvestan við þorpið, nyrst á túni, sem þar er og dælunum norður af því, vvar áður mikið flóð og lá nokkuð djúpt vatn á því, yfir þann vatnselg var langt grjótvæð, nefnt Langivöðull." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:016 *Katthóll* heimild um huldufólksbústað

"Norður af Einarshafnarhverfi, rétt fyrir ofan þorpið, er lítill strýtumyndaður grjóthóll, sem heitir Katthóll, fyrir norðan hann er flóð, sem heitir Katthólsflóð." segir í EÖ.

"Mikil huldufólksstrú var á hólum og flóðinu. Enginn mátti slá flóðið og börnum stranglega bönnuð öll ólæti við hólinn." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:017 *Bárðarbrú* heimild um brú

"Austur af Katthólsflóði er rími, sem nefndur er Langirími, nær hann austur fyrir Bárðarbrú..." segir í EÖ

"Á milli Eyrarbakkakirkju og Garðs liggur vegur upp mýrina, elsti hluti þess vegar lenngi verið nefndur Bárðarbrú. Í Eyrarbakkasögu er sagt að hún sé kennd við Bárð Diðriksson en það mun ekki vera rétt, heldur mun hún kennd við Bárð Nikulásson sem átti heima í Garðbæ á Eyrarbakka á árunum 1873-1887,...[...] Þessi vegarkafli mun hafa verið hlaðinn um 1880. Dregið var að mikið grjót og hlaðið í stórar hrúgur á ís yfir verstu pyttina, en er ísa leysti hurfu þær á kaf ofan í." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:018 *Kvíarflóð* örnefni kvíar

"...., þar sem nú er Norðurkotstún var flóð, sem hét Kvíarflóð." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:019 *Kúavegur* heimild um leið

"Í vestur frá Bárðarbrúnni, milli nýbýlisins Sólvangs og þorpsins er smá vegarspotti nefndur Kúavegur, um hann eru kýr úr þorpinu mikið reknar í hagann og því mun hann hafa fengið það nafn." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:020 *Oddstekkur* heimild um stekk

"Fyrir neðan Bárðarbrúna fast við Bárðarbrúna er hóll, sem heitir Oddsstekkur, þar geymdi Einarshafnarverslun lengi sprengiefni." EÖ.

Í EÖ segir að Steinsstekkur, Móskurður og Oddstekkur séu það gömul að enginn veit nú við hvaða menn þau eru kennd.

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:021 *Móskurður* heimild um mógafir

"Fyrir ofan Móskurð, milli hans og Markarskurðar er mýrarflæmi, sem heitir Skúmsstaðamýri." segir EÖ

Í EÖ segir að Steinsstekkur, Móskurður og Oddstekkur séu það gömul að enginn veit nú við hvaða menn þau eru kennd.

Heimildir: EÖ, 21

ÁR-130:022 *Steinsstekkur* heimild um stekk

"Rétt ofan við Móskurðinn [021], norðvestur af Bárðarbrúnni [017], sem liggur að Móskurði vestan Sólvangs er hóll, sem heitir Steinsstekkur,..." segir í EÖ

Í EÖ segir að Steinsstekkur, Móskurður og Oddstekkur séu það gömul að enginn veit nú við hvaða menn þau eru kennd.

Heimildir: EÖ, 22

ÁR-130:023 *Ólafsborg* heimild

"...norðvestur af honum [Steinsstekk 022] er tóftarbrot eða bali, sem heitir Ólafsborg,...." segir í EÖ.

"Þessi þrjú síðarstnefndu örnefni [Steinsstekkur, Móskurður og Oddstekkur] eru það gömul að enginn veit nú við hvaða menn þau eru kennd." EÖ.

Heimildir: EÖ, 22

ÁR-130:024 *Pálsborg* heimild

"...norðvestur af honum [Steinsstekk 022] er tóftarbrot eða bali, sem heitir Ólafsborg, nokkru norðar er annða tóftarbrot miklu stærra um sig og nefnist það Pálsborg." segir í EÖ.

"Þessi þrjú síðarstnefndu örnefni [Steinsstekkur, Móskurður og Oddstekkur] eru það gömul að enginn veit nú við hvaða menn þau eru kennd." EÖ.

Heimildir: EÖ, 22

ÁR-130:025 *Skúmsstaðasel* heimild um rétt

"Á miðri Skúmsstaðamýri er sauðfjárrétt Eyrbekkinga, sem heitir Skúmsstaðasel." segir í EÖ

Í Jarðabók Johnsens segir í neðanmálgrein: "2)Jb. 1803 nefnir Skúmsstaðasel eyðihjáleigu,..."

Heimildir: EÖ, 22 og JJ, 59

ÁR-130:026 *Fremri-Einbúi* heimild um landamerki

"Suðvestur af Efri-Einbúa, er annar grjóthóll, nefnist hann Fremri-Einbúi, á honum er varða. Úr Markauga á Nesbrúnni um grjótvörðu á Mýrinni sjónhending í Fremri-Einbúa var markalína milli Flóagafis og Skúmsstaða, og úr honum í Efri-Einbúa." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 22

ÁR-130:027 *Tjaldbakki* heimild um tjaldstæði

"Árbakkinn í Skúmsstaðaengjum nefnist Tjaldbakki, þar var mikið tjaldað,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 22

ÁR-130:028 *Gvendarkot á Garði* heimild um býli
"Gvendarkot a Garde, fyrsta hjáleiga" segir í JÁM.
Heimildir: JÁM II, 80.

ÁR-130:029 *Garður* heimild um býli
"Gardur, önnur hjáleiga, í eyði nema eitt tómthús er bygt...Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum."JÁM II.
Heimildir: JÁM II, 80-81.

ÁR-130:030 *Gottskálkshús* heimild um býli
"Gottskálkshús, síðar kölluð Ormshús, tómthús heima við bæinn Skúmstaði. Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum."JÁM II.
Heimildir: JÁM II, 81, 83

ÁR-130:031 *Vatakot* heimild um býli
"Vatakot, tómthús" segir í JÁM.
"Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum." JÁM II.
Heimildir: JÁM II, 81, 83

ÁR-130:032 *Skúmstaðaheygarður* heimild um býli
"Í Skúmstada heigarde, tómthús" segir í JÁM
"Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum."JÁM II.
Heimildir: JÁM II, 81, 83.

ÁR-130:033 *Jónshús* heimild um býli
"Jónshús, tómthús heima við bæinn" segir í JÁM
Heimildir: JÁM II, 81.

ÁR-130:034 *Philippushús* heimild um býli
"Philippushús, tómthús heima við bæinn." segir í JÁM
Heimildir: JÁM II, 81.

ÁR-130:035 *Magnúsarhús* heimild um býli
"Magnúsarhús, tómthús heima við bæinn." segir í JÁM
Heimildir: JÁM II, 81.

ÁR-130:036 *Friderickshús* heimild um býli
"Friderickshús, tómthús heima við bæinn." segir í JÁM
Heimildir: JÁM II, 82

ÁR-130:037 *Lauguhús* heimild um býli
"Lauguhús, tómthús heima við bæinn." segir í JÁM
Heimildir: JÁM II, 82

ÁR-130:038 *Holltkuhús* heimild um býli
"Holltkuhús, tómthús." segir í JÁM
"Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum." JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 82, 83

ÁR-130:039 *Ketelshús* heimild um býli

"Ketelshús, tómthús." segir í JÁM

"Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum." JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 82, 83

ÁR-130:040 *Paalshús* heimild um býli

"Paalshús, tómthús." segir í JÁM

"Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum." JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 82, 83

ÁR-130:041 *Þorsteinshús* heimild um býli

"Þorsteinshús, tómthús." segir í JÁM

"Öllum þeim tómthúsum, sem ekki standa heima við bæinn Skúmstaði, er hætt fyrir sjáfargangi og stórflæðum, einkarlega í rosaveðráttu um vetur, og skeður oft að sjórinn gengur inn í húsin, so að fólki er ekki hættulaust þar inni að vera, og fer það oft úr þessum húsum, þegar von er á stórflæðum." JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 82, 83

ÁR-130:042 *Skúmsstaðalending* heimild um lendingu

"Vestur af grjótbálkinum, leifunum af Háeyrarbryggju [ÁR-133:045], eru ósléttir staksteinóttir smáklettar, nefndir Garðsklettar. Þeir ná vestur að lægð sem er í klöppinni, sem nefnist Skúmsstaðalending. Þar lentu Skúmsstaðabændur skipum sínum." segir í EÖ.

"Um þá rás [Rifshausrás ÁR-133:017] fóru þau skip sem lentu í Háeyrar- eða Skúmsstaðalendingum, en hin fóru svonefnda Mundakotsleið [sjá Mundakotslendingu ÁR-141:004], sem stefnir aðeins í austur á bóginn." segir í EÖ. "Á þeim öldum sem Skálholtsstóll átti hafskip var það sett upp í Skúmsstaðalendingu og stóð þar yfir veturinn. Þar átti það naust [051] og vöruhús [056] bæði fyrir innlendan og útlendan varning. Sennilega hefur naust "Þorlákssúðarinnar", en svo hét skipið, staðið vestan við sjávargötuna [055] frá Skúmsstöðum." SB II.

Heimildir: EÖ, 43, 45; SB II, 250

ÁR-130:043 heimild um bryggju

"Svartiklettur er um 600 m frá bátabryggjunni,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 44

ÁR-130:044 *Þvottaklettur* örnefni þvottastaður

"Vestur af Bátabryggjunni [043] er sker sem heitir Þvottaklettur." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 45

ÁR-130:045 heimild

Hlaðinn garður: Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Framan við hlaðna garðinn sunnan hússins [Garðs 009], á milli kirkju og Kaupmannshlöðu (Garðshlöðu) [046], ..."

Heimildir: EÖ, 54

ÁR-130:046 *Garðshlaða* heimild um hlöðu

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Framan við hlaðna garðinn [045] sunnan hússins [Garðs 009], á milli kirkju og Kaupmannshlöðu (Garðshlöðu), ..."

Heimildir: EÖ, 54

ÁR-130:047 heimild um leikvöll

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Framan við hlaðna garðinn [045] sunnan hússins [Garðs 009], á milli kirkju og Kaupmannshlöðu (Garðshlöðu)[046], var glímu- og leikvöllur vermannanna á Bakkanum, þegar frátökur voru og veður leyfði, sérstaklega þegar út á kom."

Heimildir: EÖ, 54

ÁR-130:048 *Brenna* heimild um býli

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Bæjarnafnið Brenna er þannig til komið, að 1853 var Jón Hjaltalín, síðar landlæknir, við joðbrennslu úr þangi og fékk hann kofa norðan við Skúmsstaði til að vinna í. Þar var síðar byggður bærinn Brenna."

Heimildir: EÖ, 54

ÁR-130:049 *Skúmsstaðahlið* heimild um uppsátur

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir á bls. 57: "Þetta hlið heyrði ég oft kallað Dampbátahlið, en upp um hliðið voru hinir gufuknúnu dráttarbátar Lefoliis-verslunar dregnir og látnir standa innan við sjógarðinn um veturinn."

Heimildir: EÖ, 57

ÁR-130:050 *Garðbæjarvör* heimild um lendingu

"Garðbæjarvör eða Garðbæjarlending: Neðan við Gónhól. Sjá má í klöppunum hvernig grjótið hefur verið hreinsað frá henni allt upp í sand" segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 65

ÁR-130:051 *Skálholtsnaust* heimild um naust

"Skálholtsnaust: Vestan við Skúmsstaðahlið. Þar var Þorlákssúðin látin standa upp um vetur (sbr. Sunnlenskar byggðir II, 249-250)." segir í EÖ. "Á þeim öldum sem Skálholtsstóll átti hafskip var það sett upp í Skúmsstaðalendingu [042] og stóð þar yfir veturinn. Þar átti það naust og vöruhús [007] bæði fyrir innlendan og útlendan varning. Sennilega hefur naust "Þorlákssúðarinnar" [051], en svo hét skipið, staðið vestan við sjávargötuna frá Skúmsstöðum. Þar voru greinilegar veggjarústir fram um síðustu aldamót." SB II.

Heimildir: EÖ, 65; SB II, 250

ÁR-130:053 *Malir* heimild um fiskreitir

"Malir: svo voru fiskreitirnir nefndir sem voru austan við Íshúsið norður af Einarshöfn." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 65

ÁR-130:052 *Hafliðagarður* heimild um kálgarð

"Hafliðagarður: Var þar sem hraðfrystihúsið er núna. Þar voru fyrst ræktaðar kartöflur á Eyrarbakka um 1845 (sbr. Sunnlenskar byggðir II, bls. 256)

Heimildir: EÖ, 65

ÁR-130:054 *Íshústjörn* heimild

"Íshústjörn: Gerð af mannavöldum. Þar var tekinn ís í Íshústið." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 66

ÁR-130:055 *Sjávargata* heimild um leið

Sjávargata frá Skúmsstöðum: "Á þeim öldum sem Skálholtsstóll átti hafskip var það sett upp í Skúmsstaðalendingu [042] og stóð þar yfir veturinn. Þar átti það naust og vöruhús bæði fyrir innlendan og útlendan varning. Sennilega hefur naust "Þorlákssúðarinnar" [051], en svo hét skipið, staðið vestan við sjávargötuna frá Skúmsstöðum." SB II.

Heimildir: SB II, 250

ÁR-130:056 heimild um túngarð

"Er sagt að túnið hafi náð jafnlangt út frá bænum á alla vegu. Leifar af túngarðinum að norðanverðu hafa sést til skamms tíma. Er hann nærfelt jafnlangt frá bænum og sjógarðurinn er nú suður frá honum." BJ.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 13

ÁR-130:057 *Merkisteinn* bæjarstæði býli

Túnakort Merkisteins: 0,5 ha. (allt sléttað). Garðar 1200 m². Árið 1926 bjó Haraldur Guðmundsson frá Háeyri í Merkisteini á Eyrarbakka. SB II.

Heimildir: Túnakort, óúmasett (um 1920); SB II, 264

ÁR-130:058 *Merkisteinn* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort Merkisteins, ótímasett (um 1920)

ÁR-130:059 *Merkisteinsvöllur* bæjarstæði býli

Túnakort Merkisteinsvallar: 1,8 ha. (allt sléttað). Garðar 1208 m². Skv. túnakorti standa bæjar-og fénaðarhús saman.

Heimildir: Túnakort Merkisteinsvallar, ótímasett (um 1920)

ÁR-130:060 *Þvottasker* örnefni þvottastaður

"Úr Efri-Einbúa, sem er hornmark jarðanna, ræður bein stefna í Klofaklettinn, sem er vestarlega að sjá fyrir framan Markasker fram í sjónum, hvar svokallaðir Markósar framganga eða í upptök þess innri að innan verðu og ytri endi þess syðri, austan við miðju Hrafnskers og austan miðju Þvottaskers." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 19

ÁR-130:061 heimild um býli

Timburhúsið á Eyrarbakka 1546. Í vitnisburðarbréfi er sagt frá því að Gizur biskup leyfði Erlendi lögmanni að hafa fjögurra til fimm álna löng tré af rekanum á Skeiði. Í bréfinu segir svo: "Þat giorum uid simon prestur jonsson og liotur þorgualldzson godum monnum uiturligt med þessu ockru brefi at uid uorum þar uidstaddir i timburhusino a eyrarbacka og heyrðum a at herra gizur Einarsson leyfdi Erlindi Þorvardzsyni laugmanne at hafa iiii eda fimma lana laung tre..." DI X.

Heimildir: DI X, 526

ÁR-131 Norðurkot

1708: Hjáleiga frá Skúmsstöðum. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 59.

ÁR-131:001 *Norðurkot* bæjarhóll bústaður

Jarðarinnar er getið í Jarðabók Johnsens sem hjáleigu, líklega undir Skúmsstöðum.

Heimildir: Jarðabók Johnsens, 59

ÁR-132 Garðurinn (Garðabær)

1708: Hjáleiga frá Skúmsstöðum. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 59.

ÁR-132:001 *Garðurinn* bæjarhóll bústaður

Heimildir: JJ, 59

ÁR-133 Háeyri

1686: Jarðardýrleiki 40 hdr. BL, 104. 1708: Jarðardýrleiki 15 hdr. Bændaeign. Einnig nefnt Stóra Háeyri. Forn kirkjustaður og hér stóð bænhús um miðja 17. öld. Með eru taldar hjáleigumar; Steinskot [ÁR-142], Mundakot [ÁR-141], Sölkukot [ÁR-139], Neistakot [ÁR-137], Simbakot [ÁR-136], Nýebær [ÁR-140], Litla-Háeyri [ÁR-135] og Eiólfskot [ÁR-134]. Að auki er sagt eitt tómthús á Litlu-Háeyri, og að Einkofe [ÁR-138] og Hallsstrunta séu tómthús í eyði. JÁM II, 74-78. Háeyrar er getið í reikningsskapparbréfi Gizurar biskups við Arnór Eyjólfsson árið 1545 er Arnór tekur þrjú kúgildi á Háeyri. DI XI, 450. 25.8.1558 er jarðarinnar getið í skiptabréfi Eyjólfssonar í Dal undir Eyjafjöllum: "Item mijnum Syni Jsleifi hefi jeg gefid og golldid og gef enn nu med þessu brefi...jordina HaEyre a Eyrarbacka fyrir xv hdr." DI XIII, 326. Síðan um 1560 er til vitnisburðarbréf um landamerki Stockseyrar, Hrauns og Háeyrar: "Eg Oddur Grijmsson barnfæddur og uppalinn í Sulholti í Villingaholtshrepp en alla mijna daga í Flóa verid...hefe og bued. 5 ár á Skumstöðum í Stockseyrarhrepp og svo 16 ár á Hraune. Þá vissa eg ei önnur landamerke vera og verid hafa í millum Stockseyrar og Hrauns. helldur en ad sa gardur ætte ad ráða sem geingur af síarböckunum og upp ad myrinne í millum Stockseyrarsels og Hrauns. og so sionhending a Breidamyre. Var Eyolfur heitinn Þorvaldsson á Stockseyre. og giorde sel fra Stockseyre fyrir austan holana. þar sem kotungarner fra Stockseyre nu haf sijn sel. hafde og Gunnar heitinn Þordarson. þa hann bio á Stockseyre sijn sel i saman stad. en alldrei voru þeir holar eignader Stockseyre helldur Hraune. Item i fiorunni fyrir framan gardzendann fyrmefndan stendur ein hella og er kringlott ker ofan i. Svo hefur og verid halldid ad hun skal ráða landamerki i fiorunni í millum Stockseyrar og Hraune. Jtem eftir sögn Grijms Biarnasonar og Þorunar heitinnar Simonardottur. sögdu þaug. ad Margret hetin Pálsdóttir. sem átte Háeyre. hefdi halldid þessi fjörumörk i millum Hrauns og Háeyrar. ad su hella sem köllud hefur verid Lijkhella. og liggur austur og vestur i einu lone skule ráða landamerki en Stærraskier ættu hálfitt hvörer. og so Þufuskier sitt hvörer. því lon gangi i millum sagdra Þufuskeria." DI XIII, 562-563. "Mið- og austurhluti Eyrarbakkaþorps stendur í landi Háeyrar." SB II, 279. "Þá mun hafa verið nokkur togstreyta milli

Ögmundar Pálssonar, Skálholtsbiskups og konungs um yfirráð jarðarinnar fyrir 1540." Fyrsti barnaskóli sveitarinnar var hér staðsettur árið 1852. Jón Pálsson . Austantóru III, 102. Búskap var hætt á jörðinni árið 1931. EÖ, 12. "Öll ströndin milli Ölfusár og Þjórsár hét forðum Eyrar, en síðar Eyrarbakki. Nú nær nafnið Eyrarbakki aðeins yfir vestra þorpið, sem stendur á landi hinna fornu jarða Einarshafnar, Skúmsstaða og Háeyrar, en eystra þorpið stendur allt í Stokkseyrarlandi og nefnist Stokkseyri." GG. Árnassýsla, 58. Tún um 1920: Tún alls 4,8 ha. Heimatún 1,6 ha., Simbakotstún 0,8 ha., Sandvíkurtún 2,0 ha., Heklutún 0,4 ha. Öll túnin slétt utan 1/4 í Simbakotstúni. Auk þess útgræðsla 7,7 ha. sléttuð og komin í rækt. Garðar 71445 m². 1708: "Túninu granda sjáfarflæður með sands og grjóts áburði og stórum landbrotum til stórskaða.... Vatnsból þrýtur sumar og vetur í þurrkum og frostum, fellur stundum sjór yfir og spillir vatni með sandi og seltu og verður þá í Skúmstaða land vatn að sækja. Hlunnindi: Reki og sölvaðfara. JÁM II, 73-74. Sölvatekja mun hafa verið mestu hlunnindi jarðarinnar um margar aldir eða allt fram á 20. öld, munu þau oft hafa verið geysimikil t.d. eru þau árið 1830 talin 180 vættir eða 7200 kg og metin á 15 hundruð eða eins og öll jörðin árið 1708. SB II, 279.

ÁR-133:001 Stóra-Háeyri bæjarhóll bústaður

Tvö túnakort eru af túnum Stóru-Háeyrar frá því um 1920. Á öðru þeirra er merkt inn íbúðarhús. "Háeyrarbærinn stóð þar sem nú er hús Jóhanns Loftssonar, sem Anton Halldórsson byggði.", segir í EÖ. "Andspænis hraðfrystihúsinu norðan götu stóð Háeyrarbærinn." GG.

"Að bænum leggjast stórfannir um vetur, sem spillir húsum með vatnsgangi í leysingum." JÁM II. "...stórflóð kallað "Háeyrar-flóðið", að það spilti svo húsum og túnum á Háeyri, að af þeim orsökum varð að færa bæinn þangað, sem hann er nú. Gamla bæjarstæðið er fyrir löngu af broitð og staður þess gleymdur. Það tel eg [Brynjúlfur] nokkurn vegin víst, að ekki hafi eg heyrt sögn um það, að það hafi verið þetta sama flóð, sem olli því að Hraun var fært þaðan sem Gamla-Hraun er þangað sem Stóra-Hraun er..." BJ. Þ.e. árið 1653.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), JÁM II, 74; EÖ, 12; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 13; Gísli Gestsson. Árnassýsla, 60

ÁR-133:002 heimild um kirkju

1708: "Bænhús var hjer bygt fyrir meir en 60 árum, og voru tíðir veittar þegar heimafolk meðtók sacramento um 6 eður 8 ár, og var þetta sjerdeilis gjört fyrir bæn ábúandans, sem var háöldruð kvenpersóna Rannveig Jónsdóttir. En síðan hún andaðist, víta menn ei að hjer hafi tíðir veittar verið." JÁM II. Rannveig andaðist 1654. SE I. "Háeyri er ekki landnámsjörð, en hefur þó byggst þar snemma, en lítið er vítað um jörðina fyrstu aldirnar, þó er getið um kirkju þar á 13. öld, sem varla mun þó hafa staðið þar lengi og tæplega verið meira en hálfkirkja.", segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 12; JÁM II, 72; SE I, 52

ÁR-133:003 Háeyri II bæjarstæði býli

Um 1920: Tvö túnakort eru af túnum Stóru-Háeyrar frá því um 1920. Á öðru kortinu er merkt inn íbúðarhús, virðist vera Stóra-Háeyri II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-133:004 heimild um leið

Um 1920: Inn á túnakort er merktur vegur.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-133:005 heimild um varnargarð

Inn á túnakort frá um 1920 er merktur Sjógarður.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-133:006 Háeyrarvellir bæjarstæði býli

"Skammt fyrir vestan landamörk Háeyrar og Hrauns, rétt við Sjóvarnargarðinn eru grjóttættur eftir tómthús, sem hét Háeyrarvellir." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 12

ÁR-133:007 Nesvað heimild um vað

"Úr vatninu rann áður smálækur í Hópið rétt fyrir sunnan Vinnuhælið, nefndist hann Nesvað,..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 13

ÁR-133:008 Fæla bæjarstæði býli

Þar sem vinnuhælið á Litla-Hrauni er nú var kot og síðar fjárrétt: "Fyrir norðvestan Ytra-Litlahraunsvatn, var einu sinni kot, sem nefndist Fæla, seinna var þar svo fjárrétt langan tíma." segir í EÖ. "...en þar sem vinnuhælið stendur núna, þar var nú gamla daga rétt, sem hét Fæla, frá Eyrarbakka, en það er kennt við Litla-Hraun.", segir í frásögn um sjávarflóð árið 1925.

"Síðar var byrjað að byggja þar sjúkrahús, en endaði svo með því að verða Vinnuhælið á Litlahrauni. Lengi lá illt orð á Fælu, því þar áttu magnaðar afturgöngur að halda sig og er sagt að ein slík hafi villt svo um og hrakið smala frá Mundakoti að hann varð úti í Fælu. Varð hann var við daginn eftir, sem var sunnudagur, er fólk af Eyrarbakka reið til kirkju á Stokkseyri, en svo var þá af honum dregið að hann gat á engan hátt gert vart við sig, en næstu nótt hrakti svo afturgangan hann niður í Mundakotslendingu, þar sem hann lét lífið (Þjóðsögur Guðna Jónssonar 5 h. bls. 48). segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 13; Sjávarflóð, 3

ÁR-133:009 Oddstekkur heimild um stekk

"Norðan við Þjóðveginn, rétt hjá Vinnuhælinu, er strýtumyndaður hóll, sem heitir Oddstekkur,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 13

ÁR-133:010 Adolfsstekkur heimild um stekk

"Norðan við Þjóðveginn, rétt hjá Vinnuhælinu, er strýtumyndaður hóll, sem heitir Oddstekkur [009], norðaustur af honum er annar hóll nafnlaus, en norðvestur af þeim hól er lág hæð, sem heitir Adolfsstekkur, kenndur við Adolf Petersen bónda og hreppsstjóra í Steinskoti 1833-59." segir í EÖ

"Nú sést aðeins móta fyrir fjárréttinni, sem Adolf hreppsstjóri hafði þarna." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 13

ÁR-133:011 heimild um mógrafir

"Norðaustur af Jónslæk, þar sem hann er dýpstur, er nokkuð stórt svæði, með mörgum smá hólum, heitir það Grafhólar. Efst í Grafhólum er langt flóð og er mikið af mógröfum beggja vegna við það, nefnist það Langaflóð." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 13; JÁM II, 73

ÁR-133:012 Steinkotsborg örnefni

"Í norðvestur frá Langaflóði, skammt suður af Mósukurði, er nokkuð hár hóll með flóði sunnan við sig, heitir hann Steinkotsborg." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 13

ÁR-133:013 Mjaltasel heimild um sel

"Skammt suður af Grænhól er hæðarsvæði nokkuð stórt um sig og markar fyrir mörgum smá stekkjarhólum í því en suðvestast í hæðinni sést fyrir fjárrétt, hæð þessi heitir Mjaltasel, er nafnið komið af því, að þangað var farið til mjalta frá grasnytjabýlunum á austur Bakkanum fyrir aldamótin 1900." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 14

ÁR-133:014 Snorrasel heimild um sel

"Norðvestur af Mjaltaseli [013] er önnur hæð, nokkuð stór um sig og markar fyrir tveimru stekkjarhólum í henni, heitir hún Snorrasel. Enginn veit nú við hvaða Snorra hún er kennd, en þar mun hafa verið sel frá Bakkanum fyrir á tímum." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 14

ÁR-133:015 Presthólar þjóðsaga áfangastaður

"Suðvestur af Mjaltaseli [013], rétt austan við Álfstéttina [0??] eru tveir lágir hólar, sem heita Prestshólar." segir í EÖ

"Nafn það er svo til komið, að einu sinni er kaupmannsfólkið á Garði var að skemmta sér á gæðingum sínum með sóknarprestinum, sr. Ingvari Nikulássyni, þá áði það í þessum hólum, en er það fór skildi það eftur flösku í hólnum með miða í, en á hann var skrifað. "Hér eftir heita þessir hólar Prestshólar", en sr. Ingvar hafði oft gengið á þessa hóla og er ekki ólíklegt að hann hafi getið þess við meðreiðarfólk sitt." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 14

ÁR-133:016 Háeyrarbyggja heimild um byggju

"Vestan við Háeyrarlendingu var byggð byggja úr hlöðnu grjóti af Kaupfélaginu Ingólfi, var hún nefnd Háeyrarbyggja, hennar sér enn merki, því grjótbálgur er nú þar sem hún var." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 44

ÁR-133:017 *Háeyrarlending* heimild um lendingu

"Um þá rás fóru þau skip sem lentu í Háeyrar- eða Skúmsstaðalendingum, en hin fóru svonefnda Mundakotsleið [ÁR-641:017], sem stefnir aðeins í austur á bóginn." segir í EÖ

Siglingaleið: "Fyrir innan Þyrlinn [skerið, sjá ÁR-641:015] er svokallað Þyrlillón. Vestan við það er sker, sem nefnist Rif, eru þarnir á því uppi um stórstraumsfjöru, innst í þeirri grynningu er Rifshausinn, hann stendur dálítið upp úr í stórstraumsfjöru, en innan við hann er Rifshausrás. Um þá rás fóru þau skip sem lentu í Háeyrar-eða Skúmsstaðalendingum..." EÖ.

Heimildir: EÖ, 43

ÁR-133:018 *Hallsstrunta* heimild um býli

1708: "Hallsstrunta, annað tómtúsi í eyði, hafa hjer áður verið en eru nú áfallin." segir í JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 77

ÁR-133:019 *Kaldaðarnesskjólgarður* heimild um fjárskýli

"Skammt suðvestur af honum [Efri-Einbúa] er Kaldaðarnesskjólgarður, krossgarður hlaðinn úr grjóti til hlífðar fyrir skepnur í illvirðum og sögulegur að því leyti, að hann er hlaðinn frá Kaldaðarnesi og sýnt að Kaldaðarnesbóndinn hefur viljað fara út í það ýtrasta með land sinn." segir í EÖ

Sigurður Andersen segir í viðbótum sínum (í EÖ) að staðhæfingin að ofan sé röng því að landamerkin hafi verið miðuð við Syðri Einbúa og því deilurnar um landamerkin orðum auknar. Efri-Einbúinn hefur hins vegar verið landamerki frá 1886.

Heimildir: EÖ, 17 og 61

ÁR-133:020 *Álfsstétt* heimild um leið

"Fyrir norðan túnið í Mundakoti er nokkuð löng dæld eða flóð, sem liggur frá norðvestri til suðausturs, heitir það Álfsstéttarflóð, þegar mikið vatn er í því rennur afrennsli úr því í Hópið." segir í EÖ.

"Nafn sitt hefur það fengið af gömlum vegi sem liggur yfir það, sem heitir Álfsstétt. Álfsstéttin mun einn elsti vegur í Árnessýslu um eða yfir 100 ára. Í gömlum hreosreikningum Stokkseyrarhrepps. sem náði yfir bæði þorpin, er þess getið, að fé hafi verið lagt til vegabóta árið 1852, sem trúlega er til Álfstéttarinnar, sem fróðum mönnum er talin elst vega í hreppnum. Álfstéttin er kennd við Álf Jónsson er lengi bjó í Nýjabæ...Álfsstéttin er hlaðinn grjótvegur yfir mýrina, keldur hennar og fen upp að Móskurði, hún var mikil samgöngubót mönnum og skepnum, um hana fór allur heyflutningur af Háeyrarmýrinni...Álfstéttin er orðin æði fornleg og grjótið stendur víða upp úr henni." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 14-15

ÁR-133:021 *Háeyrarklettur* sögustaður

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir á bls. 57: "Í þessum klettum komu Kambránsmenn saman til að leggja á ráðin um að taka Þórð Sveinbjörnssóna af lífi, sjá Saga Þuríðar formanns og Kambránsmanna bls. 273, fylgiskjöl."

Heimildir: EÖ, 44

ÁR-133:022 *Jörundaráveita* heimild um áveitu

"...vestan við [Mundakots]stekkinn [ÁR-141:005] er afrennslirás af mýrunum, sem stríður straumur rann oft um, heitir hún Stekkjarrás...Stekkjarrásin rennur fram úr langri, krókóttri dælu, sem liggur til norðurs og heitir Jörundaráveita,..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-133:023 *Háeyrarstekkur* heimild um stekk

"Stekkjarrásin rennur fram úr langri, krókóttri dælu, sem liggur til norðurs og heitir Jörundaráveita, en vestan við suðurenda hennar, örskammt norðvestur af Mundakotsstekk [ÁR-141:005] er annar stekkur eða hóll, sem heitir Háeyrarstekkur. Markar greinilega fyrir þremur stekkjarrhólfum í stekknunum og svo aðalréttinn" segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-133:024 *Háigarður* heimild um túngarð

"...en grjótgarðurinn, sem er á milli túnanna á Litlu-Háeyri og Háeyri, hét áður Háigarður, en nú er hann mjög lágur og hruninn." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-133:025 Þvottahóll örnefni þvottastaður

"Á milli Neistakots og Einkofa er lágur hóll, sem heitir Þvottahóll, ..."

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-133:026 Gunnhildarhóll álagablettur huldufólksbústaður

"...nyrst í sama túni [í túninu á Háeyri] er smá hóll, sem heitir Gunnhildarhóll, hann á að vera huldufólkshóll og er aldrei sleginn." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-133:027 Steinkelda heimild um brú

"Milli Folldaflóðs og Álfastéttar er kelda, sem heitir Steinkelda, fékk hún nafn af steinbrú sem lág yfir hana." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-133:028 Mómýri heimild um mógrafir

"...en sunnan Móscurðar er kölluð Mómýri, er hún öll sundurgráfin af mógröfum, því mótak var þar hjá Eyrbekkingum upp að Móscurði, en ekki fyrir ofan hann, dregur skurðurinn og mýrin naf af þeim." segir í EÖ

"Öll mýrin ofan túnanna hefur þornað mjög mikið, vegna ótal uppþurrkunarskurða, sem um hana hafa verið grafnir og nú komin í tún, þar sem áður voru keldur.", segir jafnframt í EÖ.

Heimildir: EÖ, 16; JÁM II, 73

ÁR-133:029 Mediuvað heimild um vað

"Vestan við Mediuflóð er afrensliskelda í flóðið, yfir hana er grjótvæð, sem heitir Mediuvað." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-133:030 Mediuhóll álagablettur huldufólksbústaður

"...rétt vestan við Álfstéttina er strýtumyndaður hóll, sem heitir Mediuhóll, fyrir neðan hann er stararflóð, sem heitir Mediuflóð.", segir í EÖ.

"Á hólnum og á flóðinu var mikil huldufólksstrú, t.d. segir ein þjóðsagan, að nýgiftur bóndi frá Steinskoti, hafi spýtt frá sér í allar átti yfir þeim bábiljum og kerlingaþvaðri er af því gengu, að ekki mætti slá flóðið og ýmsum öðrum álögum staðanna og vísaði því öllu norður og niður, haldið svo einn góðan veðurdag til flóðsins með orf og ljá um öxl og slegið flóðið, en við sláttinn hafði hann skyndilega veikst og dregist heim með veikum burðum og síðan aldrei meir á fætur stigið.", segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-133:031 Háeyrarvegur heimild um leið

"Eru þá talin örnefni að Móscurði, vestur að þeim vegi sem Háeyrarvegur nefnist, fremsti hluti þess vegar er byggður fyrir aldamót og stóð Guðmundur Ísleifsson fyrir því." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-133:032 Hjallahraun heimild um hjall

"Í norður frá Eyvakoti [134:001], rétt við Háeyrarmörk, er dæla, sem heitir Hjalladæl, norðan og austanvert við dæluna er hraunsvæði sem heitir Hjallahraun, munu nöfnin komin af því, að fiskhjallar hafa verið í hrauninu áður fyrr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-133:033 Skollhóll álagablettur huldufólksbústaður

Í hrauni þessu [Hjallahrauni] er grjóthóll grasivaxinn, sem nú er alltaf nefndur Hjallhóll, en eldra heiti hans er Skollhóll.", segir í EÖ

"Um Skollhól er sú þjóðsaga, að strákur frá Eyvakoti, hafi haft þar í frammi ærsl mikil, þess vegna hafi álfkona komið til móður drengsins í draumi og beðið móðurina, sem hét Guðrún, að sjá um að sonur hennar legði niður ferðir sínar á hólinn því annars mundi hann sjálf sig fyrir hitta. Vandar nú Guðrún um við son sinn og leggur ríkt á við hann að koma aldrei framar á Skollhól. Ekki er þess getið að hann hét móður sinni neinu góðu um það, en skamma stund mundi hann skipan hennar, því fáum dögum síðar fannst hann dauður norður á Skollhól og var nálega brotið í honum hvert bein. (Þjóðsögur Jóns Árnasonar 1. h. bls. 34).", segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 1617

ÁR-133:034 *Háeyrarveita* heimild um áfangastað

"Upp við Skollhól [033] var Háeyrarveita, þar sem nú er tún." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:035 *Þóroddsstekkur* heimild um stekk

"Við bugðu á Háeyrarveginum, fast við hann að vestan er lágur grasivaxinn hóll, sem heitir Þóroddarstekkur, mun þar hafa verið fjárstekkur, en enginn veit nú við hvaða Þórodd hann er kenndur." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:036 *Litla-Hraunsborg* heimild um fjárskýli

"Rétt fyrir ofan Mósukurð, austast á Háeyarmýrinni, rétt við Hraunsmörk er hóll, sem heitir Litla-Hraunsborg, gömul fjárborg frá Litla-Hrauni, hún sýnir glögg, að gömlu mennirnir fóru ekki alltaf eftir beinni markalínu." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:037 *Fríðusel* heimild um rétt

"Skammt norðvestur af Litla-Hraunsborg [036], er gömul fjárrétt, sem heitir Fríðusel, engin veit nú hvernig þetta örnefni er til komið." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:038 *Gamliskurður* heimild um áveitu

"Suðvestur úr Foræðisflóði liggur einn elsti skurður á Eyrarbakka og sker flóðið í sundur. Heitir hann Foræðisskurður. Er hann nú víða fallinn saman, en frá Foræðisflóði upp að Blakkstjörnum heitir hann Gamliskurður." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:039 *Vestri-Blakkstjörn* þjóðsaga nykur

"Efst og austast í Háeyrarlandi er Vestari Blakkstjörn. Gömul munnmæli eru um að í henni sé nykur annað hvert ár, en hitt árið sé hann í Traðarholtsflóði." segir í EÖ.

"Blakkstjarnir heita tjarnir tvær til vesturs frá Stokkseyrarseljunum, önnur minni og hin stærri. Þarna þær aldrei upp. Það eru gömul munnmæli, að í stærri tjörninni sé nykur annað hvort ár, en hitt árið í Traðarholtsvatni." GJ.

Heimildir: EÖ, 17; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 403

ÁR-133:040 *Þorleifstóft* heimild um fjárhús

"Suðvestur af Blakkstjörnum [039], vestan þjóðveg, en þó ofarlega og austarlega á Háeyarmýrum, er smá þúst, sem heitir Þorleifstóft, kennd við Þorleif ríka frá Háeyri, sem hafði þar fjárhús." segir í EÖ.

"Frá fjárhúsunum sem þarna stóðu átti smalið að hafa farið sem úti varð við Fælu [008] og fyrir getur." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:041 *Háeyrarhús* heimild um fjárhús

"Suðvestur af Blakkstjörnum [039], vestan þjóðveg, en þó ofarlega og austarlega á Háeyarmýrum, er smá þúst, sem heitir Þorleifstóft, kennd við Þorleif ríka frá Háeyri, sem hafði þar fjárhús...Seinna voru þessi fjárhús flutt mikið vestar eða næstum því að Skúmsstaðamörkum ofarlega á mýrinni. Tættarnar eftir þau eru nefnd Háeyrarhús." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 17

ÁR-133:042 *Litla-Háeyrarlending* heimild um lendingu

"Lónið vestur frá Litlu-Háeyrarhlein að Hrafnshaka nefnist Háeyrarlón. Vestan við Sigguhlein í Háeyrarlóni er Litlu-Háeyrarlending, en vestan við hana var Háeyrarlending [017]." EÖ.

Heimildir: EÖ, 44

ÁR-134 Eivakot

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Þá nefnd Eiólfskot. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 77.

ÁR-134:001 *Eivakot* bæjarhóll bústaður

"Í Jarðabók 1708 er nefnt grasnytjabýlið Eyjólfsskot, sem áttunda og síðasta hjáleiga Háeyrar, en hjáleigurnar eru taldar frá austri til vesturs, Eyjólfsskot mun því hafa verið vestast þeirra. Nafnið Eyjólfsskot mun hafa breyst í Eyvakot, sem allir Eyrbekkingar kannast við, þó ekkert hús sé með því nafni nú. Eyvakot stóð á hæðarbala fyrir norðan, þar sem húsið Ásheimar er nú." segir í EÖ. "Kot þetta er skammt fyrir sunnan og austan íbúðarhús Bakkakaupmannsinn þar sem það er nú, en fyrir norðan það og heldur til austurs er dæl ein sem kölluð er Hjalladæl."JÁ.

"Eiðólfskot, áttunda hjáleiga." segir í JÁM

Heimildir: EÖ; JÁM II, 77; JÁ: Jón Ámason. Þjóðsögur I, 35

ÁR-134:002 *Eyvakotslending* heimild um lendingu

"Lónið frá Hrafnshala að Þvottakletti [130:044] heitir Eyvakotslón, sitt hvoru megin Batabryggjunar [130:043] eru grjótaus vik og var lent í þeim báður og þær kallaðar Eyvakotslendingar. Þær tilheyrðu gamla býlinu Eyvakoti." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 45

ÁR-134:003 *Eyvakotslending* heimild um lendingu

"Lónið frá Hrafnshala að Þvottakletti [130:044] heitir Eyvakotslón, sitt hvoru megin Batabryggjunar [130:043] eru grjótaus vik og var lent í þeim báður og þær kallaðar Eyvakotslendingar. Þær tilheyrðu gamla býlinu Eyvakoti." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 45

ÁR-135 Litla Háeyri

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Fjórir ábúendur á jörðinni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 76.

Tún um 1920: 1,2 ha, allt sléttað. Garðar 1238 m².

ÁR-135:001 *Litla Háeyri* heimild um bústað

"Litla-Háeyri næsta hús fyrir vestan Sölkutóft [139:001] og stendur einna hæst." segir í EÖ

"Litla Háeyri, sjöunda hjáleiga." segir í JÁM II.

Heimildir: EÖ, 15, Túnakort, ótímasett (um 1920); JÁM II, 76

ÁR-135:002 heimild um býli

"Á Litlu-Háeyri er eitt tómthús." segir í JÁM

Heimildir: JÁM II, 77

ÁR-135:003 *Lambhúshóll* ömefni lambhús

"Í túninu á Litlu-Háeyri er hóll sem heitir Lambhúshóll,...." segir í ÖE

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-135:004 *Dallur* heimild um býli

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Dallur. Svo var nefnd þurrabúð, sem stóð skammt austan við lóð þá sem Smiðshús [005] stendur á... Byggð var í Dalli á árunum um og eftir 1870."

Heimildir: EÖ, 54

ÁR-135:005 *Smiðjuhús* heimild um smiðju

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Dallur [004]. Svo var nefnd þurrabúð, sem stóð skammt austan við lóð þá sem Smiðshús stendur á. (Smiðshús hétu upphaflega Smiðjuhús, því að þar var áður smiðja frá Litlu-Háeyri.)."

Heimildir: EÖ, 54

ÁR-136 Simbakot

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Kotinu helmingsskipt og tveir ábúendur á því. JÁM II, 75. Sagt er að þar hafi verið 11 bæir. EÖ, 16.

Tún um 1920: 0,8 ha, þar af 3/4 sléttað.

ÁR-136:001 *Simbakot* bæjarhóll bústaður

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

"Simbakot, fimta hjáleiga." segir í JÁM. "...nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi, sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16 og JÁM II, 75

ÁR-136:002 heimild um landamerki

"Á milli Neistakots og Einkofa er lágur hóll, sem heitir Þvottahóll, en í norður frá Neistakotstóftum er lágur grjóthóll, fast austan við garðinn, sem er á milli Simbakots og Neistakots [137:001], ..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-136:003 *Simbakotshóll* álagablettur huldufólksbústaður

"Um Simbakot gengur sú þjóðsaga, að strákur einn hafi tekið upp á þeim óvanda, að reka staf svo langt sem hann gat inn í hraunglufu, sem var á hólum, en nóttina eftir vitjaði álfkona móður sveinsins í draumi og lagði fast að henni að vanda svo um við son sinn, að hann hætti þessum óvanda, gerði hún það eftir megni, en kom þó fyrir ekki, því strákur færðist heldur í aukana, gengur svo þrisvar sinnum, en í hið síðasta sinn er álfkonan kom til móðurinnar er hún reiðilegust og segir, að nú hafi svo illa tekist, að sonur hennar hafi meitt barn sitt með stafnum og skuli hann fyrir það aldrei ná þeim þroska, sem honum sé ætlaður og bera alla æfi sínan merki heimsku sinnar og óhlýðni. Hermir þjóðsagan svo frá, að strákur hafi náð litlum þroska, orðið haltur og bægslaður og hinn mesti ólánsmaður." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-136:004 heimild um þvottastað

"..., er Simbadæl, steinsnar frá Simbakoti og sjást enn steinarnir, sem sokkaplöggin voru þvegin á." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-136:005 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-136:006 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:007 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:008 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:009 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:010 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:011 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:012 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:013 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-136:014 *Simbabær* heimild um býli

"Vestan við dæluna er svo Simbakot, sem er sagt að einu sinni hafi verið 11 bæir, en 1708 eru þar tveir bændur, en nú eru þar mjög miklar tættur og einn hrörlegur kofi sem ný er flutt úr." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 16

ÁR-137 Naustakot

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Bæjarnafnið ritað Neistakot. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 75. Fór í eyði 1940. EÖ, 15.

Tún um 1920: 0,7 ha, 1/3 sléttað. Garðar: 1225 m².

ÁR-137:001 *Naustakot* bæjarhóll bústaður

"Í norður frá Litlu-Háeyri [135:001], vestur af Sölkutóft [139:001] er gamla grasnyttjabylið Neistakot,..."

"Neistakot, fjórða hjáleiga." segir í JÁM. Fór í eyði 1940 samkvæmt EÖ.

Heimildir: JÁM II, 75, Túnakort, óúmasett (um 1920); EÖ, 15

ÁR-138 Einkofi

1708: Tómtús í Háeyrarlandi, í eyði. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 77. 1847: Hjáleiga frá Háeyri. JJ, 59.

Tún um 1920: 0,4 ha, þar af slétt 1/2. Garðar: 1078 m².

ÁR-138:001 *Einkofi* bæjarstæði bústaður

"....en um 50 m norður af henni [Sölkutóft 139:001] er Einkofi, sem getið er sem þurrabúðar 1708, en hefur orðið grasnyttjabyli stuttu seinna." segir í EÖ

"Einkofe, tómtús í eyði...hafa hjer áður verið en eru nú áfallin." segir í JÁM II.

Heimildir: Túnakort, óúmasett (um 1920), EÖ, 15; JÁM II, 77

ÁR-139 Sölkukot

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Kölluð Sölkutóft. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 75. Eyrarbakkaheppur hefur keypt alla ræktun og lagt landið undir skipulag til byggingarlóða. SB II, 289.

Tún um 1920: 1,5 ha, þar af sléttað 3/5. Garðar: 1046 m². "...hann á tún í hrauni og sandlendi og kartöflugarða í sandi og beitoland í mómýri fyrir ofan." Jörðin getur ekki lengur talist bújörð þar sem núverandi eigandi (Eyrarbakkaheppur) hefur skipulagt landið undir byggingalóðir. SB II, 289.

ÁR-139:001 *Sölkutóft* bæjarhóll bústaður

"Svo sem 100-200 metra norvestur af Mundakoti [ÁR-141:001] er forna býlið Sölkutóft,...." segir í EÖ. Bærinn stendur í hrauni skammt norðan við Litlu-Háeyri..." SB II.

"Sölkutóft, þriðja hjáleiga." segir í JÁM II.

Heimildir: Túnakort, óúmasett (um 1920); EÖ, 15; JÁM II, 75; SB II, 289

ÁR-140 Nýibær

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 76.

ÁR-140:001 *Nýibær* heimild um bústað

"Um 200 m suður af Sölkutóft [139:001] er gamla grasnytjabýlið Nýibær fast við götuna,..." segir í EÖ
"Nýebær, sjötta hjáleiga." segir í JÁM.
Heimildir: EÖ, 15 og JÁM II, 76

ÁR-141 Mundakot

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Kotinu helmingsskipt og tveir ábúendur á því. Dýrleiki talinn í heimaörðinni. JÁM II, 74-75.

Tún um 1920: Austurbær: 2,8 ha, þar af 3/5 sléttað. Garðar: 680 m², Vesturbær: 1,4 ha, þar af 6/7 sléttað. Garðar 2530 m².

ÁR-141:001 Mundakot bæjarhóll bústaður

"3-400 metra fyrir vestan Steinskot er næsta grasnytjabýli Háeyrar, heitir það Mundakot,..." segir í EÖ

"...voru þar einnig tveir ábúendur árið 1708.", segir í EÖ. 1708: "Mundakot, önnur hjáleiga...Ábúandi á hálfri hjáleigunni Álfur Ólafsson...Ábúandi á öðrum helmingnum Ólafur Álfsson" segir í JÁM II. Um 1920: Á túnakorti er bæði austurbær og vesturbær.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), JÁM II, 74 og EÖ, 14

ÁR-141:002 Mundakot (austurbær) bæjarstæði býli

"3-400 metra fyrir vestan Steinskot er næsta grasnytjabýli Háeyrar, heitir það Mundakot,..." segir í EÖ

"...voru þar einnig tveir ábúendur árið 1708.", segir í EÖ. 1708: "Mundakot, önnur hjáleiga...Ábúandi á hálfri hjáleigunni Álfur Ólafsson...Ábúandi á öðrum helmingnum Ólafur Álfsson" segir í JÁM II. Um 1920: Á túnakorti er bæði austurbær og vesturbær.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-141:003 Tívolí heimild

"Í túninu á Mundakoti, þar sem það þrengist mest, er staður sem heitir Tívolí, mun nafnið svo til komið, að maður að nafni Guðmundur klárt, ætlaði að byggja sér þar bæ, en byggingin varð aldrei annað en tóftirnar einar en gárungarnir kölluðu þær Tívolí, eftir alþekktum skemmtistað í Danaveldi, seinna sléttaði svo Jón Einarsson hreppsstjóri í Mundakoti þær út." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 14

ÁR-141:004 Mundakotslending heimild um lendingu

"Inn úr Nýjabæjarlóni er lónvík milli klappanna, heitir það Mundakotslending, þar lentu opnu bátarnir af Austur-Bakkanum." segir í EÖ

Siglingaleið: "Um þá [Rifshausa]rás fóru þau skip sem lentu í Háeyrar-eða Skúmsstaðalendingum [ÁR-133:017], en hin fóru svokallað Mundakotsleið, sem stefnir aðeins austur á bóginn." EÖ.

Heimildir: EÖ, 43

ÁR-141:005 Mundakotsstekkur heimild um stekk

"Spölkorn norður af Álfstéttarflóði [ÁR-133:020] er lágur hóll, er heitir Mundakotsstekkur,....." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 15

ÁR-141:006 Fjárhússúlan heimild um samgöngubót

Um 1890: "Fjárhússúlan, sundtré fyrir vestan Mundakot."GJ.

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 47

ÁR-141:007 Mundakotssundtré heimild um samgöngubót

Um 1890: "Mundakotssundtré rétt hjá bænum Mundakoti."GJ.

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 47

ÁR-141:008 Mundakotsvarða heimild um samgöngubót

Um 1890: "Mundakotsvarða á bakkanum fram af Mundakoti."GJ.

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 47

ÁR-141:009 heimild um heygarð

Þorkell Einarsson sem bjó í Mundakoti 1829-1965 fór í eitt skipti sem oftast upp í heygarð "til að dytta að heyi."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 406

ÁR-141:010 heimild um lambhús

Þorkell Einarsson sem bjó í Mundakoti 1829-1965 "hafði það fyrir vana á veturna að fara undir vökulokin í lambhús til að hrista upp fyrir lömbunum og vita, hvort þau hefðu fyllt sig vel." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 406

ÁR-142 Steinskot

1708: Hjáleiga frá Háeyri. Kotinu helmingsskipt og tveir ábúendur á því. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 74. Steinskotsbæirnir eru tveir, Steinskot I austurbær og Steinskot II vesturbær. Núverandi eigandi er Eyrarbakkaheppur. SB II, 286.

Tún um 1920: 0,8 ha þar af sléttað 1/3. Garðar 1314 "Tún og kálgarðar eru ræktuð umhverfis bæina í grunnum, sandblendnum jarðvegi ofan á hrauni. Mestan svip á Steinskotsbæina setja miklar garðhleðslur úr hraungrjóti...Beitiland í mýri." SB II, 286.

ÁR-142:001 Steinskot heimild um bústað

Steinskot austurbær. "Steinskot stendur á hraunhól norðan við Hóp sem áður fyrr var sjávarlón en er nú að mestu uppögnuð startjörn." SB II.

"Steinskot, fyrsta hjáleiga af heimajörðinni.", segir í JÁM II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); JÁM II, 74; SB II, 286

ÁR-142:002 Steinskot bæjarstæði býli

Steinskot vesturbær. "Steinskot stendur á hraunhól norðan við Hóp sem áður fyrr var sjávarlón en er nú að mestu uppögnuð startjörn." SB II.

"Steinskot, fyrsta hjáleiga af heimajörðinni." segir í JÁM II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); JÁM II, 74; SB II, 286

ÁR-142:003 Steinkotsrétt heimild um rétt

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Steinkotsrétt. Vantar í Örnefni á Eyrarbakka. Réttin var áður þar sem nú er húsið Háeyrarvellir 18 og þar í kring. Á seinni hluta 9. tugs 19. aldar voru byggðar þarna nokkrar þurrabúðir, sem hétu Grímsstaðir. Það nafn festist þó aldrei við þær, heldur voru þær ávalt nefndar Réttin..."

Heimildir: EÖ, 53

ÁR-142:004 Réttin bæjarstæði býli

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Steinkotsrétt. Vantar í Örnefni á Eyrarbakka. Réttin var áður þar sem nú er húsið Háeyrarvellir 18 og þar í kring. Á seinni hluta 9. tugs 19. aldar voru byggðar þarna nokkrar þurrabúðir, sem hétu Grímsstaðir. Það nafn festist þó aldrei við þær, heldur voru þær ávalt nefndar Réttin..."

Heimildir: EÖ, 53

ÁR-142:005 heimild um leið

Inn á túnakort frá því um 1920 er merktur vegur til og frá Steinskoti.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-142:006 Hulduhóll þjóðsaga huldufólksbústaður

Í Steinskotstúni: "Norðaustur í túninu á Steinskoti er smá grjóthóll, sem kallast Hulduhóll. Í honum á að búa huldufólk,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 14

ÁR-142:007 Orrustuhóll þjóðsaga

Í Steinskotstúni: "....vestast í túninu er smá hæð, en var áður grjóthóll, en hefur verið rífið úr honum og hann sléttður út, en hóllinn hét Orrustuhóll." segir í EÖ

"Munnmæli segja að þar hafi tvær kerlingar háð langa og harða rimmu, sem þær hafi gengið bláar og blóðugar frá, hafi sú orrusta lengi verið í minnum höfð og hóllinn borið nafn af henni." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 14

ÁR-142:008 Stakkstæðisflötur heimild um fiskreitir

"Austan við [Steinskots]Hópið er Þykkvaflöt, en við suðvesturhornið er Stakkstæðisflöt, mun hún hafa fengið

nafnið af því, að þar var oft þurrkaður fiskur." segir í EÖ
Heimildir: EÖ, 14

ÁR-142:009 garðlag vörslugarður

"Mestan svip á Steinskotsbæina setja miklar garðhleðslur úr hraungrjóti sem áður fyrr var tínt upp úr túni og kálgörðum og hlaðið umhverfis þau til að verja þau ágangi búfjár" SB II.

Heimildir: SB II, 286

ÁR-142:010 heimild um kálgarð

"Mestan svip á Steinskotsbæina setja miklar garðhleðslur úr hraungrjóti sem áður fyrr var tínt upp úr túni og kálgörðum og hlaðið umhverfis þau til að verja þau ágangi búfjár" SB II.

Heimildir: SB II, 286

ÁR-143 Hraun

1686: Jarðardýrleiki 35 hdr. BL, 104. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtstóls. Með eru taldar hjáleigurnar Elliðakot, Stiettarende, Stöðlakot, Salthóll, Litla Hraun, Gamlahraun, Borg og Pálskot, auk tómthússins Foks. JÁM II, 70-72. 1847: Jarðardýrleiki 48 2/3 hdr. Allar hjáleigurnar nema Elliðakot, Salthóll og Pálskot, eru í Jarðatali Johnsen. JJ, 60. Byggðasaga Hrauns og hjáleignanna þar í kring, svokallað Hraunshverfi, er litrík þar sem ágangur sjávar olli því að byggðin hörfaði sífellt lengra upp í landið. Áður en sjóvarmargarðurinn var reistur urðu ábúendur reglulega fyrir búsfjum af völdum sjávarflóða. Bærinn var ýmist kallaður Hraun, Stórahraun og Framnes eftir því hvar hann stóð á hverjum tíma. Hefur bæjarstaðið verið fært a.m.k. 3 sinnum. Elsta bæjarstaðið er talið hafa nefnst Framnes og hafi staðið á samnefndu nesi sem var framundan Gamla-Hrauni. Þaðan er það talið hafa veirð flutt í kringum 1200 á svipaðar slóðir (eða sama stað) og Gamlahraun er nú. Sá bær varð ónýtur í miklu flóði 1653. Árið 1656 er talið að bærinn hafi verið fluttur þangað sem hann er nú og hefur staðið á fjórðu öld. JÁM II, 69, 71; SB II, 281; EÖ, 5, 53 og GJ: Saga Hraunhverfis, 10-12. Hraun kemur fyrir í rekaskrá Skálholtsstaðar frá 1270: "Item suarinn vitnisburður vm reka mork millum stokseyrar og hrauns. Selalöns klett og Hrauns mork. og sionhending vr Selaklettum vppi amarahöl. og Grænhöl. DI II, 75. Ekki er aftur minnst á Hraun fyrr en árið 1498 þegar þar var skrifað umboðsbréf til handa presti einum að taka út Hóla í Hrunamannahreppi. DI VI, 396. Síðan um 1560 er til vitnisburðarbréf um landamerki Stokkseyrar, Hrauns og Háeyrar: "Eg Oddur Grijmsson barnfæddur og uppallinn í Sulholti í Villingaholtshrepp en alla minna daga í Flóa verid...hefe og bued. 5 ár á Skumstöðum i Stockseyrarhrepp og svo 16 ár á Hraune. Þá vissa eg ei önnur landamerke vera og verid hafa i millum Stockseyrar og Hrauns. heildur en ad sa gardur ætte ad ráda sem geingur af síarböckunum og upp ad myrinne i millum Stockseyrarsels og Hrauns. og so sionhending a Breidamyre. Var Eyolfur heitinn Þorvalldsson á Stockseyre. og giorde sel fra Stockseyre fyrir austan holana. þar sem kotungarmer fra Stockseyre nu haf sijn sel. hafde og Gunnar heitinn Þordarson. þa hann bio á Stockseyre sijn sel i saman stad. en alldrei voru þeir holar eignader Stockseyre heildur Hraune. Item i fiorunni fyrir framan gardzendann fyrrnefndan stendur ein hella og er kringlott ker ofan i. Svo hefur og verid halldid ad hun skal ráda landamerkium i fiorunni í millum Stockseyrar og Hraune. Jtem eftir sögn Grijms Biarnasonar og Þorunar heitinnar Simonardóttur. sögdu þaug. ad Margret hetin Pálsdóttir. sem átte Háeyre. hefdi halldid þessi fjörmörk i millum Hrauns og Háeyrar. ad su hella sem köllud hefur verid Lijkhella. og liggur austur og vestur i einu lone skule ráða landamerkium en Stæraskier ættu hálfitt hvörer. og so Þufuskier sitt hvörer. því lon gangi i millum sagdra Þufuskeria." DI XIII, 562-563. "Austasta jörðin í Eyraðaklahreppi er Hraun, sem er landnámsjörð og elsta jörðin í hreppnum, sú jörð hét til forna Framnes. Í Hraunslandi hafa löngum verið mörg býli og tómthús, hefur það því jafnan um langan tíma verið kallað Hraunshverfi [Framnes, Hraun, Stóra-Hraun og svo Gamla-Hraun, Borg, Fok, Hafliðakot, Litla-Hraun, Pálskot, Salthóll, Stéttar, Stöðlakot auk þurrabúða]." EÖ, 5. "Um Hraun er sjaldan getið á miðöldum. Nefna má aðeins árið 1498 er þar gert bréf um úttekt og afhendingu staðarins í Hrepphólum. Um siðakskiptin bjó þar merkur bóndi, Oddur Grímsson, og er til vitnisburðarbréf eftir hann um landamerki Hrauns og Stokkseyrar og um fjörmörk milli Hrauns og Háeyrar [DI II, 75]. Á fyrri hluta 17 aldar bjó þar lengi ekkja, merk höfðingskona, Karín Þorðmóðsdóttir í Bræðratungu...Hún andaðist árið 1656 og var síðasti ábúandinn á Hrauni meðan bærinn stóð þar, sem Gamla-Hraun er nú...fór það í eyði 1937. Húsið var flutt burtu og bæjarrústirnar jafnaðar við jörðu, en jarðarafnotin lögð til vinnuhælisins á Eyraðakka." GJ: Saga Hraunhverfis, 11, 40.

Tún um 1920: Heimatún 5,6 ha. þar af 2/3 sléttað, útgræðsla 10,5 ha. öll slétt. Garðar 6529 m². 1708: "Afrjett ut supra [þ.e. eins og hjá öðrum stólsjörðum]. Torfrista og stúnga næg...Skógarhögg hefur jörðin frí sem aðrar stólsjarðir. Túni og engjum grandar sjóargangur með grjóti og sandi til stórskaða með miklum landbrotum, so að fyrir 50 árum [1653 var] þessi jörð færð úr sínum stað þangað sem nú stendur hún undan sjóargangi, og gengur sjórinn í kringum gæinn upp að fjósum, so þangað verður ei komist, þó menn vildu ríða, meðan þessu sjógangur varir...Vatnsból spillist af sjóarflæðum, sem bera sand og seltu í brunna, og er þá mjög erfitt og langt að sækja." JÁM II, 69-70. Í jarðabókinni segir enn fremur að rekavon sé nokkur og sölvaðara næg fyrir heimamenn en

fjörugrös séu lítil. "Fremst í Hraunslandi eru sandbakkar, en ofan við þá tekur við flóðræma, en norðan við hana eru aðaltúnin með smáhæðum, sem býlin stóðu á, en norður af þeim er allstórt hraun með smá hraunstrýtum og hólum, en norður og austur af hrauninu er víðáttumikill mýrarfláki, Breiðamýrin." EÖ, 5.

ÁR-143:001 *Hraun* bæjarhóll bústaður

"Á næstu hæð þar fyrir vestan [við Fornufjós 022] var Stóra-Hraun, aðalbýli Hraunhverfis, hin býlin töldust hjáleigur frá því og guldu því leigur." EÖ. "Var bærinn þá fluttur upp fyrir tjarnir og jörðin nefnd Stóra-Hraun." SB II.

Á þennan stað fluttist bærinn í tíð sr. Ólafs Helgasonar sem var prestur 1893-1904: "...flutti Stóra-Hraunsbæinn á þá hæð er hann var síðast á [001], en spölkorn vestar er önnur hæð og grjóthóll norður af henni, á þeirri hæð var Stóra-Hraun áður [sjá 008].", segir í EÖ.

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) kemur fram að fram undan Gamlahrauni hafi fundist bæjarstæði sem líklega séu leifar Hraunsbæjarins eftir flóðið 1653 [sjá 007].

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); JÁM II, 69-70; SB II, 281; EÖ, 9

ÁR-143:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-143:003 heimild um fjárhús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-143:004 heimild um leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-143:005 heimild um varnargarð

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-143:006 *Framnes* heimild um býli

1904: "Er sagt að bærinn Framnes hafi staðið þar, sem nú eru fjöruklettur útundir boðanum. Og án efa hefir bærinn staðið framarlega; það sýnir nafn hans." BJ. "Elsta bæjarstæðið, Framnes mun hafa verið um 200 metra neðan við sjógarðinn fyrir austan Gamla-Hraun." SB II.

Framnes er getið í Landnámu: "Hallsteinn hét maðr, er fór ór Sogni til Íslands, mágr Hásteins [landámanns á Stokkseyri]; honum gaf hann ytra hlut Eyrarbakka; hann bjó á Framnesi." ÍF I, 373. "Hið nýja nafn [þ.e. Hraun þar sem Gamla-Hraun er nú] kemur fyrst fyrir í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 eða litlu síðar." GJ. 1817 greinir sr. Jakob Árnason svo frá í fornleifaskýrslu sinni: "En augljóst er að fommenn hafa byggt bæi sína þar sem nú eru sæsorfin sker og eyrar sem á landámsöld hafa hlotið að ná þetta langt út í sjóinn; þetta sést á bæjarnöfnum sem enn eru varðveitt og höfð um skerin þar sem þessir bæir hafa staðið, t.d. Framnes framundan Stóra-Hrauni og Stjörnusteinarnar framundan Stokkseyri." FF. "Austasta jörðin í Eyrarbakkaheppi er Hraun, sem er landnámsjörð og elsta jörðin í hreppnum, sú jörð hét til forna Framnes... Nafnið Framnes bendir ótvírætt í þá átt, að þar hafi landi skagað fram, annars hefði það ekki fengið þetta heiti, en hve langt það hefur verið veit enginn, en gömul munnmæli segja að bærinn hafi áður staðið þar sem nú er Framnesboði, en auðvitað er slíkt getgátur. Snemma mun nesið hafa eyðst af völdum sjávarágangs eða vart síðar en á 14. öld, en trúlega nokkru fyrir, eftir það mun aðalbýlið hafa verið flutt nokkru ofar og hefur það þá verið nefnt Hraun, þar sem nesið var horfið, en nú kennt við hraunið sem er fyrir ofan og norðan bæinn...", segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 5; SB II, 281; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 10-12; FF, 195

ÁR-143:007 *Hraun* heimild um býli

Bæjarstæði sem kom í ljós eftir flóð á fjörusandinum fram undan vesturbæ Gamla-Hrauns á svipuðum slóðum og Pálskot er [013]. Eru því leiddar að því líkur að þetta sé bæjarstæðið sem fór í flóðinu 1653. Talið vera bæjarstæði Hrauns því ekki er vitað um annan bæ sem gæti komið til greina. EÖ.

Gamla bæjarstæði Hrauns er talið vera á svipuðum slóðum og Gamlahraun [ÁR-145] er. "Þegar byggt var aftur á þessum slóðum nokkru síðar [eftir 1708], hefur bæjarstæðið örugglega verið fært frá sjó, því í Básendaflóðinu, sem er mesta flóð sem sögur fara af hér um slóðir, þá stóð bærinn af sér sjóganginn án nokkurrar röskunar. Fyrir tveimur til þremur árum síðan, gerði talsvert sjávarflóð hér á Eyrarbakka. Helgi bóndi Þorvaldsson á Gamla-Hrauni gekk rekann eftir flóðið. Tók hann þá eftir því, að flóðið hafi skolað burt fjörusandinum á kafla fram undan vestri bænum og kom þar í ljós grunnur af bæjarstæði á ámóta flóðfari og Pálskot [013] eru, en nokkru vestar. Virtust þar hafa verið fimm bæjarhús langsum með fjörunni. Að sjálfsögðu hafa bæjarhús getað hafa staðið ofan við bæjarröðina, en þar huldi sjávarsandurinn. Ég og aðrir sem litum þetta augum, töldum að þarna

væri komið í ljós bæjarstæði Hrauns, enda ekki vitað um annan bæ, sem gæti komið til greina.", segir í viðbótum Sigurðar Andersen.

Heimildir: EÖ, 53

ÁR-143:008 *Stóra-Hraun* heimild um býli

"Sr. Ólafur Helgason flutti Stóra-Hraunsbæinn á þá hæð er hann var síðast á [001], en spölkorn vestar er önnur hæð og grjóthóll norður af henni, á þeirri hæð var Stóra-Hraun áður.", segir í EÖ.

Bæjarstæði Hrauns frá 1656 og þangað til bærinn var fluttur um set í tíð sr. Ólafs Helgasonar sem var prestur 1893-1904.

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-143:009 *álagablettur*

Álagatrú á staðnum þar sem bæjarstæði Stóra-Hrauns var: "Sr. Ólafur Helgason flutti Stóra-Hraunsbæinn á þá hæð er hann var síðast á [001], en spölkorn vestar er önnur hæð og grjóthóll norður af henni, á þeirri hæð var Stóra-Hraun áður. Á hólum og smá dæld austur af honum. var hin rammasta álagatrú. (Sbr. Þjóðsögur Jóns Árnasonar 1. hl. bls. 480)" segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-143:010 *Salthóll (eldri)* heimild um býli

Salthóll eldri fór í flóði 1779: "Skammt vestur af tóftarbrotunum er hlið í Sjóvarnargarðinum, beint upp af því er lágur ávalur bungumyndaður hóll sem heitir Salthóll eftir býlinu Salthól eldra, sem þar stóð en fór af í flóðinu 1779,....." segir í EÖ

"Sér þess nú engar minjar, en undirstöður fundust þar, er byggður var sjógarðurinn."GJ.

Heimildir: JÁM II, 71; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 402

ÁR-143:011 *Salthóll* heimild um býli

Hjáleigan Yngri-Salthóll fór í flóði 1799: "Skammt vestur af tóftarbrotunum er hlið í Sjóvarnargarðinum, beint upp af því er lágur ávalur bungumyndaður hóll sem heitir Salthóll eftir býlinu Salthól eldra [010], sem þar stóð en fór af í flóðinu 1779, en var síðar byggður fyrir ofan flóðin á túnrana suðvestur af Stóra-Hrauni. Sá Salthóll fór af í flóðinu 1799." segir í EÖ. "Smáhöll er nú þar, sem bærinn var, og heitir Yngri-Salthóll."GJ.

"Hjáleiga þessi fylgdi heimajörðinni, unz hún var seld með Gamla-Hrauni árið 1807. Rann Salthóllinn og þær landnytjar sem honum fylgdu, þannig inn í Gamla-Hraunið og eru taldar með í þeirri jörð." Eftir flóðið stóð ekkert uppi af bænum nema baðstofugaflinn.GJ.

Heimildir: EÖ, 9; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 99

ÁR-143:012 *Sandskarð* þjóðsaga

"Milli Horns og Salthóls eldra blés sjávarbakkinn upp á litlu svæði, svo þar var sandur einn og grjót, var skarðið nefnt Sandskarð, upp um þetta skarð flæddi sjór í stórum flóðum uns Sjávarnargarðurinn var hlaðinn. Í skarði þessu sýndist mönnum loga bláleitt ljós á kvöldin. (Þjóðsögur Guðna Jónssonar. 1. h. bls. 120 Týran í Sandskarði.)" segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 7

ÁR-143:013 *Pálskot* heimild um býli

"Skammt austur af Gamla-Hrauni [145:001], í mörkum Gamla-Hrauns og Stóra-Hrauns, örskammt frá því sem Sjóvarnargarðurinn er nú, var eitt sinn býli, sem hét Pálskot...þess sér nú engin merki, því þar eru nú stórir kálgarðar, en örnefnið hefur lifað þó nú sé það að farnast." segir í EÖ.

1708: "Paalskot, áttunda hjáleiga, í auðn hér um 60 ár [1653], og sjást hjer nú ekki byggingarmerki utan rústir einar, og eyðilagði sjóargangur þetta kot til grunna með kvikfje öllu sem þar var en menn komust lífs af naumlega, og hefur síðan aldrei bygst og má aldrei aftur upp byggja fyrir sama sjóargangi...Túnið, kotið hafði, er nú komið í grjót og sand og því öngvum gagnvænt." JÁM II. "Byggðin í Hrauni [ÁR-143:007] fór af í flóðinu mikla 1653, sömuleiðis Pálskot, er stóð þar skammt austan við.", segir Sigurður Andersen í viðbótum við EÖ.

Heimildir: EÖ, 7, 53; JÁM II, 72

ÁR-143:014 *Kvíaflóð* örnefni kvíar

"...skammt vestur af Bóndadæl er annað lítið flóð er Kvíaflóð nefnist." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 8

ÁR-143:015 *Rásar* heimild um áveitu

"Úr Litla-Hraunsvatni eru afrennsli í Salthólsflóð sem er vestast þessara smáflóða, nefnast þau Rásar, ..."
Heimildir: EÖ, 8

ÁR-143:016 *Framnestættur* heimild um býli

"Vestur af Borg eru þrjú tóftarbrott, heita þær Framnestættur, þar stóðu Framnesin, sem hétu eftir gamla landnámsbænum [006]..." segir í EÖ.

1904: "Því hjáleiga sú frá Stóra-Hrauni, sem heitir Framnes, er ekki fornt býli; en því hefir verið gefið nafn eftir hinum fona landnámsbæ, án þess að landslag gefi tilefni til þess." BJ. "Framnes var byggt árið 1859... Framan af var þar aðeins einn búandi, en síðan fjölgaði þeim, og urðu búendur þar 4, þegar flest var [056, 057 og 058]. Síðan fækkaði aftur, unz aðeins einn búandi var þar allmörg ár, áður en byggð lagðist þar í eyði árið 1926." GJ.

Heimildir: EÖ, 8; Sjávarflóð, 3; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 11; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 115

ÁR-143:017 *Stokkur* heimild um samgöngubót

"Í austur frá Hafliðakoti [ÁR-149:001] er upphlaðinn vegarspotti yfir mýrarsvakka, nefnist hann Stokkur, mun sr. Ólafur Helgason prestur á Stóra-Hrauni hafa látið hlaða hann." segir í EÖ.

Ólafur var prestur kringum aldamótin 1900.

Heimildir: EÖ, 8

ÁR-143:018 *Skollhóll* þjóðsaga huldufólksbústaður

"...og austur af Sléttum er hóll, sem nefnist Skollhóll, var sá hóll áður nokkuð hár svo nú er hann aðeins svipur hjá sjón, en gjót var rífið úr honum í Stokkseyrarveginn, var gamla fólkinu illa við það, því þar meinti það að huldufólk byggði og sá þar loga ljós á kvöldum." segir í EÖ

Í Þjóðsögum Jóns Árnasonar er saga sem heitir Álfkonan í Skollhól. Hún er á þá leið að í Eyfakoti bjó eitt sinn gömul kona, Guðrún, ásamt syni sínum 12-14 ára. Hann þótti ódæll og gerði sér það að leik að láta öllum illum látum við Skollhól og kastaði m.a. grjóti í hann. Eitt sinn dreymir móður hans að til sín komi kona og biðji hana um að hemja drenginn, hann sé búin að brjóta og skemma híbýli hennar. Láti hann ekki af þessum hamagangi við hólinn muni hann hljóta verra af. Guðrún reyndi að tala um fyrir drengnum en ekki fór hann að orðum móður sinnar um bættu hegðun. Svo fór að hann fannst dauður við Skollhól stuttu síðar og brotið í honum hvert bein. Var það trú manna að draumkonan hefði átt bú í hólnum og látið drenginn gjalda grimmilega ærsla sinna. JÁ I.

Heimildir: EÖ, 8; JÁ: Jón Árnason. Þjóðsögur, 35

ÁR-143:019 *Gamla-Hraunsvegur* heimild um leið

"Af Stokkseyrarvegi [150:003] niður að Gamla-Hrauni liggur Gamla-Hraunsvegur." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 8

ÁR-143:020 *Foksholt* heimild um legstað

"Þar sem bugðan kemur á Gamla-Hraunsveg [019] að norðan, örlítið austar en nú er rafmagnsstöðin, heitir Foksholt." segir í EÖ.

"Þegar Gamla-Hraunsvegur var lagður, fundust þar mannabein. Enginn vissi hvernig á þeim stóð þar, en gömul voru þau og fúin nokkuð. Munnmæli söguð, að einhvern tíma hafði sýslumaður verið á Stóra-Hrauni, harðjahl mikill og hafi hann látið dysja þarna aumingja og talið honum fullgott að liggja þar." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 8

ÁR-143:021 *Garðhús* heimild um býli

"Suður og austur af Sléttum er Stéttadæl. Norður af Foki [ÁR-148:001] örskammt frá því, fast við veginn var býlið Garðhús, þar er nú smákofi." segir í EÖ. "Þau stóðu rétt norðan við Fok, litlu ofar í heiðarbrúninni." GJ.

Þurabúð: "Garðhús voru byggð 1891 af Sigurjóni Jóhannessyni." Fóru í eyði 1906. GJ.

Heimildir: EÖ, 9; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 121

ÁR-143:022 *Fornufjós* heimild um fjós

"Skammt vestur af Foki [ÁR-148:001] og Garðhúsum [021], er hæð með miklum tóftarbrottum af hlöðu og peningshúsum, nefnist hún Fornufjós." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-143:023 *Ferðamannagötur* heimild um leið

"Aðeins norðan við bakkana [Borgarbakka, Hafliðakotsbakka, Stéttabakka, Gamla-Hraunsbakka og

Salthólsbakka] voru troðningar, sem mikið voru farnir af gangandi fólki, voru þeir nefndir Ferðamannagötur, þær eru nú grónar eða komnar í kálgarða." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 6

ÁR-143:024 *Fjósdæla* örnefni fjós

"Suður og austur af Stóra-Hrauni eldra [007] er dæla sem nefnist Fjósdæla." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-143:025 heimild um ristu

"Torfrista og stúnga næg." segir í JÁM.

Heimildir: JÁM II, 69

ÁR-143:026 *Heiðarkot* heimild um býli

"Í austur frá Stöðlakoti [146:001] eru smá tóftir af býli, sem hét Heiðarkot." segir í EÖ. "Það stóð í heiðarbrúninni fyrir suðaustan Stöðlakot." GJ.

Þurrabúð: "Heiðarkot var byggt 1892 af Þorvaldi Magnússyni og var fyrst kallað Heiði...Eini búandinn þar var Þorvaldur...1892-1903...En þá lagðist Heiðarkot í eyði."

Heimildir: EÖ, 9; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 122

ÁR-143:027 heimild um túngarð

"Í vestur frá Stöðlakoti [146:001] og norðvestur af Stóra-Hrauni við túngarðinn...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-143:028 *Ekkert* heimild um býli

"Í vestur frá Stöðlakoti [146:001] og norðvestur af Stóra-Hrauni við túngarðinn [027] var um tíma kot, sem hét Ekkert, þar sem nú er slétt flöt." segir í EÖ

Þurrabúð: "Litlibær var byggður 1891 af Gísla Gíslasyni...Hann var fyrst kallaður Gíslabær, en manna í millum langoftst Ekkert." Árið 1897 fór Ekkert í eyði. GJ.

Heimildir: EÖ, 9; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 121

ÁR-143:029 *Miðmorgunshóll* þjóðsaga huldufólksbústaður

"Nálægt norðausturhorni þeirrar girðingar [skógræktargirðingar] er nokkuð hár hóll, sem heitir Miðmorgunshóll, er hann eyktarmark frá gamla býlinu Litla-Hrauni." segir í EÖ

"Á Strokkhól, Miðmorgunshól og Krókhól var hin mesta huldufólksstrú, fólk heyrði þar rokkhljóð, strokkljóð og sá loga þar ljós á kvöldum." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:030 *Gústagerði* heimild

"Eflaust munu myndast fleiri örnefni í þeirri girðingu, t.d. er þarna alveg nýtt örnefni, Gústagerði, kennt við Ágúst Jónsson, sem lengi var mjólkurpóstur á Eyrarbakka, sérkennilegur og velkynntur. Gerðið er syðst í girðingunni [skógræktargirðingu] og myndar fallinn garður hálf hring utan um það,..." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:031 heimild

"Gerðið [030] er syðst í girðingunni [skógræktargirðingu] og myndar fallinn garður hálf hring utan um það, vestan við það er annað gerði nafnlaust er liggur að seftjörn." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:032 *Hraunprýði* heimild um býli

"...en vestast í Hraunlandi, syðst í hraunjaðrinum var býli, sem hét Hraunprýði...." segir í EÖ. "Hraunprýði stóð fyrir austan Litla-Hraun fyrir ofan vatnið." GJ.

Þurrabúð: Hraunprýði var byggð árið 1890 af Ásgrími Jónssyni...Býli þetta var oft kallað manna á milli Urðarköttur eða Urðin." Hraunprýði fór í eyði 1928.

Heimildir: EÖ, 10; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 121

ÁR-143:033 *Strokkhóll* þjóðsaga huldufólksbústaður

"...norður af Litla-Hrauni, í suðurjaðri hraunsins er strýtumyndaður hóll, sem heitir Strokkhóll... Á Strokkhól,

Miðmorgunshól og Krókhól var hin mesta huldufólkstrú, fólk heyrði þar rokkhljóð, strokkljóð og sá loga þar ljós á kvöldum." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:034 *Krókhóll* þjóðsaga huldufólksbústaður

"...syðst í hraunjaðrinum var býli, sem hét Hraunprýði [032] og þar er vestasti hóllinn Krókhóll." EÖ. "Á Strokkhól, Miðmorgunshól og Krókhól var hin mesta huldufólkstrú, fólk heyrði þar rokkhljóð, strokkljóð og sá loga þar ljós á kvöldum." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:035 *Hraunstekkur* heimild um stekk

"Nefnist hann Skítmýri, en norðaustur af Skítmýrinni er allstór grjóthóll, sem heitir Hraunstekkur, þar var fjárrétt frá Stóra-Hrauni." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:036 *Gamla-Hraunstekkur* heimild um stekk

"Nefnist hann Skítmýri, en norðaustur af Skítmýrinni er allstór grjóthóll, sem heitir Hraunstekkur [035], þar var fjárrétt frá Stóra-Hrauni. Vestar og aðeins sunnar sést móta fyrir grjóthleðslu, er það Gamla-Hraunstekkur..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:037 *Litla-Hraunstekkir* heimild um stekk

"Drjúgan spöl vestur af Strýtuhol við Vegamótin eru tveir hólar, sem nefnast Litla-Hraunstekkir er sá vestari mun stærri, þar var fjárrétt frá Litla-Hrauni." segir í EÖ

"Á hólum og flóðinu [Stekksflóð] var hin mesta huldufólkstrú og mátti ekki slá flóðið því það var engi huldufólksins í Litla-Hraunstekki. Er sú saga sögð, að Gísli Einarsson á Litla-Hrauni er fyrr getur, hafði einu sinni slegið flóðið. Gísli átti þá tvær kýr, var önnur tímalaus en hin snemmær. Seint um haustið ætlaði Gísli að slátra tímalausú kúnni og fór með hana út á Bakka til þess, en þegar búíð var að slátra kúnni, kom í ljós, að hann hafði tekið snemmbæruna í misgripum og mátti sjá af kálfinum, að kýrin var komin að burði. (Þjóðsögur Guðna Jónssonar 5. h. bls. 53)." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:038 *Litla-Hraunstekkir* heimild um stekk

"Drjúgan spöl vestur af Strýtuhol við Vegamótin eru tveir hólar, sem nefnast Litla-Hraunstekkir er sá vestari mun stærri, þar var fjárrétt frá Litla-Hrauni." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:039 *Gráhella* þjóðsaga

"Skammt norðvestur af Litla-Hraunstekki er einkennileg hella eins og reist upp á rönd, heitir hún Gráhella. Sagt er að Eyjólfur sterki á Litla-Hrauni, hafi reist upp helluna og er það vel gert ef satt er." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 10

ÁR-143:040 *Framneshóll* heimild um beitarhús

"Austast á Hraunsmýrinni, nokkuð upp af hrauninu, er stór hóll, sem heitir Framneshóll, líklega kenndur við gamla Framnes og þá mjög gamalt örnefni. Á Framneshól hafði Ari Símonarson bóndi á Stóra-Hrauni og síðar Stöðlakoti, beitarhús og kumbl." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:041 heimild um fjárhús

"Á Hraunsmýrinni sjást enn nokkrar þústir eftir fjárhús eða fjárborgir, en þær eru óðum að hverfa." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:042 heimild um ferju

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Þá sögn hef ég eftir Jóni Jakobssyni í Einarshöfn, að frá Kaldaðarnesi hafi ferjan á Ölfusá verið færð að Hrauni í Ölfusi, en vegna vaxandi sandágangs þar og örtraðar af hestum ferðamanna í heimahögum Hrauns hafi ferjan verið flutt að Nesi."

Heimildir: EÖ, 55

ÁR-143:043 *Moldarstétt* heimild um leið

"Upphlaðinn vegur milli bæjar og fjóss á Stóra-Hrauni. Sbr. Árni Þórarinnsson: Fagurt mannlíf bls. 89." EÖ, 61

Heimildir: EÖ, 61

ÁR-143:044 *Bárðartóft* heimild um beitarhús

"...hann heitir Móskurður, en fast við hann aðeins austan við þjóðveginn eru þrjár örsmáar þústir, heita þær Hraunsborgir, en nokkru norðar er enn örsmá þúst, sem heitir Bárðartóft...", segir í EÖ.

"...kennd við Bárð Sigurðsson er bjó á Litla-Hrauni, en fluttist þaðan að Kollabæ í Fljótshlíð, hann mun hafa byggt beitarhús þarna á mýrinni 1852.", segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:045 *Gamla-Hraunsborg* heimild um fjárskýli

"Milli Móskurðar og Litla-Hraunstekks [038] er smá hæð, sem heitir Gamla-Hraunsborg, fjárborg frá Gamla-Hrauni,..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:046 *Gíslatóft* heimild

"Milli Móskurðar og Litla-Hraunstekks [038] er smá hæð, sem heitir Gamla-Hraunsborg [045], fjárborg frá Gamla-Hrauni, en austar á Hraunsmýrinni er Gíslatóft.", segir í EÖ

"Kennd við Gísla Gíslason hreppstjóra og bónda á Stóra-Hrauni 1868-93, bróðir Gríms í Nesi.", segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:047 *Leirvarða* heimild um landamerki

"Í mörkum nokkuð upp á Hraunsmýrinni er smá varða er Leirvarða nefnist,..." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:048 *Smalaskáli* ömefni smalakofi

Um það [Lómaflóð] beygja hreppamörkin til norðvesturs í aðalhornmarkið, sem er smá hæð, sem heitir Smalaskáli, en hann er hornmark þriggja hreppa, Eyrarbakka-, Stokkseyrar- og Sandvíkurhreppa." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 11

ÁR-143:049 *Bóndarétt* heimild um rétt

"Í innfjörinni austan við Hellunum er sandvík, sem Stéttavík heitir, nafnið er komið af því, að þar átti býlið Stéttar þangreka, vik þetta greinir óslétta grasi gróna klöpp, sem Bóndaréttarklöpp heitir, frá Hellunum. Fjárrétt stóð lengi upp af henni, sem klöppin mun hafa fengið nafn af. Hún er aðeins austar en Gamla-Hraunsbæirnir." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 38

ÁR-143:050 *Skerflóð* heimild um draug

"Norðan við Foksengjar er Skerflóð...Nafnfrægast er Skerflóð er fyrir frægasta draug Flóans, Skerflóðs-Móra, sem einnig hefur gengið undir nafninu Sels-Móri og fleiri nöfnum.", segir í EÖ.

"Sögusagnir um það hvernig Skerflóðs-Móri hafi orðið til eru nokkuð á reiki, Dr. Guðni Jónsson, sem flestar heimildir um það hefur rannsakað, telur að skaftfellskaup föropilti, sem flosnaði upp við Skaftáreldana hafi verið úthýst af Einari á Stéttum, föður Þuríðar formanns og hafi hann orðið til í Skerflóði og fylgt síðan þeirri ætt og víst er að Þuríður trúði því." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 6

ÁR-143:051 *Jóagerði* ömefni

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir á bls. 58: "Jóagerði: Svo heitir túnspilda sú er Steinn Einarsson í Vatnagarði keypti úr landi Borgar. Spildan er norðan við Stokkseyrarveg, milli Hafliðakotsvatns og Borgar, og er kennd við Jóhann V. Daníelsson kaupmann á Eyrarbakka,..."

Heimildir: EÖ, 58

ÁR-143:052 *Hraunsárvað* heimild um vað

Í viðbótum Sigurðar Andersen (í EÖ) segir: "Þegar mikið var í Hraunsá flaut brúin, sem aðeins var gönguborð, af og þurfti því að fara yfir ána á vaðinu þegar hásjávað var. Gat verið erfitt að finna vaðið, sem var skammt neðan

við upptaka árinna."

Heimildir: EÖ, 61

ÁR-143:053 heimild um leið

"...og það var vegur milli, íbúðarhúss [001] og fénaðarhúsanna [003], fyrir austan Stóra-Hraun...", segir í frásögn af sjávarflóði sem varð 22. janúar 1925.

Heimildir: Sjávarflóð, 2

ÁR-143:054 heimild um fjós

"...og það var vegur milli, íbúðarhúss [001] og fénaðarhúsanna [003], fyrir austan Stóra-Hraun, og sjórinn gekk þar alveg á milli, fjóss og íbúðarhúss...", segir í frásögn af sjávarflóði sem varð 22. janúar 1925.

Við fjósið var hlaða: "...og sjór gekk töluvert mikið í heyllöðuna, ég var fjósastrákur þarna, og ég var búin að leysa dálítið af heyi fyrir kvöldið, og það var hnésjór í hlöðunni. Hún var dálítið niðurgrafin, og það skemmdist töluvert mikið hey...", segir enn fremur um þessi sjávarflóð.

Heimildir: Sjávarflóð, 2

ÁR-143:055 *Hraunsárbrú* heimild um brú

"Úr Skerflóði rennur mjög stutt á, líklega styðsta á landsins aðeins nokkrir faðmar, nefnist hún Hraunsá.", segir í EÖ.

"...og það var mikill sandur og grjót frá Kaðlastöðum og úta ða Hraunsárbrúnni...", segir í frásögnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

Heimildir: EÖ, 6; Sjávarflóð, 8

ÁR-143:056 *Framnes* heimild um býli

"Vestur af Borg eru þrjú tóftarbrot, heita þær Framnestættur, þar stóðu Framnesin, sem hétu eftir gamla landnámsbænum [016]..." segir í EÖ

Þurabúð II í Framnesi: "Snemma myndaðist annað býli í Framnesi. Reisti það Gísli Árnason frá Stéttum árið 1871." Í þessu koti bjó Páll Árnason síðastur ábúenda í Framnesi til 1926. GJ.

Heimildir: EÖ, 8; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 116

ÁR-143:057 *Framnes* heimild um býli

"Vestur af Borg eru þrjú tóftarbrot, heita þær Framnestættur, þar stóðu Framnesin, sem hétu eftir gamla landnámsbænum [016]..." segir í EÖ

Þurabúð III í Framnesi: "Þriðja býlið í Framnesi reisti Eyjólfur Eyjólfsson 1889." Í þessu koti bjó Guðlaugur Jónsson síðastur ábúenda til ársins 1902. GJ.

Heimildir: EÖ, 8; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 116

ÁR-143:058 *Framnes* heimild um býli

"Vestur af Borg eru þrjú tóftarbrot, heita þær Framnestættur, þar stóðu Framnesin, sem hétu eftir gamla landnámsbænum [016]..." segir í EÖ

Þurabúð IV í Framnesi: "Fjórða býlið í Framnesi reisti Guðjón Guðmundsson árið 1893 og bjó þar til 1901." GJ.

Heimildir: EÖ, 8; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 116

ÁR-143:059 *Líkhella* heimild um landamerki

"Beint fram af hinu farna tómthúsi Sjávergötu, sem seinna var nefnt Gýgjarsteinn, er holræsi á sléttu klöpp eða hellu og er lægð í henni miðri. Þykir mér [Guðmundi Þórarinssyni skrásetjara] trúlegt að þar sé hin farna Líkhella." EÖ.

"Svo er sagt um hin farnu fjörumörk milli Hrauns og Háeyrar: Eftir sögn Gríms heitins Bjarnasonar og Þórunnar heitinnar Símonardóttur, sögðu þau, að Margrét heitin Pálsdóttir, sem átti Háeyri, hefði haldið þessi fjörumörk í millum Hrauns og Háeyrar, að sú hella, sem kölluð hefur verið Líkhella og liggur austur vestur í einu lóni skuli ráða landamerkjum, en Stærrasker ættu hálf hvorir og svo Þúfusker sitt hvorir, því lón gengur milli sagðra Þúfuskerja. (Handrit Guðna Jónssonar. Tekið úr íslensku fómbréfasafni [DI XIII, 562-563]. Um 1560)." EÖ.

Heimildir: EÖ, 41

ÁR-143:060 *Nýlenda* heimild um býli

"...stóð fyrir framan Framnes, milli þess og Borgar." GJ.

Þurabúð sem var byggð árið 1896 og fór í eyði 1902. "Kot þetta var stundum kallað Breiðleit manna í

milli..."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 123-124

ÁR-143:061 *Kerhella* heimild um landamerki

Landamerki: "Í vitnisburði Odds Grímssonar á Hrauni um 1560...[DI XIII, 562]:"Í fjörunni fyrir framan garðsendann fyrrnefndan stendur hella ein og er kringlótt ker ofan í. Svo hefir og verið haldið, að hún ráði landamerkjum í fjörunni millum Stokkseyrar og Hrauns." Greinilegt er, að hellan, sem hér er lýst, er Kerhella, sem nú heitir svo og ræður enn mörkum."GJ.

"Samkvæmt landamerkjabréfi Stokkseyrar 1885 eru fjörumörkin milli Stokkseyrar og Hrauns um Markaklöpp, sem stendur í flæðarmáli og þaðan í Leirker fremst í fjörunni og svo í Markahlein [sker]...Það virðist auðsætt að Markaklöpp sé hér annað nafn á Kerhelli."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 145-146

ÁR-143:062 heimild um landamerki

Garðlag, landamerki: "Í vitnisburði Odds Grímssonar á Hrauni um 1560 [DI XIII, 562]...er talið, að sá garður eigi að ráða, sem gengur af sjávarbökkunum og upp að mýrinni í millum Stokkseyrarsels og Hrauns og svo sjónhending í Breiðamýri.."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 145

ÁR-144 *Litlahraun*

1708: Hjáleiga frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 71. Litla-Hraun er ein af elstu hjáleigunum Hrauns og þar bjuggu margir ágætu búi og 1853-1884 var þar sýslumannssetur. Nú er þar staðsett vinnuhæli, kennt við staðinn. Það er í húsi sem var byggt árið 1919 sem spítali fyrir Suðurland, "komst í fjárþröng og þáverandi dómsmálaráðherra vantaði húsnæði fyrir sakamenn þjóðarinnar og var þetta húsnæði tilvalið til þess." Hælið er byggt í Háeyrarlandi þar sem áður hét Fæla. Litla-Hraun var svo lagt undir þessa starfsemi og síðar Stóra Hraun. Síðasti bóndi jarðarinnar fór 1921. Guðmundur Ísleifsson á Háeyri keypti jörðina 1922 og hann seldi jörðina ríkinu 1928. "Búskapur var rekin frá Vinnuhælinu fram til 1970...1975 tók Búnaðarfélag Íslands jörðina á leigu og rekur þar [þ.e. árið 1981] uppeldisstöð stóðhesta. SB II, 285.

Tún um 1920: 1,7 ha. þar 1/6 sléttað, einnig útgræðsla 3,5 ha. öll sléttuð. Matjurtagarðar 3556 m². "Túnin eru austan Vinnuhælisins á sandsléttum og hrauni, nýjaræktartún ofar, í mýrjarðvegi." SB II, 285.

ÁR-144:001 *Litla Hraun* bæjarhóll bústaður

"Á allhárrí hæð vestan við vatnið stóð um margar aldir býlið Litla-Hraun, en nú eru þar fjárhús frá vinnuhælinu á Litla-Hrauni...fór í eyði 1922." EÖ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); EÖ, 10

ÁR-144:002 heimild um leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-144:003 heimild um leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-144:004 *Gýgjarsteinn* heimild um býli

"Spölkorn vestan Sandhóls eldra, rétt við mörk Litla-Hrauns og Háeyrar stóð nokkum tíma bær, sem hét Gýgjarsteinn, en var áður nefnd Sjávargata. Þar er nú hesthús frá Litla-Hrauni,..." segir í EÖ. "Fjárhús er austar á hraunhól (Litla-Hraunstöft) og hlaða fast við sjógarð suðaustar (fyrrum þurrabúð Gýgjarsteinn)." SB II.

Þurrabúð: "Hann var byggður 1893 af Sigurði Þorgeirssyni, en um 1913 var reist þar steinhús, og um sömu mundir var nafninu breytt í Gýgjarstein...Í mörg ár var tvíbýli í Gýgjarsteini [1914-1931]."GJ.

Heimildir: EÖ, 7; Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 285; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 121

ÁR-144:005 *Sjóvarnargarður* heimild um varnargarð

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-144:006 *Dysin* þjóðsaga legstaður

"...aðeins norðar [en Gýgjarsteinn 004] rétt austan við landamörk Litla-Hrauns og Háeyrar á sléttri flöt, var lítill þúst líkt og leiði kölluð Dysin, hún hefur nú verið jöfnuð við jörðu, en var á líkum stað og nú er holræsið.", segir í EÖ.

"Munnmæli sögðu að þar væru tveir sakamenn grafnir (Þjóðsögur Guðna Jónssonar 5. h. bls. 52).", segir í EÖ.
Heimildir: EÖ, 7

ÁR-144:007 *Hrauntún* bæjarstæði býli

"Austur af Litla-Hrauni, austarlega í túninu er smá hæð eða hól, þar sem var býlið Hrauntún,...." segir í EÖ. Um 1950: "Litlu vestar [en bæirnir í Horni ÁR-145:029 og 145:030] aðeins fjær sjó er annað tóftarbrot af býli, er hét upphaflega Hrauntún." GJ.

Þurrabúð: "Hrauntún var byggt árið 1885 af Helga Þorsteinssyni...var seinna nefnt Garðstaðir." Garðstaðir fóru í eyði 1924. GJ.

Heimildir: EÖ, 10; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 121

ÁR-144:008 *Gálgaklettur* örnefni aftökustaður

"Vestan við Hafliðakotsvík, sem áður getur eru háir, dökkir klettur, sem Gálgaklettur heita. Sú saga er um Gálgakletta, að þar hafi fyrr á öldum verið hengdir tveir sakamenn og dysjaðir síðan norður undir Ytra Litla-Hraunsvatni á sléttu flöt. Sást þar leiði er var ævinlega nefnt Dysin [006]." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 39-40

ÁR-144:009 heimild um vatnsból

"Vestan undir Gálgaklettum [008] kemur upp mikil uppspretta, sem aldrei þrýtur vetur né sumar. Vatn þetta er með afbrigðum gott og svalt." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 39-40

ÁR-144:010 *Litla-Hraunstóft* heimild um fjárhús

"Fjárhús er austur á hraunhól (Litla-Hraunstóft)..." SB II.

Þetta örnefni er ekki í örnefnaskrá Eyrarbakkahepps (EÖ).

Heimildir: SB II, 285

ÁR-144:011 *Hraunkot* heimild um býli

"Það stóð í hrauninu fyrir norðvestan Litla-Hraun." GJ.

Þurrabúð: Hraunkot var byggt 1893 af Halldóri Jónssyni. Það fór í eyði 1927. GJ.

Heimildir: EÖ, 41; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 122

ÁR-145 *Gamlahraun*

1708: Hjáleiga frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Hún stendur þar sem áður var heimajörðin Hraun og virðist ábúð stopul á henni. Gamlahraun er í eyði 1708 og "bygðin varað fáein ár og lagðist í auðn í næstliðnum fardögum, stundum bygt með grasi, stundum öngvu...Ekki má hrakkot þetta aftur byggja fyrir sjóargangi." JÁM II, 71. Vegna sjávangangs var Framnes flutt á annan stað hærra frá sjó og um leið skipti hann um nafn og kallaðist Hraun. Stóð hann síðan margar aldir á þeim stað sem Gamla-Hraun er nú. "Hið nýja nafn kemur fyrst fyrir í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 eða litlu síðar. Héðan var bærinn fluttur 1656 að talið er, en hjáleigan Gamla-Hraun reist á bæjarústunum nokkrum áratugum síðar." GJ: Saga Hraunshverfis, 10-12. Árið 1816 verður jörðin sjálfstæð bújörð. 1856 varð tvíbýli sem hefur haldist síðan. Um aldamótin mynduðust þar margar þurrabúðir svo úr varð smá þorp um tíma en eftir 1920 hurfu þær aftur úr sögunni með brottflutningi fólksins. GJ: Saga Hraunshverfis, 42.

Tún um 1920: Vesturbær: 3,7 ha alsléttad. Garðar: 5610 m². Austurbær: 2,0 ha, alsléttad. Garðar 5610 m². "Túni og engjum grandar sjóargangur með grjóti og sandi til stórkaða með miklum landbrotum...og gengur sjórinn í kringum bæinn upp að fjósum, so þángað verður ei komist, þó menn vildu ríða, meðan þessu sjógangur varir." JÁM II, 69-70. Túnin eru ræktuð á sandlendi innan sjógarðs og kringum bæina, beitoland er í hrauni og mómýri fyrir ofan. Nokkuð graslendi er utan sjógarðsins neðan vesturbæjar en fyrir framan austurbæ hefur sjórinn brotið landið. SB II, 282-283.

ÁR-145:001 *Gamlahraun (vesturbær)* bæjarhóll bústaður

"Fram við Sjóvarnargarðinn stendur enn hið forna býli Gamla-Hraun, tveir bæir, austurbær og vesturbær og stendur sá eystri nær sjó. Gamla-Hraun er elsta býli í Eyrarbakkaheppi." segir í EÖ. "Bærinn stendur á sandhryggnum nokkuð innan við sjógarð..." SB II.

Stóbýlið Hraun hefur staðið á sama stað eða á svipuðum slóðum og Gamlahraun stendur nú og var Hraun fært vegna þess að: "Túni og engjum grandar sjóargangur með grjóti og sandi til stórkaða með miklum landbrotum, so að fyrir 50 árum [var] þessi jörð færð úr sínum stað þángað sem nú stendur hún undan sjóargangi, og gengur sjórinn í kringum bæinn upp að fjósum, so þángað verður ei komist, þó menn vildu ríða, meðan þessu sjógangur

varir." eins og því er lýst í jarðabók Árna og Páls. segir í JÁM. Þarna er verið að lýsa miklu sjávarflóði sem varð 2. janúar 1653 því þá féll sjór inn um allan bæinn, svo menn urðu að halda sér uppi á húsbitum og þökum auk þess sem nokkrar skepnur drápu. Ekki var þó flutt strax úr bænum þrátt fyrir að hann hafi orðið svo til ónýtur eftir hamfarirnar. Árið 1655 fær Benedikt Þorleifsson Skálholtsráðsmaður leyfi til að byggja bæinn upp á öruggari stað og telur Guðni Jónsson næsta öruggt að flutingurinn hafi átt sér stað 1656, sama ár og Benedikt fluttist að Hrauni. Nokkrum áratugum eftir flutninginn er svo Gamla-Hraun reist á bæjarrústunum. GJ. Brynjúlfi Jónssyni segist svo frá 1904: "Eftir það flóð [1653] hafa þó flatirnar, þar sem Hraun var áður, gróið svo upp aftur, að fært hefir þótt að setja þar bæ að nýju. Sá bær heitir Gamla-Hraun." Framan við Gamlahraun var nes, Framnes "Snemma mun nesið hafa eyðst af völdum sjávarágangs eða vart síðar en á 14. öld, en trúlega nokkru fyrr, eftir það mun aðalbýlið hafa verið flutt nokkru ofar og hefur það þá verið nefnt Hraun, þar sem nesið var horfið, en nú kennt við hraunið sem er fyrir ofan og norðan bæinn, en síðar var svo bærinn færður enn ofar eftir flóðið mikla 1653 og þá fært á þær slóðir sem Stóra-Hraun var um langan tíma." segir í EÖ. Í viðbótum Sigurðar Andersen segir að Hraun hafi farið í eyði eftir stórflóðið 1653 en það hafi um 1700 verið byggt upp aftur á rústum Hrauns en hafi farið í eyði eftir örfá ár og um það eru ummæli úr jarðabókinni. Þá fyrst hafi kotið verið fært frá þessum slóðum. EÖ. Árið 1816 keypti Þorkell Jónsson hreppstjóri Gamla-Hraun og hóf þar uppbyggingu. Hann húsaði jörðina að nýju.GJ.

Í Vesturbænum á Gamla Hrauni þótt reimt. Þóttist fólki það heyra hurðaskelli, hark og umgang um nætur þegar enginn var á ferli. Þessu voru heimamenn orðnir vanir en ókunnugum brá í brún, en engum varð þetta að meini. Skyggj maður sem dvaldi á Gamla-Hrauni um tíma sagði að fyrir þessum reimleikum stæði sjódaður maður, Jón sem hefði átt heima á Gamla-Hrauni. Væri Jón að "grugga" í þeim peningum sem hann hafði safnað saman þegar hann var á lífi.GJ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); EÖ, 6-7, 53; JÁM II, 69-70; SB II, 283; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 11-12; GJ: Saga Hraunshverfis, 10-12, 42, 404

ÁR-145:002 *vesturbær* bæjarstæði býli

Inn á túnakort frá því um 1920 er merktur annar bær.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:003 *vesturbær* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:004 *vesturbær* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:005 *vesturbær* vegur leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:006 bæjarstæði býli

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:007 *Litlahraun (austurbær)* bæjarstæði býli

"Bærinn stendur á sjávarkampinum fast við sjógarðinn..." SB II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 282

ÁR-145:008 *austurbær* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:009 *austurbær* vegur leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-145:010 *Horn* heimild um býli

"Skammt vestur af Gamla-Hrauni í vesturhorni gamla túngarðsins er tóftarbrot af tveimur bæjum, sem hétu Horn, síðar byggði þar Ólafur faðir Sigurjóns Ólafssonar myndhöggvara, var bærinn eftir honum nefndur Ólafsvellir, lagðist í eyði um 1930, en tóftarbrotið ýmist nefnt Horn eða Ólafsvellir." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 7

ÁR-145:011 *Garðsstadir* heimild um býli

"Litlu vestar [en Horn 145:010] aðeins fjær sjó er annað tóftarbrott nefnt Garðsstaðir, eftir nýbýli, sem þar stóð um skamma stund, en fór í eyði 1920." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 7

ÁR-145:012 *Kerlingartangi* þjóðsaga

"...þar sem hann skagar út í Löngudæl nefnist Kerlingartangi, þar druknaði Sesselja Einarsdóttir frá Hafliðakoti árið 1842. (Þjóðsögur Guðna Jónssonar 1. h. bls. 105)." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 7

ÁR-145:013 *Gamla-Hraunskot* heimild um býli

"Við Gamla-Hraun voru löngum nokkur tómthús og er eitt nefnt í dómi 1770, sem hét Gamla-Hraunskot, það mun hafa staðið suður af vestra Gamla-Hrauni nær sjó." segir í EÖ

Þurrabúð sem var í byggð á árunum um 1770-1790 eða litlu lengur. Byggt af Jóni Jónssyni smið. Manna á millum var það nefnt Folald var það nafn lengi í minnum fólks. GJ.

Heimildir: EÖ, 7; gj: Guðni Jónsson. Saga Hraunhverfis, 115

ÁR-145:014 *Folald* heimild um býli

"Aðeins suðvestur af Gamla-Hrauni var líka tómthúsið Folald, þar bjó Jón í Folaldinu, einkennilegur maður og frábær að afli, sem um getur í Þjóðsögum Guðna Jónssonar 3. h. bls. 31." segir í EÖ

Þurrabúðir í Stokkseyrarhreppi: "Á fyrri hluta 19. aldar er getið um þurrabúðirnar Tíðaborg [ÁR-190:020], Söndu [ÁR-642:003], Móakot..Hrauk [ÁR-189:006] og Kumbaravogskot, er voru allar komnar í eyði fyrir miðja öldina...Folald svonefnt í manntalsbók Ám. 1831 er sama býli sem Kumbaravogskot...Þannig nefndu menn þar eystra afbýli af öðrum kotum eða hjáleigum, sbr. Gamla-Hraunskot, sem nefnt var í daglegu tali Folald. Slík folöld hafa enn fremur verið Keldnakotshjáleiga og Hólahjáleiga. Stundum nefndu menn afbýli þessi kuðunga."GJ.

Heimildir: EÖ, 7; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 376-377, 383

ÁR-145:015 heimild um samgöngubót

Sundmerki: "Vorútræði er frá Gamla-Hrauni um Hraunssund, austanvert við Framnesboða. Til sundmerkis er haft þar tré, sem um miðja 19. öld stóð á grasbakka fram undan bænum. Og enn stendur það raunar á sama stað, en sá er munurinn, að nú [1904] er það skorðað í fjöruletti, og er þaðan upp að grasbakkanum meir en 60 faðma langur spölur um fjörugrjót. Sýnir þetta, hve sjórinn heldur áfram að brjóta af jarðveginum."BJ.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 12

ÁR-145:016 heimild um túngarð

"Austan við Gamla-Hraun, sunnan Löngudældar, eru leifar af gamla túngarðinum,...." segir í EÖ.

Árið 1816 keypti Þorkell Jónsson hreppstjóri Gamla-Hraun og hóf þar uppbyggingu. Hann friðaði túnið og hlóð garða því til varnar.GJ.

Heimildir: EÖ, 7; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 42

ÁR-145:017 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurrabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurrabúð I: "Voru þar um eitt skeið 6 búendur samtímis auk heimabændanna tveggja...Fyrsti þurrabúðarmaðurinn, sem settist að á Gamla-Hrauni, var Guðmundur Jensson trésmiður. " Hann kom að Gamla-Hrauni 1879 og bjó þar til dauðadags árið 1917. Sonur Guðmundar, Karl, tók við af foreldrum sínum en fluttist svo frá Gamla-Hrauni 1920.GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 117

ÁR-145:018 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurrabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurrabúð II: "Annar þurrabúðarmaðurinn, sem settist að á Gamla-Hrauni, var Páll Jónsson trésmiður." Hann bjó þar til 1902. GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 118

ÁR-145:019 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurrabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á

Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð III: "Næst sezt að á Gamla-Hrauni Þorkell Guðmundsson og bjó þar á árunum 1893-1902." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 118

ÁR-145:020 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð IV: "Annar af Gamla-Hraunsbræðrunum, Guðmundur Guðmundsson, bjó í þurabúð á Gamla-Hrauni í eitt ár 1896-1897." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 118

ÁR-145:021 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð V: "Árið 1901 settust þrír menn að á Gamla-Hrauni og bjuggu þar lengi síðan. Er þar fyrstan að telja Sigurjón Jóhannesson..." Hann bjó á Gamla-Hrauni til 1940.GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 118

ÁR-145:022 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð VI: "Árið 1901 settust þrír menn að á Gamla-Hrauni og bjuggu þar lengi síðan...Annar maður, sem kom að Gamla-Hrauni 1901, var Vigfús Helgason." Eftir dauða Vigfúsar 1920 bjó ekkja hans, Sesselja Halldórsdóttir, þar til 1924.GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 118-119

ÁR-145:023 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð VII: "Árið 1901 settust þrír menn að á Gamla-Hrauni og bjuggu þar lengi síðan...Þriðji maðurinn, sem fluttist að Gamla-Hrauni, var Sveinn Þórðarson...og bjó hann á Gamla-Hrauni til 1925."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 119

ÁR-145:024 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð VIII: "Árið 1903 fluttust enn þrír þurabúðarmenn að Gamla-Hrauni. Einn var Guðmundur Ámundason, er bjó þar aðeins í eitt ár 1903-1904."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 120

ÁR-145:025 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð IX: "Árið 1903 fluttust enn þrír þurabúðarmenn að Gamla-Hrauni...Annar var Ari Símonarson...Bjó hann sem þurabúðarmaður á Gamla-Hrauni á árunum 1903-1908."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 120

ÁR-145:026 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð IX: "Árið 1903 fluttust enn þrír þurabúðarmenn að Gamla-Hrauni...Þriðji maðurinn var Guðjón Guðmundsson, er áður bjó í Framnesi. Hann bjó síðan á Gamla-Hrauni til dauðadags og ekkja hans, Katrín Jónsdóttir, áfram í eitt ár eftir það eða til 1935."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 120

ÁR-145:027 heimild um býli

"Gamla-Hraun nefndust einu nafni án frekari aðgreiningar þurabúðir þær, sem risu upp heima við bæinn á Gamla-Hrauni."GJ.

Þurabúð X: "Á árunum 1904-1906 bjó Sigurður Guðmundsson, einn af Gamla-Hraunsbræðrunum, í þurabúð þar."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 120

ÁR-145:028 *Sandskarð* þjóðsaga draugur

"Milli Horns og Gamla-Salthóls blés Sandhólsbakki upp á nokkru svæði, svo að það var sandur einn og grjót. Skarð það sem myndaðist þannig í bakkann, var nefnt Sandskarð."GJ.

"Upp það flæddi sjór í stórflóðum, unz Sjógarðurinn var hlaðinn. Reimt þótti í skarði þessu, og sýndist mönnum stundum loga þar bláleitt ljós á kvöldum, svo sem af fölgnu fé."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 139

ÁR-145:029 *Ólafsvellir* heimild um býli

Þurabúðirnar í Horni: "...stóðu saman í vesturhorni túnsins á Gamla-Hrauni."

Ólafsvellir voru byggðir af Ólafi Árnasyni árið 1898 og hétu í upphafi Ólafsvöllur. Nafnið breyttist þegar þarna varð tvíbýli en manna á milli voru þessir bæir nefndir í Horni, því þeir stóðu í túnhorni Gamla-Hrauns. Hér bjó síðasti þurabúðarmaðurinn í Hraunshverfinu til 1946. GJ. Í sömu heimild segir ennfreður: "...í vesturhorni túngarðsins eru tóftarbrót af tveimur bæjum samföstum."

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 124, 138

ÁR-145:030 *Ólafsvellir* heimild um býli

Þurabúðirnar í Horni: "...stóðu saman í vesturhorni túnsins á Gamla-Hrauni." Stóð nær sjó. GJ.

Hinn bæinn í Horni byggði Þorkell Guðmundsson árið 1909. Bærinn fór í eyði eftir dauða hans árið 1934. GJ. Í sömu heimild segir ennfreður: "...í vesturhorni túngarðsins eru tóftarbrót af tveimur bæjum samföstum."

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 124, 139

ÁR-145:031 heimild um fjós

"Talið var einnig, að útbúður hefðist við í fjósinu á Gamla-Hrauni og hefði stúlka nokkur frá Stéttum komið honum þangað. Haði oft heyrst vællinn í lönnum, en loks útrýmdi Ari Símonarson honum með því að berja innan hlöðubásinn með sleggju bölvandi."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 404

ÁR-146 *Stuðlakot (Stöðlakot)*

1708: Hjáleiga frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 70. Jörðin fór í eyði 1902. GJ: Saga Hraunshverfis, 110.

ÁR-146:001 *Stuðlakot* bæjarhóll bústaður

"Norðaustur af Stóra-Hrauni eldra er tóftarbrót af býlinu Stöðlakoti, sem lengi var í byggð og nefnt í Jarðabókinni 1708. Það fór í eyði 1900 og var síðasti ábúandinn Ari Símonarson." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-147 *Stéttar (Stéttarendi)*

1708: Hjáleiga frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 70. Við arfaskipti 1817 gengu Stéttar undan heimajörðinni en sr. Ólafur Helgason á Stóra-Hrauni keypti hana aftur 6.11.1894. Síðasti bóndinn í Stéttum fór þaðan 1905. GJ: Saga Hraunshverfis, 101.

ÁR-147:001 *Stéttar (Stéttarendi)* bæjarhóll bústaður

"Á túnnanum suður af Foki er smáhóll, sem heitir Stéttar þar var býlið Stéttar, sem áður hét Stéttarendi og er það nefnt í Jarðabókinni 1708." segir í EÖ.

"Á Stéttum er frægasta kona Ámesþings fædd og uppalin, Þuríður formaður f. 1777,...." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 9

ÁR-148 *Fok*

1708: Tómtúsi frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. "...byggt af heimajörðunni undir 20 ár." JÁM II, 72. Fór í eyði um 1920. EÖ, 6. Fór í eyði 1913 og er eign jarðakaupasjóðs ríkisins.", segir í Sögu Hraunshverfis, 77.

ÁR-148:001 *Fok* bæjarhóll bústaður

"Sjávarbakkinn fyrir austan Hraunsá, sem Sjóvarnargarðurinn stendur á heitir, Fossbakki, kenndur við býlið Fok." segir í EÖ. Ennfremur segir (bls. 8-9) Hæð er á Foksholtinu, sem nefnist Fok, stendur það einna hæst í Hraunshverfinu, þar eru tættur, af býlinu Foki, sem stóð þar um langan tíma."

1708: "Fok, tómthús, byggt af heimajörðinni undir 20 ár. Var hjer engin ákveðin húsleiga, so menn minnst, heldur ljeði heimabóndinn þetta hús fátækum mönnum ókeypis til hýbýla, og lagðist í auðn næstliðið ár." segir í JÁM. Kotið hefur því verið í byggð sa. 1688-1913 eða 1920.

Um 1950: Þá sér enn í tóftirnar.GJ.

Heimildir: JÁM II, 72; EÖ, 6, 8-9; GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 141

ÁR-149 Hafliðakot

1847: Hjáleiga frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JJ, 60. Hjáleigu með þessu nafni er ekki getið í jarðbók Árna og Páls frá 1708 en þar er hins vegar greint frá Elliðakoti. Ekki er ólíklegt að um sama kotið sé að ræða, orðið hafi nafnbreyting eins og haldið er fram í EÖ (bls. 8). Þar segir ennfremur að kotið hafi farið í eyði 1930. Í Sunnlenskum byggðum segir frá því að Hafliðakot hafi tekið af í flóðinu 1799. Hafliðakot tilheyrir nú Borg [ÁR-150]. SB II, 284.

Tún um 1920: 1,8 ha þar af 1/3 sléttað. Garðar 1032 m².

ÁR-149:001 *Hafliðakot* bæjarhóll bústaður

"...suðvestur af þeim [143:016] eru miklar rústir af Hafliðakoti, það fór í eyði um 1930 og hét áður svo sem getið er hér að framan Elliðakot, því nafni er það nefnt í Jarðabókinni 1708." EÖ.

Í JÁM er Elliðakot talin upp sem fyrsta hjáleiga Hrauns. "Augljóst virðist að nafnið Elliðakot hefur breyst í Hafliðakot..." segir í EÖ

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); JÁM II, 70 og EÖ, 5 og 8

ÁR-149:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-149:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-149:004 heimild um leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-150 Borg

1708: Hjáleiga frá Hrauni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Í eyði "síðan næstliðna fardaga" sem gera um 2 mánuði þegar um hana er ritað í jarðabókina. JÁM II, 70. Stundum var jörðin nefnd Hraunsborg. GJ. Saga Hraunshverfis, 60. Jörðinni tilheyrir nú Hafliðakot [ÁR-149]. Eyrarbyggðahreppur keypti jörðina 1977 og var hún ábúendalaus 1981. SB II, 284.

Tún um 1920: 2 ha, þar af 1/2 sléttað og útgræðsla 1,5 ha og er helmingur komin í rækt. Garðar: 1446 m². "Túnið á Borg er ræktað umhverfis bæinn á sandlendi, hrauni og mómýri. Beitoland í mómýri fyrir ofan." SB II, 284.

ÁR-150:001 *Borg* bæjarhóll bústaður

"Skammt vestan við þá hæð [004] er býlið Borg, sem áður hét Hraunborg. Borg hefur verið mjög lengi í byggð og hefur ásamt Gamla-Hrauni orðið lífseigast grasbýlanna í Hraunshverfi,..." segir í EÖ. "Bærinn stendur sunnan við þjóðveginn á mörkum sands og mýrar." SB II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 284

ÁR-150:002 heimild um leið

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-150:003 *Stokkseyrarvegur* heimild um leið

"Á bugðunni þar sem Stokkseyrarvegur hefur að Hraunsá er hóll eða hæð í túninu á Borg, nefnist hún Gamla-Borg [004], þar var áður gamli Borgarbærinn." segir í EÖ

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og EÖ, 8

ÁR-150:004 *Gamla-Borg* heimild um býli

Eldra bæjarstæði Borgar: "Á bugðunni þar sem Stokkseyrarvegur [003] begir að Hraunsá er hóll eða hæð í túninu á Borg, nefnist hún Gamla-Borg, þar var áður gamli Borgarbærinn." segir í EÖ
Heimildir: EÖ, 8

ÁR-150:005 Óhappaflóð álagablettur

"Norðan við túnið á Borg er nafnlaust stararflóð, en á því eiga að vera þau álög, að ekki megi slá það. Jónas Halldórsson, sem lengi bjó á Borg, segir að hann hafi reynt það að taka starartuggu úr flóðinu, er kýr veiktist hjá honum og gefa henni, og hefði aldrei brugðist, að kúnni batnaði. (Þjóðsögur Guðna Jónssonar 5. h. bls. 53)" segir í EÖ

Í viðbótum (bls. 62) kemur fram að flóðið hafi verið nefnt Óhappaflóð.

Heimildir: EÖ, 8

ÁR-151 Stokkseyri

1686: Jarðardýrleiki 60 hdr. Bændaeign. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki 60 hdr. Bændaeign. Kirkjustaður. Þingstaður. Með eru taldar hjáleigurnar: Rauðárhóll, Litli-Rauðárhóll, Kumbaravogur, Hellukot, Gerðar, Gata, Dvergasteinar, Litlu Móhús, Hóll, Töpp, Vestara Stokkseyrarsel, Ýragerði Eystra, Ýragerði Vestra, Vatnsdalur (Rodgúll), Símonarhús, Starkaðarhús, Stóru Móhús, Ranakot, Grímsfjós, Kaðalstaðir, Beinateigur, Hvíld, Hviða og Eystra Stokkseyrarsel. JÁM II, 59-68. Jarðarinnar er getið í Landnámabók þegar Hásteinn braut skip sitt í Hásteinsundi austan Stokkseyrar. Í Sturlubók er hann sagður hafa búið á Stjörmosteinum en Hauksbók að hann hafi búið á Stokkseyri en Ölvir sonur hans á Stjörmosteinum. ÍF I, 371, 373. Hefur verið talið að jörðin beri nafn af því að setstokkar Hásteins komu þarna á land. GJ, 56. Jarðarinnar er einnig getið í Sturlungu [I, 271] þegar Björn Þorvaldsson og Hallveig Ormsdóttir eru sögð búa þar. Í máldaga Gaulverjabæjarkirkju sem verið er að reyna rekja til 13. aldar [um 1220] er Stokkseyrar getið í því sambandi að þar Eyjólfur Ásgrímsson búið eða þar um kring. Aldur máldagans byggir á nokkrum getgátum. DI I, 403. Rekaskrá Skálholtskirkju frá 1270: "Kirkian í skálholti a .x. j rekanum er liggur.... og þann sem liggir fyrir Stokseyre. a Eyrarbakka í millum Dyra löns. og Stjörmosteins og sionhending fram j öldurife. að vundanneteknum so störum hual sem aller heimamenn af einföldu bue a Stokseyre med einum eyk giæte af stad hrætt. og allann vid tueggia alna langann millum snida. og þadan stærra." DI II, 75. 18. Júlí 1439 er skráður dómur 6 presta um eignarrétt Skálholtskirkju til reka milli Dyrólons og Stjörmosteins á Eyrarbakka: "vm þann reka sem liggur fyrir stokseyre a eyrabacka j millum dyrolons og stjormusteins". DI IV, 590. Stokkseyrarmál 27.9.1465: Jón Sæmundsson samþykkir kaup móður sinnar, Sigríðar Árnadóttur við Jón Ólafsson um Stokkseyri á Eyrarbakka. 1466: Einhvern dink dró þessi sala á eftir sér og því Jón Sæmundsson hélt því fram að móðir sín hefði eftirlátið sér hluta jarðarinnar. Það kannaðist Sigríður ekki við. DI V, 451, 463. En í sölubréfi 24.6.1471 kemur það fram að Jón Ólafsson kaupir hálfa jörðina af Árna Sæmundssyni og alla Ásgautsstaði á Eyrarbakka fyrir Belgsstaði og tuttugu hundruð í Drambholtsstöðum "med öllum þeim gognum ok giædum er greindum badum jordum fylger ok fylgt hefer ath fornu ok nyiu..." DI V, 618-619. 1545: "Geck domur j mille Sæmdunar Eiríkssonar og gunnars a stokkseyri vm það fiorufar eins mannz sem kirkjan j asi aa i stokkseyrarfioru og gunnar hefur hindrat að sæmundur hefur ecki fengid. dæmdizt schallhollzkirkju .xv. merkur." DI XI, 419. 1558 er jarðarinnar getið í kaupmálabréfi Sigurðar Bjarnasonar og Ragneiðar Björnsdóttur: "...nefndur Sigurdur Biarnason taldi sier til kaups vid greinda Ragnheidi...at tilgreindre iordinne Stoxeyre a Eyrabacka sudur..." DI XIII, 344. Síðan um 1560 er til vitnisburðarbréf um landamerki Stokkseyrar, Hrauns og Háeyrar: "Eg Oddur Grijmsson barnfæddur og uppalinn í Sulholli í Villingaholtshrepp en alla mijna daga í Flóa verid...hefe og bued. 5 ár á Skumstöðum í Stokkseyrarhrepp og svo 16 ár á Hraune. Þá vissa eg ei önnur landamerke vera og verid hafa í millum Stokkseyrar og Hrauns. helldur en að sa gardur ætte að ráða sem geingur af síárböckunum og upp að myrinne í millum Stokkseyrarsels og Hrauns. og so sionhending a Breidamyre." DI XIII, 562. "Öll ströndin milli Ölfúsar og Þjórsár hét forðum Eyrar, en síðar Eyrarbakki. Nú nær nafnið Eyrarbakki aðeins yfir vestra þorpið, sem stendur á landi hinna fornu jarða Einarshafnar, Skúmsstaða og Háeyrar, en eystra þorpið stendur allt í Stokkseyrarlandi og nefnist Stokkseyri." GG. Árnassýsla, 58.

1708: "Afrjettur ut supra. Torfrista og stúnga næg, þó erfið til að sækja. Móskurður til eldiviðar hefur verið, meinast vera, en brúkast ei. [...] Reiðingsristu segjast menn heyrt hafa að jörðin eigi í Traðarholtslandi mót fjörfari á Stokkseyrarfjöru, vide Traðarholt. Skógarhögg á jörðin í takmörkuðu plátsi í Búrfelli fyrir ofan Eystrihrepp, sem kallast Stokkseyringur. Var þar áður nægur skógur til kolagjörðar og nokkur til raftviðar, er nú nærri gjöreyddur síðan Hekla brann síðast og spilti honum og brúkast því sjaldan. [...] Túninu grandar til stórskaða sjóargangur með landbroti og grjóts og sands áburði og gánga þar á stórflæður alt í kringum bæinn, og altitt í meðalflóðum að inn gáangi í kirkjugarðinn, stundum kirkjuna. [...] Vatnsbólin fordjarfast oft um vetur og fyrir sjávangá, þegar sjór ber sand yfir og fyllir brunna af söltu vatni." segir í JÁM II, 60-61. Þar segir enn fremur að rekavon sé í betra lagi, sölvaflara næg, fjörugrös "ut supra á Skipum", og að hrokkelsatekja hafi verið á jörðinni.

ÁR-151:001 *Stokkseyri* bæjarhóll bústaður

"Nálægt miðju þorpi er kirkjan og rétt vestan við hana, báðum megin vegarins, stóðu gömlu Stokkseyrabæirnir."GG.

1904: "Lengi hefir bærinn þó staðið þar, sem hann er nú, því þá er þar var grafið fyrir kjallara, fyrir fám árum, komu menn niður á ýmsar hleðslur, ser sumar lágu svo neðarlega að jafnlágt mundi flæðarmáli að hálf-föllnum sjó."BJ.

"Stokkseyri nefndust einu nafni mörg hús, er risu smám saman upphið næsta Stokkseyrabæjunum gömlu. Hús þessi 15-20 að tölu, og töldust íbúar þeirra eiga heima á Stokkseyri án frekari aðgreiningar. Nú er þó svo komið, að ýmist hafa hús þessi fengið sérstök nöfn eða þau hafa horfið úr sögunni, svo að eftir er aðeins eitt hús, sem kallað er Stokkseyri. Það er Verzlunarhús og áður jafnframt íbúðarhús Ásgeirs kaupmanns Eiríkssonar, er stendur á sama stað sem gamli Stokkseyrabærinn (austurbærinn)...Hús það, er nú stendur þar, byggði Ásgeir aftur eftir brunann [mikla 1926] og hefur þar verið rekin verzlun síðan."GJ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 9; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 391; Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 62

ÁR-151:002 *Stokkseyrarkirkja* heimild um kirkju

"Stokkseyrarkirkja stendur austan hins foma Stokkseyrabæjar frammi á sjávarkambinum. Er grafreitir umhverfis kirkjuna og nær fram að sjógarði."SB II.

Nefnd í kirknaskrá Páls [1200] DI XII, 8.

1397: Vilkinsmáldagi.

Mariukirkia á Stockseyre á land j Medalholti .siiiij

.xvj. oc .xx. ær .v. hross. halftt þridia hudnrad j vadmalum tvenn messuklæði. tuo kaleika .iij. altarisklæði med dvkumm.

tvær kantarkápur. slopp. kluckur. vj. mariuskript oc tuar

adrrar. krossa. iij. fontklæði oc skjimarsá. glodarkier. merki

.ij. kiertastikur .iij. sacarium mvunnlaug. lysikolu. vatzkietill.

stolur .ij. budkur med helgum domum. paxspialld. brijkarklæði.

þar skal vera prestur heimilisfastur.DI IV, 55-56.

24.6.1471 skilmálar í sölubréfi: "...lofadi fyrr greindr arne ad luka kirkjunni til æ stokseyre suo mikla peninga sem hann hefer vid tekid en þat sem fallid hefer kirkjunne æ stockseyre til eignar suo leinge sem hann hefer æ buid greindre jordu halfre kirkjunne til eignar þa lofadi fyrr greindr jon suara þui kirkione." DI V, 618-619

1560: Máldagi Stokkseyrarkirkju:

Svo mikil eign og ornamenta kyrkiunnar á Stoxeyre.

Jn primis á kyrkian Sel 20 hdr. jörd.

Jtem Medalholt 15 hdr. jörd.

Jtem 3 kýr og 2 ásaudar kugillde.

Jtem i kýrkjunni j messukæde. [vantar stölumar]. ein ærulaust ný bók.

Jtem 2 kluckur. og 2 biöllur.

Jtem 2 koparstickur.

Jtem kross yfer altarenu.

Jtem altarisklæde. og legtare.

Jtem stockur ærulaus.

Jtem liggia þar 13 bæer til kyrkiusóknar."DI XIII, 552.

1570 og síðar. Máldagi.

Kirkian á Stoxejre. á land í Medalhollte xij hdr.

Jtem Sel xx hdr.

Jtem iij kijr og ij á saudar kugilldj.

Jtem i kirkjunne. eitt alltarisklæde. ij kluckur. og ij kör biöllur. ij koparstikur. krossmijnd og lectare. messu-bök vond. stockur.

Jtem liggia thar til xij bæier.

Jtem i kirkjunne. iij hoklar og ij sloppar.

Jtem erin koparhjálmur. DI XV, 656.

1708: "altútt er í meðalflóðum að inn gáangi í kirkjugarðinn, stundum í kirkjuna."JÁM II.

"Kirkja hefur verið á Stokkseyri frá fornöld og átti meginhluti hreppsins kirkjusókn þangað...Stokkseyrarkirkja var Maríukirkja í kaþólskum sið og er hún þegar nefnd í kirknatali Páls biskups Jónssonar um 1200. Kirkjan var bændakirkja til ársins 1886 og var núverandi kirkja byggð það sama ár er söfnuðurinn tók við henni. Er það timburkirkja járnklædd 20x12 álnir að stærð og kroinn [kórinn] 6x6 álnir...Prestar voru heimilisfastir á Stokkseyri í kaþólskri tíð en frá því seint á 15 öld og fram til 1856 var Stokkseyri þjónað af Gaulverjabæjarprestum." Síðan 1856 hafa prestsetur hefur verið á Torfstöðum, Ásgautsstöðum, Litla Hrauni og nú um langa tíma, Eyrbakka. SB II.

"Það er gömul trú að Stokkseyrarkirkja skuli standa opin, þegar bátar eru á sjó, þá muni þeim vel farnast."DB.
Heimildir: DI; SB II, 194-196; JÁM II, 61; Bruun, Daniel. Íslenskt þjóðlíf í þúsund ár, 240

ÁR-151:003 heimild um bústað

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-151:004 bæjarstæði býli

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-151:005 bæjarstæði býli

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-151:006 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-151:007 bæjarstæði býli

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-151:008 bæjarstæði býli

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-151:009 *Beinateigur* heimild um býli

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1708 er Beinagerði talin upp sem hjáleiga Stokkseyrar. Svokallað Beinateigshverfi hefur risið upp í kringum gamla býlið Beinateig.

1708: "Beinateigur, tíunda hjáleiga, tómthús. Hefur í eyði legið undir 60 ár. Enginn veit hjer kosti þess að undirretta. Það er nú aldeilis eyðilagt af sjávargangi, og má því ei aftur byggja." JÁM II. "Sennilegt er því, að Beinateig hafi tekið af í flóðinu mikla 2. jan. 1653. Beinateigur er elsta nafngreinda þurrabúðin í Stokkseyrarhverfi. Hann var síðan í eyði nokkuð á þriðju öld. Árið 1882 er hans fyrst getið á síðari tímum...Um 1945-46 var gamli Beinateigsbærinn byggður upp og fluttur lítið eitt úr stað og skírður Sætún, en þar er nú gripahús og hlaða frá Sætúni, sem bærinn stóð áður. Þegar fyrir aldamót reisu upp margir bæir í Beinateig...svo sem Garðbær [066], Garðsstaðir [067], Hausthús [068] og Traðarhús [069]."GJ.

Heimildir: JÁM II, 67

ÁR-151:010 *Hvöld* heimild um býli

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1708 er Hvöld talin upp sem hjáleiga Stokkseyrar.

1708: "Hvijld, ellefta hjáleiga, tómthús. Lagðist í auðn næstliðið haust." JÁM II. Hvíldar er ekki getið í manntali 1703 og ekki aftur eftir jarðabókina fyrr en 1876 er Karel Jónsson byggir þar upp. "Þá voru þar fjárhús frá Starkaðarhúsum [ÁR-159:001]. Hvöld fór aftur í eyði 1928." GJ.

Heimildir: JÁM II, 67; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 387

ÁR-151:011 *Hviða* heimild um býli

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1708 er Hviða talin upp sem hjáleiga Stokkseyrar.

1708: "Hvida, tólfta hjáleiga, tómthús. Lagðist næstliðið sumar í auðn." JÁM II. Hviðu er aðeins getið í jarðabókinni og samkvæmt því fór hún í eyði 1707 eftir skamma byggð því hennar er ekki getið í manntali 1703. Sagt er að Hviða hafi staðið þar sem Útgarðar [120] eru nú. GJ.

Heimildir: JÁM II, 67; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 385

ÁR-151:012 *Töpp* heimild um býli

Í Jarðabók Árna og Páls frá 1708 er Töpp talin upp sem hjáleiga Stokkseyrar.

"Töpp, tíunda hjáleiga, í eyði næstliðin 2 ár. Það var tómthús og fylgdi ekki grasnautn."JÁM II. "Byggð hlýtur að hafa staðið í mjög stuttan tíma, því að hennar er ekki getið í manntali 1703."GJ. Í byggð milli 1703 og 1706.

Heimildir: JÁM II, 64

ÁR-151:013 *Þingdalur* heimild um þingstað

"Á annexíunni Stokkseyri er einnig svipuð lægð [þ.e. svipuð og Goðadalur ÁR-096:504] rétt við bæinn nefnd Þingdalur." segir í skýrslu Jakobs Árnasonar frá 1817.

"Þingdalur var annars gamalt örnefni, dregið af því, að þar var hinn forni þingstaður Stokkseyrarhrepps. Hann

sér nú enga staði frammar, því dalurinn eða lægðin hefir öll verið fyllt upp smám saman og að fullu er Alþýðuhúsið var byggt [árið 1939]."GJ.

3.10.1566: Uppkvaðning dóms um rán, högg og áverka Jóns Björnssonar fór fram á "vm haustid A Stockzeyre A Þjngstad rietum..."DI XIV.

Heimildir: FF, 197; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 393; DI XIV, 532

ÁR-151:014 *Skipphóll* þjóðsaga fjársjóður

"Ekki langt frá Stokkseyri er einnig hæð kölluð Skipphóll, þar sem haldið var að eitthvað væri varðveitt frá gamalli tíð. Fyrir um það bil hálfri öld var grafið í þessa hæð, og virtist mönnum þeir finna þar hleðslusteina og einhverjar tærðar leifar af eirláti. Annars hygg ég að sá uppgröftur hafi verið ófullnægjandi, því að sagt er að einungis fáeinir menn hafi verið þar að verki og svo sem í leynum." segir í skýrslu Jakobs Árnasonar frá 1817.

Heimildir: FF, 199

ÁR-151:015 *Bjarnavarða* heimild um samgöngubót

"Þetta tré [sem stendur á næsta skeri framan við flæðarmálið] á að bera í Bjarnarvörðu, sem er varða skammt austan við landamerki Stóra-Hrauns og Stokkseyrar, aðeins framan við Sjóvarnargarðinn." segir í EÖ

"Bjarnavarða stendur á sjógarðinum mitt á milli Kaðalstaða og Hraunsár,...." segir í örnefnaskrá yfir sundin á Stokkseyri.

Heimildir: EÖ, 43; Ö-Sundin á Stokkseyri, 4

ÁR-151:016 *Stokkseyrarsel* heimild um sel

"Antonsrimi. Rimi austur af St[okkseyrar]seli." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 1

ÁR-151:017 *Aronsvarða* heimild

"Aronsvarða. Lítil grjóttvarða á Aronsrima." segir í örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 1

ÁR-151:018 *Arnhólmi* þjóðsaga huldufólksbústaður

"Hólminn er næst suður af Njólhólma í flóðunum vestan við Kalastaða. Sést hann vel af þjóðveginum norðan Sundvörðu []. Syðst í honum er allstór grjóthóll, fyrir talinn huldufólksbústaður." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 1

ÁR-151:019 *Auðnukot* heimild um býli

"Auðnukot. Eyðibýli, norðan við Selsvatn, nokkra faðma norðan við Markhellu." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 1

ÁR-151:020 *Áladældargrafir* heimild um mógrafir

"Áladældargrafir. Slæguland vestur af dælunni [Áladæl], mótekja." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 2

ÁR-151:021 *Ásatóftardalur* heimild

"Ásatóftardalur. Lítil tjörn austur af Grænuborgum." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 2

ÁR-151:022 *Ásgautsstaðasel* heimild um sel

"Ásgautsstaðasel, syðsti hóllinn af Draghólum." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 2

ÁR-151:023 *Kalastaðavað* heimild um vað

"Ásgautsstaðanes. Engjastykki syðst í Ásgautsstaðalandi. Þaðan er vað yfir Löngudæl í Kalastaðatúni, vestan við bæinn, nefnt Kalastaðavað." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 2

ÁR-151:024 *Berjahólastokkur* heimild

"Berjahólsstokkur. Fyrirhleðsla sunnan við Hólavátn." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 3

ÁR-151:025 *Byrgishóll* heimild um hjall

"Byrgishóll. Suður af Syðra-Selstúni. Þar var þurrkaður hákarl lengi fyrir 1850." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 3

ÁR-151:026 *Tóftarvatn* ömfni

"Brattholtstvatn. Suðaustur af bænum í átt að Tóftarvatni. Vatnið er mjög gróðurlítið." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 4

ÁR-151:027 *Bugakot* heimild um býli

"Bugakot. Síðar nefnt Heiðarhvammur, tómthús, nú í eyði. Er norðan við Bræðraborg." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 4

ÁR-151:028 *Bugar* heimild um býli

"Bugar. Eyðibýli, hjáleiga frá Ásgautsstöðum, milli Ásgautsstaða og Bugakots. Suður af Bugum taka við Bugaengjar, mest í flóðum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 4

ÁR-151:029 *Efri-Pálstóft* heimild um fjárhús

"Efri-Pálstóft. Sauðahústóft, kennd við Pál Jónsson, Syðra-Seli. Er í mýrinni austur af St.seli." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 5

ÁR-151:030 *Stokkseyrarlending* heimild um lendingu

"Stokkseyrarlending; fyrir framan lendinguna er stórt lón, sem heitir Blanda og þar er vélbátalega." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara a), 1

ÁR-151:031 *Lendingarsker* ömfni lending

"Í því lóni [Blöndu] eru þessi sker: inn við sandinn er Lendingarsker..." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara a), 1

ÁR-151:032 *Móhúsahellur* heimild

"Inn við sandinn fyrir vestan lendinguna eru Móhúsahellur." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara a), 1

ÁR-151:033 *Þvottalón* heimild um þvottastað

"Vestan undir Móhúsahellum [032] eru tvö lón, sem heita Þvottalón og Hallsvík." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara a), 1

ÁR-151:034 heimild um varnargarð

"Fyrir framan Sigmundarsker eru tvö sker, sem heita Skarfsker og Skarfur, og er hann rétt út við brimgarð." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara a), 1

ÁR-151:035 *Sundvörðuás* ömfni

"Inn við sand, fyrir vestan Langalón, er Sundvörðuhlein og Sundvörðuás, og nær hleinin fram að Langalónsosi að austan, en Brattaósalóni að vestan og Brattósum." segir í örnefnaskrá

Er á bakkanum vestan við Kaðalstaði samkvæmt örnefnaskrá yfir sundin á Stokkseyri

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara a), 3 og Ö-Sundin á Stokkseyri, 1

ÁR-151:036 *Gálgakletta* heimild um aftökustað

"Fyrir vestan rífið [Langarífsklett] inni undir landi er Langiklettur, en skammt fyrir vestan hann eru Gálgaklettur, og eru þeir áfastir landi." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara b), 1

ÁR-151:037 *Íragerðislending* örnefni lending

"Vestan við Símonarhúskletta er Íragerðislending og Íragerðisklettur." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara b), 1

ÁR-151:038 *Gerðahlein* örnefni

"Vestur af Bleikalóni eru Setur og Setuklettur, en fyrir vestan þau er Gerðahlein og Dísudrangar." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara b), 2

ÁR-151:039 *Snepilvarða* heimild um samgöngubót

Sundmerki á Stokkseyrarsund um 1890: "Snepilvarðan, stór varða niður við sjóinn fyrir austan kirkjuna." OVG.

"Snepilvarðan, stór varða niður við sjóinn, fyrir austan kirkjuna" segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sundin á Stokkseyri, 1; OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 42

ÁR-151:040 *Gerðasel* örnefni sel

"Gerðasel. Grænn hóll, sunnan Móscurðar í Stokkseyrarlandi." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 7

ÁR-151:041 *Grímsfjósasel* örnefni sel

"Grímsfjósasel. Einn af Dragbólunum í Stokkseyrarlandi." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 8

ÁR-151:042 *Göltur* heimild

"Göltur. Varða á hólbarði á miðri Stokkseyrarmýri, upp við hreppaskurð." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 10

ÁR-151:043 *Háafjánhús* heimild um fjárhús

"Háafjánhús. Byggt af Jóni föður Jóhönnu frá Hólmi á St[okkseyri]." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 11

ÁR-151:044 *Helgatóft* heimild

"Helgatóft. Norðvestur af Árnarétt [045]. Kennd við Helga, bónda á Ásgautsst[stöðum]." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 11

ÁR-151:045 *Árnarétt* heimild um rétt

"Helgatóft [044]. Norðvestur af Árnarétt. Kennd við Helga, bónda á Ásgautsst[stöðum]." segir í örnefnaskrá

"Árnarétt, skammt norðaustur af Kalastaðaseli byggði Árni hreppsstjóri Tómasson, þá bóndi á Ásgautsstöðum, fjárhús í rústum fjárhúss, sem Gísli Gíslason, bóndi á Ásgautsstöðum hafði byggt þar. Seinna var þarna fjárrétt Stokkseyringa, en er nú rúst." segir enn fremur í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 11 og 31

ÁR-151:046 *Kalastaðasel* heimild um sel

"Kalastaðasel. Suðaustur af Árnarétt [045], 40-50 faðma." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 13

ÁR-151:047 *Karlestóft* heimild

"Karlestóft. Norðvestur af Árnarétt, kennd við Karel Jónsson, bónda, Ásgautsstöðum." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 14

ÁR-151:048 heimild um túngarð

"Á Stokkseyri sést móta fyrir fornum garði og miklum, er lykur um nokkurn hluta hverfisins. Hann liggur upp frá vesturlendingunni upp að Löngudæl að austan, þaðan austur yfir túnin í Vestri-Móhúsum og Eystri-Móhúsum, þá um túnið í Starkaðarhúsum, suðaustur yfir túnin í Götu og Roðgúl og til sjávar milli túnanna í Gerðum og Vestra-Íragerði og stefnir á Stál eða Stálfjöru. Garðurinn hefir verið mikið mannvirki, en á Móhúsátúnunum báðum hefir hann verið sléttður út. Innan garðsins er þessir bæir: Stokkseyri, Vestir-Móhús, Dvergasteinar, Gata, Roðgúll og Gerðar. Um garð þennan kem eg ekki auga á aðra sennilegri skýringu en þá, að hann hafi verið túngarður heimajarðarinnar Stokkseyrar og lagður, áður en hjáleigur þær byggðust, sem innan

hans eru. Ef þessi skýring er rétt, er garðurinn ekki yngri en frá þjóðveldistímanum, enda getur það vel samrýmt þeirri vitneskju, sem menn hafa um hinar miklu garðhleðslur formanna." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 58

ÁR-151:049 *Saltkistur* heimild um býli

Um 1890: "Saltkistur eru kölluð tvö hús á sandinum fyrir austan kirkjuna, beint upp undan Snepilvörðunni [039]." OVG

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 43

ÁR-151:050 *Saltkistur* heimild um býli

Um 1890: "Saltkistur eru kölluð tvö hús á sandinum fyrir austan kirkjuna, beint upp undan Snepilvörðunni [039]." OVG

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 43

ÁR-151:051 *Hof* heimild

"Hof. Tóftarbot í túninu í Hoftúni. Talið, að þar hafi verið hof fyrr á öldum. Enn sjást þar ummerki." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 31

ÁR-151:052 *Skipagerði* heimild um býli

65°50.029N 21°03.208V

Skipagerði stóð áður norðan við bílskúr sem nú er við Hásteinsveg 25. Bærinn var nokkru norðan við bílskúrinn, en náði til suðurs langleiðina að honum (endaði um 20 m norðan við hann). Þessi bær var rifinn þegar Hásteinsvegur 25 var byggður 1952, en það hús er nú nefnt Skipagerði.

Þar sem bærinn stóð áður eru nú tún í órækt, við bakgarð húss númer 25.

Engin ummerki sjást nú um bæinn en hann stóð eftir að nýja húsið var byggt 1952 en var rifinn síðla á 20. öld.

Þurrabúð sem var byggð 1901. GJ.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 390

ÁR-151:053 *Skipagerði* frásögn hlaða

63°50.036N 21°03.195V

Sveinbjörn Guðmundsson man eftir tveimur tóftum, hlöðu og fjósi, norðan við bæinn Skipagerði 052. Húsin stóðu rétt norðan við bæinn, vestan við garðlag 059 sem liggur þarna til norðvesturs.

Tún í órækt.

Engin merki sjást um útihúsið og nákvæm staðsetning ekki kunn. Húsið var þó fast norðan við bæinn.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

ÁR-151:054 *Skipagerði* frásögn fjós

63°50.037N 21°03.196V

Sveinbjörn Guðmundsson man eftir tveimur tóftum, hlöðu (054) og fjósi, norðan við bæinn Skipagerði 052. Húsin stóðu rétt norðan við bæinn, vestan við garðlag 059 sem liggur þarna til norðvesturs.

Tún í órækt.

Engin merki sjást um útihúsið og nákvæm staðsetning ekki kunn. Húsið var þó fast norðan við bæinn.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

ÁR-151:055 *Sauðagerði* tóft býli

63°50.032N 21°03.236V

Sauðagerði var rétt austan við Skipagerði 052 og sjást merki þess enn í bakgarði húss númer 23 við Hásteinsveg.

Tóftin er í jaðri bakgarðs, sunnan við er rennislétt grasflöt en norðan við er túnblettur sem nú er kominn í órækt.

Um er að ræða litla, einfalda tóft og garðlag austan við. Tóftin er 3 X 3,5 m að innanmáli. Op er á suðurhlíð hennar en hún er úr torfi og grjóti. Nokkuð er hrúnið inn í tóftina, sérstaklega austan megin. Frá henni liggur garðlagið til austurs en beygir svo til suðurs og myndar þannig gerði þótt suðurveggur sé nú horfinn. Samtals eru hleðslurnar 24 X 11 m að stærð. Frá gerðinu liggur garðlag um 40 m til norðurs. Þurrabúð: Sauðagerði var byggt árið 1899 og fór í eyði 1934. GJ.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:056 *Ísólfskáli* frásögn bústaður

63°50.051N 21°03.166V

5-10 m norðan við 059 en 20-30 m norðan (norðvestan) við þar sem enn sjást ummerki um hvar Sólskáli 057 stóð, var býlið Ísólfskáli áður.

Tún í órækt, engin ummerki sjást um hvar húsið hefur staðið.

"Ísólfskáli var kenndur við Ísólfr Pálsson oranista og tónskáld, er byggði hús þetta 1899...Ísólfskáli fór í eyði

1916."GJ.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 386

ÁR-151:057 *Sólskáli* heimild um bústað 63°50.043N 21°03.153V

10 m sunnan við garðlag 059, milli íbúðarhúss 25 og 27 við Hásteinsveg má sjá dokk í óræktinni þar sem Sólskáli stóð áður.

Tún í órækt, norðan við bakgarða húsa við Hásteinsveg.

Í dokkinni má sjá steypuleifar, samtals um 7 X 4 m að stærð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

ÁR-151:0578 heimild 63°50.060N 21°03.131V

Sigið garðlag, sem sýnist nokkru eldra en önnur garðlög á svæðinu, liggur frá 059 og til norðausturs. Það fjarar út eftir tæpa 50 m sunnan við íbúðarhúsið sem stendur austast við Ólafsvelli.

Garðlagið liggur um tún sem nú eru komin í órækt.

Garðlagið er alveg sigið og ekki nema 0,2 m á hæð. Það er um 50 m á lengd en 2 m á breidd. Engar hleðslur sjást í því.

ÁR-151:059 heimild 63°50.036N 21°03.066V

Greinilegt garðlag er merkanlegt 15 m norðan við Hásteinsveg, milli húsa 25 og 27 og til norðurs.

Garðlagið liggur um tún sem nú eru komin í órækt. Garðlagið liggur til norðnorðvesturs í rúma 60 metra en liggur svo beint til norðurs í 16 m áður en það beygir til austurs og liggur í um 105 m í átt að íbúðarhúsi sem stendur austast við Ólafsvelli. Garðlagið endar rúmum 20 m austan við húsið en þar liggur annar garður þvert á þann fyrrnefnda og liggur til norðurs og suðurs. Til norðurs er garðurinn ógreinilegur þar sem hann hefur legið inn í bakgarð hússins en til suðurs liggur hann í um 50 m og liggur enn annar garðspotti frá honum til austurs (14 m). Garðurinn er hlaðinn úr torfi og grjóti en er víðast gróinn. Líklegast er að hann hafi afmarkað landamerki/lóðamerki nokkurra smábýla.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

ÁR-151:060 *Sjólyst* bæjarstæði býli

"...hérna í Sjólyst á Stokkseyri bjó Einar Eyjólfsson og Nikólína Björnsdóttir og voru með tvær kýr í fjósi [061] fram við sjógarðinn.", segir í frásögnnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

Þurrabúð: Byggt 1902.

Heimildir: Sjávarflóð, 8; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 390

ÁR-151:061 *Sjólyst* heimild um fjós

"...hérna í Sjólyst [060] á Stokkseyri bjó Einar Eyjólfsson og Nikólína Björnsdóttir og voru með tvær kýr í fjósi fram við sjógarðinn. Og það var búið að bjarga kúnum, en í næsta ólagi féll fjósið.", segir í frásögnnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

Heimildir: Sjávarflóð, 8

ÁR-151:062 *Baðstofuklettur* þjóðsaga býli

"Nokkru fyrir vestan Stálið, austan megin við innra skipalægið á Stokkseyrarhöfn, er klöpp eða klappir, í fjörunni, sem heita Baðstofuklettur." BJ.

"Er sagt, að þar hafi bærinn Stokkseyri staðið fyrrum, en verið fluttur undan sjó þangað sem hann er nú, og hafi baðstofutóft hins gamla bæjar lengst sést á Baðstofuklettum, er jarðvegurinn var að smábrotna undan rústinni. En það var lengi venja, að baðstofa var öftust húsa á hverjum bæ; og hafi hinn gamli bær snúið að sjó, hefir baðstofan verið fjærst fjó af bæjarhúsunum; svo þetta er að því leyti sennilegt. Lengi hefir bærinn þó staðið þar, sem hann er nú..."BJ.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 9

ÁR-151:063 *Íragarður* heimild

"Örnefnið Íragarður var einnig til á mjög fornlegu garðlagi, sem enn sést móta fyrir í Stokkseyrarhverfi." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 282

ÁR-151:064 *Aftanköld* heimild um býli

"Aftanköld...aftan við bæinn á Stokkseyri..."GJ.

Þurrabúð: "Aftanköld var upphaflega skemma, er Jón Adólfsson byggði í Grímsfjósum byggði aftan við bæinn á Stokkseyri á árunum 1860-65, þá er hann fór að verzlá, sem stóð þó í skamma hríð. Nafnið var dregið af

staðsetningu skemmunnar og því, að húsið þótti kalt. Það kemur fyrst fyrir í húsvitjun árið 1884 og bjó þar þá og lengi síðan Einar Ólafsson, áður bóndi á Grjótlæk. Árið 1900 skírði hann bæ sinn upp og kallaði Varmadal." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 378

ÁR-151:065 *Aldarminni* heimild um býli

Þurrabúð: "Aldarminni er byggt árið 1901..." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 378

ÁR-151:066 *Garðbær* heimild um býli

Einn af Beinateigsbæjunum [sjá 009].

Þurrabúð: Byggð um 1886. Smiðjuhús allstórt var í Garðbæ meðan Jón Þorsteinsson járnsmiður bjó þar árin 1891-1908. GJ. 1904: "Ung hjón voru þá nýbúin að byggja sér hús, það hét Garðbær."GD.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 383; GD: Guðmundur Danielsson. Í húsi náungans, 32

ÁR-151:067 *Garðsstaðir* heimild um býli

Einn af Beinateigsbæjunum [sjá 009] og gegndi ýmsum hlutverkum á mismunandi tímum, var sjóbúð, býli og fjárhús.

Þurrabúð: "Upphaflega sjóbúð Magnúsar Teitsonar. Þegar hann seldi Jóni Þorsteinssyni Garðbæ 1891, flutti hann sig í sjóbúðina, gerði hana upp og kallaði Garðsstaði. Þar bjó Magnús til 1896...en seldi Jóni Eiríki Jóhannsyni frá Klofa og Höllu Sigurðardóttur frá Beinateig Garðsstaði. Þau byggðu bæinn upp að nýju sama ár, en notuðu sjóbúðina fyrir kindakofa. Þau bjuggu mjög lengi á Garðsstöðum."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 383

ÁR-151:068 *Hausthús* heimild um býli

Einn af Beinateigsbæjunum [sjá 009].

Þurrabúð: Byggð 1896. Um miðja 20. öld var þar verslun.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 384

ÁR-151:069 *Traðarhús* heimild um býli

Einn af Beinateigsbæjunum [sjá 009].

Þurrabúð: Byggð 1891. Stundum nefnt Brynkahús.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 392

ÁR-151:070 *Ártún I* heimild um býli

Einn af Beinateigsbæjunum [sjá 009].

Þurrabúð: Byggð 1891 hjá Garðbæ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 379

ÁR-151:071 *Ártún II* heimild um býli

Einn af Beinateigsbæjunum [sjá 009].

Þurrabúð: Byggð 1898. Nafnið Ártún kemur síðast fyrir 1903. Húsið var flutt að Hæringsstöðum og stendur þar enn í dag [um 1950].

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 379

ÁR-151:072 *Bakarí* heimild um býli

Bakarí stóð vestan við Helgahús, sunnan við Þingdalinn. Þar stendur nú [um 1950] fiskþurrkunarhús.

Bakarí svonefnt hefur verið reist fyrir aldamót. Það var brauðgerðarhús og íbúð bakaranna...var seinast vöruskemma Pöntunarfélags verkamanna. Brann árið 1939.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 379

ÁR-151:073 *Bjarmaland* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð 1895 af Jóni Vigfússyni verzlunarmanni. Svo seldi Jón húsið Guðmundi kennara Vernharðssyni, sem bjó í því til dauðadags 1901. Eftir það var Bjarmaland notað sem vörugeymsla Jóns kaupmanns Jónassonar, en síðar farið að búa í því aftur.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 380

ÁR-151:074 *Bjarnaborg* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð árið 1900.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 380

ÁR-151:075 *Bjarnahús* heimild um býli
Í Stokkseyrartúni.
Þurrabúð: Byggð 1901. Slóra var einsetukot karls eða kerlingar og stóð í Stokkseyrartúni, þar sem nú er Bjarnahús. Enginn veit, hvenær kot þetta var í byggð.GJ
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 380, 390

ÁR-151:076 *Brún* heimild um býli
Þurrabúð: Byggt 1896. Brún er nú [um 1950] í eyði en notað sem sumarbústaður.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 381

ÁR-151:077 *Búð* heimild um býli
Þurrabúð: Búð var byggð hjá eða úr gamalli sjóbúð árið 1893 og í henni var búið til 1897. Hún var rifin þegar fyrsta húsið á Sjónarhól var byggt.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 381

ÁR-151:078 *Dalbær* heimild um býli
Þurrabúð: Byggður 1899 og í honum búið til 1940. Nú [um 1940], og er þar nú heyhlaða og geymsla.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 382

ÁR-151:079 *Deild* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð 1901.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 382

ÁR-151:080 *Djúpidalur* heimild um býli
Þurrabúð: Byggt 1891. Bærinn var rifinn 1916 og fluttur upp á Skeiðin.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 382

ÁR-151:081 *Eiríksbakki* heimild um býli
Einn af Sjónarhólsbæjunum.
Þurrabúð: Byggður 1902. Um miðja 20. öld var Eiríksbakki notaður sem sumarbústaður.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 382

ÁR-151:082 *Eiríkhús* heimild um býli
Þurrabúð: Byggt 1898. Kallaðist Björgvin eftir 1903 eftir eigendaskipti.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 382

ÁR-151:083 *Félagshús* heimild um skemmu
Stóð þar sem Hraðfrystihús Stokkseyrar stendur nú [þ.e.árið um 1950].
"Félagshús nefndist vörugeymsluhús það hið mikla, sem Grímur í Nesi reisti á Stokkseyri árið 1893. Það var 36x12 álnir að stærð, þrjár hæðir og sterklega viðað og þiljað í hól og gólf...Brann í Stokkseyrarbrunum mikla 9.-10. des. 1926..."GJ.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 382-383

ÁR-151:084 *Góðtemplarahús* heimild um þingstað
Byggt fyrir framan Vinaminni fyrir aldamótin 1900 en fljótlega flutt þaðan. Var það um tíma aðalsamkomuhús hreppsins. Í húsinu, þar sem það er staðsett núna hafði Kaupfélag Árnesinga aðsetur.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 384-385

ÁR-151:085 *Grímsbær* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð 1889 af Njáli Símonarsyni sem bjó þar fyrstur. Árið 1903 var bærinn skírður upp og nefndur Hólmur.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 385

ÁR-151:086 *Götuhús* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð 1897 af Sæmundi Steindórssyni steinsmið.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 385

ÁR-151:087 *Helgastaðir* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð 1896. Kenndir við Helga Pálsson sem byggði bæinn.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 384

ÁR-151:088 *Hraukur* heimild um býli
Þurrabúð: "Hraukur mun hafa verið byggður fyrst árið 1824 af Bjarna Jónssyni....en ekki kemur nafnið þó fyrir fyrr en 1829. Hraukur fór í eyði 1842 en var byggt upp aftur 1880. Kotið fór svo aftur í eyði 1925."GJ.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 385

ÁR-151:089 *Jaðar* heimild um býli
Einn af Sjónarhólsbæjunum.
Þurrabúð: Byggð 1900.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 386

ÁR-151:090 *Kirkjuból* heimild um býli
Þurrabúð: "Kirkjuból er byggt árið 1894 af Jóni Bjarnasyni söðlasmið..."GJ.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 386

ÁR-151:091 *Kjartanshús* heimild um býli
Þurrabúð: Kjartanshús byggð af Kjatani Guðmundssyni 1899.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 386

ÁR-151:092 *Læknishús* heimild um býli
Læknishús bar byggt af Eiríki Jónssyni trésmið árið 1898 að talið er. Húsið brann 25. september 1929.GJ.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 387

ÁR-151:093 *Móakot* heimild um býli
Þurrabúð: "Móakot höfum vér fyrst séð nefnt í Bréfab. Árn. 1789, og bjó þar þá Brandur Magnússon...Næst er Móakot í byggð á árunum 1825-30...Eftir það fór kotið enn í eyði, en árið 1864 byggði Ólafur Jónsson...það upp að nýju...Hefir ábúð eigi slitnað þar síðan, og er Móakot því elzta þurrabúð á Stokkseyri, sem nú er í byggð."GJ.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 387

ÁR-151:094 *Nýibær* heimild um býli
Þurrabúð: Byggður 1886 af Gísli Sigurðssyni. Fór í eyði 1930.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 388

ÁR-151:095 *Nýborg* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð 1890.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 388

ÁR-151:096 *Nýikastali* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð 1890.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 388

ÁR-151:097 *Ólafshús* heimild um býli
Hús þetta stóð syðst í Þingdalnum og sunnan við hann. Þar eru nú [um 1950] fiskiskúrar.
Þurrabúð: Byggð 1895 eða 1896 af Ólafi Árnasyni kaupmanni. Það var rífið og flutt til Reykjavíkur 1930. Annað hús, Þingdalur var byggt við Ólafshús (Helgahús), var Þingdalur aldrei annað en skúr eða útbygging.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 388, 393

ÁR-151:098 *Ólafsvellir* heimild um býli
Þurrabúð: Byggð árið 1899 af Ólafi Sæmundssyni.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 388

ÁR-151:099 *Pálsbær* heimild um býli

Þurrabúð: "Pálsbær mun vera kenndur við Pál Gíslason Thorarensen frá Ásgautsstöðum. Nafnið kemur fyrst fyrir í formannsvísium frá 1891 og er upphaflega sami bær og Tjörn...Eru þessi nöfn notuð á víxl um nokkurt skeið, en smám saman festist Pálsbær við eitt býli, en Tjörn við annað." Síðar í segir Guðni Jónsson í sama riti "...byggð árið 1884 af mad. Ingibjörgu, ekkju síra Gísla Thorarensens á Ásgautsstöðum og Páli syni hennar...Seinna var þó bærinn kenndur við hann og kallaður Pálsbær, en Tjarnanafnið hélzt þó, er nýtt býli var reist þar hjá."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 388

ÁR-151:100 *Pálshús* heimild um býli

Þurrabúð: Pálshús voru kennd við Pál Stefánsson, byggð 1891 og fóru í eyði 1931.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:101 *Stíghús* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1899

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 390

ÁR-151:102 *Sanda* heimild um býli

Þurrabúð: Sanda er fyrst nefnd 1824 og er vitað að þar var búið 1823-1825. Eftir það var kotið í eyði til 1884 þegar Torfi Nikulásson byggði sér bæ sem í fyrstu var kallaður Torfabær en því var breytt í Sanda 1888. Þar risu svo síðar upp fleiri hús.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:103 *Sandfell* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1898 af Guðmundi Guðmundssyni sem var áður bóndi á Efra-Seli. Stundum er ritháttur nafnsins Sandferl eða Sandferill.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:104 *Sandgerði* heimild um býli

Þurrabúð: Sandgerði byggt 1893.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:105 *Sandprýði* heimild um býli

Þurrabúð: Sandprýði byggt 1898.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:106 *Sigurðarhús* heimild um býli

Þurrabúð: Sigurðarhús kennd við Sigurð Einarsson verzlunarmann frá Stokkseyri. Húsið er byggt 1899.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:107 heimild um býli

Hjá Söndu [102].

Þurrabúð: Aðeins nefnd í húsvitjun 1896.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:108 *Sjóbúð II* heimild um býli

Gegnt Kirkjubóli. UM 1950 voru þar fjárhús frá Sandgerði [104].

Þurrabúð: Byggð upp úr sjóbúð handa Guðmundi Jónssyni danska og Láru Sveinbjörnsdóttur konu hans. Stundum nefnd Lárubúð.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-151:109 *Smiðshús* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð 1898 og fóru í eyði um 1950. Þar var rekin smiðja eftir það.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 390

ÁR-151:110 *Stardalur* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1888.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 390

ÁR-151:111 *Strönd* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1896 af Sigurði Hannessyni og Guðna Árnasyni..

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 391

ÁR-151:112 *Sæból* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1901 af Þorsteini Ásbjörnssyni trésmið.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 391

ÁR-151:113 *Sæból* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1904 af Ingimundi Guðmundssyni trésmið er bjó þar til dauðadags 1936. Húsið var rífið stuttu seinna.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 391

ÁR-151:114 *Tjarnarkot* heimild um býli

Tjarnarkot Gamalíels Jónssonar: "Byggð árið 1887 af Gamalíel Jónssyni frá Oddagörðum, og bjó hann þar til 1932 eða 1933, og fór þá kotið í eyði....Tvíbýli var í Tjarnarkoti á árunum 1899-1926. Bjuggu þar þá í annarri þurrabúð hjónin Guðmundur Vigfússon...og Jóhanna Guðmundsdóttir...[sjá 115]."

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 391-392

ÁR-151:115 *Tjarnarkot* heimild um býli

Tjarnarkot Guðmundar Vigfússonar og Jóhönnu Guðmundsdóttur: "Tvíbýli var í Tjarnarkoti á árunum 1899-1926. Bjuggu þar þá í annarri þurrabúð hjónin Guðmundur Vigfússon...og Jóhanna Guðmundsdóttir...Bær þeirra var rífinn um 1928."

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 391-392

ÁR-151:116 *Tjarnir* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1899 af Þorsteini Jónssyni. Bærinn var skírður upp 1905 og heitir síðan Vatnsdalur.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 392

ÁR-151:117 *Tún* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1901 af Jóni Vigfússyni. "Jón dó fyrir sunnan 16. maí 1936 og var jarðaður á Stokkseyri. Grafreitir hans er skammt frá sáluhlíði, þar sm leiði Stokkseyrar-Dísu hafði verið. Höfðu menn sneitt hjá því að grafa lík á þeim stað vegna gamallar hjátrúar."

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 392

ÁR-151:118 *Túnprýði* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1900 af Jóni Hinrikssyni formanni.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 392

ÁR-151:119 *Unhóll* heimild um býli

Þurrabúð: Byggð árið 1898 af Jóni Benediktssyni frá Unhól í Þykkvabæ, og gerði hann sér fyrst bæ þar, sem verið hafði sjóbúð Jóns Guðmundssonar á Gamla-Hrauni. Árið 1901 kom þangað Jón Gíslason...Rifu þeir þá bæinn, en reistu í staðinn saman timburhús það, sem enn stendur."

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 392

ÁR-151:120 *Útgarðar* heimild um býli

Þurrabúð: "...byggðir árið 1870 af Guðnýju Kjartansdóttur...en nafnið kemur fyrst fyrir við húsvitjun 1874. Fyrst er býli Guðýjar kallað Móhúsahjáleiga, en síðan um tíma aðeins Móhús. Í sveitarbók Stokkseyrarhrepps 1873-74 er býlið kallað Ölhóll, en næstu tvö árin einungis Hóll. Í húsvitjun 1874 er býlið fyrst nefnt Útgarðar, og er því haldið þar síðan og einnig í sveitarbókinni frá 1877. Ekki er að efa, að allt er þetta eitt og sama býlið, því alltaf er ábúandinn sá sami...Útgarðar er annað elsta þurrabúðarbýli, sem nú er í byggð á Stokkseyri [þ.e. um 1950], annað en Móakot."GJ

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 392-393

ÁR-151:121 *Vinaminni* heimild um býli

Tún um 1920: 0,8 ha. "Vinaminni byggð árið 1898 af Jóni Sturlaugssyni, síðar hafnsögumanni sem bjó þar til dauðadags 1938. Nafnið er svo til komið, að Jón bauð nokkrum kunningjum til sín, þá er húsið var fullgert, þar á meðal Ólafi kaupmanni Árnasyni. Áður en þeir skildust, sló Ólafur því fram að kalla húsið Vinaminni til minningar um fund þennan, og það varð."GJ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 393

ÁR-151:122 *Þóruhús* heimild um býli

"Þóruhús er aðeins nefnt í manntali 1703. Á árunum 1681-1703 bjó þar Þórunn Jónsdóttir ekkja með syni sínum, Jóni Eyjólfsyni bónda á Syðsta-Kekki."GJ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 393

ÁR-151:123 heimild um sel

Ásgautsstaðir höfðu selstöðu í Stokkseyrarmýri: "Selstaða hefur áður brúkast yfir 20 ár frá þessari jörð á Stokkseyrarmýri ókeypis, en hefur aflagt næstliðin 12 ár, og vita menn ei víst, hvort jörðin á þessa selstöðu með skyldu, eður hefur lánsdrottinn, sem þá bjó að Stokkseyri, lagt þetta til af góðvilja um sína tíð."JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 56

ÁR-151:124 þjóðsaga skrímsli

"Bjarnavarða [015] stendur á sjógarðinum mitt á milli Kaðalstaða og Hraunsár,...." segir í örnefnaskrá yfir sundin á Stokkseyri

"Nú er öflugur sjógarður beggja vegna við Hraunsármynnið austur að Bjarnavöru og Stokkseyri, en áður en garður þessi kom, sáu menn oft einkennilegar skepnur og þær ærið stórar, skríða upp yfir bakkana, bylta sér á Flötinni þar fyrir ofan og við Sæmundarflóðin og Hrakvöðin. Þannig sagði Einar sál. Guðmundsson, sem þá átti heima á Stóra-Hrauni og gekk að morgni dags til sjávar austur að Stokkseyri, hafa séð ferlíki eitt koma þarna upp frá sjónum og özla í tjörnnum fyrir austan Hraunsá, unz það hvarf til sjávar aftur. Einar sagðist hafa verið viss um, að þetta hefði verið skrímsli á stærð við meðal húskofa, með tveim hnúðum á baki...Ýmsar aðrar skrímslissögur gengu um þessar slóðir, bentu þær flestar á, að þvílíkar sýnir og viðburðir væri undanfari vondra veðra, er af hafi stóðu, og einnig meðan fárviðrin stóðu yfir og sjávangangurinn var sem ægilegastur."Jón Pálsson.

Heimildir: Ö-Sundin á Stokkseyri, 4; Jón Pálsson. Austantórir II, 141

ÁR-151:125 *Hrakvöð* heimild um vað

"Bjarnavarða [015] stendur á sjógarðinum mitt á milli Kaðalstaða og Hraunsár,...." segir í örnefnaskrá yfir sundin á Stokkseyri.

"Nú er öflugur sjógarður beggja vegna við Hraunsármynnið austur að Bjarnavöru og Stokkseyri, en áður en garður þessi kom, sáu menn oft einkennilegar skepnur og þær ærið stórar, skríða upp yfir bakkana, bylta sér á Flötinni þar fyrir ofan og við Sæmundarflóðin og Hrakvöðin."Jón Pálsson.

Heimildir: Ö-Sundin á Stokkseyri, 4; Jón Pálsson. Austantórir II, 141

ÁR-152 *Kaðlastaðir*

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 67. Hjáleigunnar er fyrst getið í heimildum 1681. "Á Kalastöðum var alltaf þokkalega búið enda átti jörðin engjablett út með Löngudæl..." Jörðin er nú nefnd Kalastaðir. SB II, 199.

Tún um 1920: 2,0 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 868 m². "Þetta er vestasta býlið í suðvesturhorni hreppsins...Þarna er sjávarbakkinn hvað hæstur en þó hefur sjór vaðið yfir og skilað sléttu sandtúni." SB II, 199.

ÁR-152:001 *Kaðlastaðir* bæjarhóll bústaður

"Bærinn stóð á bökkum Löngudælar sunnanvert, örstutt frá sjó." SB II. Kalastaðir standa vestan við aðalþorpið.GG.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 199; Gísli Gestsson. Árnessýsla, 62

ÁR-152:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-152:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-152:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-152:005 *Sundtré* heimild um samgöngubót

Um 1890: Sundtréð og Sundvarðan [006] standa bæði á bakkanum fyrir vestan Kaðlastaði. OVG.

Sundtré til að gera siglingaleið í gegnum Rífsós öruggari: Sundtréð [014] í Mundamiðkotsbæinn og Ingólfsfjallsöxlina. Í miðju sundi er sker, sem heitir Þyrill. Þyrillinn er í Mundakotsmiði, en til þess að fara rétta leið verður að fara vestur af merkjum, meðan farið er fram hjá Þyrli og voru því höfð sérstök mið á honum. Upphaflega var miðað við Gamla-Hraunsbakka, sem sífellt var að smá molna niður undan sjónum, það mið þótti ekki nógu nákvæmt og var því sett upp tré, sem stendur í hæsta skeri framan við flæðarmálið og er því úti í sjó um stórstraumsfjöru. Þetta tré á að bera í Bjarnarvörðu [ÁR-151:015], sem er varða skammt austan við landamerki Stóra-Hrauns og Stokkseyrar, aðeins framan við Sjóvarnargarðinn." EÖ.

Heimildir: EÖ, 43; OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 41

ÁR-152:006 *Sundvarða* heimild um samgöngubót

Um 1890: Sundtréð [005] og Sundvarðan standa bæði á bakkanum fyrir vestan Kaðlastaði. OVG.

"...út að sundtrénu, og Sigurður á eftir þeim, og þar stóð hann af sér næsta ólag og rak svo allt austur úr, og í næsta ólagi féll Sundvarðan.", segir í frásögn af sjávarflóði sem var árið 1925.

Heimildir: Sjávarflóð, 6; OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 41

ÁR-152:007 *Skæltréð* heimild um samgöngubót

Um 1890: "Helluóstréð er hlemmlaust tré á sjávarbakkanum vestan við Kaðlastaði." OVG.

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 43

ÁR-153 Grímsfjós

1847: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JJ, 60. Jarðarinnar er fyrst getið árið 1703. Jörðin fór í eyði 1969. SB II, 200.

Tún um 1920: Stærð vantar, allt sléttað. Garðar: 1442 m². "Þar er sjávarbakkinn lægri og hefur sjó í flóðum sem óðu yfir borið mikinn sand og skilað sléttu og ágætu túni, einu því stærsta sem um er að ræða á Stokkseyri...Nú eru öll túnin komin undir byggingar og bæjarstæðið horfið." SB II, 200.

ÁR-153:001 *Grímsfjós* bæjarhóll bústaður

"Stóð bærinn á bala við Löngudæl sunnanverða, austar en Kalastaðir...Nú eru öll túnin komin undir byggingar og bæjarstæðið horfið." SB II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-153:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-153:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-153:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-153:005 *Munhóll* bæjarstæði býli

"...fremst og vestast á Grímsfjósatúni, eða þar fram við sjógarðinn, var hús, sem Munhóll heitir...", segir í frásögnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

"...þar var kona með fimm börn sem flúði, og hún flúði úr húsinu.", segir enn fremur um flóð þessi.

Heimildir: Sjávarflóð, 6

ÁR-154 Ranakot

1847: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JJ, 60. Jarðarinnar er fyrst getið árið 1703 og var jarðardýrleiki metinn 3,77 hdr. árið 1861. SB II, 201.

Tún um 1920: 1,4 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 2332 m². "Túnið var sléttað á síðari árum og er enn [árið 1981

óskert af þéttbýlinu..." SB II, 201.

ÁR-154:001 *Ranakot* bæjarhóll bústaður

"Ranakot er á hrygg eða rana við suðausturenda Löngudælar..." SB II. "Vestra-Ranakot er skammt vestur af Eystra-Ranakoti, tóttarbrott, gamalt eyðibýli, jarðnæðislaust.", eins og segir í örnefnaskrá Vestra-Ranakots.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 201

ÁR-154:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-154:003 heimild um draug

"Á mótum túns og tjarnar eru klettaborgir og varð hér fyrst vart Stokkseyrardraugsins sem sagnir herma frá árinu 1892." SB II.

Heimildir: SB II, 201

ÁR-154:004 heimild um heygarð

Eftir Bátsendaflóðið var eftir einn faðmur af heyi í heygarðinum í Ranakoti.

Heimildir: Sjávarflóð, 9

ÁR-154:005 *Litla-Ranakot* heimild um býli

"Litla-Ranakot var folald eða kuðungur frá Ranakoti efra og var í byggð á árunum 1851-1873." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 387

ÁR-155 Hóll

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 64. Jarðarinnar er fyrst getið árið 1681 og jarðarmat frá 1861 er 2,18 hdr. Jörðin var innikrouð í miðju Stokkseyrarhverfi og átti enga möguleika sem bújörð. Þurrabúðin Hólsbær var stofnuð 1884. Hóll fór í eyði 1943. SB II, 202.

Tún um 1920: 0,7 ha., þar af 5/6 sléttað. Garðar: 608 m². "Túnið mun hafa fódrað eina kú þegar best var." SB II, 202.

ÁR-155:001 *Hóll* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-155:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-155:003 *Hólsbær* bæjarstæði býli

"Þar utan við túnmóann var árið 1884 reist þurrabúð er Hólsbær nefndist." SB II.

"Skyggn kona Þuríður Sigurðardóttir, kona Magnúsar mormóna Kristjánssonar í Útgörðum, sá huldukonu með þrjú börn hrekjast úr hól [004] sem þarna eyddist við efnistöku. Búseta í koti þessu var ekki farsæl og fór það í eyði 1925. Guðmundur Helgason sem síðastur bænda sat Hól 1911-1943 sótti grjót í tættur þessar til hlöðubyggingar. Eftir það missti hann með ólíkindum stórgripi sína. Svo fór og þeim er að honum gengnum heyjuðu Hólstúnið. Nú lítur enginn við leifunum." SB II. "...einnig kallaður Hólshjáleiga eða Norður-Hóll." GJ.

Heimildir: SB II, 202; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 385

ÁR-155:004 álagablettur huldufólksbústaður

Hóll sem eyddist við efnistöku í Hólsbæ [003]. Álögin færðust yfir á Hólsbæ og alla Hólsjörðina að því virðist.

"Skyggn kona Þuríður Sigurðardóttir, kona Magnúsar mormóna Kristjánssonar í Útgörðum, sá huldukonu með þrjú börn hrekjast úr hól sem þarna eyddist við efnistöku. Búseta í koti þessu var ekki farsæl og fór það í eyði 1925. Guðmundur Helgason sem síðastur bænda sat Hól 1911-1943 sótti grjót í tættur þessar til hlöðubyggingar. Eftir það missti hann með ólíkindum stórgripi sína. Svo fór og þeim er að honum gengnum heyjuðu Hólstúnið. Nú lítur enginn við leifunum." SB II.

Heimildir: SB II, 202

ÁR-156 Móhús vestari

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Þá nefnt Stóru Móhús. JÁM II, 66. Talið er að

Eystri-Móhús hafi byggst úr landi Stóru Móhúsa. Jarðarinnar er fyrst getið í heimildum 1681."SB II, 202-203.
Tún um 1920: 1,2 ha, þar af 2/3 sléttað. Garðar: 702 m². Móhús var vel í sveit sett, næst heimajörðinni en bjó ekki yfir landkostum né möguleikum til umsvifa í búskap. SB II, 203.

ÁR-156:001 *Móhús vestari* bæjarhóll bústaður
Skv. túnakorti standa bær og heygarður á sama stað.
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-157 Móhús eystri

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Þá nefnt Litlu Móhús. JÁM II, 66. Talið er að Eystri-Móhús hafi byggst úr landi Móhúsa vestari. SB II, 202. Í landinu var barnaskólinn reistur skv. túnakorti frá um 1920.

Tún um 1920: 1,8 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1764 m². "Litlir möguleikar og engir til landbúskapar." SB II, 202.

ÁR-157:001 *Móhús eystri* bæjarhóll bústaður
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-158 Dvergasteinar

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 63.

Tún um 1920: 0,9 ha, þar af allt sléttað. Gerði: 0,3 ha, þar af 2/3 sléttað. Garðar: 1434 m². "Ekki verður jörðinni talið neitt til gildis umfram önnur afbýli Stokkseyrar. Þó átti jörðin engjablett við Löngudæl sem fóðraði eina kú." SB II, 204.

ÁR-158:001 *Dvergasteinar* bæjarhóll bústaður
"...er þá komið austur fyrir mitt hverfið...Bærinn stendur nokkuð hærra en nágrennið..." SB II.
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 204

ÁR-158:002 gerði
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-159 Starkaðarhús

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 66.

Tún um 1920: 2,1 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 1250 m². "Hafði aðstöðu til heyskapar í smátjörnum." SB II, 205.

ÁR-159:001 *Starkaðarhús* bæjarhóll bústaður
"Þar var þokkalega búið." SB II.
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 205

ÁR-159:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-159:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-159:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-159:005 heimild um skemmu
Flóðið 1799: "Á Stargerðishúsum flutu öll hey úr heygarði [006]...Skemma brotnaði, sjómannabúð [007] tók burt." SE I
Heimildir: SE I, 41

ÁR-159:006 heimild um heygarð

Flóðið 1799: "Á Stargerðishúsum flutu öll hey úr heygarði...Skemma brotnaði [005], sjómannabúð [007] tók burt."SE I

Heimildir: SE I, 41

ÁR-159:007 heimild um sjóbúð

Flóðið 1799: "Á Stargerðishúsum flutu öll hey úr heygarði [006]...Skemma brotnaði [005], sjómannabúð tók burt."SE I

Heimildir: SE I, 41

ÁR-160 Roðgúll

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Jörðin var einnig nefnd Roðgil en í jarðabókinni er hún kölluð Vatnadalur. JÁM II, 65.

Tún um 1920: 1,4 ha, þar af 3/4 sléttað. Garðar: 1224 m². "...hefur ekkert umfram aðrar [hjáleigur Stokkseyrar]. Hafði þó tún í betra lagi, fóðraði 3 kýr." SB II, 206.

ÁR-160:001 *Roðgúll* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-161 Símonarhús

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 65. Á þessari hjáleigu var ekki samfellt ábúð og ábúendur stöldruðu stutt við. SB II, 207.

Tún um 1920: 1,8 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1164 m². "Þó virðist kotið ekki bjóða upp á lakari aðstöðu en hin býlin að minnsta kosti ekki í seinni tíð en þar kann ræktun úr móa að koma til." SB II, 207.

ÁR-161:001 *Símonarhús* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-162 Gata

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 65. Götu er fyrst getið 1703. SB II, 207.

Tún um 1920: 1,1 ha, þar af 1/3 sléttað. Garðar: 1301 m². "Lítið býli og klettur í túni, afkróað og hefur enga útfærslumöguleika heima við. Túnið er enn óskert og slegið til viðhalds fáum kindum ..." SB II, 204.

ÁR-162:001 *Gata* bæjarhóll bústaður

"Skammt austur frá kirkjunni stendur húsið Gata norðan við veginn."GG.

Skv. túnakorti standa bær og hlaða á sama stað.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 63

ÁR-162:002 heimild um hjall

"Tvö sund eru skammt austur af Hlaupósnum, sem heita Fress og Læða, en eru ekki notuð, nema til að stytta sér leið, þegar brimlaust er. Merki á Fressinu er Beinateigur í Hamarinn á Ingólfsfjalli, en á Læðunni var þurrkhjallur vestan undir Götubænum, og átti að bera í (leiðr. fyrir jaðra í) Hesteyru, en hann er ekki lengur til,...." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara c), 3

ÁR-162:003 heimild um heygarð

"Götutréd [004] stendur í heygarðinum á bænum Götu (rétt austan við barnaskólann), snýr í vestur með þríhyrmdum hlemm, mjóum að ofan, en breiðum að neðan." segir í örnefnaskrá yfir sundin á Stokkseyri

Heimildir: Ö-Sundin á Stokkseyri, 1

ÁR-162:004 *Götutréd* heimild um samgöngubót

"Götutréd [004] stendur í heygarðinum á bænum Götu (rétt austan við barnaskólann), snýr í vestur með þríhyrmdum hlemm, mjóum að ofan, en breiðum að neðan." segir í örnefnaskrá yfir sundin á Stokkseyri

Heimildir: Ö-Sundin á Stokkseyri, 1

ÁR-162:005 *Skæltréd* heimild um samgöngubót

Sundmerki Stokkseyrarsunds um 1890: "Skæltréd, á sandinum í útsuður af Götu, með þríhyrmdum hlemm, sem

snýr í suður, og breiði endinn á honum upp." OVG.

Heimildir: OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 42-43

ÁR-162:006 Þuríðarbrú heimild um sjóbúð

"Vestan við bæinn er óásjállegt torfhús, stafnlaust." GG.

"Það heitir Þuríðarbrú og mun standa á sömu undirstöðum og sjóbúð Þuríðar formanns, sem bjó í Götum, og er að öllu byggt eins og gömul sjóbúð." GG.

Heimildir: Gísli Gestsson. Árnessýsla, 63

ÁR-163 Gerði (Gerðar)

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 62. Götum er fyrst getið 1675. SB II, 208.

Tún um 1920: 0,8 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 1652 m². "...lítið býli við sjó og átti slétt sandtún sem nú er að hverfa undir byggingar." SB II, 208.

ÁR-163:001 Gerði bæjarhóll bústaður

"Þótt býlið sé lítið var hér oft snoturlega búið því bændurnir voru aflasælir formenn." SB II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 208

ÁR-164 Vestara Íragerði

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 64. Vestara Íragerði er fyrst getið 1703. SB II, 209.

Tún um 1920: 1,6 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 1312 m². Vestara Íragerði stendur á sjávarbakka. Áður en sjógarður var hlaðinn gekk sjórinn yfir túnið og er það rennislétt. Það er enn óskert en búskapur að mestu aflagður. SB II, 209.

ÁR-164:001 Vestara Íragerði bæjarhóll bústaður

"Stendur bærinn á sjávarbakka fremur lágt..." SB II.

"...Jón heitinn í Vestara-Íragerði hafi staðið á pallinum (?), sem kallaður var þar, hann var framan undir eldhúsinu þar, og sjórinn hafði tekið hann þar. Og pallurinn var svona axlarhár.", segir í frásögnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 209; Sjávarflóð, 7; GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 56

ÁR-164:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-164:003 heimild um samgöngubót

"Músasund er austan við Tröllendahala; merki eru á því er tré í Stáli, og á að bera í vörðu, sem er á bakkanum fyrir vestan Vestara-Íragerði." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara c), 3

ÁR-164:004 Stálsvarða heimild um samgöngubót

"Stálsvarða er kölluð varða sú, sem er í fjörunni inn við sand fyrir vestan Vestara-Íragerði, eða beint niður undan háa bakkanum, sem önnur varða stendur á." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sundin á Stokkseyri, 3

ÁR-164:005 Íragerði heimild

"Framundan sjávar bakkanum hjá Íragerði er nú að koma í ljós garðsundirstaða, sem liggur svo lágt að sjórinn tekur hana burt svo að segja jafnóðum. Þetta er að líkindum suðurhliðin af girðingu þeirri, sem upphaflega hefir heitið Íragerði. Fyrir norðurhlið hennar sést fyrir norðan veginn og fyrir nokkuru af austur og vesturhliðunum; en þar er nær dregur bakkanum, sér ekki til þeirra, því þar hefir sandur borist upp og sléttað yfir. Tilefni nafnsins "Íragerði" vita menn ekki." BJ.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 9

ÁR-165 Eystra Íragerði

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 64. Eystra Íragerðis er fyrst getið

1703. SB II, 210.

Tún um 1920: 0,7 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 747 m². "Hér hækkar sjávarbakkinn en þó hafa sjávarflóð sléttað túnið en það liggur að túninu í Íragerði vestra. Búskapur er fallinn niður..." SB II, 210.

ÁR-165:001 *Eystra Íragerði* bæjarhóll bústaður "Fáein örnefni eru sérstaklega athyglisverð frá sögulegu sjónarmiði, þó að engar fylgi þeim sagnir um uppruna þeirra. Má þar fyrst nefna Íragerði, sem er vafalaust dregið af írskum mönnum, er komið hafa henumdir hingað á landnámstíð." GJ.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 56

ÁR-165:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-165:003 heimild um býli

1708: "Húskona er hjer, sem ábúandi ljær hús með leyfi landsdrottins þetta ár og sumarhaga fyrir kvikfje hennar." SB II.

Heimildir: JÁM II, 64

ÁR-166 Hellukot

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 62. Hellukots er fyrst getið 1703. Það var aðstöðulaust kotbýli. SB II, 211.

Tún um 1920: 1,2 ha, þar af 4/5 sléttað. Garðar: 1194 m².

ÁR-166:001 *Hellukot* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-166:002 *Helluhóll* heimild um býli

"Helluhóll er aðeins nefndur í manntalsbók Árnassýslu 1802. Þar bjó þá Erlendur Bjarnason, áður bóndi í Hellukoti. Kot þetta hefir verið kuðungur frá Hellukoti og ekki verið í byggð lengur en 1-2 ár." GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 384

ÁR-167 Kumbaravogur

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 62. "...er nafnið Kumbaravogur naumast eldra en frá 15. öld, er Englendingar, Kumbarar og aðrir tóku að venja komur sínar hingað til lands." GJ, 57. Kumbaravogs er fyrst getið 1703. Hefur jörðin verið séreign síðan 1790. Margvísleg starfssemi hefur farið fram á 20. öld: Hæli fyrir drykkjumenn, heimili fyrir munaðarlaus börn og elliheimili. Þar voru reistar miklar byggingar í sambandi við starfsseminu. SB II, 212.

Tún um 1920: 1,8 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 1191 m².

ÁR-167:001 *Kumbaravogur* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-167:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-167:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-167:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-168 Rauðarhóll vestari

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Í jarðbókinni er bæði talað um Rauðárhól og Litla- Rauðárhól og líklega er hér um svokallaðan Litla-Rauðárhól að ræða. JÁM II, 62. Ritháttur jarðarinnar er bæði Rauðarhóll, Rauðárhól og Reyðarhóll. Jarðarinnar er fyrst getið um eða fyrir 1700. Þarna var búseta til um 1930. SB II, 213.

Tún um 1920: 1,5 ha, þar af 3/4 sléttað. Garðar: 1403 m². "Rauðarhóll vestri er ekki með jörðum teljandi þótt svo hafi verið um langan tíma...þýfður mói var sléttaður til túnræktar sem er gott svo langt sem það nær en um Rauðarhóla var talað um með minnstri virðingu jarða í þessari sveit." SB II, 213.

ÁR-168:001 *Rauðarhóll vestari* bæjarhóll bústaður
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-168:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-168:003 *Lónsósbyrgi* heimild

"Næsta sund er Lónsósinn, og er fyrir framan Vestri-Rauðárhól; merki á honum eru fallin niður, en var byrgi eða tótt, sem var á bakkanum fyrir framan Vestri-Rauðárhól, og hét Lónsósbyrgi, og átti að bera í Hamarinn á Ingólfsfjalli." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyrarfjara c), 4

ÁR-169 Eystri-Rauðarhóll

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. Í jarðbókinni er bæði talað um Rauðárhól og Litla- Rauðárhól og líklega er hér um svokallaðan Rauðárhól að ræða. JÁM II, 62. Ritháttur jarðarinnar er bæði Rauðarhóll og Rauðárhóll. Jarðarinnar er fyrst getið 1703 en ábúendaskipi tíð enda voru Rauðarhólarnir harðbýliskot. Þarna var búseta til 1930. SB II, 213.

Tún um 1920: 1,3 ha, þar af 5/6 sléttað. Garðar: 1460 m². "Rauðarhóll eystri var austasta býli í Stokkseyrartorfu...Býlið hafði ekkert umfram samnefnt býli hið vestara nema síður væri. Að minnsta kosti var móinn sem síðar varð tún sýnu minni og slægjublettir nærtækir engir á býlum þessum." SB II, 213.

ÁR-169:001 *Rauðarhóll eystri* bæjarhóll bústaður
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-169:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-169:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-170 Stokkseyrarsel vestara

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 62. Síðan um 1560 er til vitnisburðarbréf um landamerki Stokkseyrar, Hrauns og Háeyrar. Þar kemur fram að Hraun eigi hólana sem Stokkseyrarselin standi á: "Eg Oddur Grijmsson barnfæddur og uppalinn í Sulholli í Villingaholtshrepp en alla mijna daga í Flóa verid...hefe og bued. 5 ár á Skumstöðum í Stockseyrarhrepp og svo 16 ár á Hraune...Var Eyolfur heitinn Þorvalldsson á Stockseyre. og giorde sel fra Stockseyre fyrir austan holana. þar sem kotungarnir fra Stockseyre nu haf sijn sel. hafde og Gunnar heitinn Þordarson. þa hann bio á Stockseyre sijn sel i saman stad. en alldreí voru þeir holar eignader Stockseyre helldur Hraune." DI XIII, 562. "Stokkseyrarsel var upphaflega sel frá Stokkseyri og eftir heimildum að dæma selstaða upptekin á þessum stað um 1520 og um aldamótin 1600 eða nokkru fyrr orðin föst búseta, að því er virðist tvískipt býli frá byrjun og þá um leið hjáleigur frá Stokkseyri. Af hjáleigum að vera eru þetta hátt metnar jarðir 8.14 hundruð 1861 hvor um sig [þ.e. Eystra-Stokkseyrarsel], enda í aðstöðu sem engin af hinum hjáleigunum bjuggu við, engjar frá túni og rúmir hagar út frá bæ." Tvíbýlisjörð 1835-1914. Jörðin fór í eyði um eða eftir 1960. Jarðakaupasjóður ríkisins á helming jarðarinnar en hinn helmingurinn er í einkaeign. SB II, 214.

Tún um 1920: 2,7 ha, þar af 2/3 sléttað. Garðar: 1400 m². Vesturselið stendur í norðausturhorni hreppsins með landamerki að vestan móti Hraunstorfu og til norðurs Sandvíkurhreppur. SB II, 214. Stokkseyrarselin eru í Breiðumýri um 5 km frá sjó. GG. Árnessýsla, 64.

ÁR-170:001 *Stokkseyrarsel vestara* bæjarhóll bústaður
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-170:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-170:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-170:004 heimild um brunn
Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnvatn sé það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir enn fremur: "Þannig var vatnið í brunnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljá koti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."
Heimildir: SB II, 176

ÁR-170:005 *Stokkseyrarselskot* heimild um býli
Þurrabúð: Kallað Selkot í manntali frá 1870 og Pungur í gamni. Byggð 1869-93 og 1897-1900. Þurrabúð frá Vestra-Stokkseyrarseli.
Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 389

ÁR-171 Stokkseyrarsel eystra

1708: Hjáleiga frá Stokkseyri. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 67. Síðan um 1560 er til vitnisburðarbréf um landamerki Stokkseyrar, Hrauns og Háeyrar. Þar kemur fram að Hraun eigi hólana sem Stokkseyrarselin standi á: "Eg Oddur Grijmsson barnfæddur og uppalinn í Sulholti í Villingaholtshrepp en alla minna daga í Flóa verid...hefe og bued. 5 ár á Skumstöðum í Stockseyrarhrepp og svo 16 ár á Hraune...Var Eyolfur heitinn Þorvalldsson á Stockseyre. og giorde sel fra Stockseyre fyrir austan holana. þar sem kotungamer fra Stockseyre nu haf sijn sel. hafde og Gunnar heitinn Þordarson. þa hann bio á Stockseyre sijn sel i saman stad. en alldrei voru þeir holar eignader Stockseyre helldur Hraune." DI XIII, 562. Stokkseyrarsel eystra var upphaflega sel frá Stokkseyri og "Býli þetta var að öllu leyti í sömu aðstöðu og Vesturselið, tvísetið um tíma (1848-1910) og fremur laust í ábúð. Jarðakaupasjóður eignaðist bæði selin 1939 en seldi aftur - öll hús ónýtt" Jörðin er í einkaeign og er nytjuð sem beitoland. SB II, 215.
Tún um 1920: 2,2 ha, þar af 2/3 sléttað. Garðar: 1280 m². Stokkseyrarselin eru í Breiðumýri um 5 km frá sjó. GG. Árnessýsla, 64.

ÁR-171:001 *Stokkseyrarsel eystra* bæjarhóll bústaður
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-171:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-171:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-171:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-171:099 heimild um brunn
Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnvatn sé það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir enn fremur: "Þannig var vatnið í brunnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljá koti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."
Heimildir: SB II, 176

ÁR-172 Skipar (Skip)

1686: Jarðardýrleiki 23 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. 1847: Jarðardýrleiki 23 2/3 hdr. JJ, 60. Skálholtseign. Bærinn hefur bæði verið nefndur Skip og Skipar. "Búseta á Skipum er samfelld frá árinu 1542..."SB II, 216.

Tún um 1920: 4,9 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1080 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga mjög lök og þrotin, so nú þarf heytorf til að fá. Þángtekja til eldiviðar næg. Silúngsveiðivon sem á Baugstöðum. Eggver og dúntekja sem á Baugstöðum. Rekavon vide Baugstaði. Sölvafjara nokkru betri en á Baugstöðum. Fjörugrös vide Baugstaði. Hrokkelsafjara sem segir á Baugstöðum. Beit í Baugstaðalandi sem áður er sagt. Skógarhögg ut supra á stólsjörð. Tínum grandar sjór með því móti, að stórflóð, sem inn falla undir ís vatna þeirra, sem að ofan og austanverðu girða túnið, brjóta upp ísinn og hrinda honum á túnið, hvar hann gjörir stórskaða og flrir með sjer fyrsta á flot jarðvegin og síðan í annan stað, so skaðinn tvöfaldast, fyrst á því er hann brýtur, og síðan hinu, er hann setur þessi jarðbrot uppá. [...] Vatnsból er láglandi, þar sem sjór fellur yfir í stórflóðum um vetur, og bregst því stundum." JÁM II, 45-46. "...hefur afkoman byggst á sjófangi aðallega þótt um öræfasund sé að sækja, Elínarsund, því jörðin er frá náttúrunnar hendi slægjulaus með öllu utan túnkraga við bæ sem þó lá undir sand og grjótburði frá sjó. Slægjur voru keyptar og heyskapur sóttur af meira harðfengi og um lengri veg en annars þekktist hér um slóðir. Fjörubeit var mikið nýtt fyrr á árum en þurfti mikillar aðgæslu við vegna flæðihættu...Reki er til hlunninda...ræktun samfara landgæðum við sjó hafa breytt jörð þessari í kjörbýli."SB II, 216.

ÁR-172:001 *Skipar* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-172:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-172:003 heimild um ristu

"Torfrista og stúnga mjög lök og þrotin, so nú þarf heytorf til að fá" segir í JÁM.

Heimildir: JÁM II, 45

ÁR-172:004 *Bátarétt* heimild um naust

"Bátarétt. Hátt tóftarbrot austan við Grjótlækjarmörk á sjávarkampinum. Skipabændur höfðu þar naust fyrir skip sín." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 1

ÁR-172:005 *Elenarsundsvaða* heimild um samgöngubót

"Elenarsundsvaða, lítil grjótsvaða fram á Kampinum, beint fyrir framan Skipabæinn, sundmerki og fiskimið fyrir sjómenn einnig hádegismerki á árum á Skipum." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Skipar, 2

ÁR-172:006 *Stóraravæða* heimild um samgöngubót

"Stóraravæða, nú grjóthruga í allstóru uppfoknu sundflagi fram á Kam[p]inn austan til við Skipabæinn, sundmerki og fiskimið.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 2

ÁR-172:007 *Jónsvaraða* heimild um samgöngubót

"Jónsvaraða, allstór og hressileg grjótsvaraða nokkuð austur af Skipabæ fram á Kampinum nú umlukt grjót- og vírgirðingu vegna matjurtagarða, sem liggja nálægt henni.", segir í örnefnaskrá.

"Hún er notuð sem sundmerki og fiskimið; fyrr á árum var hún notuð fyrir aðsetursstað á daginn fyrir sauðamanninn á Skipum, því frá henni var víðsýnt yfir fjöruna. Í henni var notalegt sæti og skjól fyrir þrem vindáttum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 2

ÁR-172:008 *Káratóft* heimild

"Káratóft. Lágur hóll, grasi vaxinn austur af túninu." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:009 *Túngarðsgarður* heimild um kálgarð

"Túngarðsgarður, ferhyrmd garðsbrot suðaustur af bænum, gamall matjurtagarður, en er nú tún." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:010 örefni túngarður

"Túngarðsgarður, ferhyrmd garðsbrot suðaustur af bænum, gamall matjurtagarður [009], en er nú tún." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:011 Veita heimild um áveitu

"Veita, mýrlendiskennt stykki norðaustur af bænum, sem veitt var á vatni fyrir á árum, en er nú áburðarland, sem gefur af sér beztu töðu." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:012 Fiskiflöt heimild

"Fiskiflöt, suðaustur af Veitunni [011], allstór flöt með lágabyfi að norðanverðu, dregur nafn af, að þar var oft slægður fiskur, er fiskveiðar voru stundaðar í mestum blóma á Skipum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:013 Brunndalur heimild um brunn

"Brunndalur. Lægð í Skipatúni, suðvestur af bænum, allstór." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:014 Skánarflöt heimild

"Skánarflöt, milli Brunndals og vegarins heim að bænum, var þar ævinlega þurrkað sauðatað til eldiviðar fyrrum." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:015 Hestúshóll örefni hestús

"Hestúshóll, allstór hóll norðaustur af bænum." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Skipar, 3

ÁR-172:016 Þvottadalur heimild um þvottastað

"Þvottadalur, norðaustur af Vakadæl, laut í nýræktuðu túni, var áður alldjúpur dalur, sem stóð ævinlega fullur af vatni á vetrum, var tíðum þvegin þar, að einhverju leyti, þvottur frá Skipum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 4

ÁR-172:017 Heytóftardalur örefni

"Heytóftardalur, í mörkum milli Skipa og Grjótlæk[jar], sefvaxin dæl." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 4

ÁR-172:018 Kálgarðsbrot heimild um kálgarð

"Kálgarðsbrot, allstór grænn hóll með grjótgardrústum upp af steinbogunum á Grímsdæl." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 4

ÁR-172:019 Stekkjarfit örefni stekkur

"Stekkarfit, valllendiskennt stykki, sem gengur norður í Skipavatn, sem myndar mjóddina á Skipavatni móti Skipaseltanga." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 4-5

ÁR-172:020 Djúpavatsbrú heimild um brú

"Djúpavatsbrú, brú yfir Skipavatn á áðurnefndri mjódd." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Skipar, 4-5

ÁR-172:021 Bjarnasel heimild um sel

"Bjarnasel. Norður af Ásgautsstaðaseli." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 5

ÁR-172:022 *Bjarnanesvað* heimild um vað

"Bjarnanesvað. Hét fyrr Haugavað. Mjódd á Skipavatni upp af Vaðhólum." segir í Örnefnaskrá.

1880: Sigurður Vigfússon fór fyrir Fornleifafélagið til að kanna aðstæður í kringum Hauganesvað. Það kemur fyrir á Landnámu og Flómannasögu vegna mannsvíga. "Þórðr sat einn fyrir honum hjá Haugavaði skamt frá Traðarholt, ok vá hann með spjóti; þar er Hrafnshaugr fyrir austan götuna, en fyrir vestan Hásteinshaugr ok Atlahaugr ok Ölvis." Sigurður Vigfússon. [sjá fornleifakönnun á kumlunum í Vaðhólum ÁR-189:005].

Heimildir: Ö-Skipar, 5; Sigurður Vigfússon. "Rannsókn við Haugavað.", 48-49

ÁR-172:023 *Bjarnanesgötur* heimild um leið

"Bjarnanesgötur. Moldargötur upp af Bjarnanesvaði [025]." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 5

ÁR-172:024 *Vestarakot* örnefni býli

"Vestarakot, grasivaxinn heiðarhóll, efst í Skipaheiði miðri." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 6

ÁR-172:025 *Miðkot* örnefni býli

"Miðkot, grasigróinn hóll, austur af Vestarakoti." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 6

ÁR-172:026 *Eystrakot* örnefni býli

"Eystrakot, samskonar og svipaður hóll í útsjón, austur af Miðkoti." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 6

ÁR-172:027 *Götuflóð* örnefni leið

"Götuflóð, lítið starvaxið flóð suðvestur af Vestarakoti [024]." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 6

ÁR-172:028 *Skipaseltangi* örnefni sel

"Skipaselstangi, allstór heiðlendur tangi, sem skerst suður í Skipavatn á móti Stekkjarfit." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Skipar, 6

ÁR-172:029 *Tangagarður* heimild um vörslugarð

"Tangagarður, niðurfallinn grjótgardur, sem eitt sinn girti af Skipaselstanga." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 6

ÁR-172:030 *Tangahústóft* heimild

"Tangahústóft, gömul tóftabrot ofan til í Skipaselstanga." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipar, 7

ÁR-172:031 *Brunnhlein* örnefni brunnur

Í skrá yfir örnefni í Skipafjöru koma fyrir örnefnið Brunnhlein og Brunnhleinsós og eru sögð í og austan í Skelluklettum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipafjara a), 1

ÁR-172:032 *Árvað* örnefni vað

"Árvað er austur af Árósum. Þar fékkst kræklingur, eini staðurinn." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Skipafjara a), 2

ÁR-172:033 heimild

Tóft: "Í örnefnaskrá í Skipafjöru (a) segir: "Landamerki: Mávaklettur í fjöru, þaðan sjónhending í Skyggnishól fyrir framan Skipavötn, í grænan hól í öndverðu Barnanesheiði, í stein, sem snýr á móti suðri, í lækjarvikið mótis traðarholtsleir. Frá vikin um lækinn sjónhending í tóftarmynd vestan Barnanesvaðs."

Heimildir: Ö-Skipafjara a), 2

ÁR-172:034 *Stjörnusteinar* þjóðsaga bústaður

"Syðst á Langarífi eru Stjörnusteinar. Þar bjó Hallsteinn, son Atla jarls hins mjóva, fyrst eftir að hann kom út til Íslands." segir í örnefnaskrá.

1817 greinir sr. Jakob Árnason svo frá í fornleifaskýrslu sinni: "En augljóst er að formenn hafa byggt bæi sína þar sem nú eru sæsorfin sker og eyrar sem á landámsöld hafa hlotið að ná þetta langt út í sjóinn; þetta sést á bæjarnöfnum sem enn eru varðveitt og höfð um skerin þar sem þessir bæir hafa staðið, t.d. Framnes framundan Stóra-Hrauni og Stjörnusteinar framundan Stokkseyri." FF.

1904: "Má ganga þangað á þurru fótum um fjöru eftir Klapparhrygg, sem þaðan liggur upp að sandi og er kallaður Rífið. Er líklegt, að þar hafi jarðvegur verið einna hálendastur meðan hann náði fram, sem fjaran er nú. Því er eigi ósennilegt, að bærinn Stjörnusteinar hafi staðið þar, sem örnefnið bendir til." BJ. "Af Stjörnusteinum sést enginn urmull og veit því enginn með fullri vissu hvar bærinn hefir staðið." Sturlubók segir Hásteinn Atlason hafa búið á Stjörnusteinum en Hauksbók og Þórðabók segja að Hásteinn hafi búið á Stokkseyri en Ölvir á Stjörnusteinum. GJ.

Heimildir: Ö-Skipafjara b), 1-2; ÍF I, 371-73; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 8-9; GJ: Guðni Jónsson. Bóstaðir og búendur, 114; FF, 195

ÁR-173 *Baugstaðir*

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. Með er talin hjáleigan Baugsstaðahjáleiga [ÁR-174]. JÁM II, 42. 1847: Jarðardýrleiki 23 2/3 hdr. JJ, 60. Jarðarinnar er getið í Landnámabók: "Baugr hét maðr, fóstrbróðir Hængs; hann til Íslands ok var enn fyrsta vetr á Baugsstöðum..." ÍF I, 352. Baugsstaðir urðu eign Skálholtsstóls um 1270. GJ. Bólst. og búendur í Stokkseyrarhr., 18. "Baugstaðir eru... elsta byggða ból [sveitarinnar], kennt við Baug Rauðsson er hafði þar aðsetur hinn fyrsta vetur sinn á Íslandi, um 890. Á Baugsstöðum hefur verið tvíbýli frá 1775 og höfðuból frá því á 13. öld. Á jörðinni eru Baugsstaðir I, II og III." SB II, 217.

Tún Vesturbæjar um 1920: 3,3 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 2186 m². Tún Austurbæjar um 1920: 2,9 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 552 m². "Afrjettur ut supra. Torfrista og stúnga mjög so þrotin, að í 2 ár segist ábúandi hafa tilkeypt heytorf frá Hólum. [...] Rekavon í meðallagi við þessa sveit að reikna, hefur ábúandi það af reka, sem stólinn leyfir til húsbótar mönnum. [...] Tún og engjar spillast árlega af sandfjúki að ofan og austan, en sjáfangangi að framan. [...] Vatnsból erfitt um vetur fyrir fannlögum síðan sandfjúk eyddi vatnsbóli því, sem hjer var áður til peninganautar á vetur." JÁM II, 42-44. Í jarðabók Árna og Páls segir enn fremur að sölvatekja sé bjargleg heimamönnum en Baugsstaðamenn eigin einni sölvatekju í takmörkuðum reit af Skipalandi á móti því að Skipamenn beita í Baugslandi. "Baugstaðir eru austasta jörð sveitarinnar... Um síðustu aldamót eru Baugsstaðir harðbala jörð. Sendið tún sem brást á þurka vorum en útengjar sem næst engjar og voru slægjur keyptar af nágrannajörðunum eftir því sem færi gafst. Nokkur hlunnindi voru talin af fjörubeit... æðarvarp... silung og og trjáreka... Á meðan fiskur var hér á grunnmiðum var róið frá Baugsstöðum sem gat riðið baggamuninn að þarna væri verandi... Baugsstaðir áttu grjótausan móa og hefur síðari tíma friðun samfara ræktun breytt jörð þessari í nútíma vildisjörð." SB II, 217-218.

ÁR-173:001 *Baugstaðir* bæjarhóll bústaður

1904: "Stendur bærinn Baugsstaðir nú á bakkanum fyrir ofan [Baugstaða]ána, litlu vestar en hún rennur í síkið..." BJ.

Vestur-og Austurbær standa á sama hólum skv. túnakorti. 1708: "NB. Það er kvörtun ábúandans á Baugsstöðum, að hann af austanfólki, sem sækir til Eyrarbakka kaupstaðar, líði óþolanlegan ágang á högum sínum, sem árlega fari í vöxt, síðan menn lögðu í venju að taka sjer hjer áfangastað, sem hann segir innan 30 árum fyrst hafa brúkast og aukist síðan." JÁM II. Um 1890: Baugstaðabær notaður sem sundmerki þegar farið var Stokkseyrarsund: "Baugstaðabær, og ber hann í fjallið Þríhyrning, þegar inn undirundið er komið." OVG.

"Í ómunatíð og óheimilda hefur bærinn verið fluttur frá sjónum, drjúgan spöl á hærri stað. Er þar þykkur jarðvegur af margra alda sandfoki og bakkar háir." SE I.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 43; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 7; SE I, 60; JÁM II, 44

ÁR-173:002 *Baugstaðir-austurbær* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-173:003 *Baugstaðir-austurbær* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-173:004 *Baugstaðir-vesturbær* heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-173:005 *Skjólgarður* heimild um fjárskýli

"Skjólgarður, suðaustur af Grjóttjörn, fyrrum upp hlaðinn garður til skjóls fyrir fénað, en nú niðurfallinn." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (b), 3

ÁR-173:006 *Baugstaða hjáleiga* bæjarstæði býli

"Í suðaustur frá Baugsstaðarjómabúi [014], skammt ofan við Baugsstaðaá, er gróin hæð, sem myndar tvo lága hóla, nefnist hæð þessi Hjáleigubali eða Baugsstaðahjáleiga. Sér þarna lítilega fyrir mannaverkum, sjá nánar í Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi, bls. 192 eftir Guðna Jónsson." segir í Örnefnalýsingu.

1708: "Baugstada hjáleiga, byggð fyrst fyrir nær 30 árum, þar sem aldrei hafði fyrri byggð verið, en hefur í auðn verið næstu 7 ár. [...] Þetta býli er nú eytt fyrir sandi og sjáfargangi, og örvænt aftur að byggja." segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. Hefur verið í byggð sa. 1778-1701. Baugsstaðahjáleiga er sögð "rúst" í rannsóknarleiðangri Brynjúlfs árið 1904.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 7-8 og JÁM II, 44; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 7

ÁR-173:007 *Fornu Baugstaðir* heimild um býli

Fyrsta bæjarstæði á Baugsstaða, var talið hafa verið flutt vegna ágangs sjávar: "Austan við Knarrarós eru Fornu-Baugstaðir. Þetta eru þangivaxnir klettur, um 100 m frá brimgarði [036] og álíka langt frá Knarrarós." segir í Örnefnalýsingu.

"Fornu Baugstader heitir hjer í landinu þar sem enn nú sjást girðingaleifar, so segja munnmæli þar hafi til forna jörðin Baugstader verið, og fyrir sjáfarháskan þaðan færð þángað sem nú stendur bærinn. Er þetta pláts jarðarinnar átölulaus eign, en alls ómögulegt aftur að byggja." segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 1904: "Þess sjást samt engin merki...nema hvað garðlagið gefur bendingu um forna túngirðingu." BJ. "Á Fornu-Baugsstöðum sér enn í dag fyrir fimum garði miklum á flötinni, þar sem Knarrarósvitinn stendur. Í jarðabókinni 1708 er talað um, aðenn sjáist þar girðingarleifar, og mun þar átt við garðlag þetta. Þá var svo langt um liðið, síðan bærinn var fluttur, að vitnað er til munnmæla um það, að þarna hafi til forna jörðin Baugstaðir verið. Garðurinn er því kominn til ára sinna, enda virðist hann eftir öllu að dæma vera frá svipuðum tíma og Stokkseyrargarðurinn. Sennilega hefir þetta verið túngarðurinn á Baugsstöðum, en bæjarstæðið og nokkur hluti garðsins hafa orðið uppblæstrinum þar að bráð." GJ.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 13; GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 58; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 8

ÁR-173:008 heimild

"...Snorrahóll, sem er frekar lágur hóll með þúfu á og garði, sem liggur til vesturs; er hann vestur af Rimunum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 1

ÁR-173:009 *Beinateigsoddi* örnefni

"Að austan er Beinateigsoddi (örnefni í Hólum), sem mun vera tangi austan við Hróarsholtslæk." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 1

ÁR-173:010 heimild um áveitu

"Vesturbæjarrimar eru sunnan við Austurbæjarrima og aðskilur þá flóðgarður." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 2

ÁR-173:011 *Hlanddæl* heimild um þvottastað

"Vesturbæjarrimar hafa verið teknir undir tún. Í suðaustanverðum Vesturbæjarrimum, milli skurðar, sem grafinn var um þá þvera frá norðvestri til suðausturs til þurrkunar, þegar þeir voru gerðir að túni og þjóðvegarins, var dæla, nú dálítill slakki, nefndist hún Hlanddæl. Hefir þar sennilega verið þvegin ull áður fyrr." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 2

ÁR-173:012 *Snorrahólsbraut* heimild um leið

"Norðan vegarins, sem liggur fyrir norðan Baugsstaði, hafir verið gert tún á síðari árum. Skiptast þau á milli bæjanna um moldarbraut, sem nefnd er ýmist Braut eða Snorrahólsbraut. Liggur hún um Snorrahól, upp að

hólum og víðar." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 2

ÁR-173:013 *Guðmundartóft* heimild um fjárhús

"Suðvestur af Gráhellu er flóð. Við það [er] fjárhústóft, sem nefnd er Guðmundartóft. Þarna byggði Guðmundur Jónsson (f. 1848, d.1918) fjárhús, en hann bjó á Baugsstöðum 1882-1918." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 3

ÁR-173:014 *Rjómabússkurður* heimild

"Baugstaðarjómabú stendur rétt ofan við Baugsstaðaá, vestan við Rjómabússkurðinn [013]. Rjómabúið var reist árið 1905, en er nú minjasafn, sjá nánar um það í Stokkseyrarsögu eftir Guðna Jónsson, bls. 165, I bindi." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 8

ÁR-173:015 *Baugstaðarjómabú* heimild

"Vestan við Guðmundartóft er skurður, sem nefndur er Rjómabússkurður. Þetta er handgrafinn skurður, sem kemur úr Hólavatni (örnefni í Hólum) og rennur í Baugsstaðaá við Baugsstaðarjómabú." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 3

ÁR-173:016 *Stekkjargata* heimild um leið

"Frá veginum heim að Baugsstöðum liggur lestargata í norðvestur, sunnan við Guðmundartóft yfir Rjómabússkurðinn á Snorrabraut (sem síðar verður nefnd). Nefnist hún Stekkjargata. Er hún að mestu komin undir tún." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 3

ÁR-173:017 örnefni stekkur

"Frá veginum heim að Baugsstöðum liggur lestargata í norðvestur, sunnan við Guðmundartóft yfir Rjómabússkurðinn á Snorrabraut (sem síðar verður nefnd). Nefnist hún Stekkjargata. Er hún að mestu komin undir tún." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 3

ÁR-173:018 *Ostakofi* heimild

"Vestan við kofa, sem stendur við Baugsstaðarjómabú, sem nefnist Ostakofi, ..." segir í Örnefnaskrá (bls. 3). Nokkru síðar stendur: "Vestan við rjómabúið [014] er torfkofi, nefndur Ostakofi [áðurnefndur]. Í hann var settur ís á vetuma meðan rjómabúið var starfrækt og síðan geymt í honum smjör og ostur yfir sumarið." (bls. 8).

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 3 og 8

ÁR-173:019 *Snorrabraut* heimild um leið

"Vestan við kofa, sem stendur við Baugsstaðarjómabú, sem nefnist Ostakofi, liggur vagnbraut af Gaulverjabæjarvegi til norðurs upp heiðina; lá hún að Hæringsstöðum, Leiðólfsstöðum og Tóftum, nefndist hún Snorrabraut. Er hún kennd við Snorra Sveinbjörnsson (f. 1852, d. 1938), sem bjó á Leiðólfsstöðum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 3

ÁR-173:020 *Smalaskáli* heimild um fjárhús

"Suðvestur af Grjóttjörn er hóll með tóftum af gömulm fjárhúsum og tveim minni kofum, sem nefnist Smalaskáli. Þarna byggði Hannes Magnússon (f. 1858, d. 1937), síðar bóndi í Hólum, fjárhús meðan hann var hjá föður sínum á Baugsstöðum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 4

ÁR-173:021 heimild

"Vestan við Borgardragið eru tveir hólar, sem nefnast Borgir. Í nyrðri hólum vottar fyrir tóft." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 4

ÁR-173:022 heimild um stekk

"Vestan við Borgardragið eru tveir hólar, sem nefnast Borgir. Í nyrðri hólum vottar fyrir tóft [022]. Sunnan við

Borgirnar er fjárrétt, nefndur Stekkur, byggður um 1920." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 4

ÁR-173:023 Gerði heimild um býli

"Vestan við Borgirnar er svæði, sem nefnist Gerði. Markast það af garði og skurði að austan, garði að norðan og Skipavatni að vestan og sunnan. Þarna eru tóftir af fjárhúsum og heykumli og hesthúsi. Hús þessi voru byggð á árunum milli 1910 og 1920 af bræðrunum Siggeir (f.1879, d. 1918) og Páli Guðmundssonum (f. 1887, d. 1977), sem þá bjuggu á Baugsstöðum. Voru þau í notkun yfir 1930." segir í Örnefnalýsingu.

"Í Gerðinu var heyð fram yfir 1940." segir enn fremur í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 4

ÁR-173:024 heimild um landamerki

"Háimelur er á Melunum suðaustanverðum. Það er allhár melur, blásinn móti suðri. Á honum var varða í mörkum milli Tungu og Baugsstaða. Mun hún hafa staðið fram undir síðustu aldamót." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 5

ÁR-173:025 heimild um túngarð

"Austan við túngarðinn á Baugsstöðum, sunnanverðan, er allhár melur, sem nefnist Kjaftavaldsmelur." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 5

ÁR-173:026 heimild um fjárhús

"Austast er Vesturbæjarskák. Á henni, norðanverðri, er allstór hóll, sem nefndur er Stórihóll. Þar hafði Guðmundur Jónsson fjárhús." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6

ÁR-173:027 heimild um túngarð

"Norðan við Vesturtúnið og skákarnar var túngarður milli skákanna. Var hlið í túngarðinum, var það nefnt Skákahlið. Þetta er nú horfið." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6

ÁR-173:028 Hjallabakki heimild um hjall

"Fyrir vestan Bakkaskarðið er bakkinn nefndur Austurbæjarhjallbakki, en Vesturbæjarhjallbakki fyrir austan. Meðan útgerð var á Baugsstöðum var fiskur reiddur upp Bakkaskarðið og ert að honum á Hjallbakkanum. Á hjallabakkanum munu hafa verið fiskhjallar áður fyrr og mun nafnið Hjallbakki vera þannig til komið." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6

ÁR-173:029 heimild

"Á Austurbæjarhjallbakkanum sér fyrir gömlu saltbyrgi, sem Sigurður Magnússon, (fæddur 1865) byggði, en hann var lengi formaður á Baugsstöðum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6

ÁR-173:030 heimild um sjóbúð

"Á hlaðinu á Baugsstöðum voru áður fyrr þrjár sjóbúðir en nú sést ekkert eftir þeim." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6-7

ÁR-173:031 heimild um sjóbúð

"Á hlaðinu á Baugsstöðum voru áður fyrr þrjár sjóbúðir en nú sést ekkert eftir þeim." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6-7

ÁR-173:032 heimild um sjóbúð

"Á hlaðinu á Baugsstöðum voru áður fyrr þrjár sjóbúðir en nú sést ekkert eftir þeim." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 6-7

ÁR-173:033 Langabúðin heimild um sjóbúð

"Um tuttugu metra suðaustur frá Austurbæjaríbúðarhúsinu var sjóbúð, sem nefnd var Langabúðin. Það var stór

sjóbúð, sem í voru tvær skipshafnir frá þeim bræðrunum Hannesi Magnússyni (f.1858, d. 1926).", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 6-7

ÁR-173:034 *Klængsbúð* heimild um sjóbúð

"Rétt sunnan við Löngubúðartóftina [033] var búð frá bróður þeirra, Jóni Magnússyni (f. 1851, d. 1921) síðar bónda í Austur-Meðalholtum. Var sú búð nefnd Klængsbúð.", segir í örnefnaskrá.

"Var hún kennd við Halldór Einarsson, bónda í Klængsseli í Gaulverjarbæjarhreppi, en hann var háseti hjá Jóni og hefir sjálfsagt verið athyglisverð persóna." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 7

ÁR-173:035 heimild um smiðju

"Nokkru vestar á hlaðinu [vestar en Klængsbúð 034] stóðu hlið við hlið smiðja og sjóbúð [036].", segir í örnefnaskrá.

"Þessi hús byggði Guðmundur Jónsson, bóndi á Baugsstöðum. Smiðjan var rifin um 1960.[...] Hús þessi snéru öll frá austri til vesturs með dyr á móti vestri." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 7

ÁR-173:036 heimild um sjóbúð

"Nokkru vestar á hlaðinu [vestar en Klængsbúð 034] stóðu hlið við hlið smiðja [035] og sjóbúð.", segir í örnefnaskrá.

"Þessi hús byggði Guðmundur Jónsson, bóndi á Baugsstöðum. [...] Í sjóbúðinni var skipshöfn á skipi, sem Guðmundur átti, en formaður var Jón Magnússon (f. 1857, d. 1934), bóndi á Baugsstöðum, bróðir fyrrnefndra þriggja bræðra. Sjóbúð þessi var rifin nokkru eftir 1950, og mun þá hafa verið síðasta sjóbúin, sem var uppistandandi á stóru svæði. Hús þessi snéru öll frá austri til vesturs með dyr á móti vestri." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 7

ÁR-173:037 heimild um myllu

"Austan við rjórabúð [014] stóð kornmylla, sem Guðmundur Jónsson, bóndi á Baugsstöðum, byggði 1906.", segir í örnefnaskrá.

"Myllan var drifin með vatni úr rjórabússkurðinum [013]. Guðmundur malaði þarna rúg og bygg fyrir félagsmenn í rjórabúinu og fleiri. Komu þeir með kornið um leið og þeir fluttu rjómann. Myllan var starfrækt til árána 1912-13, en var síðar rifin og grjótið úr henni notað í fjárrétt þá, sem er fyrir framan Borgirnar og áður var nefnd, en þá sér fyrir grunnni myllunnar." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 8

ÁR-173:038 *Vænavað* heimild um vað

"Við Lindirnar vestanverðar er lítillsháttar beygja á ánni. Rennur hún þar á grynningum. Þar heitir Vænavað.", segir í örnefnaskrá.

"Það er kennt við mann frá Stokkseyri, sem hét Guðmundur Guðmundsson og var oft nefndur Guðmundur væni. Hann var meðhjálpari í Stokkseyrarkirkju. Guðmundur var vertíðarmaður í Tungu um 1924 og fór yfir ána á Vænavað, þegar hann fór til Stokkseyrarkirkju, fékk þá vaðið þetta nafn." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 9

ÁR-173:039 *Vaðið* heimild um vað

"Neðan við Baugsstaðahjáleigu [006] og vestan er vað, sem nefnt er Vaðið.", segir í örnefnaskrá.

"Um það var mikil umferð, þegar öll verzlun var á Eyrarbakka. Þá komu ferðamenn austan úr sýlsum, austur hjá Loftsstöðum og fóru fyrir neðan Baugsstaðabakka, en ferðamenn úr uppsveitum komu um Amarvaðshól (örnefni í Hólum), fóru niður Hólavöll (örnefni í Hólum). Svo mættust þeir hjá Vaðinu og fóru um það. Vaðið var farið á bílum fyrst er þeir komu hér um 1923." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 9

ÁR-173:040 *Bryggjulón* heimild um bryggju

"Frá Síkisútfalli vestur að Kampi, sem síðar verður nefndur, er lón, sem nefnt er Bátalón, Bryggjulón og Þverá." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugsstaðir (a), 10

ÁR-173:041 *Litlubryggjuklettur* örnefni bryggja

"Vestan við Hellurnar eru Litlubryggjuklettar; það er klettasvæði með grastó í miðju. Austan við Litlubryggjukletta er lón, sem heitir Saltfisklón." segir í Örnefnaskrá. Síðar í sömu skrá segir: "Á móts við Litlubryggjukletta er hraunhryggur þvert yfir Bryggjulónið og nefnist hann Litlabryggja. Urðin endar þar sem Litlabryggja liggur yfir Bryggjulónið,...".

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 10-11 og 12

ÁR-173:042 *Hellur* heimild um fiskreitur

"Svo liggur grjóthryggur þvert yfir mitt Saltfisklónið. Þarna var vaskaður fiskur meðan útgerð var á Baugsstöðum, og svo var hann þurrkaður á Hellum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 11

ÁR-173:053 *Grjótin* heimild um leið

Forn leið um Grjótin. Þetta örnefni finnst ekki í örnefnaskráum Baugsstaða.

1904: "Þar sem Grjótin eru hæst, eru á einum stað flatar hraunklappir; lausagrjot er kringum þær en sjórinn hefir smámsaman molað úr þeim, því áður hafa þær náð víðar út. Eftir klöppum þessum liggur forn vegarstúfur; hafa járnaðar hestafætur klappað götur í hraunklöppina, - líkt og sjá má á gamla veginum yfir Helligheiði og víðar.- Raunar eru götur þessar orðnar mjög brimsorfnar, þó sjást þær vel enn. En telja má víst að þær máist með tímanum. Þær stefna nál. austur og vestur, eða eins og alfararvegurinn, sem nú liggur ofanvert með Baugsstaðaá; en klappirnar eru neðanvert við hana, og skamt frá henni. Er það augljóst, að þá er þessi vegur var tíðkaður, hafa engin varanleg sjávarflóða gengið yfir Grjótið. Ber þetta vott um lækun landsins. Taka verð eg það fram, að eg hefi heyrt ókunnuga gizka á, að götur þessar hafi myndast við sölva-og þangreiðslu úr fjörunni heim að bænum. En slíkt nær engri átt. Eftir því sem þar hagar fjörolúnum, hefir sú leið, sem söl og þang er reitt, aldrei legið á þessum stað."BJ.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 7

ÁR-173:043 heimild um brú

"Framan við brýnnar á ánni er hæð og upp úr henni klappir. Á klöppum þessum flæddi maður, sem Jón Björnsson hét." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 11

ÁR-173:044 *Kampsvarða* heimild um samgöngubót

"Í vestur frá Kampshorninu, framan í Kampinum, er grjótkampur. Á honum vestanverðum, eða vestan við hann, stóð áður varða, sem hét Kampsvarða, en er nú löngu horfin. Hún hefur sennilega verið sundmerki á Knarrarós (sem síðar verður nefndur)." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 12

ÁR-173:045 heimild

"Sunnan við Knarrarósvita er allmikill og beinn hæðarhryggur með skarð í miðju, sem liggur í norður og suður, þó heldur meira til vesturs. er gizkað á, að hann sér gerður af mannavöldum frá fyrri tíð." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 12

ÁR-173:046 *Selós* örnefni sel

"Sunnan við Bleikalónstanga, austanverðan, er ós, sem heitir Selós. Innan við hann er djúpt lón og þaðan skipgeng leið inn í Loftstaðasand;..." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 12

ÁR-173:047 *Stórabryggja* örnefni bryggja

"Nokkuð austan við Arnarkletta er hraunhryggur þvert yfir Bryggjulón á milli Hellutanga og Bleikalónstanga. Heitir hann Stórabryggja." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 12

ÁR-173:048 heimild um varnargarð

"Vestan við Bleikalónstanga tekur við svæði, sem nefnist Urð. Það nær að Bryggjulóni að norðan og að brimgarði að sunnan,..." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a), 12

ÁR-173:049 *Þuríðarhella* heimild um uppsátur

"Suðvestur frá Knarrarósvita og norðvestur frá Knarrarós er Þuríðarhella. Það er nokkuð há klöpp, sem er

norðaustan við alllangt lónvik, og hallar henni nokkuð á móti suðvestri. Á henni er mannvirki, grjóthleðsla." segir í Örnefnaskrá.

"Frá Þuríðarhelli reri Þuríður Einarsdóttir, formaður, f.1777, d.1863, á vorin, þegar hún var í Traðarholti á árunum 1825-30, og er hellan kennd við hana." segir enn fremur í Örnefnaskrá. "Þuríðarhella? Kunnugt er nú um uppruna...Þuríðarhelli. Þar setti Þuríður formaður upp skip sitt, er hún átti heima í Traðarholti á árunum 1826-1828 og sótti sjó um Knarrarós." GJ

Heimildir: Ö-Baugstaðir (a) , 14; GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 56

ÁR-173:050 *Baugstaðagerði* heimild um fjárhús

"Baugstaðagerði. Afgirt svæði, tún með fjárhústóftum, norðvestur frá Baugstaðabrú." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (b) , 2

ÁR-173:051 *Útgardur* örnefni

"Útgardur, heiðarhóll norðaustur af Grjóttjörn." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Baugstaðir (b) , 3

ÁR-173:052 heimild um lendingu

"Á meðan fiskur var hér á grunnmiðum var róð frá Baugsstöðum sem gat riðið baggamuninn að þarna væri verandi. Sund það sem Baugsstaðamenn notuðu er órofasund, stutt en hreint, sem Tunguós nefnist og er landtakan rétt við Loftstaðasand rétt vestast og því yfir Baugsstaðasíki að sækja og varð að fara í brók. Var að jafnað vatn í mitt læri - tuttugu mínútna gangur með töf við síkið." SB II.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 218

ÁR-174 Hólar

1686: Jarðardýrleiki 30 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtskirkju. Með er talin Hólahjáleiga. JÁM II, 41. "Skógarhögg hefur jörðin frí til kolagjörðar í stólsins skógi þar sem heitir Almennigur á fjöllum fyrir ofan Eystri Hrepp. Þessi skógur er nú mjög eyddur, en brúkast þó árlega. Heklubruni hinn síðasti fordjarfaði þessan skóg mest, so hann hefur síðan mjög lítið blómgast, nema úngviði eitt í næstu 2 ár." JÁM II, 40-42. 1847: Jarðardýrleiki 42 2/3 hdr.JJ, 60. "Upphaf byggðar er ókunnugt, en bærinn fyrst nefndur í ritaðri heimild, svo vitað sé, þann 13. ágúst 1574. [...] Tvíbýli var í Hólum nærri tvær aldir, 1725-1912." segir í Örnefnaskrá (a), 3.

Tún um 1920: 6,8 ha, þar af 5/6 sléttað. Garðar: 2267 m². "Torfrista og stúnga lök, en þó nýtandi. [...] Engjum grandar ofvatn í votárum, en vatnsleysi þá þerrar gánga, og verður árlega með stíflum engið að vökva og kostar það árlega stórrerfiði. Hagaskortur er hinn mesti á vetur, því svell bólgna yfir landið mestalt. Hætt er bæði mönnum og kvikfje á vetur yfir læki þá að sækja, sem gyrða jörðina, og hefur það í voru minni að manna og fjárskada orðið. Hjer þarf að brúa með stórrerfiði, ef njóta skal haga sumar eður vetur." JÁM II, 42. "Bærinn Hólar er austan Hróarholtslækjar og er þetta eina jörðin í hreppnum sem á land beggja megin lækjarins. Landmikil jörð en ekki sjálfgefið til ræktunar...Tún er ágætt." SB II, 219.

ÁR-174:001 *Hólar-Vesturbær* bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur hátt á möbergshrygg og sér vel yfir til allra átta" SB II.

"Síðasta íbúðarhús Vesturbæjar frá 1896 stendur enn sem geymsla áfast núverandi fjósi og fjóshlöðu.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og Ö-Hólar (a), 3; SB II, 219

ÁR-174:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-174:003 *Hólahjáleiga* bæjarstæði býli

"Heimast á Norðurtúni er hellir í snarbröttum hól. Norðan í þeim hól var fyrr á öldum bær, sem hét Hólahjáleiga. Ekki er vitað hvenær byggð hófst þar, en hún hafði staðið lengi er jarðarbókin var tekin 1708, en bærinn fór í eyði 1748. (Sjá Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarheppi, bls. 66). Miklar rústaleifar sáust í Hólahjáleigu fram á síðastu áratugi, en eru nú að mestu horfnar við sléttun túnsins." segir í Örnefnaskrá.

"Hoola Hjáleiga, byggð af heimajörðinni fyrir manna minni." segir í JÁM II.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 5 og JÁM II, 42

ÁR-174:004 heimild um ristur

"Torfrista og stúnga lök, en þó nýtandi." segir í JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 42

ÁR-174:005 heimild um áveitu

"Engjum grandar ofvatn í votárum, en vatnsleysi þá þessar gánga, og verður árlega með stíflum engið að vökva og kostar það árlega stórfleði." segir í JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 42

ÁR-174:006 heimild um áveitu

"Allmiklu ofar [en Klöppin], í vestnorðvestur af bænum, rennur lækurinn um lítið flóð, er heitir Lákaflóð og er fremst í því allstór hólmi, nafnlaus. Þar framan við var fyrrum stíflað vegna áveitu." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 2

ÁR-174:007 heimild um brú

"Í norðvestur frá bænum er og hefir verið frá fornu fari brú á læknum og fáum metrum ofar vað [008] sem er nú löng aflagt." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 2

ÁR-174:008 heimild um vað

"Í norðvestur frá bænum er og hefir verið frá fornu fari brú á læknum og fáum metrum ofar vað [008] sem er nú löng aflagt." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 2

ÁR-174:009 *Stífla* heimild um áveitu

"Nokkru ofan við brúnna [007] breytir lækurinn um lögun og stefnu, breiðkast mjög og verður að allstóru stöðuvatni, sem heitir Hólavtn. Er það aflangt, aðalstefna frá vestri til austurs og útfallið í suðvesturhorni. Þar er stífla á læknum, í daglegu tali nefnd Stífla. Þar hefur verið timburstífla frá 1905 en áður í margar aldir kakka og grjótsífla, svo sem stórar pælar beggja vegna vitna um." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 2

ÁR-174:010 *Arnarhólsvað* heimild um vað

"Þar fyrir ofan [fyrir ofan Skammalæk] breiðkast aftur og myndast annað stöðuvatn, Arnarhólsvatn. Er það grunnt og mun minna en Hólavtn - hefir stefnu frá suðri til norðurs. Er það í mörkum og á Arnarhóll land að austan, Hólar að vestan en Lölukot [ÁR-178] að norðvesturhorni. Fyrrum lá fjölfarinn vegur yfir vatnið mitt. Nefndist það Arnarhólsvað og sjást fornar djúpar reiðgötur að báðum megin;...."

Heimildir: Ö-Hólar (a), 3

ÁR-174:011 *Hólahjáleiga* heimild um býli

Þurabúðin Hólahjáleiga.

"Hólahjáleiga var þurabúð frá Hólum, sem er aðeins nefnd í manntali 1703 og hefir verið í byggð í fáein ár...Vera má, að býli þetta sé hið sama sem enn sér merki til í túninu í Hólum og kallað er Lokabær [017]. Þurabúð þessari má ekki blanda saman við samnefnda hjáleigu sem enn sér merki til í túninu á Hólum, sem lengi var í byggð [sjá 002]. Í þessu sambandi má benda á það, að nokkur dæmi eru til þess, að þurabúðir beri hjáleigu-nöfn (Hólahjáleiga, Hólshjáleiga...)."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 385

ÁR-174:012 *Hólar-Austurbær* bæjarstæði býli

"Tvíbýli var í Hólum nærri tvær aldir, 1725-1912. (Sjá Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhrepp, bls. 67). Nefndust bæirnir Austurbær eða Efribær og Vesturbær eða Neðribær. Var það Austurbær, sem fór í eyði 1912." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 3

ÁR-174:013 *Smiðjugarður* heimild um kálgarð

"Núverandi íbúðarhús í Hólum er byggt 1947-49. Þar sem húsið stendur, voru áður kálgarðar er hétu Hjallagarður og Smiðjugarður. Voru þeir fyrir framan gamla Austurbæinn, en hann er nú löngu rifinn." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Hólar (a), 3

ÁR-174:014 *Hjallagarður* örnefni kálgarður

"Núverandi íbúðarhús í Hólum er byggt 1947-49. Þar sem húsið stendur, voru áður kálgarðar er hétu Hjallagarður og Smiðjugarður. Voru þeir fyrir framan gamla Austurbæinn, en hann er nú löngu rifinn." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Hólar (a), 3

ÁR-174:015 *Litla-Hólaborg* heimild

"Litla-Hólaborg. Lítil rúst vestur af Hólaborg [038]." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 17

ÁR-174:016 *Gola* álagablettur

"Fremst í túninu og fast vestan við heimreiðina er lítil kringlótt seftjörn, sem heitir Gola. Er hún í mörkum milli Hóla og Tungu.", segir í örnefnaskrá.

"Tjörnin er álagablettur, sem ekki mátti slá, því þá ferst bezti gripur bóndans í Hólum." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 3

ÁR-174:017 *Lokabær* bæjarstæði býli

"Fáa faðma suðvestur af Hádegishól er í túninu lítið tóftarbrót, fornlegt; heitir það Lokabær. Fylgir sú sögn, að þar hafi áður verið kofi einsetumanns. Getið er um þurrabúð í Hólum í manntali 1703. (Sjá Bólsstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi, bls. 66)" segir í Örnefnaskrá

Guðni Jónsson veltur upp þeirri hugmynd að Lokabær og Hólahjáleiga séu sama býlið, sjá 003].

Heimildir: Ö-Hólar (a), 4

ÁR-174:019 *Fjósaflóð* örnefni fjós

"Heitir þar Svíri næst húsunum, alveg við gafl núverandi fjóss, var áður túnþýfi. Vestur-Framtún þrýtur við Fjósaflóð,...." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 4

ÁR-174:020 heimild um leið

"Milli Fjósaflóðs og núverandi fjóshlöðu hét áður Stöðull; voru kýr þar mjólkaðar úti. Þar er nú kúavegur frá fjósi." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 4

ÁR-174:021 *Felixargarður* heimild um kálgarð

"Í brekku, alveg heima við bæinn og við norðvesturhorn Seiglu, er hesthús. Þar var áður kálgarður, sem nefndist Felixargarður." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Hólar (a), 5

ÁR-174:022 heimild um leið

"Heimreið var norðan við bæinn á Hólum, við jaðar túnsins hjá Hólahjáleigu [003]. Heitir þar heimast Traðir; liggur hún fyrst með túninu, beygir síðan til vesturs að brú [007] á Stóralæk, sem áður er nefnd, var fyrrum og er enn upphlaðin á kafla yfir votlendi og hét þar Farbrú. Heimreið þessi er nú kúagötur." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 5

ÁR-174:023 *Lákagerði* heimild

"Þar sem braut þessi [022] beygir frá túninu, var áður laut í vesturjaðri túnsins og garðar umhverfis. Hét það Lákagerði, er nú með öllu horfið." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 5

ÁR-174:024 öskuhaugur

"Í brekku þessari [Svíri] er lítill hóll, beint vestur af bæjarstæði Hólahjáleigu. Er sögn að þar sé forn öskuhaugur frá þeim bæ." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 5

ÁR-174:025 gripir

"Rétt hjá Langadal var flöt, handsléttuð. Hét hún Fírskildingsflöt, kennd við gamlan pening þeirrar gerðar, sem þar kom upp við sléttun túnsins." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 6

ÁR-174:026 *Morukofi* heimild um fjárhús

"Fjárhús og hlaða, sem nefndist Morukofi var framan í bröttum hól, í útjaðri gamla túnsins, nú langt innan túns og með öllu horfið." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 6

ÁR-174:027 heimild um fjárhús

"Norðarlega í gamla túninu voru leifar af helli, nú horfið. Sögn er, að þar hafi fyrr á tímum verið fjárhellir, sem að endingu hafi hrunið og þá orðið fjárskaði. Það á að hafa skeð í tíð Einars Jónssonar, f. 1792, d. 1869, en hann var bóndi í Hólum 1827-1864." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 6

ÁR-174:028 *Moshús* heimild um fjárhús

"Norðaustast á núverandi túni, alveg við Hólavatn, var vallgróin tóft, nú horfin. Hét hún Moshús. Er sögn að þar hafi verið fjárhús, sem hafi verið aflagt sökum þess, að féð hafi í óviðri hrakið í Hólavatn og drepizt." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 6

ÁR-174:029 *Fögrugrafir* heimild um mógrafir

"Heimast í Miðengjaskákum, alveg við Norðurtúnið, er stórt grasgefið starungsstykki, sem heitir Fögrugrafir. Þar er nú slétt að áveituland, en var áður með mörgum, uppgrónum mógröfum." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 7

ÁR-174:030 *Áladælargrafir* heimild um mógrafir

"Suður og vesturbakki Áladælar heitir Áladælargrafir, grasgefnar starungslautir með gömlum mógröfum." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 7

ÁR-174:031 *Gerði* heimild

"Milli Leirkrókanna er allhár heiðarrimi. Uppi á honum er fornt mannvirki. Er það garður, rétthyrndur, að innanmáli ca. 10x20 metrar, nú mjög í jörð sokkinn. Um hann er nú ekkert vitað." segir í örnefnalýsingu.

"Helgi Ívarsson, bóndi í Hólum, lýsir Gerðinu í Hólum þannig í "apríl - maí 1993" (afritað handrit Helga Ívarssonar 19. júlí 2002 / JBÁ): "Engjar eru fyrir austan bæinn í Hólum, austast í þeim á norðurbakka svokallaðrar Áladælar er stórbýfur mosarimi. Uppi á rimanum er gerði sem vel sést móta fyrir, það er að innanmáli ca. 10 x 20 m. Sama stórbýfi eru inni í gerðinu og utan þess, og garðarnir sem það umlykja eru einnig komnir í þýfi en þó vel greinanlegir, virðast þeir hafa verið beinir og koma hornrétt hver á annan. Langhliðar gerðisins hafa stefnu frá N.A. til S.V.og hefir sú langhliðin sem snýr mót S.A. verið lang efnismest. Mannvirki þetta er án efa margra alda gamalt, en torvelt er nú að sjá tilgang þess og notkun. Helst líkist það heygarði en hans er þarna engin þörf þótt grösuga engjar séu nærri því stutt er að flytja hey af þeim heim að bænum." Ég [Jón Börkur Ákason] skoðaði umrætt Gerði með Helga Ívarssyni, bónda í Hólum, sunnudaginn 16. júní 2002 og aftur 30. júní 2002. Mannvirkið og nánasta umhverfi þess er allt mjög mosavaxið. Garðurinn sjálfur er greinilega mjög siginn, aflagaður og skörðóttur, nú um ½ m að hæð á hæstu punktum og þykkt hans um 1- 1 ½ m. Þýfið innan garðsins er víða af svipaðri hæð og garðurinn sjálfur. Ekki er að sjá neitt grjót í garðinum, hann viðist einungis hafa verið hlaðinn úr torfi / hnausum. Má sjá lægð út frá NA horni hans sem bendir væntanlega til þess að þangað hafi efnið í hann verið sótt. Telur Helgi að sú sé skýringin á lægðinni. Fjarlægð frá bæjarhúsum í Hólum að gerðinu er samkvæmt sjónmati mínu [JBÁ] um 500 m til ANA. Þess má geta að bæjar- og peningshús í Hólum hafa eftir því sem best er vitað staðið í aldaraðir á svipuðum stað og standa þau næst gerðinu. Engin merki um fyrri tíðar peningshús af nokkru tagi eru sjánaleg í hagnýtri fjarlægð. Skýringuna á því að langhliðin sem snýr mót S.A. er efnismest (sbr. lýsing Helga hér áður) (þ.e. þessi hlið er breiðust) segir Helgi geta verið þá að mesta veðurálagið er jafnan úr þeirri átt." JBÁ.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 8; JBÁ: Jón Börkur Ákason. Gerði: Jarðfastar minjar í Hólum í Stokkseyrarhreppi. Bréf til Orra Vésteinssonar 10. ágúst 2002.

ÁR-174:032 *Gapstykkisdæl* heimild

"Efst í Gapstykki er aflöng grasslétt og garðbrot yfir vesturenda hennar. Heitir hún Gapstykkisdæl." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 8

ÁR-174:033 *Kvíafit* heimild um kvíar

"Á norðurbakka Fjósaflóðs er mýrlendi [sem] heitir Kvíafit. Þar voru áður tvær kvíarústir úr torfi, nú horfnar." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Hólar (a), 9

ÁR-174:034 *Lambhústóft* heimild um fjárhús

"Á norðurbakka Fjósaflóðs er mýrlendi [sem] heitir Kvíafit. Þar voru áður tvær kvíarústir úr torfi, nú horfnar. Þar við er kofarúst og túnblettur umhverfis sem heitir Lambhústóft, rífið 1947, og Lambhústún." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Hólar (a), 9

ÁR-174:035 heimild

Garðbrot milli Efri-og Fremri-Hólms: "Fyrir framan hann [Felixarlæk] heitir hólmur. Skiptist hann í Efri-Hólm, sem er tún og náthagi og Fremri-Hólm, sem nú er allur tún. Skilur garðbrot á milli þeira." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 9

ÁR-174:036 *Einarsskurður* heimild um áveitu

"Annar skurður liggur samhliða Rjórabússkurði, en frammar, kemur úr Stóralæk rétt framan við brúnna og liggur langt vestur í Stykki.", segir í örnefnaskrá.

"Er hann mjög uppgróinn og heitir Einarsskurður, að sögn grafin af Einari Sigurðssyni, f. 1856, d. 1942, sem þá var bóndasonur í Hólum, en síðar lengi bóndi að Tóftum hér í sveit." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 9-10

ÁR-174:037 *Hólavöllur* heimild um áfangastað

"Hólavöllur er víðáttumikið beitoland, sem tekur við fyrir norðan Rjórabússkurð. Skiptast þar á mýri og valllendi. [...] Hólavöllur var fyrrum áningarstaður ferðamanna á Ásavegi, sem fyrir er nefndur. (Sjá Austantóru II, bls. 126)." segir í Örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:038 *Hólaborg* heimild um fjárhús

"Í Hólavelli, nokkuð vestur með Rjórabússkurði, er hár hóll með miklum rústum, heitir Hólaborg. Þar voru áður fjárhús frá Hólum, lögð niður um 1920." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:039 heimild um leið

"Í norðvestur af Hólaborg [038], og vestur við Bausgsstaðamörkin, er afgangur hóll og gata yfir hann miðjan, heitir hann Útgarður...." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:040 *Útgarður* heimild

"Í norðvestur af Hólaborg [038], og vestur við Bausgsstaðamörkin, er afgangur hóll og gata yfir hann miðjan, heitir hann Útgarður og austan við hann Leirkeldudrag, heitir hann Útgarðskelda." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:041 varða landamerki

"Langt norður í Hólavelli, norður undir Leiðólfsmörkum, er lágur hóll eða rimi með grjótvörðu á, heitir Sauðhóll." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:042 *Grófarvarða* heimild um landamerki

"Langt í norðaustur frá Sauðhól eru jarðfastir klettur; heitir þar Grófarvarða. Er hún í mörkum milli Hóla, Leiðólfsstaða og Lölukots." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:043 *Snorrabraut* heimild um leið

"Suðvestur við Hólavöll miðjan er gömul braut, nú uppgróin, heitir Snorrabraut, kennd við Snorra

Sveinbjörnsson, f. 1852, d. 1938, sem rutt mun hafa braut þessa, en hann bjó lengi á Hæringsstöðum." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 10

ÁR-174:044 *Stekkjartangi* heimild um stekk

"Á vesturbakka Hólavats gengur tangi út í Vatnið, heitir Stekkjartangi og er á honum hringlaga rúst af grjóstökk." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11

ÁR-174:045 *Fjárhústóft* heimild um fjárhús

"Fremst í Lambhaganum, fram undir Hólavatni, er rúst af stóru fjárhúsi og hlöðnu gerði við. Voru húsin rifin um 1940, er nú notað sem fjárrétt og kallað fjárhústóft." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11

ÁR-174:046 *Moshúshólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarinnis kringum það: Moshúshólmi,..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11

ÁR-174:047 *Naggur* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Naggur er mjög lítill og alveg við land, dregur nafn af smæð sinni. Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:048 *Vatnstykkishólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi,..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:049 *Stekkjarhólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá. Hólminn var byggður um 1690 af Jóni Guðmundssyni bónda í Hólum 1688-1725.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:050 *Lómsey* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:051 *Þorgeirshólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarinnis

kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey, Þorgeirshólmi..." segir í Örnefnaskrá

"Þorgeirshólmi fékk nafn af ferðamanni, sem kom þar að, þegar hann var í byggingu. [...] "Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:052 *Djúpeyrarhólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarsinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey, Þorgeirshólmi, Djúpeyrarhólmi..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá. Hólminn var byggður 1690 af Jóni Guðmundssyni bónda í Hólum 1688-1725.

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:053 *Skammalækjarhólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarsinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey, Þorgeirshólmi, Djúpeyrarhólmi, Skammalækjarhólmi..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:054 *Lambatangahólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarsinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey, Þorgeirshólmi, Djúpeyrarhólmi, Skammalækjarhólmi, Lambatangahólmi..." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:055 *Kríutangahólmi* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarsinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey, Þorgeirshólmi, Djúpeyrarhólmi, Skammalækjarhólmi, Lambatangahólmi og Kríutangarhólmi." segir í Örnefnaskrá

"Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:056 *Strokkur* heimild

"Í Hólavatni eru margir hólmar. Verða þeir nú taldir og byrjað við suðausturhorn vatnsins og farið sólarsinnis kringum það: Moshúshólmi, Naggur, Vatnstykkishólmi, Stekkjarhólmi, Lómsey, Þorgeirshólmi, Djúpeyrarhólmi, Skammalækjarhólmi, Lambatangahólmi og Kríutangarhólmi. Strokkur er í miðju vatni. Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim." segir í Örnefnaskrá

"Strokkur dregur nafn af lögun sinni, hár og kringlóttur. "Hólmar þessir eru allir gerðir af manna höndum, hlaðnir úr lausagrjóti á eyrum í vatninu, en aðfluttur jarðvegur myndar grasvörð á þeim. [...] Allir voru hólmar þessir ætlaðir til æðarvarps og voru 100 hreiður, er flest var, nú aflagt vegna villiminks." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Hólar (a), 11 og 12

ÁR-174:057 *Hólahellir* heimild um fjárhús

"Norðan við íbúðarhúsið á Hólum eru tvær stórar skemmur. Í háum sandsteinshól fast norðan við þær er hellir sá sem lengst var notaður á bænum. Við hann eru grónar tóftir gamla bæjarins að Hólahjáleigu sem fór í eyði 1748.

Þær rústir sem sjást eru af bæjarhúsunum sjálfum, en nokkru norðar voru rústir sem gætu verið af fjós og heygörðum." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

"Helgi Ívarsson bóndi á Hólum telur að innangengt hafi verið úr bænum í hellinn. Sagnir eru til um að hann hafi verið fjárhellir; í minni núlifandi manna hefur hann þó verið kartöflugeymsla, en alls var hægt að geyma þarna 60 poka af kartöflum. Um tíma var hellirinn notaður undir smjörbirgðir rjómaþúsins á Baugsstöðum eins og fram kom hér að framan. Ekki er gott að sjá hvernig þessi hellir hefur upphaflega verið. Hann er djúpt niðurgrafinn í hólinn en allur nyrðri hluti þekjunar er fallinn. Í munnann norður úr hellinum hefur verið hlaðinn upp veggur sem enn sést að hluta og síðan reft yfir glufu milli hlaðna veggjarins og hellisþaksins. Tröppur hafa verið hlaðnar upp úr hellinum og lítill forskáli settur við hann að norðan. Nú eru hleðslur allar úr lagi gengnar, forskálinn er fallinn en hellirinn gapir mót norðri hálffullur af hruni...Guðfinna Hannesdóttir, sem fædd er og uppalin á Hólum, hefur lýst hellunum þar nokkuð: "Í túninu voru tveir hellar, annar hálf fallinn en hinn var nýttur. Sá fyrrnefndi var notaður sem fjárhús og féll á kindur. Ekki var hann lagfærður aftur til nota en við krakkamir áttum þar okkar búskap í tveimur skútum sem eftir stóðu. Ekki er mér ljóst hvort hann féll í jarðskjálftum 1896, en ég man ekki eftir honum öðruvísi en niðurbrotnum. Nú er búið að jafna yfir svo ekki eru nein ummerki eftir." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

Heimildir: *Manngerðir* hellar á Íslandi, 81-82

ÁR-174:058 *Hólahellir* heimild um fjárhús

"Annar hellir eða hellishluti er enn uppi standandi heima við Hóla. Hann er á milli íbúðarhúss og skemmu á hlaðinu og mun hafa verið í tengslum við við eystri bæinn á Hólum, en þar var tvíþýli um alllangt skeið. Eystri bærin var rifinn 1912. Hellirinn var þétt bak við bæjarhúsin og hefur e.t.v. talist hluti af þeim. Af öllum líkindum var hætt að nota hann fyrir síðustu aldamót því engum sögum fer af nýtingu hans. Nú er hann hálffullur af mold og hruni. Illt er þar inngöngu en þó er hægt að skríða undir hvelfinguna þar sem hún er hæst. Helgi Ívarsson segir að á veggjunum sjáist krot, m.a. ártalið 1890." segir í *Manngerðum* Hellum á Íslandi

"Guðfinna Hannesdóttir, sem fædd er og uppalin á Hólum, hefur lýst hellunum þar nokkuð: "Í túninu voru tveir hellar, annar hálf fallinn en hinn var nýttur. [...] Áðurnefndi hellirinn var notaður sem fjárhús í smáum stíl. Ég man fyrst eftir tveimur hólum, í öðru voru nokkur lömb en í hinum tveir hrútar. Nokkuð var djúpt niður en tröppurnar var hlaðnar úr hellusteinum. Nokkur halli var á tröppunum en síðan var byggt þak yfir tröppurnar sem myndaði lítið ris með burst fyrir ofan hurð sem lokaði þessum inngangi. Sennilega er þetta eini hellirinn á Íslandi sem notaður var sem kæliklefi fyrir íslenskt smjör. Ekki man ég hvaða ár það var. Baugsstaðarjómabúið, sem er skammt frá fékk orku sína úr Hólavatni til að strokka smjör, en rjómaþúfi átti í örðugleikum með að geyma smjörið því markaður var ekki fyrir hendi tímabundið. Var því brugðið á það ráð að flytja smjörið,...[...] Þetta var móbergshellir og því mjög auðvelt að rissa í bergið. Oftast voru það upphafsstafrir í nöfnum okkar krakka sem krotaðir voru í loft og vegg. Sumt af því sést enn." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

Heimildir: *Manngerðir* hellar á Íslandi, 81-83

ÁR-174:059 heimild um fjárhús

"Í túnholunum nokkur hundruð metra norður af bæ var gamall fjárhellir. Hann féll á búskaparárum Einars Jónssonar á Hólum 1827-1864. Sagan segir að fé hafi orðið undir hrininu og drepist." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

Heimildir: *Manngerðir* hellar á Íslandi, 82

ÁR-174:060 *Hádegishóll* heimild

"Sunnan við bæinn er hóll sem nefnist Hádegishóll og var hádegismark frá eystri bænum á Hólum. Í hólum er sporöskjulaga skál, opin í syðri endann. Trúlega er þetta fallinn hellir." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

Heimildir: *Manngerðir* hellar á Íslandi, 83

ÁR-174:061 *Boladalur* örnefni

"Áður en túnið var sléttað voru í því norðanverðu þrír aðrir hólar með allmiklum dældum í. Tvær báru örnefni og hét önnur Boladalur, sem gæti bent til þess að þar hafi verið nautahellir, en hin hét Langidalur [062] og var mun grynri og víðari en Boladalur." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

Heimildir: *Manngerðir* hellar á Íslandi, 83

ÁR-174:062 *Langidalur* örnefni

"Áður en túnið var sléttað voru í því norðanverðu þrír aðrir hólar með allmiklum dældum í. Tvær báru örnefni og hét önnur Boladalur [061], sem gæti bent til þess að þar hafi verið nautahellir, en hin hét Langidalur og var mun grynri og víðari en Boladalur. Þriðja dældin var nafnlaus [063]. Hún var langstærst með greinilegustum ummerkjum um samfallinn helli." segir í *Manngerðum* hellum á Íslandi.

Heimildir: *Manngerðir* hellar á Íslandi, 83

ÁR-174:063 heimild

"Áður en túnið var sléttað voru í því norðanverðu þrír aðrir hólar með allmiklum dældum í. Tvær báru örnefni og hét önnur Boladalur [061], sem gæti bent til þess að þar hafi verið nautahellir, en hin hét Langidalur og var mun grynri og víðari en Boladalur. Þriðja dældin var nafnlaus [063]. Hún var langstærst með greinilegustum ummerkjum um samfallinn helli." segir í Manngerðum hellum á Íslandi.

Heimildir: Manngerðir hellar á Íslandi, 83

ÁR-175 Leiðólfsstaðir

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtskirkju. JÁM II, 44. 1847: Jarðardýrleiki 17 2/3 hdr. 1847. JJ, 60. Leiðólfsstaðir eru kunnir úr fornritunum, Landnámabók og Flóamannasögu. Í Landnámabók segir: "Atli [sonur Hásteins landnámsmanns] tók eftir hann [Ölvi bróður sinn] lönd og lausafé; hans leysingi var Brattr í Brattsholti ok Leiðólfr á Leiðólfsstöðum." ÍF I, 372. Bærinn hefur verið í eyði frá 1931, segir í Ö-Leiðólfsstaðir, 2. Tvíbýli var á Leiðólfsstöðum 1852-1912. Leiðólfsstaðir féllu undir Tófta [ÁR-184] um 1932 en fór í eyði árið áður. SB II, 227.

Tún um 1920: 3,4 ha, þar af 1/5 sléttað. Garðar: 1230 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stunga lök. [...] Skógarhögg ut supra. Engjum grandar vatn, sem úr jetur rótina vetur og vor. Landþröng er mikil, so þessi liggur á landþröng nábuá sinna." JÁM II, 45. "Þetta var aldrei lífvænlegt býli; þó var þar tvíbýli um 60 ára skeið...Hefur það verið þröngsetið að slægjum til en bithagi góður." SB II, 227.

ÁR-175:001 *Leiðólfsstaðir* bæjarhóll bústaður

"Bæjarstæðið er á hæð rúmlega 1/2 km í suður frá Tóftabænum. Að mestu hefur verið sléttað yfir rústir bæjarins, aðeins grjóthruga eftir." segir í Örnefnaskrá. "Bæjarstæðið var ágætt með Tóftavatn undir miðaftansól." SB II, 227.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og Ö-Leiðólfsstaðir, 1

ÁR-175:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-175:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-175:004 heimild um ristur

"Torfrista og stunga lök." segir í JÁM

Heimildir: JÁM II, 45

ÁR-175:005 *Unhóll* heimild

"Vestan við bæjarstæðið var mjög þýft, nefnt Harðhaus. Þar suður af er Unhóll, grænn hóll með rústum." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Leiðólfsstaðir, 1

ÁR-175:006 heimild um leið

"Austur af hólnum [Unhól 005] er hólnum er mólengja, nefnd Börð. Þar sunnan við voru ferðamannagötur, og var sagt reimt, þegar skyggja tók. Þar þóttust menn mæta manni með höfuðið undir hendinni og hrista strjúpann framan í ferðamenn." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Leiðólfsstaðir, 1

ÁR-175:007 *Finnsvarða* heimild

"Suður af Börðunum er Leiðólfsstaðavöllur, land milli valllendis og mýrar. Finnsvarða var í miðjum vellinum, hlaðin úr grjóti. Hún á að hafa tekið nafn af Finni Sveinbjörnssyni, f. 1858, d. 1933 (síðan) bónda á Grjótæk í Stokkseyrarhreppi." segir í Örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Leiðólfsstaðir, 1

ÁR-175:008 *Bessastekkur* heimild um stekk

"Leiðólfsstaðaheiði er móheiði austur af bænum, þar syðst og austast er Bessastekkur, grænar rústir, dregur nafn af Bessa Guðmundssyni, f. 1798, d. 1861, bóndi á Leiðólfsstöðum 1833-1866." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Leiðólfsstaðir, 2

ÁR-176 Hæringsstaðir

1686: Jarðardýrleiki 20 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. Hjáleigur: Gliáket, Oddagarðar, Hæringsstaðahjáleiga og Teitssel. JÁM II, 46. 1847: Jarðardýrleiki 30 1/3 hdr.JJ, 60. Landnámsjörð, talin byggð um 970 samkvæmt Örnefnaskrá en er hvorki í Landnámabók né Flóamanna sögu. Hæringsstaðakirkja kemur fyrir í Vilkinsmáldaga frá 1397. DI VI, 58. "Hæringsstaðir voru upphaflega 6 jarðir, þ.e. heimajörðin Hæringsstaðir og 5 hjáleigur Lölukot, Hæringsstaðahjáleiga, Gljáket, Oddagarðar og Brú. Nefndust allar þessar jarðir einu nafni Hæringsstaðatorfa. Hæringsstaðatorfan var lengi í eigi Skálholtsstóls, en síðan var hún seld einstaklingum, sem ein heild. Á árunum kringum 1860 eignaðist Þorleifur Kolbeinsson ríki frá Háeyri hálfa torfunna, en gaf sinn hluta Stokkseyrarhreppi árið 1861 "til jarðbóta og til að bæta búnaðarháttu Stokkseyrarhrepps." Ö-Hæringsstaðir, 1-2.

Tún um 1920: 4,2 ha, þar af 3/4 sléttað. Garðar: 1476 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga næg...Skógarhögg ut supra. Engjunum grandar vatn vide Hóla supra...Vatnsból langt og erfitt um vetur, en þrýtur sjaldan." JÁM II, 46. "Jörðin er á austurmörkum sveitarinnar við Hróarholtslæk miðosvæðis. Þjóðvegur liggur um túnið við bæ og eru 7 km til Stokkseyrar en 11 km að Selfossi...Túnið er mjög svo grasgefið, hallandi út af mishæðum svo að kal má heita þar óþekkt." SB II, 220.

ÁR-176:001 Hæringsstaðir bæjarhóll bústaður

"Íbúðarhúsið mun alla tíð hafa staðið á sama hólnum, enda hefur verið komið niður á gamlar hleðslur, ef grafið hefur fyrir húsum. Bæjarhólinn stendur við veginn niður að Stokkseyri." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og Ö-Hæringsstaðir, 2

ÁR-176:002 heimild um kirkju

"Til forna var kirkja á Hæringsstöðum, helguð heilögum Þorláki, en hún var snemma lögð niður. Fyrir nokkrum árum var grafin kartöflugryfja sunnan við bæinn. Fundust þá fomar hleðslur og brot af kirkjugrip." segir í örnefnaskrá.

Vilkins máldagi frá 1397: "Þorlakszkirkia a Hæringstodum a. xjc. j heimalandi. iij. kyr oc .iij. ær. rodukross. kiertistikur. ij. oc onnur brotin. tuær kluckur. sacarium mvnnlaug. glodarkier. alltaraklædi oc dvkur med. paxspialld. Þorlaks lýkneski. portio Ecclesiae vm .iij. ar. v. aurar. og vmm .x. ar eyri a hveriu are. fellur nidur oll samtt fyrir kirkju adbot." DI VI, 58.

Heimildir: Ö-Hæringsstaðir, 2; DI

ÁR-176:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-176:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-176:005 Bóndhóll þjóðsaga legstaður

"Í heimatúninu norðaustur af bænum er sléttur, grænn hóll, sem heitir Bóndhóll.", segir í örnefnaskrá.

1904: "Haugur hans [Hærings] er sýndur þar í túninu...og er eigi stærri en svo að hann gæti verið af mönnum ger...Hæringshóll eða Hæringshaug...kannaði ég með teini, og var alstaðar grjót nál. 1/2 al. dýpt og heyrðist glögt á hljóðinu, að það var hraunmöl. Hygg ég að hóllinn sé af náttúrunni gerður. Eru þar í heiðunum margir hraunmálarhólar. En sögnin um, að hann sé haugur Hærings, hefir myndast af lögun hólins." BJ. "Er mælt, að í hól þessum sé Hæringur landnámsmaður heygður. Ekki má hrófla neitt við hólnum, en þau ummæli fylgja honum, að enginn megi slá hann nema sá, sem telst bóndi á jörðinni. Hefur þessi verið stranglega framfylgt og hafa sumir trú á því, að Hæringur gamli sjái um, að ekki hrekist hey af Bóndhól.", segir í örnefnaskrá. "Í túninu á Hæringsstöðum er dálítill hóll, sléttur að utan og ekki stærri en svo, að hann gæti verið af mönnum ger. Hann heitir Hæringshaugur eða Hæringshóll, og segir sagan, að Hæringur Þorgrímsson sé þar hegyður. Flestir ætla þó, að hóllinn sé af náttúrunni gerður, en raunar mun það aldrei hafa verið rannsakað til hlítar. Bannhelgi hvílir á hólnum, og má ekki slá hann, nema húsbóndinn geri það sjálfur." GJ.

Heimildir: Ö-Hæringsstaðir, 4; GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 58; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 11

ÁR-176:006 heimild um rist

1708: "Torfrista og stúnga næg." segir í JÁM.

Heimildir: JÁM II, 46

ÁR-176:007 *Lambhúsflóð* heimild um lambhús

"Rétt vestan við Snorrabraut [skráð áður sem 174-043] var dálítið flóð sem hét Lambhúsflóð, vegna þess að þar var til skamms tíma lambakofi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 2

ÁR-176:008 heimild um fjós

"Neðan við bæjarhólinn, að vestan, niður frá fjósinu, er uppgróið flóð - Fjósaflóð.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 2

ÁR-176:009 heimild um túngarð

"Sunnan við túngarðinn á Hæringssstöðum tekur við heiði með mýrarsundum og vallendi á milli allt að mörkum milli Hæringssstaða og Lölukots.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 3

ÁR-176:010 *Grænhóll* heimild um beitarhús

"Austan við Leirflóð er grænn hóll, þar sem sennilega hefur einhvern tíma verið betiarhús og heitir hóllinn Grænhóll.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 3

ÁR-176:011 *Messuvað* heimild um vað

"Nokkru ofar við Engjahól er vað á Hróarslæk. Heitir vað þetta Messuvað.", segir í örnefnaskrá.

"Er nafnið dregið af því, að þar var vaðið yfir, þegar farið var til kirkju að Gaulverjabæ frá Hæringssstöðum og nágrennbæjum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 3

ÁR-176:012 heimild um áveitu

"Ofan við Messuvað [011] er stífla í læknum, sem notuð var meðan veitt var á engjarnar.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 3

ÁR-176:013 *Nátthagi* heimild um vörslugarð

"Vestan við Lækjarbrekku er dælu, sem áður var afgirt og heitir Nátthagi. Þar voru æmar geymdar á nóttunni meðan fært var frá.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 3-4

ÁR-176:014 *Hæringssstaðarétt* heimild um rétt

"Nokkru ofan við Lækjarbrekku og Nátthaga stendur Hæringssstaðarétt á lækjarbakkanum. Hefur réttin verið á þessum sama stað sennilega svo að öldum skipti, því að hún var skilarétt fyrir Stokkseyrarhrepp og var rekið í hana úr Dælurétt, sem er skilarétt fyrir allan Flóann.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 4

ÁR-176:015 *Affall* heimild um vað

"Skammt ofan við réttina er vað á læknum, sem heitir Affall. Er vað þetta ennþá mikið notað og þykir öruggt. Á Affallinu var féð rekið yfir þegar það kom úr Dælurétt og var rekið inn á Hæringssstöðum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 4

ÁR-176:016 *Lindarnar* heimild um vatnsból

"Í Affallið renna Lindarnar, uppsprettuvatn, og hefur aldrei frosið á þeim.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 4

ÁR-176:017 *Kerlingarþúfa* þjóðsaga legstaður

"Skammt frá hólum [Bóndhól], en suðvestur af bænum, er allstór þúfa í túninu, sem talin er vera haugur húsfreyju Hæringa, og er því kölluð Kerlingarþúfa. Engin ummæli fylgja þúfu þessari.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 4

ÁR-176:018 *Labbakot* örnefni býli

"Uppi í heiðinni, norður af bænum í Hæringssstaðahjáleigu eru tveir hólar sinn hvoru megin við Hjáleiguskarð.

Heitir sá vestari Labbakot, en hinn eystri Skarðastaðir [019]. Eftir nöfnunum að dæma hafa þarna einhvern tíma verið smákot, sennilega þurrabúðir, en farið í eyði.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 4-5

ÁR-176:019 *Skarðastaðir* örnefni býli

"Uppi í heiðinni, norður af bænum í Hæringssstaðahjáleigu eru tveir hólar sinn hvoru megin við Hjáleiguskarð. Heitir sá vestari Labbakot [019], en hinn eystri Skarðastaðir. Eftir nöfnunum að dæma hafa þarna einhvern tíma verið smákot, sennilega þurrabúðir, en farið í eyði.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 4-5

ÁR-176:020 *Mór* heimild um mógrafir

"Austan við Skarðastaði eru víðáttumiklir mórar. Í mýrarsundi einu milli heiðanna var tekin mór frá Hæringssstöðum og Hæringssstaðahjáleigu. Heitir það síðan Mór, eða öllu heldur "í Mónum". Þar eru margar tiltölulega nýjar mógrafir.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 5

ÁR-176:021 *Hólmsstekkur* heimild um stekk

"Austan við Móinn er grænn hóll, sem heitir Hólmsstekkur. Þar mótar fyrir stekkjarbrotun.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 5

ÁR-176:022 *Skjólgarður* heimild um fjárskýli

"Ekki er langt síðan Skipastykkið var slegið og frá Hæringssstöðum. Við hliðið, sem var á girðingunni umhverfis Skipastykkið, er lítill hóll, sem heitir Skjólgarður.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 6

ÁR-176:023 *Selhólar* heimild um sel

"Efst í Seljamýri og Vöðlunum eru tveir allstórir hólar, sem Selhólar heita. Mun þar hafa verið haft í seli til forna. Er annar Selhóllinn í Vöðlunum, en hinn á Seljamýrinni og eru eftir því kallaðir Eystri- og Vestari-Selhóll.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 6

ÁR-176:024 *Einstígur* heimild um áveitu

"Úr skurði þessum [Kjálkaskurður] rennur Einstígur ofan við bæinn Gljákot, suðvestur með engjunum, Seljamýrinni og Vöðlunum. Einstígur hefur verið notaður sem áveituskurður." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 6

ÁR-176:025 *Grásteinn* heimild um huldufólksbústað

"Ekki er vitað um nein sérstök örnefni á mýrinni, sem lenti Hæringssstaðamegin í skiptunum, fyrr en komið er í suðvesturhorn markanna við Einstíg rétt vestan við Vestari-Selhól. Þar á skurðbarminum er einkennilegur steinn og grjót í kring. Heitir steinninn Grásteinn og líkist kirkju.", segir í örnefnaskrá.

"Halda ýmsir, að þar haldi álfarnir guðþjónustur sínar. Ekki má hreyfa við neinum stein í kringum Grástein. Þó hefur tvisvar verið brugðið út af því og í bæði skiptin urðu skyndileg dauðsföll á viðkomandi bæ." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 6

ÁR-176:026 *Gvendartóft* heimild

"Gvendartóft. Gömul tóft vestast í Laugarrima, Hæringssst." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 10

ÁR-176:027 *Skarðstaðabrunnur* heimild um brunn

"Skarðstaðabrunnur. Smápyttur vestan við Skarðastaði [019]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 22

ÁR-176:028 heimild

Tóttarbrott í Hæringssstaðatúni.

1904: "Haugur hans [Hæringss 005] er sýndur þar í túninu...og er eigi stærri en svo að hann gæti verið af mönnum ger. Fleiri smáhólar eru þar, líkir honum, og þó heldur minni. Er að minsta kosti sumir af þeim

samanfeldar tóftir. Enda sagði bóndinn mér [Brynjúlfi], að þeir væru eftir sig; hann hefði felt saman kofatóftir og sléttað að utan." BJ.

Heimildir: BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 11

ÁR-177 Hæringsstaðakot

1708: Hjáleiga Hæringsstaða, nefnd Hæringsstaða hjáleiga. Jarðardýrleiki talinn með heimajörðinni. JÁM II, 47. Jörðin hefur verið sameinuð heimajörðinni. Hæringsstaðakot fór í eyði 1948. SB II, 221.

Tún um 1920: 1,8 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1218 m². "Túnin liggja saman og stóð bærinn syðst í landareigninni. Þessi jörð bjó ekki yfir miklum möguleikum og það var til бага að landreignin var ekki samfelld og nýtist það sem fjær var ekki nema til beitar og þá helst fyrir hross. Engjar voru sæmilega grasgefna en ekki véltækar." SB II, 221.

ÁR-177:001 Hæringsstaðakot bæjarhóll bústaður

"Hæringsstaðahjáleiga er í hánorður frá heimajörðinni, liggja túnin saman og eru nokkuð hundruð metrar á milli bæjanna. Í Hæringsstaðahjáleigu eru rústir einar,...." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og Ö-Hæringsstaðir, 4

ÁR-177:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-177:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-177:004 heimild um fjós

"Hæringsstaðahjáleiga er í hánorður frá heimajörðinni, liggja túnin saman og eru nokkuð hundruð metrar á milli bæjanna. Í Hæringsstaðahjáleigu eru rústir einar, nema hvað fjósið og kindakofi ásamt hæsnakofa standa enn uppi." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringsstaðir, 4

ÁR-177:005 heimild um fjárhús

"Hæringsstaðahjáleiga er í hánorður frá heimajörðinni, liggja túnin saman og eru nokkuð hundruð metrar á milli bæjanna. Í Hæringsstaðahjáleigu eru rústir einar, nema hvað fjósið og kindakofi ásamt hæsnakofa standa enn uppi." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringsstaðir, 4

ÁR-177:006 heimild um hæsnakofa

"Hæringsstaðahjáleiga er í hánorður frá heimajörðinni, liggja túnin saman og eru nokkuð hundruð metrar á milli bæjanna. Í Hæringsstaðahjáleigu eru rústir einar, nema hvað fjósið og kindakofi ásamt hæsnakofa standa enn uppi." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringsstaðir, 4

ÁR-178 Lölukot

1847: Hjáleiga frá Hæringsstöðum. JJ, 61. Lölukots er ekki getið í JÁM enda ekki byggð fyrr en um 1765. "Lölukot er hluti af svonefndri Hæringsstaðatorfu og byggt úr heimalandi Hæringsstaða um 1765. Voru þar áður fjárhús frá Hæringsstöðum. Fyrsta nafn bæjarins var Hæringsstaðafjárhús. Einnig koma fyrir í heimildum frá fyrstu áratugum byggðar þarna, nöfnin Suðurhjáleiga og Suðurkot og Rögnvaldskot. Er það nafn kennt við fyrsta ábúandann, Rögnvald Filipsson (Sjá Bólsstaðir og búendur, bls. 304). Kona Rögnvaldar hét Evlalía Einarasdóttir, og er endanlegt nafn bæjarins, Lölukot, án efa dregið af nafni hennar, sem hefir verið stýtt í Lala...Hálfendan er í eigu Þorleifsgjafarsjóðs en að hálfu í eigu sona Páls Guðmundssonar á Baugsstöðum. Lölukot fór í eyði 1914,...." segir í Ö-Lölukot a), 2.

Tún um 1920: 1,8 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1000 m². "Þetta er syðsti oddur [Hæringsstaða]torfunnar og svo þröngt að um að við síðustu landskipti fékk kotið landspildu fjarst býlinu eða við Hreppamarkaskurð í 6 km fjarlægð. Heimavið eru töluverðir ræktunarmöguleikar en landþrengsl." SB II, 221.

ÁR-178:001 Lölukot bæjarhóll bústaður

"Bæjarstaðið er nokkuð miðsvæðis í landareigninni. Er þar vallendisheiði allhá með flag- og mosapúfum. Nær landslag þetta suður og suðvestur af bænum, fram að mörkum Lölukots og Hóla." segir í Örnefnaskrá.

"Lölukot er hluti af svonefndri Hæringsstaðatorfu og byggt úr heimalandi Hæringsstaða um 1765. Voru þar áður fjárhús frá Hæringsstöðum. Fyrsta nafn bæjarins var Hæringsstaðafjárhús...Lölukot fór í eyði 1914, og eru þar nú vallgrónar rústir. Vel sér móta fyrir túninu, en jörðin er nú nytjuð til beitar eingöngu." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og Ö-Lölukot a), 2

ÁR-178:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-178:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-178:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-178:005 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-178:006 *Lölukotsstekkur* heimild um stekk

"Fremst í heiðinni, suðvestur af bænum, fram undir landamörkum, eru rústir, sem nefnast Lölukotsstekkur." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Lölukot a), 2

ÁR-178:007 *Borgarhóll* heimild

"Norðaustur af bænum í Lölukoti eru heiðarhólar í stefnu á Hæringsstaði. Framarlega í þeirri hólabyrpingu er hár, hringlóttur hóll, vel gróinn með rústaleifum efst, heitir Borgarhóll." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Lölukot a), 2-3

ÁR-178:008 heimild um áveitu

"Austur af Lölukoti er víðáttumikið mýrlendi, heitir Hrísmýri. Ekki eru þar nú neinar skógarleifar. Þarna var aðal slægjuland jarðarinnar og fékk fyrrum áveitu úr Hróarholtsæk,...." segir í Örnefnaskrá.

"1914 var tekið vatn úr Hróarholtslæk til áveitu á Hrísmýri, engjastykki við bæ, jörðin er ekki í vegasambandi og er notuð sem beitiland. SB II.

Heimildir: Ö-Lölukot a), 3; SB II, 221.

ÁR-178:009 *Krapagarður* heimild um vörslugarð

"Framarlega í Hrísmýri liggur garður yfir þvera mýrina austan úr Hróarholtslæk og vestur í flóð, sem er við heiðina, sem fyrst var nefnd.", segir í örnefnaskrá.

"Garður þessi er nú allmjög í jörð siginn, en hefir verið mikið mannvirki og til þess ætlaður að verja slægjulandið fyrir fénaðarángangi. Garðurinn heitir Krapagarður og sögn, að garðinn hafi hlaðið Jón krap, bóndi í Lölukoti, um eða fyrir miðja 19. öld." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Lölukot a), 3

ÁR-178:010 *Arnórsgarður* heimild

"Arnór Erlendsson, f. 1759, d. 1821, var bóndi í Lölukoti frá 1803 til 1821. Við hann eru kennd örnefnin Arnórsrimi og Arnórsgarður á Hæringsstaðamýri (sjá Austantóru I, bls. 44). Örnefni þessi eru nú týnd, en ætla má að Hæringsstaðamýri, sem hér er nefnd, sé slægjuland á Breiðumýri, sem fylgir Hæringsstaðatorfu og Lölukot á skák í, sem þó er e.t.v. ekki hin sama og á Arnórs dögum, sökum nýrra skipta á mýrinni á þessari öld." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Lölukot a), 3

ÁR-178:011 *Húsmýri* örnefni

"Húsmýri. Slægjuland norður af Krapagarði [009]." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Lölukot b), 1

ÁR-178:012 *Arnórsvarða* heimild um samgöngubót

Arnór Erlendsson bjó í Lölukoti 1801-1821. Hann reisti eða endurbyggði svokallað Arnórsvörðu sem var Sundmerki í Tunguósi, þar sem hann hafði útræði.

ÁR-179 Gljåkot

1708: Hjáleiga Hæringssstaða. Jarðardýrleiki talinn með heimajörðinni. JÁM II, 47. "Gljåkot var ein af hjáleigum Hæringssstaða, elsta heimild er frá 1681 og var hún metin á 10,72 hundruð 1861. Hálfendan var í eigu Þorleifsgjafarsjóðs en Holtsbræður keyptu hinn hlutan árið 1964 af Vilhjálmí Þór og dánarbúi Skúla Thorarensens." segir í Ö-Holt, 2. Til að auðvelda samgirðingar var landamerkjum milli Hæringssstaða og Hæringssstaðahjáleigu annarsvegar og Brúar, Oddagarða og Gljákots hins vegar, breytt 20.6 1965. Hæringssstaðir fengu heimaland Gljákots en létu land sem annars klauf jarðirnar fá Holtsland. Þessi jörð er utan samgangna og var ekki í ábúð eftir 1955. SB II, 222.

Tún um 1920: 3,4 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 926 m². "Í Gljákotslandi eru engir móar heldur mýrar og rimar og víða valllendi." Ö-Hæringssstaðir, 6-7. "Jörðin er við Hróarholtsslæk á milli Oddagarða og Hæringssstaða. Ekkert tún en grasgefin í besta lagi." SB II, 222.

ÁR-179:001 Gljåkot bæjarhóll bústaður

"Bærinn sjálfur stendur aðeins hærra en umhverfið. Húsið er nú rústir einar. Gljåkot er í norðausturhluta landareignarinnar Hæringssstaða og stendur skammt frá Stóralæk og Meðalholtsskurði, sem öðru nafni heitir Kjálkaskurður..." segir í Örnefnaskrá.

"Gljåkot, fyrsta hjáleiga af Hæringssstöðum, byggð fyrir manna minni." segir í JÁM.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Hæringssstaðir, 6-7 og JÁM II, 47

ÁR-179:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-179:003 heimild um brunn

Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnavtn sé það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir ennfrémur: "Þannig var vatnið í brunnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljákoti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 176

ÁR-179:004 Gljákotsstekkur heimild um stekk

"Vestast í Gljákotsengjum, upp við Einstíg, er hóll, sem heitir Gljákotsstekkur." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hæringssstaðir, 6

ÁR-180 Oddagarðar

1708: Hjáleiga Hæringssstaða. Jarðardýrleiki talinn með heimajörðinni. JÁM II, 47. "Oddagarðar voru ein af hjáleigum Hæringssstaða og var fyrst getið 1654. Var hjáleigan metin á 8,56 hundruð 1861 og er að hálfu leyt í eigu Þorleifsgjafarsjóðs en gekk að öðru leyti kaupum og sölum. Árið 1964 keyptu Holtsbræðurnir þann hluta af Vilhjálmí Þór og dánarbúi Skúla Thorarensen. Oddagarðar fóru í eyði 1950." segir í Ö-Holt, 1.

Tún um 1920: 2,2 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 864 m². "Jörðin liggur samhliða landi Brúar og er allt það sama um hana að segja og þar kemur fram [sjá Teitsel/Brú ÁR-181]. Þar urðu tvö höfuð á hverri skepnu, greiðfærar engjar, en ekkert tún að talist gæti. Lá undir ágangi vatns á meðan ekki var séð fyrir framræslu en það tryggði slægjurnar. Er ekki í vegasambandi." SB II, 223.

ÁR-180:001 Oddagarðar bæjarhóll bústaður

"Upp með Valhallarlæk að sunnan og austanverðu eru Oddagarðar, býli sem fór endanlega í eyði 1950." segir í Örnefnaskrá.

"Oddagardar, önnur hjáleiga, byggð í manna minni, þar sem hafði fyrr býli verið. en þó var örnefnið áður." segir í JÁM.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Holt, 5 og JÁM II, 47

ÁR-180:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-180:099 heimild um brunn

Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnavtn sé

það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir ennfrémur: "Þannig var vatnið í brunnnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljá koti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 176

ÁR-181 Teitsel (Brú)

1708: Hjáleiga Hæringsstaða en hafði verið í eyði "fyrir vort minni". Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 48. "Brú var ein af hjáleigum Hæringsstaða, byggð um eina tíð undir nafninu Teitssel. Eftir nokkurt eyðitímabil byggðist hjáleigan upp 1868 og hét síðan Brú (Brúarhóll 1801 og oftar). Brú er að hálfu eign Þorleifsgjafarsjóðs, en hin hálfendin var í eigu ábúenda á 19. og 20. öld. Keyptu Holtsbændur hálfenduna 1964 af Vilhjálmi Þór og dánarbúi Skúla Thorarensen. Brú var metin á 5,68 hundruð 1861. Ýmsir voru eigendur að þeirri hálfendu til 1944 er Guðmundur Jóhannesson seldi hlutann og flutti að Arnarhóli, en Brú fór endanlega í eyði 1950." segir í Ö-Holt, 1-2.

Tún um 1920: 1,7 ha, þar af 4/5 sléttað. Garðar: 846 m². "Þetta er efsta jörðin í hreppnum, í norðausturhorninu, fjarri öllum vegum og enginn bali öðrum hærri. Jörðin er landlítill, semat virðist þetta hafa verið besta jörðin í hreppnum miðað við hið forna búskaparlag, ásamt Oddagörðum og Gljá koti. Tún var ekkert að heitið gæti en greiðfærar og grasgefnar engjar út frá bæ og heyfall mjög gott. Auk þess eru vallendisrimar sem gefa ágæta beit." SB II, 224.

ÁR-181:001 Teitsel (Brú) bærstæði býli

"Norðan og vestan við Oddagarða var býlið Brú, Brúarhóll eða Teitssel." segir í örnefnaskrá.

"Teitsel, fjórða hjáleiga, var hjer byggð fyrir vort minni í Hæringsstaða landi. Býlið var kennt við hann, en því nefnt af seli, að það lá nærri selstöðunni. Bygðin varaði ekki fult árið og hefur hjer hvorki byggð verið áður né síðar...Hitt vita menn, að ekki má þetta hrakkot aftur byggja, því að bæði skortir hjer hey og þar með liggur það undir nauðsynlegri beit heimajarðarinnar í þeim högum, sem selstaðan ætti að vera. Kosta og ókosta jarðarinnar njóta þær byggðu hjáleigur eftir proportion, nema það þeir ei hafa vald til neinum að leyfa haga nje slægjur. Það gjörir heimabóndinn alleina." segir í JÁM

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Holt, 5 og JÁM II, 48

ÁR-181:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-181:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-182 Holt

1686: Jarðardýrleiki 20 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki 10 hdr. Bændaeign. Með eru taldar hjáleigurnar Breiðumýrarholt og Holtshjáleiga. JÁM II, 49. 30.11.1508: Stefán Skálholtsbiskup selur Páli Þórðarsyni Hróarsholt í Flóa en "her j mot gaf optnefndur pall tuer iarder er suo heita totter fyrir xu hdr. ok hollt firir x hdr liggia þessar badar i floa i bæar kirkiu sokn." DI VIII, 254. "Holt er í elstu skjölum nefnt 1508 er jörðin komst í eigu Stefáns Jónssonar Skálholtsbiskups. Guðni Jónsson prófessor taldi að fljótt hafi jörðin aftur komist í bændaeign. Hún var á 17. öld eign Stokkseyrarættarinnar, en komst um miðja 18. öld í eigu Brynjólfs Sigurðssonar sýslumanns í Hjálmholti ..." segir í Ö-Holt, 1. Þar segir ennfrémur: "Breiðumýrarholt var hjáleiga frá Holti frá því snemma á 17. öld. Var hjáleigan metin á 10,72 hundruð árið 1861 en þá var Holt talin 17,48 hundruð. Jörðin var í einkaeign til 1938 er Jarðakaupasjóður ríkisins keypti hana. Holtsbræður keyptu Breiðumýrarholt af sjóðnum 1957 og lögðu undir Holt. Jörðin hafði farið í eyði 1946. [...] Árið 1964 voru því sameinaðar til félagsbúsrekstrar í Holti þessar jarðir: Holt, Breiðumýrarholt, Oddagarðar, Brú og Gljá kot. Landstærð Holts var 250 hektar, en með eyðibýlunum fjórum réði félagsbúið í Holti yfir 900 hekturum lands. Eign Þorleifsgjafarsjóðs í þremur síðasttöldum jörðum fékk félagsbúið á erfðafestuleigu. Er Gljá kotshlutinn var keyptur voru gerð landaskipti við Hæringsstaði til að jafna landamörkin á austurkantinum." segir í Ö-Holt.

Tún um 1920: 4,4 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 1824 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga sæmileg. Móskuður til eldiviðar meinast ver, en brúkast ei. Engið er votlent úr máta þegar vætur ganga, og spillist af vatni því, er í lægðum stendur." JÁM II, 49. "Jörðin liggur í miðri sveit og liggur þjóðvegur gegnum túnið við bæ en 6 km eru til Stokkseyrar og 12 km að Selfossi." Túnið hefur verið framræst svo þar hafa skipst á mýrar og mórar. SB II, 225.

ÁR-182:001 Holt bærarhóll bústaður

"Holt stendur á móbergshrygg sem nær þvert í gegnum landareignina. Var sá hryggur sundurskorinn af tjörnum

og mýrarsundum. Nú er þetta allt ræktað." segir örnefnaskrá.
Heimildir: Túnakort, ótúmasett (um 1920) og Ö-Holt, 3

ÁR-182:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótúmasett (um 1920)

ÁR-182:003 *Holtshjáleiga* bæjarstæði býli
"Hollts Hjáleiga, öðru nafni Heimahjáleiga, hefur verið kotgrey af þessari jörð Holti; varaði bygðin fáein ár og hefur í auðn verið undir 20 ár. [...] Ekki má hjer aftur byggja, nema til rýrðar heimajörðinni." segir í JÁM.
Heimildir: JÁM II, 49

ÁR-182:004 *Digravarða* heimild um landamerki
"Mörk Holts innan þessarar örnefnaskrár eru þá þessi: "Milli Holts og Votmýla úr Gelti við Hreppamarkaskurð. Meðfram honum í Digruvörðu og þá meðfram skurðinum á móti Smjördalatorfunni í Kjálkapúfunni." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 2

ÁR-182:005 heimild um landamerki
Varða á nyrðri Laskalækjarbakka: "Úr syðri enda Ormstjarnar í vörðu á nyrðri Laskalækjarbakka. Ræður svo Laskalækur mörkum alla leið út að hornmarki í Þembu á móti landi Tófta." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 2

ÁR-182:006 heimild um landamerki
Varða á Langarima: "Mörk milli Holts og Tófta eru út því hornmarki í Efri-Skyggni í Holtsheiði, úr Efri-Skyggni sjónhending í vörðu [006] á Langarima, úr þeirri vörðu sjónhending í þúfu vestast á Breiðuholtsheiði,..." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 2

ÁR-182:007 heimild um landamerki
Varða eða þúfa vestast á Breiðuholtsheiði: "Mörk milli Holts og Tófta eru út því hornmarki í Efri-Skyggni í Holtsheiði, úr Efri-Skyggni sjónhending í vörðu [006] á Langarima, úr þeirri vörðu sjónhending í þúfu vestast á Breiðuholtsheiði, úr þeirri vörðu sjónhending í Ívarshól." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 2

ÁR-182:008 *Selsmagi* örnefni sel
"Laski heitir mýrarsund syðst í landi Holts, milli Holts, Lölukots og Hæringsstaða. Laskalækur rennur eftir því mýrarsundi. Selsmagi er lítil sefgróin tjörn fyrir miðju þessu svæði." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 2

ÁR-182:009 heimild
Garðlag: "Svæði er innan Holtsjarða úr landi Lölukots. Er það afmarkað af hlöðnum garði og kallast Lölustykki. Það hefur lengi tilheyrt Baugsstaðamönnum sem eiga Lölukot." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:010 *Þemba* heimild um mógrafir
"Þemba er blaut starargróin slétta vestast í Laska. Liggur áfram yfir að Tóftum. Þar var mikil mótekja." segir í örnefnaskrá.
1708: "Móskurður til eldiviðar meinast vera, en brúkast ei." JÁM II.
Heimildir: Ö-Holt, 3; JÁM II, 49

ÁR-182:011 *Ljósateigur* heimild um þingstað
"Austur af því [Pönnutúni], á mörkum Holts og Hæringsstaðakots, er Ljósateigur. Um Ljósateig varð þrætumál árið 1750 er þing var sett á þrætustaðnum er Hæringsstaðamenn eignuðu sér en Holtsmenn höfðu nytjað óátalið frá 1710. Magnús lögmaður Gíslason kvað árið 1751 upp lögbingsdóm um að Ljósateigur skyldi "hér eftir vera fullkomin eign og eignardómur jarðarinnar Holts í Flóa."" segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:012 *Mundlaug* þjóðsaga vatnsból

"Mundlaug. Tjörn, hringmynduð, suðaustan við bæinn í Holti. Tjörnin er 3-4 m á dýpt, og 60-70 m í þvermál. Vatnið er tært og gott. Sagnir herma, að Guðmundur Arason biskup, hafi vígt vatnið.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 19

ÁR-182:013 *Holtskot* bæjarstæði býli

"Norðaustur af Holti er nú 10 ha. túnspilda, Norðurtún og var áður heiðarmói. Á miðri spildunni stóð Holtskot og var þegar í eyði 1703 og æ síðan." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:014 heimild um mógrafir

"Grafir eru norður af bænum [Holtskoti 013] og ná upp undir Holtsvatn. Voru þær vaxnar sefi, með greinilegu, merki um gamlar mógrafir. Nú eru þar framræst tún." segir í örnefnaskrá.

1708: "Móskurður til eldiviðar meinast vera, en brúkast ei." JÁM II.

Heimildir: Ö-Holt, 3; JÁM II, 49

ÁR-182:015 *Grænhóll* heimild

"Grænhóll er stakur hóll við norðurenda Holtsvaðs [016]. Gæti hann verið eftir hús eða rétt." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:016 *Holtsvað* heimild um vað

"Grænhóll [017] er stakur hóll við norðurenda Holtsvaðs. Gæti hann veirð eftir hús eða rétt." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:017 *Brunndæl* heimild um brunn

"Brunndæl er milli bæjarhúsa og peningahúsa [018] í Holti,..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:018 heimild um útihús

"Brunndæl [019] er milli bæjarhúsa og peningahúsa í Holti,..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 3

ÁR-182:019 heimild um fjárhús

"Í framhaldi af Langarima en sunnan vegar er Skruggutún og nær allt að fjárhúsi/vélarskemmu Holtsbænda." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 3-4

ÁR-182:020 *Stekkur* heimild um stekk

"Grænhóll sem áður er nefndur [015] er neðst á Holtsvöðlum og Vantsbakki er þar fyrir vestan, á bökkum Holtsvatns sem var. Vestar, fast við ræktunarveginn, er Stekkur og upp af honum Stekkjartún meðfram ræktunarvegi." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 4

ÁR-182:021 *Runkavarða* heimild

"Runkavarða er í grjótrima efst í Vöðlum, upp undir Vöðlalæk." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 4

ÁR-182:022 *Orustuhólar* örnefni

"Orustuhólar eru móarimar austur og upp af Breiðumýrarholti og þar endar bílvegurinn upp mýrina." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 4

ÁR-182:023 *Valhöll* þjóðsaga legstaður

"Orustuhólar [022] eru móarimar austur og upp af Breiðumýrarholti og þar endar bílvegurinn upp mýrina. Er svo komið inn á svæðið sem heitir "Milli lækja", þ.e. Vöðlalækjar og Valhallarlækjar sem dregur nafn sitt af Valhöll sem er hóll nærri mörkum milli Holts og Hæringsstaða. Í Valhöll voru þeir föllnu grafnir sem féllu við Orustuhóla. Valhöll er grýttur hóll, ekki langt frá skurðinum norður af Breiðumýrarholti." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 4

ÁR-182:024 *Holtssel* heimild um beitarhús

"Holtsmýri er skák úr Breiðumýri og nær frá Valhallarlæk upp að Hreppamarkaskurði á móti Votmúla. Breiðumýrarholt átti ræmu vestan við Holtsmýri að Brattholts- og Stokkseyrarmýri. Þessi mýri er að mestu jöfn. Þó er rimi neðarlega á henni. Þar voru beitarhús, nefnd Holtssel, notað til áranna 1940 til 1948." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 5

ÁR-182:025 *Litla-Holtssel* örnefni sel

"Holtsmýri er skák úr Breiðumýri og nær frá Valhallarlæk upp að Hreppamarkaskurði á móti Votmúla. Breiðumýrarholt átti ræmu vestan við Holtsmýri að Brattholts- og Stokkseyrarmýri. Þessi mýri er að mestu jöfn. Þó er rimi neðarlega á henni. Þar voru beitarhús, nefnd Holtssel [024], notað til áranna 1940 til 1948. Litla-Holtssel var örlitlu ofar og austur við skuðinn sem var á austurmörkum Holts." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 5

ÁR-182:026 *Vaðhóll* örnefni vað

"Fyrir vestan Valhallarlæk, gengt Oddagarðavatni, er Vaðhóll." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 5

ÁR-182:027 *Heimritóft* heimild

"Húsatættur eru í Breiðumýrinni, nefndar Heimritóft og Efritóft [028]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 5

ÁR-182:028 *Efritóft* heimild

"Húsatættur eru í Breiðumýrinni, nefndar Heimritóft [027] og Efritóft." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 5

ÁR-182:029 *Einbúi* þjóðsaga huldufólksbústaður

"Einbúi. Brunahóll á vesturbakka Tvíbytnu í Holtstúni, huldufólkskirkja." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokksreyri yfirlit, 6

ÁR-182:030 *Holtsstekkur* heimild um stekk

"Holtsstekkur. Gamall stekkur norður af Hotlabænum, 6-8 hundr[uð] metra." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 11

ÁR-183 Breiðumýrarholt

1708: Hjáleiga Holts. Jarðardýrleiki talinn í heimajörð. JÁM II, 49. Jörðin er afbýli frá því snemma á 17. öld en skráð landamerki hafa ekki fundist. Jörðin er metin á 10.72 hdr. árið 1861. Jörðin fór í eyði 1946 og er nú [1981] í eigu Holtsbænda. SB II, 49.

Tún um 1920: 2,5 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1267 m². "Þetta var aldrei lífvænlegt býli, heimaengjar of litlar og "mýrin" (Breiðamýri) svo votlend að þaðan náðist ekki baggi í vætutíð." SB II, 49.

ÁR-183:001 *Breiðumýrarholt* bæjarhóll bústaður

"Bæjartóftin í Breiðumýrarholti, miklar hleðslur, er varðveitt." segir í örnefnaskrá.

"Breiðamýrar Holt, hjáleiga af heimajörðinni Holti, byggð í þann tíma sem Bjarni Sigurðsson á Stokkseyri var ráðsmaður að Skálholti." segir í JÁM II. "Jörðin fór í eyði 1946 og voru húsin rifin litlu síðar." SB II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); Ö-Holt, 4; JÁM II, 49; SB II, 49

ÁR-183:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-183:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-183:004 heimild um brunn

"Framan við bæinn er Brunndæl...." segir í örnefnaskrá.

Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnavatn sé það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir enn fremur: "Þannig var vatnið í brunnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljakoti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 176

ÁR-183:005 *Fjárhúsflóð* heimild um fjárhús

"Framan við bæinn er Brunndæl en fyrir ofan er Fjárhúsflóð." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 4

ÁR-183:006 *Stekkurinn* heimild um stekk

"Stekkatún er við aðkeyrsluna að Breiðumýrarholti. Þar var stekkurinn, gerður úr torfi. Þegar Holtsbændur fóru að hleypa kvígumum þangað uppeftir leið ekki á löngu uns ekki sást ögn eftir af tóftunum. Kvígurnar voru búnar að ýta þeim út." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Holt, 4

ÁR-184 Tóftir

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Eign Skálholtsstóls. JÁM II, 50. 1847: Jarðardýrleiki 11 1/3 hdr. JJ, 50. "Upphaf byggðar á Tóftum og ástæða fyrir nafni er ókunn, en bæjarins er fyrst getið 1508." segir í Ö-Tóftir, 1. 30.11.1508: Stefán Skálholtsbiskup selur Páli Þórðarsyni Hróarsholt í Flóa en "her j mot gaf optnefndur pall tuer iarder er suo heita totter fyrir xu hdr. ok hollt firir x hdr liggia þessar badar i floa i bær kirkiu sokn." DI VIII, 254. Af þessu sést að Tóftir hafa verið metnar á 15 hdr. árið 1508. Í bréfi frá 16. 12 1546 er sagt frá því að Þórður Pálsson prestur borgar Gizuri biskupi fimm hundraða part í Tóftum í það gjald, sem síra Þórður varð biskupi skyldugur. DI XI, 511.

Tún um 1920: 2,8 ha, þar af 9/10 sléttað. Garðar: 1142 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga næg. [...] Skógarhögg ut supra á öðrum stólsjörðum." JÁM II, 50. "Tóftar eru í miðri sveit...Móar á móbergshæðum gáfu ágætt tún, blaut mýrarsund á milli...Vegur heim, 6 km að Stokkseyri. Tveir hellar eru í túni...Tóftavatn við túnfótinn og setur svip á umhverfið." SB II, 228.

ÁR-184:001 *Tóftir* bæjarhóll bústaður

Aðkoman að Tóftum 1891: "Baðstofan var lítil og komin að falli...hlóðareldhús, búr, skemma, fjós og hesthús. Heyhlaða var engin. Nær strax var hafist handa með byggingu nýrrar baðstofu." Aldamótabærinn á Tóftum: "Það mun hafa verið árið 1891 eða '92 sem þessi bær var byggður, sem hér um ræðir: Baðstofan var með lágum hlöðnum veggjum og hálfþili, sem kallað var. Innréttinga var skarsúð á sperrum, og rúmin fastir hlaðnir bálkar, en þiljað að framan með þykkum borðum, rúmin voru 4, stóðir við hvert rúmshorn upp í sperrurnar til styrktar, syllur meðfram veggjum, við enda sperranna. Á gaffli (suðurg.) var gluggi með 6 rúðum, og yfir honum milli sperra var fest hilla...Tvö rúm voru við hvern vegg og fjalagólf á milli þeirra, borð stóð innst, undir glugga...Á fyrstu árum var norður af baðstofunni ranghali, sem var kallaður búr og notað sem slíkt. Seinna var það tekið af og fyllt upp með vegg. Bæjardyr voru austan við baðstofu. Þar var millihurð, og önnur göng þar til hægri enn í eldhúsið, sem var hlóðareldhús og geymsla fyrir eldivið, skinn og reyktan mat... Austan við bæjardyr voru litlar hlaðnar tröppur til að ganga upp í undirgarðinn, en svo var kallað það svæði sem myndaðist milli þeirra húsa, sem byggð voru og mynduðu næstum ferhyminng eða hring...Fyrir austan þær tröppur var skemma með trépili, (eins og bæjardyr). Þar var geymdur hverksonar matur, kornmeti, fiskmeti og garðaávéxtir...Austan við skemmuna var fjósið, og var það á fyrstu árum einstætt og þversum við önnur hús, en dyr fram á hlaðið. Bak við þessi hús, sem talin eru hér, var svo heygarðurinn, og í norðvesturhorni heildarinnar var hesthús með dyrum til norðurs. Nokkuð þessu líkt var útlit bæjarins á fyrstu árum aldarinnar." 1929: Nýtt hús byggt og stendur það þar sem baðstofan og göngin voru. Æviágrip og niðjatal.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); Æviágrip og niðjatal, 5, 7-8

ÁR-184:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-184:003 *Laugardæl* heimild um sundlaug

"Laugardæl var norðvestan við íbúðarhúsið, en nú er hún horfin að mestu leyti." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 2

ÁR-184:004 *Tóftavað* heimild um vað

"Vestastur í Hólunum var Vaðhóll, þar sunnan við var vað yfir enda vatnsins, Tóftavað. Þar um var fjölfarin leið áður fyrir, bæði með hesta og vagna." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 2

ÁR-184:005 heimild um hlöðu

"Í norðvestur af Tóftabænum, ca. 200 m, er hlaða og hesthús." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 2

ÁR-184:006 heimild um hesthús

"Í norðvestur af Tóftabænum, ca. 200 m, er hlaða og hesthús." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 2

ÁR-184:007 heimild um fjárhús

"Í norðvestur af Tóftabænum, ca. 200 m, er hlaða og hesthús. Þar var áður móbergshellir, sem notaður var fyrir fjárhús á veturna. Niður í þennan helli voru nokkrar tröppur og nokkuð bratt niður. Í þessum tröppum stökk á mig kind, og ber ég þess merki á enninu (Sig. Sighv. [þá] 5 ára). Úr þessum helli var opnað inn í hlöðuna, og var því hægt að gefa beint á garðann." " segir í örnefnaskrá.

"Í Tóftatúnu eru tveir hellar. Sá stærri er í foksandshól 100 m suður af bænum og var hafður undir fé. Tóftavatn er 200-300 m vestan við hann og ná foksandshólarnir að því. Hellishóllinn rís um 5 m upp af mýrarsundunum norðan munnans. Veglegur forskáli hefur verið fyrir framan hellinn en nú er hann fallinn. Veggir hans voru hlaðnir úr hraungryti en í þakinu voru timbursperrur og bárujárn sem tyrft var yfir. Forskálinn var um 3,5 m á lengd en framan við hann voru steinhleðslur sem náðu lengra út. Hellirinn er rúmir 8 m á lengd og 4 m á breidd þar sem hann er breiðastur. Víðast er hann vel mannhæðar hár en lækkar þó bæði út til enda og hliða. Hæstur er hann 2,3 m um miðbikið, 4 m frá vesturvegg. Hann er höggvinn í meðalgrófan vel lagskiptan sandstein. Engin för eftir trjástofna eða annan gróður sjást í steininum. Hellirinn rúmaið 25-30 kindur. Eftir 1970 var hætt að nota hann sem fjárhús en garðávextir voru geymdir þarna fram til 1975. Síðan hefur hann ekki verið notaður." segir í Manngerðum hellum á Íslandi.

Heimildir: Ö-Tóftir, 2-3; Manngerðir hellar á Íslandi, 79-80

ÁR-184:008 heimild um fjárhús

"Annar hellir, ca. 100 m vestar, sunnan við Hellisflóð, var líka notaður til fjárgeymslu á veturna. Á uppvaxtarárum mínum var búið að slétta ferkantaða flöt í kringum hellinn. Hann stóð í brekku, Hellisbrekku." segir í örnefnaskrá.

"Minni hellirinn á Tóftum var í hólnum 100 m suður af stærri hellinum. Hann hefur nú verið fylltur en innfallið er enn sýnilegt. Í honum var geymt hey. Í honum var geymt hey. Fé fóðrast vel í hellum þessum en hey geymist miður." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 3

ÁR-184:009 *Kofadæl* örnefni

"Á milli hellanna var braut, þar við var Kofadæl, smádæla, sem þornaði upp á sumrin." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 3

ÁR-184:010 heimild um leið

"Á milli hellanna var braut [009], þar við var Kofadæl..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 3

ÁR-184:011 *Torfdæl* örnefni rista

"Vestan við Opnur var Grænhóll við veginn heim að Tóftum, grænn strýtulagaður hóll. Þar vestur af var smádæla, Torfdæl. Þar norðan við heiðarfláki, Móheiði." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 3

ÁR-184:012 *Stekkur* heimild um stekk

"Meðfram aðalveginum austur af Hundahól eru Stekkjarhólar, þar austast er Stekkur, grænar þústir." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 4

ÁR-184:013 *Veitur* heimild um áveitu

"Milli Leiðólfsstaða og Tófta voru mýrarsund og dælur, kallaðar Veitur,...." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 4

ÁR-184:014 *Tjaldhóll* örnefni tjaldstæði

"Tjaldhóll, smágrjóthóll, er þar, mitt á milli bæjanna [Leiðólfsstaða og Tófta]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Tóftir, 4

ÁR-185 Brattholt

1686: Jarðardýrleiki 16 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki 15 hdr. Bændaeign. Einnig nefnt Brassholt. Með eru taldar hjáleigurnar Brassholtshjáleiga og Keldnakot í JÁM II, 50-51. Í Landnámabók segir: "Atli [sonur Hásteins landnámsmanns] tók eftir hann [Ölvi bróður sinn] lönd og lausafé; hans leysingi var Brattr í Brattsholti..." ÍF I, 372. 21.10.1558: Páll Oddsson selur Birni Björnssyni part úr jörðinni Traustaholti í Flóa. Í stað þessa jarðarparts lætur Páll Valgerði konu sína fá jafnstóran part úr hans jörðu, Brattsholti. DXIII, 342. Árið 1940 var helmingur jarðarinnar seldur og á þeim helmingi stofnað nýbýlið Þingholt og var þar búið í tvö ár. SB II, 229. "Um Brattholt er fyrst getið í fornritum, Landnámabók og Flóamannasögu, og tekur það nafn af fyrsta ábúanda. Jörðin er nú í eyði og er notuð til beitar. Hefir svo verið síðan um 1950." segir í Ö-Brattholt, 1.

Tún um 1920: 3,6 ha, þar af 2/3 sléttað. Garðar: 826 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga sæmileg." JÁM II, 50. Jörðin liggur í miðri sveit. Þjóðvegur er nærri túni með afleggjara heim og eru 5 km til Stokkseyrar. Ræktun ekki auðvelt en "orfaslægja góð í Brattsholtsnesi." SB II, 229.

ÁR-185:001 *Brattholt* bæjarhóll bústaður

"Stendur bærinn á háum túnhrygg, er hefir stefnu frá norðaustri til suðvesturs." segir í örnefnaskrá.

"Á söguöld var svo mikill skógur í Flóanum, að rudd var braut eða traðir í skóginn frá Votmúla í Sandvíkurhreppi að Traðarholti í Stokkseyrarhreppi. Þar af hefur bærinn Traðarholt nafn sitt." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); Ö-Brattholt, 1, 7

ÁR-185:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-185:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-185:004 heimild um ristur

"Torfrista og stúnga sæmileg." segir í JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 50

ÁR-185:005 heimild um fjós

"Þegar þetta er ritað, stendur íbúðarhús, en er að falli komið; greinilegar rústir af fjósi og hlöðu austan við það." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 1

ÁR-185:006 *Kúhóll* þjóðsaga draugur

"Austast í túni er hóll, breiður um sig, en lítið hærri en túnhryggurinn, heitir Kúhóll. Er sögn, að í honum sé hellir, en hlaðið hafi verið fyrir dyr hans sökum reimleika. Vel sér móta fyrir dyrum á norðurhlið hólins, sem er þverbrött." segir í örnefnaskrá.

"Suðaustur af bænum er hóll sem Kýrhóll nefnist. Að sög Helga Ívarssonar á Hólum eru munnmæli um að í Kýrhól sé hellir sem hafi verið lokað vegna reimleika endur fyrir löng. Norðan í hólnum þar sem hann er brattastur sjást merki um hellismunna sem nú er lokaður og gróinn grasi. Nafn hólins gæti bent til þess að hellirinn hafi tengst fjósi." segir í Manngerðum hellum á Íslandi

Heimildir: Ö-Brattholt, 1 og Manngerðir hellar á Íslandi, 79

ÁR-185:007 *Brattar* heimild um útihús

"Norðvestur af bænum eru þrír litlir hólur í röð, og eru þeir örstutt frá bænum og aðeins fáir tugir metra á milli þeirra. Þeir bera samheitið Brattar. Þeir tveir sem eru nær bænum, eru aðeins litlar bungur upp úr túninu, gætu verið vallgrónar rústir útihúsa." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:008 *Brattar* heimild um útihús

"Norðvestur af bænum eru þrír litlir hólar í röð, og eru þeir örstutt frá bænum og aðeins fáir tugir metra á milli þeirra. Þeir bera samheitið Brattar. Þeir tveir sem eru nær bænum, eru aðeins litlar bungur upp úr túninu, gætu verið vallgrónar rústir útihúsa." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:009 *Brattar* þjóðsaga legstaður

"Norðvestur af bænum eru þrír litlir hólar í röð, og eru þeir örstutt frá bænum og aðeins fáir tugir metra á milli þeirra. Þeir bera samheitið Brattar. [...] Sá, sem er fjarlægastur bænum, er stærstur og gengur eins og dálítill höfði norðvestur úr túnbrekkunni. Er sögn, að hann sé haugur Bratts frumbyggja." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:010 *Fúlibrunnur* heimild um brunn

"Frá bænum Brattholti að sunnan er allbrött túnbrekka niður að mýrarsundi, sem þar er fyrir neðan. Við brekkuræturnar var fyrrum brunnur, sem kallaðist Fúlibrunnur. Var hann eina vatnsbólið í Brattholti fram á seinni hluta síðustu aldar. Enn sést móta fyrir honum. Brunnflöt hét lítil túnslétta með brekkunni." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:011 heimild um lambhús

"Sunnan við mýrarsundið; sem er örmjótt, liggur Aukatún. Er það túnhryggur, mun lægri en aðaltúnið, með stefnu í suðurátt. Á Aukatúni eru allmargar vallgrónar rústir. Næst bænum heitir Lambhús. Er það rústir tveggja lambhúsa frá því um eða fyrir síðustu aldamót." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:012 heimild um lambhús

"Sunnan við mýrarsundið; sem er örmjótt, liggur Aukatún. Er það túnhryggur, mun lægri en aðaltúnið, með stefnu í suðurátt. Á Aukatúni eru allmargar vallgrónar rústir. Næst bænum heitir Lambhús. Er það rústir tveggja lambhúsa frá því um eða fyrir síðustu aldamót." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:013 *Fornufjós* heimild um fjós

"Um miðbik túnsins er vallgróin rúst, er heitir Fornufjós. Er sögn, að þar hafi fjósið staðið fyrrum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:014 heimild um fjárhús

"Syðsti hluti Aukatúnsins heitir Vindhali. Þar voru fjárhús um síðustu aldamót." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 2

ÁR-185:015 *Þórutóft* bæjarstæði býli

"Suðvestur af aðaltúninu er Brattholtsheiði. Er hún beint framhald túnsins, háir og brattir heiðarhólar. Í heiðinni rétt vestan túnsins er toft, algræn að sumarlagi og ber hátt yfir, heitir Þórutóft.", segir í örnefnaskrá.

"Er sögn, að þarna hafi fyrrum búið einsetukona með þessu nafni. Um hana er ekkert frekar vitað. Þarna var fjárhús á síðustu öld.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 3

ÁR-185:016 *Heiðarkot* bæjarstæði býli

"Vestast í heiðinni [Brattholtsheiði] er greinileg rúst, sem ber hátt yfir." segir í örnefnaskrá.

"Er hún af tómthusbýli, er hét Heiðarkot, og mun það hafa verið í byggð á síðari hluta 19. aldar og e.t.v. fram yfir aldamótin. Er rústimar tvær, samliggjandi, og mjög greinilegur matjurtagarður í hlaðbrekku á móts suðri. Sögn er að Heiðarkot sé byggt upp úr fjárhúsi, er hafi heitir Háafjárhús." segir í örnefnaskrá. "Heiði var þurrabúð hjá Brattholti, kölluð öðru nafni Trýni manna á milli. Þar byggðu árið 1879 Jón Jónsson og Hildur Jónsdóttir...Kot þetta fór í eyði 1896."GJ.

Heimildir: Ö-Brattholt, 3; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 384

ÁR-185:017 *Kirkjubrú* heimild um brú

"Í mjódd, sem liggur á milli flóðanna, er hlaðinn grjóstokkur, er heitir Kirkjubrú eða Kirkjubúarhlöð." segir í

örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Brattholt, 4

ÁR-185:018 heimild um leið

"Í mjódd, sem liggur á milli flóðanna, er hlaðinn grjótstokkur, er heitir Kirkjubrú eða Kirkjubrúarhlöð [017]. Var þarna fyrrum aðalvegur manna frá Brattholti og fleiri bæjum til Stokkseyrar vegna kirkjugerða og annarra erinda. Er nú löngu aflagður." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 4

ÁR-185:019 *Skjólstífla* heimild um áveitu

"Vestan við það [Svartaflóð] er þýfðir, en grösugur rimi, sem kallast Skjólstíflurimi, tekur nafn af Skjólstíflu, sem var stífla á Eyrarlæk og notuð til að ná upp vatni á rimann." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 4-5

ÁR-185:020 *Grettistak* þjóðsaga

"Í Brattholtskrók er klettur, er heitir Grásteinn. Liggur hann laus ofanjarðar, "Grettistak".", segir í örnefnaskrá.

"Fylgir honum, sem fleiri slíkum klettum, sú sögn, að Grettir Ámundarson hafi við hann fengið eða jafnvel flutt hann á staðinn. Steinninn er mun meiri en svo, að nokkur maður fái valdið honum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 6

ÁR-185:021 *Tóftasel* heimild um fjárhús

"Austarlega á Brattholtsmýri er rúst, er heitir Tóftasel. Var þar fyrrum fjárhús frá Brattholti og síðar Brattholtshjáleigu." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 6

ÁR-185:022 *Brattholtsskjól* heimild um beitarhús

"Ofarlega á mýrinni [Brattholtsmýri] er rúst, er heitir Brattholtsskjól. Mun þar fyrrum hafa verið hlaðinn skjólgarður fyrir fénað, en var síðar beitarhús frá Borgarholti." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 6

ÁR-185:023 þjóðsaga leið

"Á söguöld var svo mikill skógur í Flóanum, að rudd var braut eða traðir í skóginn frá Votmúla í Sandvíkurhreppi að Traðarholti í Stokkseyrarhreppi. Þar af hefur bærinn Traðarholt nafn sitt. " segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 7

ÁR-185:024 *Hólskús* heimild um fjárhús

"Suður af bænum [020] stóð áður fjárhús, kallað Hólsfjárhús. Sér enn móta fyrir grunni þess syðst í túninu, á framenda holtsins." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattholt, 5

ÁR-185:025 *Ólafstóft* heimild

"Tvö örnefni þekkjast. Þau eru Ólafstóft. Hún er lítil móaþúst austan við veginn, sem liggur af Holtsvegi heim að Borgarholti. Er hún alveg í horninu, þar sem vegarnir koma heim og saman og sennilega skert af vegagerðinni." segir í viðbótum örnefnaskrár.

Heimildir: Ö-Brattholt, viðbætur, 1

ÁR-185:026 *Slakkatóft* heimild

"Eru þá tíu af nöfnum á skrá Brynjúlfs, sem ekki þekkjast lengur. Þau eru: Kinn, Slakkatóft,..." segir í viðbótum Örnefnaskrár.

Heimildir: Ö-Brattholt, viðbætur, 2

ÁR-185:027 *Ívarstóft* heimild

"Þar allskammt [frá 023] frá til suðausturs er Ívarshóll, valllendishóll, sem er í mörkum milli Brattholts og Tófta." segir í örnefnaskrá. Ívarshóll hefur einnig verið nefndur Ívarstóft og er því skráður hér.

Heimildir: Ö-Brattholt, viðbætur, 2 og Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:028 *Stekkjarrimar* örnefni stekkur

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:029 *Brattholtshús* örnefni

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:030 *Eiríksvarða* heimild

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:031 *Stekkarbrú* heimild um stekk

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:032 *Stekkarbrú* heimild um brú

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:033 *Borgarholtsstekkur* heimild um stekk

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:034 *Keldnakotshús* heimild

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:035 *Siggutóft* heimild

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústóft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-185:036 *Hálfnaðarhóll* örnefni áfangastaður

"Þá eru eftir á skrá Brynjólfs [Jónssonar] 8 örnefni úr óskipta landinu, sem ekki verður fundinn staður, og ekki er

nú vitað, hvort tilheyra Keldnakoti eða Brattsholti. Þau eru: Stekkjarrimar [028], Hálfnaðarhóll [036], Brattholtshús [029], Eiríksvarða [030], Stekkjarbrú [031 og 032], Borgarholtsstekkur [033], Keldnakotshústöft [034], Siggutóft [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 6

ÁR-186 Brattholtshjáleiga

1708: Hjáleiga Brattholts. Einnig nefnd Brassholts hjáleiga. Dýrleiki talinn með heimajörðinni. JÁM II, 51. Eign ríkis, leigt til beitar. Fór í eyði 1937. SB II, 230.

Tún um 1920: 1,1 ha, þar af 3/4 sléttað. Garðar: 504 m².

ÁR-186:001 Brattholtshjáleiga bæjarhóll bústaður

"Austan við mýrarsundið er hár túnshóll með þremur bungum. Þarna stóð bærinn Brattholtshjáleiga.", segir í örnefnaskrá.

"Brassholtshjáleiga, gamalt býli af heimajörðinni." segir í JÁM II. "Ekki er vitað hvenær byggð hófst þar, en fyrst er jarðarinnar getið litlu eftir 1700 og þá talin gamalt býli. Var þarna síðan samfelld búseta fram til 1937, að bærinn fór í eyði. Sér þar nú lítil merki til rústa, en túnið sést greinilega, en hefir verið mjög lítið." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Brattsholt, 5 og JÁM II, 51

ÁR-186:002 álagablettur huldufólksbústaður

"Í norðurjaðri túnsins eru jarðfastir steinar, þar af einn með húslögun. Enginn þeirra er nærri mannhæðar hár. Sú trú fylgdi steinum þessum, að þeir væru bústaðir huldufólks og ekki tmætti við þeim raska." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brattsholt, 5

ÁR-187 Keldnakot

1708: Hjáleiga frá Brattholti. Dýrleiki talinn með heimajörðinni. Hafði verið í eyði í ár. JÁM II, 51. "Um byggð í Keldnakoti er fyrst getið 1681 í ritaðri heimild, en talin vera mun eldri. Keldnakot er upphaflega hjáleiga frá Brattholti, og bar hún, ásamt heimajörðinni og tveimur öðrum hjáleigum, Borgarholti og Brattholtshjáleigu, samheitið Brattholtshverfi. Er nú Keldnakot eitt í byggð af þessum jörðum." segir í Ö-Keldnakot, 1. Eigandi jarðar er Melsteðssjóður í umsjá Landbúnaðarráðuneytisins. Þar er nú rakin tamningarstöð [1981]. SB II, 231.

Tún um 1920: 3,4 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 780 m². "Engjar voru grasgefnar en þýfðar, landrýni nóg. Þjóðvegur um tún, 5 km frá Stokkseyri." SB II, 231.

ÁR-187:001 Keldnakot bæjarhóll bústaður

"Bæjarhúsin standa á dálitlum bala, og túnið umhverfis lágt og mýrlent." segir í örnefnaskrá.

"Keldnakot, önnur hjáleiga af Brassholti, hefur í auðn legið síðan næstumliðið sumar á slætti, að bólan deyddi fólkið.[...] Byggja má hjer aftur, þó heimabóndinn kalli það sjér lítt í hag." segir í JÁM II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Keldnakot, 2 og JÁM II, 51

ÁR-187:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-187:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-187:004 heimild um brunn

Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnavtn sé það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir ennfreður: "Þannig var vatnið í brunnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljókoti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 176

ÁR-187:005 heimild um fjárhús

"Skammt norðvestur af bænum eru rústir af fjárhúsi, sem er nú nýlega aflagt. Þar umhverfis er túnkragi, Fjárhústún." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 2

ÁR-187:006 *Lambhús* heimild um lambhús

"Sunnan við Holtsveggar fast við veginn og móts við heimreið er lítill grænn hóll, heitir Lambhústóft. Umhverfis er Lambhústún, nú að nokkru sokkið í mýrina. Hjá Brynjólfi kemur fyrir Lambakró, en ekki er vitað, hvort þar er átt við sama og Lambhústóft." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 2

ÁR-187:007 *Lambakró* heimild um stekk

"Sunnan við Holtsveggar fast við veginn og móts við heimreið er lítill grænn hóll, heitir Lambhústóft. Umhverfis er Lambhústún, nú að nokkru sokkið í mýrina. Hjá Brynjólfi kemur fyrir Lambakró, en ekki er vitað, hvort þar er átt við sama og Lambhústóft." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 2

ÁR-187:008 *Gerði* heimild

"Hjá honum [Brynjólfi Jónssyni] koma einnig fyrir örnefnin Vesturranar (B.J.3.), Gerði (B.J.4), Gerðahóll (B.J.5) og Gerðalækur (B.J.4) Eftir röð þeirra í skránni má ætla, að þau séu í túninu eða vestan við það." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 2

ÁR-187:009 heimild um stekk

"Sunnan Holtsveggar, svo til fast við veginn og ca. 100-200 m austan við Lambhústóft, er Stekkatún (B.J.24), dálítill bali eða þúst í mýrinni." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 2

ÁR-187:010 *Kvíatangi* heimild um kvíar

"Í skrá Brynjólfs eru örnefnin Kvíaflóð (B.J. 22) og Kvíatangi (B.J.23) næst á undan Stekkatúni, en þau verða nú ekki staðsett." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 2

ÁR-187:011 *Skólgarður* heimild

Í örnefnaskrá eru talin upp nokkur örnefni í Nýengi en svo er sagt: "Meiri óvissa er um örnefnið Skólgarður (B.J.20) (ritað svo), en það þekkist ekki nú."

Heimildir: Ö-Keldnakot, 4

ÁR-187:012 *Keldnakotsrétt* heimild um rétt

"Á rima í mýrlendinu langt norðvestur af Keldnakoti er Keldnakotsstekkur eða Keldnakotsrétt, allstór rétt úr torfi og grjóti, sem enn stendur að nokkru. Þar var haustskilarétt fyrir Stokkseyrarhrepp, þar til niðurskurður sauðfjár var gerður haustið 1951 og fjárskiptin urðu." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 5

ÁR-187:013 *Nátthagi* örnefni nátthagi

"Fyrir norðan túnið í Keldnakoti var mjög þýft mýrlendi. Þar kallaðist Nátthagi og náði vestur að Valhallarlæk, er nú að hluta tún." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 5

ÁR-187:014 *Keldnakotshjáleiga* bæjarstæði býli

"Sögn er, að í Nátthaga hafi forðum staðið þurrabúðin Keldnakotshjáleiga, en um hana er getið einu sinni árið 1769. (Sjá bókina Bólst. og búendur í Stokkseyrarhreppi, eftir dr. Guðna Jónsson, Rvík 1952, bls. 382)." segir í örnefnaskrá.

"...hefur verið kuðungur hjá Keldnakoti, sem hefir verið aðeins fáein ár í byggð. Býlis þessa er aðeins getið í Þingb. Árn. 27. jan. 1769."GJ.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 5; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 386

ÁR-187:015 *Þjófatættur* örnefni

"Heimildamaður og fleiri kunnugir þekkja örnefnið Þjófatættur (B.J.26) og telja það vera á mýrinni fyrir norðan eða ofan Keldnakot. Nánari staðsetning er ekki kunn. Það var samhljóða álit kunnugra, að nafnið væri svo til komið, að þá væri bærinn að Kambi í Villingaholtshr. var rændur, aðfaranótt 9. febr. 1827, höfðu ránsmenn 4 þarna viðkomu á heimleið frá verki sínu, til að skipta með sér ránsfengnum. (Sjá bókina Sagan af Þuríði formanni og Kambránsmönnum, eftir Brynjólf Jónsson, útg. dr. Guðna Jónssonar, Rvík 1954, bls. 138)." segir í

örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 5

ÁR-187:016 *Brúarklofar* heimild um brú

Örnefnið Brúarklofar (B.J. 25) er óþekkt, og ekki vitað hvar á að leita þess." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Keldnakot, 5

ÁR-188 Borgarholt

1847: Hjáleiga frá Brattholti. JJ, 61. Jörðin er ekki nefnd í Jarðabók Árna og Páls frá 1708. Borgarholt var í byggð frá 1830-1933. Núverandi eigandi er Verkstjórafélag Íslands og þar hafa verið byggðir sumarbústaðir. SB II, 230.

Tún um 1920: 1,3 ha, þar af 4/5 sléttað. Garðar: 788 m². "Þetta var aldrei lífvænlegt býli án stuðnings af sjávarafla." SB II, 230.

ÁR-188:001 *Borgarholt* bæjarhóll bústaður

"Suður af Brattholtshjáleigu er önnur hæð eða holt, aflangt, og mýrarsund á milli. Þar stóð bærinn Borgarholt á samnefndu holti...", segir í örnefnaskrá.

"...var hjáleiga frá Brattholti og í byggð frá 1830-1932. Sér enn vel móta fyrir rústunum í allstöru og sléttu túninu, á framenda holtins." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920) og Ö-Brattholt, 4-5

ÁR-188:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-188:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-189 Traðarholt

1686: Jarðardýrleiki 30 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki 30 hdr. Þá hafði Traðarholt verið í eyði frá fardögum í júní það ár. "Sölvatekju fyrir einn mann brúkaði jörðin á Stokkseyrarfjöru. Hjer í mót hefur ábúanda á Stokkseyri verið tileinkuð reiðingsrista í Traðarholtslandi, hefur stundum brúkast, stundum ei. Skógarhögg á jörðin á fjöllumun fyrir ofan Eystrihrepp á Flóamannafrjett, þar sem Fossárdalur heitir, og kallað er Traðarholtsíngur, og er þetta skógítak mjög so eytt og ekki þar fyrir brúkað." Með eru taldar hjáleigumar: Grjótlækur [ÁR-191], Ranakot [ÁR-192], Kotleysa [ÁR-190], Hraukhlaða og Gömlufjós. JÁM II, 52-54. Traðarholts er getið í Flóamannasögu. "Traðarholt er ein af elstu jörðunum í Stokkseyrarhreppi, byggt af Atla Hásteinssyni landnámsmanns skömmu eftir aldamótin 900..." BB, 172. Jörðin kemur fyrir í sölubréfi 3.11.1502 þegar Stefán Skálholtsbiskup kaupir hana m.a. af Þorvarði Erlendssyni lögmanni." DI VII, 623. "Tröð getur merkt annað en akurrein, sem látin er liggja ósáin. Það orð getur líka merkt girðingu um búfé. Þetta sýnir máldagi Gaulverjabæjarkirkju frá ca 1330 [DI II, 671]. Segir þar að allir þeir, sem eigi sambeit upp á Völlu, skuli hafa í tröð fé sitt upp frá Ólafsmessu. Það er gamalt mál að hross séu tröðuð um nætur, og merkir það, að hross séu höfð í rétt. Sama er merking máldagans, en ekki það að fé sé geymt (um nætur) í ósánum akurreinum. Traðarholt mun varla þýða annað en Réttarholt...Í Traðarholti kann að hafa verið rétt...Bærinn kynni að hafa heitið upphaflega Holt, en síðar verið greindur frá samnefndum bæ með Traðar-forskeytinu." EÓ, 377-8.

"Lífvenleg jörð einum bónda en þarna var tvíbýli var á jörðinni frá því snemma á 18. öld og til ársins 1917. Hefðbundnum búskap var hætt árið 1970." SB II, 232.

Tún um 1920: 3,4 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1312 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga og reiðingsrista næg. [...] Rekavon í meðallagi við þessa sveit;... [...] Sölvafjara næg til heimabús....[...] Skógarhögg á jörðin í fjöllumun fyrir ofan Eystrihrepp á Flóamannafrjett, þar sem Fossdalur heitir, og kallað er Traðarholtsíngur, og er þetta skógarótak mjög svo eytt og ekki þar fyrir brúkað. Landþröng er mikil heima um sig, en þó ei hagi til keyptur." JÁM II, 52-53. "Dreifðir móar með blautum sundum á milli og engjar reytungssamar, haglendi gott en varla aðskilið frá slægjum." SB II, 232.

ÁR-189:001 *Traðarholt* bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur hátt á móbergshrygg er myndar um 90° boga norðan við Traðarholtsvatn, fegursta bæjarstæði sveitarinnar." SB II.

Gamla bæjarstæðið er norðaustan við bæinn samkvæmt Kålund sjá [032].

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); SB II, 232

ÁR-189:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-189:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-189:004 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-189:005 *Vaðhólar* kuml legstaður

"Í landareign bæjarins Traðarholts, eru einnig nokkrar grjóthrúgur kallaðar dysjar, sem hefur verið kastað saman yfir lík fáeinna manna sem börðust þar og féllu, en frá því er víst sagt í Flóamanna sögu."FF. Haugarnir eru friðlýstir frá árinu 1927.

"Landnáma getur formannahauga við Haugavað skammt frá Traðarholti: „Þar er Hrafnshaugur fyrir austan götuna, en fyrir vestan Hásteins haugur og Atla haugur og Ölvis.“ Nefndir eru og haugar þessir í Flóamanna sögu. Í fornleifaskýrslu séra Jakobs Arnasonar í Gaulverjabæ frá 1817 segir svo: „Paa et andet stæd i Gaarden Traderholts Landegn forefindes der ogsaa nogle Steenhobe kaldede Dis, sammenkastede over nogle Døde, som der sloges og faldt, hvilket nok fortælles i Flóamanna Saga.“ Árið 1880 rannsakaði Sigurður Vigfússon fjóra hauga suður frá Traðarholti, hina sömu og séra Jakob nefnir. Voru þeir á mjög grýttu hraunholti alveg suður við Skipavatn. Austan við þá er mjódd á vatninu og gamalt vað, en fornleg reiðgata liggur að vaðinu, sem á seinni árum hefur verið kallað Barnanesvað, en áður mun hafa heitið Haugavað (13. mynd). Þegar Sigurður Vigfússon kom á staðinn, voru haugarnir greinilegir hólar, kallaðir Vaðhólar. Sigurður lýsir útliti hauganna svo: „Þeir eru fjórir alls, þrír öðrum megin við götuna, en einn hinum megin. Þessir þrír haugar eru toppmyndaðir og þó nokkuð blásnir, en mikill jarðvegur um miðjuna; standa þeir nær í röð á klapparhæðum nokkurum að vestanverðu við vatnið; þó er þar víða grasi vaxið á milli. Einn haugurinn er rétt við götuna, þannig að gatan liggur fast við rætur hans. Annar stendur þar rétt hjá, þó fjær götunni; þriðji stendur spölkorn frá þessum tveimur næst vaðinu. Fjórdi haugurinn, sem stendur hinum megin við götuna, er spottakorn frá henni.... Við haugana er fremur fallegt og hálent nokkuð.“ Nokkrum árum seinna kom Sigurður aftur að Haugavaði og þá lýsir hann afstöðu hauganna svo: „Á milli tveggja syðstu hauganna eru um tveir faðmar, og frá haugnum, sem er nær vatninu, og að hinum austasta þeim megin við götuna eru um 14 faðmar, og aftur frá þeim haug og að haug Hrafnshaugarsonar, hinum megin við götuna, eru um 16-18 faðmar.“ Svo virðist sem haugarnir hafi spillt mjög, eftir að Sigurður gróf í þá. Brynjúlfur Jónsson sá þá 1859, og voru þeir þá „eigi all-litlar upphækkanir“, en þegar hann kom að Haugavaði 1897, 17 árum eftir uppgröft Sigurðar, voru öll merki um haugana þrjá, öðrum megin götunnar, að hverfa. Brynjúlfur gerði því riss af haugasvæðinu, og mun því vel treystandi. Það sýnir afstöðu og áttamiðun, en Sigurður kallaði það fyrir austan og vestan götuna, sem í raun réttir er fremur fyrir norðan og sunnan hana, til þess að vera í samræmi við fornritin. Eins og uppdrátturinn sýnir, er einn haugur norðan við götuna, eflaust „Hrafnshaugur“ Landnámu, en hinir þrír sunnan við hana. Ég kom að Haugavaði 1952, og voru þá haugarnir þrír horfnir, en „Hrafnshaugur“ greinilegur og kemur vel heim við lýsingu Brynjúlfs. Hann er stærstur íslenzkra formannahauga ósvikinn, enda hafa þessir haugar allir borið haugsnafn með meira sanni en önnur íslensk formannakuml, sem þekkt eru. Grjótt er þarna mikið og auðvelt að ná því upp, en grundvöllur traustur, svo að haugarnir hafa sigið lítið. Skal nú hverjum haug um sig lýst eftir skýrslu Sigurðar Vigfússonar. Því miður hefur rannsóknin ekki verið nógu góð, þar sem þetta eru myndarlegustu haugar, sem oss eru kunnir hér á landi, og auk þess eitt hinna fáu dæma um, að heim og saman komi fornrit og fornkuml. 1. kuml. Haugurinn norðan götunnar, „Hrafnshaugur“, var 6.25 m í þvm., tæpur 1 m á hæð, þakinn grjóti ofan og grjóthlaðinn umhverfis (14. mynd). Í haugnum var mjög fúin beinagrind úr manni, og sneri höfuð í vestur. Allmiklar tréleifar fundust, og víða var moldin grænleit líkt og af spanskrænu. Við vinstri hlið beinagrindarinnar var löng ryðrák, „líkast, að verið hafi eftir sverð, er legið hafi við vinstri hlið, enda fleiri vopn“. Þar að auki fundust í kumlinu 13 litlar sörvistölur úr gleri (Þjms.1839), en óvíst er um stað þeirra, því að þær fundust flestar eftir rannsóknina í uppmokstrinum. Af þeim eru 6 með silfurblæ, þar af fjórar tvískiptar, fjórar með gullblæ, þar af þrjár tvískiptar, tvær gular, önnur tví- og hin þrískipt, og loks ein græn, mjög lítil. Stór steinn hafði verið lagður ofan á brjóst líkinu. 2. kuml, haugurinn næst vaðinu, sunnan við götuna. Hann var toppmyndaður, en nokkuð blásinn, svo að upphafleg stærð hans er óviss, en ætla má af orðum Sigurðar Vigfússonar, að hann hafi verið um 5.30 m í þvm. („Ég lét grafa haug þenna hringinn í kring að innan, 17 fet í þvermál.“) Hæðina nefnir hann ekki. Í haugnum voru maður og hestur og hvíldu á berghellu. Hafði höfuð mannsins snúið í NV. Hesturinn lá til fóta honum á hægri hlið; hjá honum var beizlishringur úr jámi og ryðmysna af mælum (Þjms. 1842). Ekki voru fleiri gripir í haugnum, en moldin var mjög svört og sums staðar grænleit. Stórir steinar lágu ofan á bæði manni og hesti.

3. kuml, vestasti haugurinn sunnan götunnar, var eins og 2. kuml. Höfuð mannsins hafði snúið í suður.

Hrossbeinagrind til fóta, og lá hún á hægri hlið, hryggurinn í hálfhring, en fætur krepptir. Í kumlinu var þetta haugfé: 1845. Járnhringja með ryðguðum þorni, lá framan við haus hestsins. Jámmél, mölbrotin, á sama stað (fylgja Þjms. 1845). 1846. Skjaldarbóla, öll í brotum, hefur verið um 13 sm í þvm. neðst, Rygh 562.

1847. Hnífblað úr jámi. 1848. Bronshringja lítill, með svipt úr jámi. 1849. Járnhringjubrot með látúnssvipt. 1850. Fjórir trébútar, mjórri í annan endann, og hefur Matthías Þórðarson (í safnaukaskrá ópr.) talið þá enda af spjótssköftum, því að nagli (geimagli?) stendur gegnum einn þeirra. Til þess eru þeir þó helzti margir, enda fannst enginn spjótsoðdur í kumlinu.

Um legu hlutanna segir Sigurður Vigfússon það eitt, að skjaldarbólan hafi sýnt, að skjöldurinn hafi legið ofan á höfði mannsins. Ekki er talað um grjót í kumlinu.

Aths. Úr 3. kumli eru enn fremur þrjú beinabrot úr hundi, sbr. orð Sigurðar Vigfússonar, Árbók 1882, bls. 51, þar sem talað er um bein úr hendi. Mun það prentvilla, enda sannast á bls. 52, að hundsbein voru í haugnum.

4. kuml, sagt hafa staðið milli hinna tveggja síðastnefndu (þó miklu nær 3. kumli, sbr. uppdrátt) og af sömu gerð og þau. Í haugnum fundust leifar af manni og hesti. Höfuð mannsins vissi í vestur, hesturinn til fóta honum. Báðir hvíldu á berghellu, en ekki er getið um grjót ofan á þeim. Ekkert haugfé fannst. Þess skal geta, að árið 1862 fannst spjót við Haugavað (Þjms. 121), og mun það að líkindum vera úr einhverjum haugnum. Það er lítið og skemmt, má þó teljast til K-gerðar, Sverd 22.

Aths. Haugar þessir eru nú sagðir vera í Skipa landi, þótt þeir séu nær Traðarholti. Ég kenni þá hér við Traðarholt einkum vegna hefðar, en minnst má þess einnig, að Atli Hásteinsson, er á að vera heygður í einum haugnum, bjó þar." Kuml og haugfé, 71-74 [afmg.:2: sjá KE 1956,53-7, og rit þar; ennfr. ÞE 1899,65-9; Flóam.s. udg. Finnur Jónsson. Kh. 1932, 12; Ln udg. Finnur Jónsson, Kh 1900, 117,225, 259, Skarðsárabók, Jakob Ben. gaf út. Rv. 1958, 177. Friðl.]. Jakob Árnason (1770-1855, f. á Breiðabólstað á Skógarströnd, vígð. 1799, ætíð í Gaulverjabæ), Gaulverjabæ 23.8. 1817 um G.

Heimildir: FF, 196, Kuml og haugfé, 71-74; Friðlýsingaskrá, 72; Sigurður Vigfússon. "Rannsókn við Haugavað.",47-59

ÁR-189:006 *Hraukhlaða* bæjarstæði býli

"Hraunhlaða; lítið eyðibýli, lagðist í eyði um 1920. Lítil jörð suður af Traðarholti." segir í örnefnaskrá. "Bærinn stóð á tanga sem gengur út í Traðarholtsvatn austanvert..."SB II.

Tún um 1920: 0,7 ha, þar af 2/3 sléttað. Garðar: 520 m². "Hraukhlaða er smábýli, sem lagt hefur verið við Grundina. Bæjarstæðið er á stórum hól við austurenda Traðarholtsvatns. Stendur þar nú lítið íbúðarhús með fastri búsetu. Skógarlundur hefur verið ræktaður upp á hólum." segir í örnefnaskrá. "Hraukhlaða, fjórða hjáleiga, byggð fyrir manna minni; hefur í auðn legið í næstliðin 30 ár eða því nær. [...] Ekki má hjer aftur byggja fyrir vanrækt á túnnum og engjum og landþröng á úthögum." segir í JÁM. "Snoturt bæjarstæði með vatnið undir kvöldsól en búskaparstaða engin. Jarðardýrleiki var 1.19 hdr. árið 1861. Framan af öldum gekk kotið kaupum og sölum." Jarðakaupasjóður lagði jörðina til afnota fyrir Grund eftir 20. öld miðja. Hér hefur ekki verið búseta frá 1922. SB II.

Heimildir: Ö-Hraunhlaða, 1, Ö-Eystri- og Vestri-Grund, 3; JÁM II, 54; SB II, 234

ÁR-189:007 *Gömlufjós* bæjarstæði býli

"Gömlufjós, fimta hjáleiga, byggð í manna minni á fjósstæði heimajarðarinnar. Varaði byggðin um nokkur ár; en hefur í auðn legið um 30 ár." segir í JÁM.

Heimildir: JÁM II, 54

ÁR-189:008 heimild um rist

"Torfrista og stúnga og reiðingsrista næg." segir í JÁM

"Sölvatekju fyrir einn mann brúkaði jörðin á Stokkseyrarfjöru. Hjer í mót hefur ábúanda á Stokkseyri verið tileinkuð reiðingsrista í Traðarholtslandi, hefur stundum brúkast, stundum ei." JÁM II.

Heimildir: JÁM II, 52

ÁR-189:009 *Böðulstóft* bæjarstæði býli

"Böðulstóft. Einnig nefnt Kuðungur, suður af Traðarholtsbæ. Þar var bústaður böðulsins, er Traðarkot var sýslumannssetur." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 5; Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:010 *Steinbogi* heimild um brú

"Steinbogi. Breiður garður, hlaðinn úr grjóti, á mjóddinni, þar sem Traðarholtsvatn og Kotleysuvatn koma saman. Var notaður til að komast yfir vötnin til forna." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 1

ÁR-189:011 *Kirkjubreiðarhlöð* heimild um leið

"Kirkjubreiðarhlöð. Á mjódd milli Eystri- og Vestri-Flóðanna, upphlaðin breið hleðsla, þar um var aðalumferð úr Brattholtshverfi og bænum í efra hluta hreppsins til Stokkseyrar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 1

ÁR-189:012 *Tóttalækjarkelda* örnefni

"Tóttalækjarkelda á milli Tóttalóðs og Leiðólfsstaðavatns." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 1

ÁR-189:013 *Tóttavað* heimild um vað

"Tóttavað. Þar sem Tóttakelda rennur í Leiðólfsstaðavatn var umferðastaður til forna." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 1

ÁR-189:014 *Torfhólar* heimild um ristu

"Torfhólar. Lágir heiðhólar vestur af Leirkeldu, fyrr á árum notaðir sem torfþurkkunarland." segir í örnefnaskrá

"Sölvatekju fyrir einn mann brúkaði jörðin á Stokkseyrarfjöru. Hjer í mót hefur ábúanda á Stokkseyri verið tileinkuð reiðingsrista í Traðarholtslandi, hefur stundum brúkast, stundum ei." JÁM II.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 2; JÁM II, 52

ÁR-189:015 *Torfholt* heimild um ristu

"Allstórir hólar fram af Seigluunum, þar í kring er móland, þar var þurrkaður mór og torf fyrrum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 2

ÁR-189:016 *Vestrigrafir* heimild um mógrafir

"Vestrigrafir. Gamlar mógrafir fyrir sunnan Torfholtin." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 2

ÁR-189:017 *Eystrigrafir* heimild um mógrafir

"Eystrigrafir. Einnig gamaltt móland austur af Vestrigrófunum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 2

ÁR-189:018 *Skollhólshellir* þjóðsaga draugur

"Skollhólshellir. Stór móberghellir í Skollhól. Talið var fyrr á árum, að þar byggi fleira en almenningur sæi, og á orði haft, að ekki mætti stinga hellirinn út, en sauðfé hafði þar afdrep í óveðrum." segir í örnefnaskrá.

"Skollhólshellir snýr munna til norðurs, út að Brattholtshvatni. Hann er eins og áður sagði næstum fullur af mold og illt verk að mæla hann. Hann er mun stærri en Traðarholtshellir, rúmir 20 m að lengd og með tveimur strompum. Hellirinn er frekar óreglulegur, einkum fremst og vinstra megin gengur út úr honum botnlangi sem er um 1,2 m á lengd. Við munnann er sandsteinn um 40 cm á þykkt en um 1 m í strompum. Ekkert krot var sjáanlegt í hellinum. Ekki sér fyrir forskála framan við munnann en rétt norðan hans er hústóft, 2,0 X 5,5 m² að innanmáli, sem líklega hefur tengst hellinum með einhverjum hætti. Veggjaþykkt hennar er 1-2 m og dyr norður úr. Veggirnir eru úr torfi og grjóti. Í jarðvegssniði, á 40 cm dýpi, fannst svart gjóskulag sem liggur óhreyft yfir rústinni. Nær víst má telja að það sé frá Kötlugosi um 1480. Önnur gjóskulög fundust ekki, enda er lítið um þau frá sögulegum tíma á þessum slóðum. Ekkert verður um það sagt að svo stöddu af hvers konar húsi rústin sé. Hins vegar má draga þá ályktun að rústin sé frá miðöldum og þar af leiðandi hellirinn líka. (ÁH, GJG og HG 31.5.1987)." segir í Manngerðum hellum á Íslandi.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 3; Manngerðir hellar í Íslandi, 78-79

ÁR-189:019 *Tóttafit* heimild

"Tóttafit, slægjuland austur af Skollhól." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 3

ÁR-189:020 *Huldufólkskirkja* þjóðsaga huldufólksbústaður

"Huldufólkskirkja. Stór klettur norður af Miðdælaflóði. Þar heyrðist tíðum klukknaðringingar og söngur fyrir á öldum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 3

ÁR-189:021 *Böðulsflóð* örnefni aftökustaður
"Böðulsflóð. Austan við Miðdælahóla, slægjuland." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Traðarholt, 3

ÁR-189:022 *Tjaldhóll* heimild um tjaldstæði
"Tjaldhóll. Lágvaxinn heiðhóll sunnan við Ljósateig." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Traðarholt, 3

ÁR-189:023 *Stekkur* heimild um stekk
"Stekkur. Tóftarbrott eða stekkjarbrott skammt fyrir sunnan Miðdælar frá fráferutímabilinu." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:024 heimild um bryggju
"Leir. Mýrlendi með leirdrögum og dýjum frá Kotleysumörkum austur að grjótbryggju austan til við mitt Traðarholtstún." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:025 *Fornufjós* heimild um fjós
"Fornufjós. Tóttarhólar suðvestur í túninu við Traðarholtsvatn." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:026 *Gömlukvívar* heimild um kvívar
"Gömlukvívar. Tóttarbrott vestan við túnið. Gamall stöðull og mjaltapláss búpenings." segir í örnefnaskrá
Heimildir: Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:027 *Grjótlækjarvarða* heimild um samgöngubót
"Grjótlækjarvarða. Srtýt[u]mynduð grjótlæk beint fyrir sunnan Grjótlæk, mið fyrir sjómenn." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:028 *Grjótlækjarrétt* heimild um rétt
"Grjótlækjarrétt. Grjótgardarústir umhverfis Grjótlækjarrétt. Var fyrrum réttað þar fé frá bændum úr sunnanverðum Stokkseyrarhrepp." segir í örnefnaskrá
Heimildir: Ö-Traðarholt, 4

ÁR-189:029 *Traðarholtshellir* heimild um fjárhús
Traðarholtshellir er sunnan megin í Skollhólum.
"Traðarholtshellir var hreinsaður 1938 af þeim Ólafi og Jóni Jónssonum í Traðarholti. Hafði hann þá staðið hálfullur af mold um langan aldur. Faðir þeirra bræðra, Jón Þórðarson í Traðarholti, sem þá var háaldraður maður, sagði hellirinn hefði hvorki verið notaður í sínu minni né föður síns. Staðsetning hans út í mýrinni fjarri bæ benti þó til þess að um fjárhelli væri að ræða, enda kom í ljós nokkurra skóflustungna þykkt lag af sauðataði undir moldinni þegar mokað var út úr hellinum. Undir strompnum, sem er innanlega í hellishvelfingunni, var lagskipting fjölbreyttari. Þar var þunn en hörð leirskán undir sauðataðinu. Þá kom um skóflustunga af samþjöppuðu heyi og mosa og virtist sem heyið væri sef úr tjörnnum þar í kring. Neðst var gólfskán "...og var af henni sterk og vond lykt". Árni Óla rannsakaði hellinn og taldi þetta sýna að hann hefði í upphafi verið notaður til annars en að geyma sauðfé. Ofan við hallismunnann var grasi vaxin þúfa. Undir henni kom í ljós ofurlítið bogadregin hella yfir innganginum. Á miðju hennar var fagaður flötur og þar ristir nokkrir rúnastafir. Það voru ekki síst þeir sem vöktu áhuga Árna á hellinum. Ekki tókst honum að ráða rúnirnar en hann taldi þær gamlar. [...] Seinna hefur komið á daginn að rúnirnar í Traðarholtshelli eru ekki gamlar þótt þær séu nú horfnar með öllu. Rúnameistararnir eru Jarl Sigurðsson síðar skipstjóri Eimskip og bræðurnir Hannes og Sigtryggur Ingvarssynir. Mun það hafa verið Jarl sem reist rúnirnar. [...] Jón Ingvarsson bóndi á Skipum og bróðir þeirra Sigtryggs og Hannesar hefur gert örnefnaskrá yfir Traðarholtsland sem varðveitt er á Örnefnastofnun. Þar er sagt frá hellinum og staðsetningu hans og því bætt við að þar búi fleira en almenningur sér. Jón segir í örnefnaskrá að þau álög fylgi hellinum að ekki megi moka út úr honum. Traðarholtshellir er um 13 m á lengd, 5 m á breidd og reglulegur í lögun. Hæð víðast hvar um 2 m. Vestuhlið hellisins hefur haldið sér nokkuð vel en sú eystri er farin að láta á sjá og hefur bæði sandsteinn og mold hrunið fram á gólfið. Nyrst í þessari moldarskriðu er stórgryti sem fallið hefur úr veggjum og lofti. Forskáli úr hraungryti var hlaðinn við hellinn þegar hann var grafinn upp. Hann er nú að mestu hruninn nema austurveggurinn sem stendur enn. Mikið hrun af mold og grjóti úr forskálanum er fyrir

innan dymnar. Þar undir munu vera tröppur. Fyrir miðju hellisins var garði og sér enn fyrir undirstöðu hans sem hlaðin hefur verið úr grjóti. Tvær timburstöðir úr honum standa enn um 5 m fyrir innan innganginn. Tveimur metrum frá gaffli hellisins er innfall um 1 m í þvermál. Til að koma í veg fyrir moldarhrun inn um það hefur verið sett jámntunna, sem nú er nokkuð ryðbrunnin, ofan á gatið í berginu. Hellirinn var fjárhús frá Traðarholti allt fram á síðustu áratugi. Sennilega hefur hann aldrei gegnt öðru hlutverki." segir í Manngerðum hellum á Íslandi.

Heimildir: Manngerðir hellar á Íslandi, 76-78

ÁR-189:030 heimild

"Milli hellanna í Skollhól eru leifar af þeim þriðja sem er að mestu hruninn." segir í Manngerðum hellum á Íslandi.

"Hann hefur snúið nær hornrétt á hina hellana og haft munna mót austri. Þar sér fyrir smádaeld við inngang og óglöggar rústir eru þar fyrir framan, líklega af forskála. Fyrir vestan hellana er vörslugarður sem hlaðinn hefur verið þvert yfir hólinn milli vatnanna. Matthías Þórðarson getur ekki um hella í Traðarholti." segir ennfremsur í sömu heimild.

Heimildir: Manngerðir hellar á Íslandi, 79

ÁR-189:031 Traðarholtsvatn þjóðsaga nykur

"Blakktjarnir [ÁR-170:006] heita tjarnir tvær til vesturs frá Stokkseyrarseljnum, önnur minni og hin stærri. Þarna þær aldrei upp. Það eru gömul munnmæli, að í stærri tjörninni sé nykur annað hvort ár, en hitt árið í Traðarholtsvatni."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Saga Hraunshverfis, 402

ÁR-189:032 heimild um býli

"Stendur bærinn [001] við vatn, Traðarholtsvatn mitt á litlu hæðardragi, hálfmáanalöguðu, og liggur það frá suðvestri til norðausturs. Norðaustan við bæinn eru sýnda tóftir gamla bæjarins, og úti í mýrinni sést móta fyrir gömlum túngarði [033], sem hlýtur að hafa legið um miklu stærra svæði en nú er."KK.

Heimildir: KK, 130

ÁR-189:033 heimild um túngarð

"Stendur bærinn [001] við vatn, Traðarholtsvatn mitt á litlu hæðardragi, hálfmáanalöguðu, og liggur það frá suðvestri til norðausturs. Norðaustan við bæinn eru sýnda tóftir gamla bæjarins [032], og úti í mýrinni sést móta fyrir gömlum túngarði, sem hlýtur að hafa legið um miklu stærra svæði en nú er."KK.

Heimildir: KK, 130

ÁR-189:034 Goðahóll örnefni

Þetta örnefni er ekki í örnefnaskrár svo það er hér án staðsetningar.

"Í Hauksbók Landnámu segir svo m.a.: "Þá var landinu skipt í fjórðunga, og skyldu vera þrjú þing í fjórðungi, en þrjú höfuðhof í þingsókn hverri."...Samkvæmt heimild þessari, sem greinir frá skiptingu landsins í fjórðung um 960, virðist Haukur lögmaður hafa talið, að höfuðhof hefðu verið 36-39. Varðveitt hafa bóklegar heimildir, örnefni og sagnir sem benda til mun fleiri hofa en þetta...Stokkseyrahreppur Traðarholt Örnefnið Goðahóll."LB.

Heimildir: LB: Lýður Björnsson. Saga sveitastjórnar á Íslandi, 27

ÁR-190 Kotleysa

1708: Hjáleiga Traðarholts. "...nokkrir kalla Kostleysa". JÁM II, 53. Upphaf byggðar í Kotleysu er ókunnugt, en jarðarinnar er fyrst getið í rituðu máli 1681; hún fór í eyði 1920 og er nú nytjuð til beitar. Skýring á nafni bæjarins er ókunn. Nöfnin Kostleysa og Kotsleysa þekkjast einnig sem skýringartilraunir á nafni bæjarins." Nýbýlið Grund stofnað árið 1939 á landi undan Kotleysu, sunnan Traðarholtsvatns, austan Stokkseyrarmarkalínu og vestan Grjótreyrarlands að sjó. Ári seinna var á þessum slóðum reist annað býli og þá farið að kalla hið eldra Vestari-Grund en hið yngra Eystri-Grund. Upphaflega þurrabúðir, en Jarðakaupasjóður lagði býlum þessum til afnota eyðibýlin Hraukhlöðu og Grjótæk og báðir Grundabæirnir hafa afnot af túnnum sem fallið hafa úr notkun innan Stokkseyrartorfunnar. SB II, 242-243.

Tún um 1920: 1,5 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 900 m². "Allt land býlisins er ræktanlegt."SB II, 233.

ÁR-190:001 Kotleysa bæjarhóll bústaður

"Kotleisa, nokkrir kalla Kostleysa, þriðja hjáleiga, byggð fyrir manna minni." segir í JÁM II.

"Bæjarrústirnar í Kotleysu, hlaðnar úr torfi og grjóti, eru mjög greinilegar, og hefir bæjarröndin snúið á móti suðvestri; eru bæjardyr fyrir miðju, til vinstri er innangengt úr þeim í búr og eldhús, en það hefir verið bakhús; til hægri er innangengt í baðstofu, austan baðstofu er skemma, en austast smiðja, nokkuð frá öðrum húsum. Að

húsabaki er heygarður og vestan hans fjós, en norðan heygarðsins eru rústir hesthúsa. Austan heygarðsins er kálgarður, innan kálgarðsins eru nokkrar krappar þúfur. Sögn er að þær meggi ekki slá." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Kotleysa, 1; JÁM II, 53

ÁR-190:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-190:003 *Lambhústóft* heimild um lambhús

"Í túninu norðvestur af bænum er lágur hóll; á honum er allstór tóft, kallast Lambhústóft." segir í örnefnalýsingu

Heimildir: Ö-Kotleysa, 1

ÁR-190:004 heimild um fjárhús

"Suður af bænum eru rústir í túninu; munu þær vera af ærhúsum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kotleysa, 1-2

ÁR-190:005 *Bryggja* heimild um leið

"Heimreið liggur að bænum úr suðvestri, neðan frá Stokkseyri; nærri bænum liggur hún yfir lítið mýrarsund; þar hét áður Bryggja og var hellulagður stígur fyrir menn og hesta, var breytt í akveg um eða fyrir miðja þessa öld." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kotleysa, 2

ÁR-190:006 *Efra-Kotleysuvatn* heimild um vatnsból

"Suður af bænum er lítið stöðuvatn, er kallað er Efra-Kotleysuvatn, og nær það svo til alveg að bænum og var áður notað sem vatnsból, eða þar til brunnur var grafinn um eða eftir síðustu aldamót...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kotleysa, 2

ÁR-190:007 heimild um brunn

"Suður af bænum er lítið stöðuvatn, er kallað er Efra-Kotleysuvatn, og nær það svo til alveg að bænum og var áður notað sem vatnsból [006], eða þar til brunnur var grafinn um eða eftir síðustu aldamót, svo sem enn sér merki til vestan við bæinn.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kotleysa, 2

ÁR-190:008 heimild

Varphólmi, hlaðinn af mannahöndum að talið er, í Efra-Kotleysuvatni: "Suður af bænum er lítið stöðuvatn, er kallað er Efra-Kotleysuvatn, og nær það svo til alveg að bænum...", segir í örnefnaskrá.

"Vatnið [Efra-Kotleysuvatn] er mjög grunnt, víðast aðeins í hné, en þomar ekki; í því er varphólmi, hlaðinn úr grjóti. Þar voru um 20 æðarhreiddur á hverju vori, áður en minkur eyðilagði vatnið." segir í örnefnaskrá. Þar segir enn fremur: "Sögn er, að hólmana hafi látið hlaða Sveinn Sveinsson "ríki", f. 1804, d. 1899, bóndi í Kotleysu 1836 til '75."

Heimildir: Ö-Kotleysa, 2

ÁR-190:009 heimild

"Suður af vatninu [Efra- og Fremra-Kotleysuvatni] liggur annað vatn, Fremra-Kotleysuvatn; það er stærra og einnig nokkru dýpra, ca. 1 m eða rúmlega það, með gljúpum botn og miklum slýgróðri. Í vatninu var hlaðinn varphólmi, og var þar fyrrum svipað var og í efra vatninu." segir í örnefnaskrá.

"Sögn er, að hólmana hafi látið hlaða Sveinn Sveinsson "ríki", f. 1804, d. 1899, bóndi í Kotleysu 1836 til '75." segir enn fremur í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kotleysa, 2

ÁR-190:010 *Kirkjuvegur* heimild um leið

"Milli vatnanna [Efra- og Fremra-Kotleysuvatns] er nokkurra faðma breitt eiði, og liggur skurður í gegnum það. Þar var áður ferðamannaleið, sem kallaðist Kirkjuvegur. Voru það götur eftir umferð fólks úr Breiðholtshverfi til Stokkseyrar; komu þær fram austan við Efra-Kotleysuvatn, síðan milli vatnanna og fram Stokkseyrarheiði." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Kotleysa, 2

ÁR-190:011 *Steinbogi* heimild um brú

"Úr fremra vatninu [Fremra-Kotleysuvatni] liggur fárra faðma breiður ós fram í Traðarholtsvatn; yfir ós þennan var hleðsla úr stóru grjóti, um það bil alin á breidd, með vatnsauga á, ætluð fyrir umferð gangandi manna, er nú mjög niðursokkin; kallaðist Steinbogi, og er hann fram við mörk Kotleysu og Traðarholts." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kotleysa, 2-3

ÁR-190:012 *Lambatangi* garðlag stekkur

"Úr heiðinni gengur tangi út í fremra vatnið úr vesturbakkanum sunnarlega. Heitir hann Lambatangi og er nú tún; breiðkar hann, er út í vatnið kemur; á honum sást votta fyrir garðslitrum, og er líklegt að þarna hafi verið geymd fráfærulömb." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kotleysa, 3

ÁR-190:013 *Augnflóð* álagablettur

"Vestan við heimreiðina er lítið flóð, sporöskjulagað, kallast Augnflóð; í því var lítils háttar stór. Var sögn að hana mætti ekki slá." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kotleysa, 3

ÁR-190:014 heimild um varnargarð

"Varnargarður úr grjóti og sniddu, sem enn sér merki til, lá úr Efra-Kotleysuvatni um Augnflóð og í Kotleysuveitu [015]." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kotleysa, 3

ÁR-190:015 *Kotleysuveita* ömefni áveita

"Varnargarður[014] úr grjóti og sniddu, sem enn sér merki til, lá úr Efra-Kotleysuvatni um Augnflóð og í Kotleysuveitu." segir í örnefnaskrá. Þar segir enn fremur: "Vestan við Kotleysutún er Kotleysuveita, greiðfært, en blautt slægjuland; graflækur liggur eftir Veitunni." **Heimildir:** Ö-Kotleysa, 3

ÁR-190:016 heimild um varnargarð

"Varnargarður[014] úr grjóti og sniddu, sem enn sér merki til, lá úr Efra-Kotleysuvatni um Augnflóð og í Kotleysuveitu [015]. Annar slíkur garður lá fyrir norðan túnið, en hefir nú verið rifinn." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kotleysa, 3

ÁR-190:017 *Markavarða* heimild um landamerki

"Kotleysa á ítak í fjörunni; heitir þar Kotleysuvík og er austan við Markavörðu, en hún er á sjávarbakkanum, landamerki Stokkseyrarþorfunar að austan." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kotleysa, 5

ÁR-190:018 *Bakkagerði* bæjarstæði býli

"Vestur af bænum á Grund eru greinilegar rústir af þurrabúð og túnblettur umhverfis. Hét þarna Bakkagerði og var í byggð 1905-21. Er í Kotleysulandi." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Eystri- og Vestari-Grund, 3

ÁR-190:019 *Kotleysustekkur* ömefni stekkur

"Kotleysustekkur. Hóll við gamla Kakkarvegarendann." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 14

ÁR-190:020 *Tíðaborg* bæjarstæði býli

"Tíðaborg. Hóll ofarlega í Stokkseyrarheiði, skammt fyrir framan Kotleysu." segir í örnefnaskrá.
"Þar var býli 1820-1822. Lagðist niður vegna reimleika. Ísl. sagnabættir og þjóðsögur G. J. VIII. b. bls. 105." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 26

ÁR-191 *Grjótlækur*

1708: Hjáleiga Traðarkots. Byggð fyrir manna minni. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 53. "Fyrst getið í heimildum 1591." BB, 157. Fór í eyði um 1950. Jarðakaupasjóður lagði jörðina til afnota fyrir Grund (Eystri- og Vestari-Grund- byggðar úr landi Kotleysu ÁR-190) eftir að hún fór í eyði. SB II, 233.
Tún um 1920: 2,3 ha, þar af allt sléttað. Garðar: 928 m². "Jörðin liggur að sjó vestan Skipa, harðbala tún, grýtt

utan túns og engjalslægjur svo til engar." SB II, 233.

ÁR-191:001 *Grjótlækur* bæjarhóll bústaður

"Eyðibýlið Gjótllækur, sem fór úr byggð um 1950, hefur nú verið lagt við Grundina, og eru vallgrónar rústir af bænum austur af Grund." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920), Ö-Eystri- og Vestri-Grund, 2 og JÁM II, 53

ÁR-191:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-191:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-191:004 heimild um brunn

Í Sunnlenskum byggðum segir að uppsprettuvatn það sem komi upp í Flóahrauni sé ágæt en sem brunnavatn sé það óhæft til drykkjar eða þvotta. Þar segir ennfreður: "Þannig var vatnið í brunnum bæjanna sem stóðu út í mýrinni í efri jaðri sveitarinnar, Brú, Oddagörðum, Gljókoti, Breiðumýrarholti, Keldnaholti og Stokkseyrarselkum."

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 176

ÁR-191:005 *Dvergadalur* örnefni

"Dvergadalur. Lægð vestast í Grjótlækjartúni." segir í Örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri, 5

ÁR-191:006 *Brautarholt* bæjarstæði býli

"Brautarholt. Hét áður Árnatóft. Gömul bæjarrúst. Sér fyrir túngarði, byggður úr grjóti og torfi. Lagðist í eyði 1911." segir í Örnefnaskrá.

"Árnatóft, þurabúð. Árni er talinn hafa komið austan úr Gaulverjabæjarhreppi um miðja 19. öld, byggt sér þarna kofa og lífað á silungaveiði í Traðarholtsvatni. Föst búseta hófst þarna aftur 1859 og stóð undir þessu nafni til 1903. Var þá tekið upp nafnið Brautarholt, stóð til 1911, fór þá í eyði. Greinilegar rústir eru af þurabúðinni á hæð sunnan við Traðarholtsvatn, skamman spöl frá vatninu." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Grjótlækur, 1 og Ö-Eystri- og Vestri-Grund, 1

ÁR-191:007 *Nýlenda* bæjarstæði býli

"Nýlenda, gömul bæjarrúst, lagðist í eyði nokkru fyrir en Brautarholt." segir í Örnefnalýsingu.

"Nýlenda. Þar eru greinilegar rústir af þurabúð á hæð alveg á suðurbakka Traðarholtsvatn, nálægt Brautarholti, en nær vatninu. Þar þekktist einnig nafnið Litla-Árnatóft." Einnig nefnt Upphleypa. Í byggð 1888-92 og 1903-07.

Heimildir: Ö-Grjótlækur, 1 og Ö-Eystri- og Vestari-Grund, 2

ÁR-191:008 *Ketilhóll* þjóðsaga legstaður

"Ketilhóll, lítill strýtumyndaður hóll vestan við Leirdæl. Þar er heygður maður, er Ketill hét." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Grjótlækur, 1

ÁR-191:009 bæjarstæði býli

Fyrri bæjarstæði Nýlendu [007]: "Nýlenda. Þar eru greinilegar rústir af þurabúð á hæð alveg á suðurbakka Traðarholtsvatn, nálægt Brautarholti en nær vatninu...Sögn er að þurabúðin hafi áður staðið sunnar og neðar. Má þar sjá lítilfjórlegar rústaleifar" segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Eystri- og Vestari-Grund, 2

ÁR-191:010 *Nýjlækur* heimild um áveitu

"Nýjlækur er vatnsrás á milli Traðarholtsvatns og Skipavatns, talin gerð á 19. öld....þessa rás nefna ábúendur á Grund nú Hellulæk, enda rennur hann um sléttar klappir; er nú raunar oftast vatnslaus nema í vetrarflóðum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Eystri- og Vestari-Grund, 2

ÁR-191:011 heimild um samgöngubót

"Ýsuklettur [ÁR-641:039] er hrauntangi. Mið á honum eru grjótvarða á sjávarbakkanum fram af Grjótæk, og er breidd hans frá því varðan ber í Búrfell í Grímsnesi og þar til hún er komin í vestra gilið á Ingólfsfjalli."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 186

ÁR-192 Ranakot

1708: Hjáleiga Traðarholts, sögð gamalt býli. Dýrleiki talinn í heimajörðinni. JÁM II, 53. Sameinuð Traðarholti 1909. Var sérbyli frá því í byrjun 17. aldar og jarðardýrleiki metinn á 2.38 hdr. árið 1861. Svo til engin landréttindi voru svo ábúendur hljóta hafa lifað af sjósókn. Fór í eyði um 1909. SB II, 232.

Tún um 1920: 0,5 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 576 m².

ÁR-192:001 *Ranakot Vestara* bæjarhóll bústaður

"Vestara-Ranakot [er] skammt vestur af Eystra-Ranakoti, tóttabrot.", segir í örnefnaskrá. "...tóttarbrott, gamalt eyðibýli.", segir í örnefnaskrá Vestra-Ranakots.

"Ranakot, önnur hjáleiga, gamalt býli" segir í JÁM. "Gamalt eyðibýli, jarðnæðislaust...Vestara-Ranakot lagðist í eyði milli 1870-1880." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: JÁM II, 53; Ö-Traðarholt, 5; Ö-Vestra-Ranakot, 1

ÁR-192:002 heimild um fjárhús

"Tóttarbrott vestur af Eystra-Ranakoti, austast í Stelp[u]heiði, síðar meir fénaðarhús frá Eystra-Ranakoti." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Traðarholt, 5

ÁR-192:003 *Eystra-Ranakot* heimild um býli

"Eystra-Ranak[ot] suðvestur af Traðarholti, liggur nú undir Traðarholti. [...] Eystra-Ranakot lagðist í eyði um 1908." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Traðarkot, 5

ÁR-192:004 *Tóftarbrott* heimild um fjárhús

"Vestur af Eystra-Ranakoti, austast í Stelpuheiði, gamalt fénaðarhús, nú rústir." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 27

ÁR-193 Miðkökkur

1686: Jarðardýrleiki 13 hdr. BL, 103. 1708: Í Jarðabók Árna og Páls er Kekki ekki skipt upp í Mið- og Syðsta-Kökk og er þá öll jörðin metin á 20 hdr. Jörðinni tilheyrði Kakkar hjáleiga. JÁM II, 55. 1847: Jarðardýrleiki 7 hdr. JJ, 61. "Kökkur er fyrst nefndur í ritaðri heimild árið 1477 [þá sem ein jörð]. Snemma á öldum voru byggð úr jörðinni tvö önnur býli, Syðsti-Kökkur og Kakkahjáleiga. Báru þau tvö samheitið Kakkahverfi. 1703 ber jörðin nafnið Efri-Kökkur, en síðan lengi Mið-Kökkur. Árið 1930 er tekið upp nafnið Svanavatn, og hét jörðin það svo þar til fyrir fáum árum, að hið gamla nafn, Kökkur, var tekið upp á ný, og gildir það nú." segir í Ö-Kökkur, 1. 1904: "...er sagt að hann hafi heitið Árkvörm áður; er þar lækur sem Árkvarmlækur heitir." BJ, 10. Að líkindum hefur Kakkahjáleiga fyrst klofnað frá Kekki en Kökkur síðar skipst í Mið-og Syðsta-Kökk. GJ: Bólst. og búendur í Stokkseyrarhreppi, 94.

Tún um 1920: 1,9 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 924 m². 1708: "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga næg. [...] Sölvafjara hefur um langan tíma brúkuð verið fyrir einn mann á Stokkseyrarfjöru frá Kekki,.... [...] Engjar eru að miklu leyti í órækt komnar og ekki til slæгна brúkandi fyrir átroðningi af nautum og hestum frá Stokkseyrarhverfi og annarstaðar úr sveitinni, so ekki verður við varða fyrir utan stóran kostnað." JÁM II, 55. "Sem bújörð er þarna þröngt um, grjót hamlaði útfærslu túns og engjar voru ekki grösugar. Auk þess lá þetta undir stöðugum ágangi búfjár frá Stokkseyrarhverfi. Jörðin er við þjóðveg, 1 km frá Stokkseyri...smá "dammur" við túnjaðar gaf snemmfengna vorbeit kindum og fyrirhafnasama slægju." SB II, 235.

ÁR-193:001 *Miðkökkur* bæjarhóll bústaður

"Bærinn stendur hátt á móbergsbala" SB II.

Bæjarstæðið er á háum, bröttum hól.

Heimildir: Túnakort, óúmasett (um 1920); SB II, 235

ÁR-193:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, óúmasett (um 1920)

ÁR-193:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-193:004 *Fornufjós* heimild um fjós
"Norðvestur úr bæjarhólnum liggur túnhryggur, vestarlega á honum er flatur hóll, heitir Fornufjós. Þar sást fyrir rústum." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 2

ÁR-193:005 heimild um fjárhús
"Í túnjaðri, norðaustur af Fornufjósum er allstæðileg tóft úr torfi og grjóti. Er hún af fjárhúsi, sem Jón Jónsson, bóndi á Kekki, lét reisa á árunum 1920-1930." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 2

ÁR-193:006 *Mið-Kakkarstekkur* heimild um stekk
"Um miðbikið [miðbik Heiðar] er hún stógrýtt, og eru þar rústir af grjótstekk, er kallast Mið-Kakkarstekkur." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 2

ÁR-193:007 *Engjalækur* heimild um áveitu
"Um Engjarnar austanverðar rann kelda fram í Selsvatn, heitir Engjalækur. Var hann notaður til áveitu. Lækur þessi er nú að mestu þurr, en samhliða honum liggur nú útgrafinn þurrkskurður." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 2

ÁR-193:008 *Tófugrjót* heimild um huldufólksbústað
"Austarlega á Engjunum rennur Engjalækurinn í gnum litla tjörn. Á norðurbakka hennar eru klettur og lítil grjóthleðsla á, heitir þar Tófugrjót. Þar hafði engjafólkið jafnan aðsetur sitt við mat og kaffi. Sögn var, að þarna væri bústaður huldufólks." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 3

ÁR-193:009 *Skjólgarður* heimild um fjárskýli
"Nokkurn spöl norðaustur af Tófugrjóti [008] er garðbrot úr torfi, heitir Skjólgarður." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 3

ÁR-193:010 heimild um beitarhús
"Ofarlega í Engjunum er rúst af fénaðarhúsi, nafnlaus." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 3

ÁR-193:011 *Engjagarður* heimild
"Vestan Engja og í mörkum milli Kakkar og Sels liggur mörg hundruð metra langur garður, er nær fram í Selsvatn. Er hann hlaðinn ýmist úr torfi eða grjóti eftir því, hvaða eftir fellur til á staðnum. Heitir hann Engjagarður. Ekki er vitað um aldur hans, en hann mun eldri en frá þessari öld." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Kökkur, 3

ÁR-193:012 *Kakkaborg* heimild um fjárhús
"Kakkaborg. Syðst á Stokkseyrarmýri, ofan við mólæk Stokkseyringa. Fjárrétt frá 1920. Áður sauðhús frá Kakkabæjum." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 13

ÁR-194 Syðsti Kökkur

1708: Í Jarðabók Árna og Páls er Kekki ekki skipt upp í Mið- og Syðsta-Kökk og er þá öll jörðin metin á 20 hdr. Jörðinni tilheyrði Kakkar hjáleiga. JÁM II, 55. 1847: Jarðardýrleiki 7 hdr. JJ, 61. "Jörð þessi kemur fram í rituðum heimildum 1681, var á 18. öld nefnd Syðri-Kökkur, en lengi síðan Syðsti-Kökkur; hlaut núverandi nafn 1930 [Brautartunga]. Hafði hún áður með jörðunum Miðkekki og Kakkarhjáleigu samheitið Kakkahverfi." segir í Ö-Brautartunga, 1. Syðsti-Kökkur var þriðjungur af Kekki og var árið 1861 metin á 8.93 hundruð eins og hinar jarðirnar tvær, en samkvæmt SB II, var Syðsti Kökkur lakasta jörðin þar sem þröngt var heima fyrir þó að fjær ætti jörðin verðmætt beitoland. SB II, 236. Að líkindum hefur Kakkahjáleiga fyrst klofnað frá Kekki en Kökkur síðar skipst í Mið- og Syðsta-Kökk. GJ: Bólst. og búendur í Stokkseyrarhreppi, 94.

Tún um 1920: 2,5 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 805 m². Um Kökk segir í JÁM: Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga næg. [...] Sölvafjara hefur um langan tíma brúkuð verið fyrir einn mann á Stokkseyrarfjöru frá Kekki,.... [...] Engjar eru að miklu leyti í órækt komnar og ekki til slæгна brúkandi fyrir átroðningi af nautum og hestum frá Stokkseyrarhverfi og annarstaðar úr sveitinni, so ekki verður við varða fyrir utan stóran kostnað." JÁM II, 55. "...fjar á jörðin verðmætt beitoland. Þjóðvegur um tún, 1 km til Stokkseyrar." SB II, 236.

ÁR-194:001 *Syðsti Kökkur* bæjarhóll bústaður
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-194:002 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-194:003 heimild um útihús
Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-194:004 *Gjáin* heimild um vatnsból
"Skiptist það [engjalandið Dammur] milli Brautartungu og Kakkar, og er skurður í mörkum, litlu austar, og á milli áðurnefndra bæja verður skurðurinn að graflæk, er heitir Gjáin; er hún í mörkum. Við hana er fyrrum uppsprettuhola, sem var vatnsból í Brautartungu." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 2

ÁR-194:005 heimild um ristu
"Á vatnsbakkannum suður af Damminum er annar engjablettur, heitir Hossa. Er hann vel gróinn, en mikil lausajörð, sem dúar undir fæti. Þar var góður torfskurður." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 2

ÁR-194:006 *Árkvarnarstaðir* heimild um býli
"Áskvarnarlækur á að taka nafn af bæ, sem heitið hafi Árkvörn, og hafi það verið upphaflegt heiti á Kekki. Um þetta er til þjóðsaga, sjá bókina Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi, bls. 95." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 2

ÁR-194:007 *Þangsvað* heimild um vað
"Árkvarnarlækur er lítð vatnsfall, rennur hann í gegnum Holtsveg, og var vað á honum rétt austan vegarins, er hét Þangsvað." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 2

ÁR-194:008 *Kvíaflóð* örnefni kvíar
"Sé Árkvarnarlæk fylgt austur fyrir Holtsveg, þá kemur hann úr stóru flóði, er liggur skammt austan vegar, heitir það Kvíaflóð." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 2

ÁR-194:009 *Þvottagarður* heimild um þvottastað
"Tvö allstór nes ganga út í Kvíaflóð að norðan, voru áður mólendi, en eru nú að mestu tún; er nesið, sem nær að bænum nafnlaust. Austast og norðast á því við vog, sem aðskilur nesin, var áður grjóttgarður, nú fallinn í grunn, hét Þvottagarður. Var þar þurrkaður þvottur, áður en þvottasnúrur komu til sögunar." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 2

ÁR-194:010 heimild
"Vestan við ósinn [ós á Kakkavatni] heitir eiði þetta eða tangi Vestur-Lambhagi. Var þar slægjuland, og lá garðbrot þvert yfir hann." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 3

ÁR-194:011 *Kakkavatn* þjóðsaga nykur
"Sú sögn fylgir Kakkavatni, að í því væri nykur annað árið, en hitt árið í Blakktjörnum [ÁR-133:039] við Stokkseyrarsel." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Brautartunga, 4

ÁR-194:012 *Veita* örnefni áveita

"Vestan við Smjörflóð tekur við löng starungslaut, er liggur frá austri til vesturs, heitir Veita." segir í örnefnaskrá.

"Veitan hefir afrennsli undir Holsveg, sveigir síðan undir heimreiðina að Kekki og rennur þá í Gjána, sem áður var nefnd." segir enn fremur í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Brautartunga, 4

ÁR-195 Kakkar hjáleiga

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 103. 1708: Hjáleiga frá Kekki. Í Jarðabók Árna og Páls er Kekki ekki skipt upp í Mið- og Syðsta-Kökk og er þá öll jörðin metin á 20 hdr. Jörðinni tilheyrði Kakkar hjáleiga. JÁM II, 55.

1847: Jarðardýrleiki 6 hdr. JJ, 61. "Jörðin hét fyrrum Kakkarhjáleiga, og er hennar fyrst getið í heimildum árið 1681. Núverandi nafn, Hoftún, hlaut jörðin 1930..." segir í Ö-Hoftún, 1. Kakkar hjáleiga var þriðjungur af Kekki og var árið 1861 metin á 8.93 hundruð eins og hinar jarðirnar tvær en samkvæmt Sunnlenskum byggðum II (bls. 237) þá "hafði býli þetta mesta möguleika í engjum heima við. Öll áttu þau jafnan rétt á Breiðumýri og til óskipst bithaga." Að líkindum hefur Kakkahjáleiga fyrst klofnað frá Kekki en Kökkur síðar skipst í Mið- og Syðsta-Kökk. GJ: Bólst. og búendur í Stokkseyrarhreppi, 94.

Tún um 1920: 2,8 ha, þar af 3/4 sléttað. Garðar: 1170 m². "Heima við er í Hoftúni grjót ofanjarðar og mjög takmarkað til túnæktar." SB II, 237.

ÁR-195:001 *Kakkarhjáleiga* bæjarhóll bústaður

"Kakkar Hjáleiga, byggð af heimalandi fyrir manna minni." segir í JÁM.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); JÁM II, 56

ÁR-195:002 heimild um fjárhús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-195:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-195:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-195:005 heimild um fjárhús

"Frá Holsvegi liggur stuttur akvegur gegnum túnið heim að bænum, en bærinn er hér um bil í miðju túni. Við veginn heim norðaustast er mói; þar voru fjárhús, hesthús [006] og hlaða [007]. Þessi hús fuku í ofviðri fyrir fáum árum (1972) og voru ekki byggð upp aftur á sama stað, svo nú er þar fjárrétt. Umhverfis rústirnar eru klettar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 1

ÁR-195:006 heimild um hesthús

"Frá Holsvegi liggur stuttur akvegur gegnum túnið heim að bænum, en bærinn er hér um bil í miðju túni. Við veginn heim norðaustast er mói; þar voru fjárhús [005], hesthús og hlaða [007]. Þessi hús fuku í ofviðri fyrir fáum árum (1972) og voru ekki byggð upp aftur á sama stað, svo nú er þar fjárrétt. Umhverfis rústirnar eru klettar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 1

ÁR-195:007 heimild um hlöðu

"Frá Holsvegi liggur stuttur akvegur gegnum túnið heim að bænum, en bærinn er hér um bil í miðju túni. Við veginn heim norðaustast er mói; þar voru fjárhús [005], hesthúsx [006] og hlaða [007]. Þessi hús fuku í ofviðri fyrir fáum árum (1972) og voru ekki byggð upp aftur á sama stað, svo nú er þar fjárrétt. Umhverfis rústirnar eru klettar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 1

ÁR-195:008 heimild um hesthús

"Fyrir framan veginn heim var fyrir löngu hesthús, nú horfið, en túnið heitir Hesthústún." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 2

ÁR-195:009 *Veita* heimild um áveitu

"Sunnan túnsins heitir Veita. Er það mýrarskák, grasgefið og greiðfært slægjuland, sem er í mörkum milli Hoftúns og Svanavatns, og er skúður í mörkum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 2

ÁR-195:010 heimild um fjárhús

"Nokkur fénaðarhús hafa verið um túnið fyrir síðustu aldamót. Sést lítið af þeim nú síðan það var sléttað og stækkað." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 2

ÁR-195:011 *Trévað* heimild um vað

"Vestast eða syðst [á Selslæk] er svo Trévað eða öðru nafni Grænhólsvað, en það er í landi Stokkseyrar og Ásgautsstaða." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 6

ÁR-195:012 heimild um brunn

"Fyrir framan bæinn er brunnur. Var fyrrum í honum mikið og tært uppsprettuvatn. Rann úr honum bæði sumar og vetur vatn eftir mjóum skurði, sem kallaðist Renna fram í áðurnefndan skurð í Veitunni. Vatnið í þessum brunni var ónothæft við tilkomu Flóaveitunnar og var þá tekinn annar brunnur í túninu vestan bæjarins." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 2

ÁR-195:013 heimild um brunn

"Vatnið í þessum brunni [012] var ónothæft við tilkomu Flóaveitunnar og var þá tekinn annar brunnur í túninu vestan bæjarins." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 2

ÁR-195:014 *Rás* heimild um þvottastað

"Úr henni [Móadæl] rann vatn suður í skurðinn á Veitunni, kallað Rás, áður mikið vatnsrennsli, svo að þar mátti skola þvott, en er nú breytt." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 2

ÁR-195:015 *Byrgi* heimild um hjall

"Fremst og vestast er uppspretta. Litlu austar hét Byrgi. Þar er nú grjóthrúga, en var áður hringlaga byrgi úr grjóti, notað til að þurrka fisk og einnig þvott." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 3

ÁR-195:016 *Hoftóft* heimild

"Nokkuð austar milli Byrgis [014] og Rásar mótar fyrir tóft, nokkuð stórri. Talið er, að þar hafi verið hof Stokkseyringa til forna. Er það alltaf kallað Hoftóft. Núverandi nafn bæjarins. Þar af dregið; við tóftirnar var lítill hóll, kallaður Hofhóll (Árbók Fornleifafél. 1905, bls. 10-11). Brynjúlfur Jónsson frá Minna-Núpi athugaði og gróf í tóftina og fann þar hlautbolla úr steini og fleira sem er nú löngu glatað; ég man aðeins eftir hlautbollanum. Það mótar alltaf fyrir tóftinni, þótt mörgum sinnum sé búið að slétta yfir. (Að þarna hafi verið hof, kemur heim við, að sé í réttir stefnu við staði eftir útreikningi Einarssonar)." segir í örnefnaskrá.

Brynjúlfur segir að tóftin líkist ekki öðrum hoftóftum og segir hana "stekkjjarlega".

Heimildir: Ö-Hoftún, 3; Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 10-11

ÁR-195:017 *Engjavarða* heimild

"Austarlega í Brúnunum er lítill hæð eða stórar þúfur og grjótvarða á, heitir Engjavarða." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4

ÁR-195:018 *Varnargarður* heimild um varnargarð

"Milli Hrauns og engja er grjótgarður, nú fallinn, en sést, heitir Varnargarður. Á Varnargarðinum var hlið,...[...] Frá Varnargarðshliði liggur garðurinn upp Hraunið meðfram dælu, sem heitir Stekkjardæl, og er dælan austan garðsins. Vestan eða norðan við Stekkjardæl er allstór hóll, sem varnargarðurinn liggur yfir, heitir Stekkjarhóll." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4

ÁR-195:019 *Gaggakofatóft* heimild um beitarhús

"Vestan eða norðan við Stekkjardæl er allstór hóll, sem Varnargarðurinn liggur yfir, heitir Stekkjarhóll. Þar litlu ofar er rúst af sauðhúsi og heykumli, heitir Gaggakofatóft, tekur nafn af sauð, sem hét "Gaggi". segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4

ÁR-195:020 *Stekkir* heimild um stekk

"Svæðið austan og norðan við Stekkjardæl heitir Stekkir, grýtt heiði. Þar sjást stekkjarrústir úr grjóti. " segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4

ÁR-195:021 heimild

"Austarlega og framarlega á engjunum er dæla, rétt austan við hana er lítill hóll með grjótvörðu, heitir Engjahóll. " segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4

ÁR-195:022 *Vörðudæl* heimild

"Vestan við Stararflóð er Kúarimi. Vestan hans er grunn dæl með grjótvörðu norðan við, heitir Vörðudæl." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4

ÁR-195:023 *Djúpipyttur* heimild um vatnsból

"Efst í engjunum heitir Hólmar, slægjuland með keldudrögum. Í einu keldudraginu var pyttur, sem aldrei þornaði, var hann í botni keldunnar og gengt niður að vatninu á tvö vegu, þegar lækkaði í hinum, kallaður Djúpipyttur. Vatnið var tært og gott og var þar vatnsból engjafólks og tjaldstæði þess þá við pítinn." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 4-5

ÁR-195:024 heimild um tjaldstæði

"Efst í engjunum heitir Hólmar, slægjuland með keldudrögum. Í einu keldudraginu var pyttur, sem aldrei þornaði, var hann í botni keldunnar og gengt niður að vatninu á tvö vegu, þegar lækkaði í hinum, kallaður Djúpipyttur. Vatnið var tært og gott og var þar vatnsból engjafólks [024] og tjaldstæði þess þá við pítinn." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 5

ÁR-195:025 heimild um áveitu

"Engjarnar liggja upp að mörkum Hoftúns og Keldnakots, er þar í mörkum tvær allstórar tjarnir, heita Andatjarnir. Liggur áveituskurður gegnum þær." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 5

ÁR-195:026 heimild um leið

"Litlastykki er í engjum við Engjalæk framarlega og vestarlega. Upp með Varnargarði að vestan lá um aldamótin síðustu braut, sem Stokkseyringar fóru til heyskapa og mótekju á Stokkseyrarmýri. Sér enn móta fyrir brautinni [018]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hoftún, 5

ÁR-195:028 *Sveinstóft* heimild

"Sveinstóft. Tóftarbrot í mýrinni vestur af Brandhól. Kennd við Svein, bónda í Kakkarhjáleigu." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 26

ÁR-195:029 heimild um túngarð

"Heima við er í Hoftúni grjót ofanjarðar og mjög takmarkað til túnræktar. Gísli bóndi Pálsson girti tún sitt grjótgarði í byrjun búskapar og vann það einstaka afrek að hann "bar síðar garðinn út í fanginu þrisvar sinnum, þrjá faðma hverju sinni á "búskapartímanum" (að hans eigin sögn. S.J.)." segir í Sunnlenskum byggðum.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 237

ÁR-196 Ásgautstaðir

1686: Jarðardýrleiki 16 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki 10 hdr. Bændaeign. Með er talin hjáleigan Bugar. JÁM II, 57. Ásgautsstaða er getið í Landnámabók: "Ölvir [Hásteinsson landnámsmanns] hafði landnám allt fyrir utan Grímsá, Stokkseyri ok Ásgautsstaði..." ÍF I, 371-372. Þá koma þeir fyrir í sölubréfi 24.6.1471 þegar Jón Ólafsson kaupir af Árna Sæmundssyni hálfa jörðina Stokkseyri og alla Ásgautsstaði á Eyrarbakka fyrir Belgsstaði og tuttugu hundruð í Drambholtsstöðum í Biskupstungum "með öllum þeim gognum ok giædum er greindum badum jordum fylger ok fylgt hefer ath fornu ok nyiu..." DI V, 618-619. "Voru þeir þá í byggð fram á þessa öld, en fóru í eyði 1918 og hafa verið það síðan, eru nú nytjaðir af mönnum úr kaupsýningu á Stokkseyri. Ásgautsstaðaland liggur að Stokkseyri, og eru nokkur af íbúðarhúsum kaupstaðarins byggð í landi þeirra." segir í Ö-Ásgautsstaðir, 1. Jörðin var metin á 14,2 hundruð 1861. Þar var tvíbýli mestalla 19. öld til 1867 þegar jörðin var sameinuð í eitt. Árið 1871 var Ásgautsstaðir gerðir að prestsetri en aðeins til 1884. Árið 1910 var nýbýlið Bræðratunga stofnuð út úr landi Ásgautsstaða. Stofninn að býlinu vour 2 ha. mói í landi Stokkseyrar með beitarrétti í óskiptu landi en síðar var bætt við 1 ha., allt leiguland eða erfðafesta. Búskap var hætt árið 1971. SB II, 239.

Tún um 1920: 3,0 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 1142 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga engin í heimalandi. En lánadrottinn leyfir ábúenda að rista torf til húsa og heyja ókeypis í Stokkseyrarlandi. [...] Selstaða hefur áður brúkast yfir 20 ár frá þessari jörð á Stokkseyrararmýri ókeypis, en hefur aflagt næstliðin 12 ár, og vita menn ei víst, hvort jörðin á þessa selstöðu með skyldu, eður hefur lánsdrottinn, sem þá bjó að Stokkseyri, lagt þetta til af góðvilja um sína tíð. Engjunum spilla lækir með landbrotum um vetur og kajaburði, sem spillir gróðri." JÁM II, 57.

ÁR-196:001 Ásgautstaðir bæjarhóll bústaður

"Bæjarstaðið á Ásgautsstöðum er nú vallgróinn hóll, mikill ummáls. Hefir verið grafið í hann steinsteypt þró með þaki, byggð 1930 til 40, ætluð fyrir fiskislóg til áburðar á tún, var lítið eða ekki notuð. Að öðru leyti er sléttað yfir allar rústir nema af fjósinu." segir í örnefnaskrá. "Bærinn stóð á háum hól sunnan við Ásgautsstaðavatn sem gaf góða yfirsýn til sjávar. Er þetta vestasti hóllinn á móbergsbeltinu sem liggur þvert um Suðurland frá Ægissíðu í Holtum og endar hér." segir í Sunnlenskum byggðum II.

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920); Ö-Ásgautsstaðir, 1; Sunnlenskar byggðir II, 238

ÁR-196:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-196:003 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-196:004 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-196:005 Bugar heimild um býli

"Suðvestur af Krókadæl og vestan Selsvegur er lágur hóll, flatur að ofan, og túnblettur umhverfis. Er þetta rústir eyðibýlis, er hét Bugar og var hjáleiga frá Ásgautsstöðum. Hófst byggð þar löngu fyrir 1700, en var oft í eyði áratugum saman og fór endanlega úr byggð 1906." segir í örnefnaskrá.

"Bugar, eyðihjáleiga af heimajörðinni, byggð fyrir manna minni, nú í auðn síðan næstu fardaga. [...] Ekki má þetta hrakkot aftur byggja, nema til meins og skaða heimajörðinni, því sjerhvað, sem þetta býli hefði, skerti fyrir heimabóndanum." segir í JÁM II.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 3 og JÁM II, 57

ÁR-196:006 heimild um fjós

Fjós á bæjarstaðinu.

"Bæjarstaðið á Ásgautsstöðum er nú vallgróinn hóll, mikill ummáls. Hefir verið grafið í hann steinsteypt þró með þaki, byggð 1930 til 40, ætluð fyrir fiskislóg til áburðar á tún, var lítið eða ekki notuð. Að öðru leyti er sléttað yfir allar rústir nema af fjósinu. Stendur tóft þess að mestu, hlaðin úr grjóti. Sér þar meðal annars vel móta fyrir hlöðubás, sem byggður hefur verið inn í fjósvegginn. Sú sögn fylgir fjóstóftinni, að henni megi ekki raska, og hafa þau ummæli verið virt. Sú sögn fylgir einnig Ásgautsstaðafjósi, að þar mætti ekki vera útihurð á hjörum, heldur ætti hún að hanga í krók í dyratré, en fyndist brotin ella. Er sögn, að Jón Snorrason skipasmiður, f. 1764, d. 1846, bóndi á Ásgautsstöðum 1815-31, hafi komið þessu af, og orðið að smíða þrjár hurðir á hjörum, áður en heil héldist." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 1-2

ÁR-196:007 heimild um brú

"Allur vestur- og miðhluti eyjunnar [Ásgautsstaðaeyju] fylgir Ásgautsstöðum, og er vesturhlutinn landfastur með grjótbryggju til að fara eftir út í eyjuna, kallaðist þar Eyjarhlöð. Slíkar grjóthleðslur voru fyrrum kallaðar "steinbogar", þótt þær væru í raun ekki annað en mjóir vegir úr grjóti með vatnsauga á." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 2

ÁR-196:008 Ásgautur þjóðsaga legstaður

"Um miðbik Ásgautsstaðaeyju eru tveir heiðarhólar. Er sögn, að þeir séu legstaðir frumbyggja Ásgautsstaða, Ásgauts og konu hans. Er nyrðri hóllinn, sem er þúfu á, sagður legstaður bónda og kallast Ásgautur...." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 2

ÁR-196:009 Ásgauta þjóðsaga legstaður

"Um miðbik Ásgautsstaðaeyju eru tveir heiðarhólar. Er sögn, að þeir séu legstaðir frumbyggja Ásgautsstaða, Ásgauts og konu hans. Er nyrðri hóllinn, sem er þúfu á, sagður legstaður bónda og kallast Ásgautur, en hinn syðri legstaður húsfreyju og kallast Ásgauta." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 2

ÁR-196:010 Selsvegur heimild um leið

"Vestan og suðvestan við Ásgautsstaðatún er víðáttumikið mólendi, er heitir Ásgautsstaðaheiði. Er hún víða gróðurlítill og með flögum. Upp heiðina liggur vegur frá Stokkseyri, vestan við Ásgautsstaðatún, að bæjunum Seli, Efra- og Syðra-. Heitir hann Selvegur. Nokkuð framan við Ásgautsstaðatún greinist frá honum afleggjari að íbúðarhúsinu Brekkuholti og þaðan áfram sem troðningar að Ásgautsstöðum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 3

ÁR-196:011 Brekka bæjarstæði býli

"Rétt framan við Brekkuholt var tómthúsið Brekka, byggt 1897. Stóð það í brekkubrún, og sér þess nú lítill merki." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 3

ÁR-196:012 Grund bæjarstæði býli

"Fremst í núverandi Ásgautsstaðatúni og vestan brautarinnar stóð tómthúsið Grund, er var í byggð frá 1906 til um 1934. Er þar greinilegar rústir." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 3

ÁR-196:013 Bugaklettur þjóðsaga huldufólksbústaður

"Í jaðri Bugatúns, suðaustur af bænum og alveg fram á flóðbakka eru allstórir klettar, er heita Bugaklettur. Sögn er, að þeir séu bústaðir huldufólks." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 4

ÁR-196:014 heimild um fjárhús

"Austan við Breiðaríma heitir Markaðel. Þar eru á tveimur stöðum. steinar eða vörðubrot, áttu þau að bera saman í mitt bilið, sem er á milli stöplanna undir brúnni á Hraunsá. En séð til austurs áttu þessar umgetnar vörður að bera saman í við fjárhústóft sem stóð norðaustast á túninu á Ásgautsstöðum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 2

ÁR-196:015 Móskurður heimild um mógrafir

"Vörðuhóll er á austurbakka Móskurðar, ..." segir í viðbótum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir viðbætur, 1

ÁR-196:016 Bræðraborg I bæjarstæði býli

"Austarlega á norðurbakka Löngudælar gengur fram í hana breiður tangi og allhár, heitir Leiti. Þar voru byggð, skömmu fyrir síðustu aldamót húsin Bræðraborg I og II" segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 5

ÁR-196:017 *Bræðraborg II* bæjarstæði býli

"Austarlega á norðurbakka Löngudælar gengur fram í hana breiður tangi og allhár, heitir Leiti. Þar voru byggð, skömmu fyrir síðustu aldamót húsin Bræðraborg I og II." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 5

ÁR-196:018 heimild um útihús

"Austarlega á norðurbakka Löngudælar gengur fram í hana breiður tangi og allhár, heitir Leiti. Þar voru byggð, skömmu fyrir síðustu aldamót húsin Bræðraborg I og II. Standa þar enn íbúðarhús með þessum nöfnum og útihús hjá og nokkurt tún umhverfis." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 5

ÁR-196:019 *Bugakot* bæjarstæði býli

"Nyrt í túni Bræðraborgar og suðvestur af Bugum stóð á árunum 1893 til 1914 tómthús, er fyrst kallaðist Bugakot, en síðar Bjarnastaðir. Taka þeir nafn af þeim, sem þarna byggði, Bjarna Nikulássyni formanni, f. 1851, d. 1933. Síðast fékk tómthús þetta nafnið Heiðarhvamur. Þess má geta, að eitt þeirra íbúðarhúsa, sem risið hafa vestan við Bræðraborg, ber nafnið Heiðarhvamur. Engin merki sjást nú eftir hinn fyrr Heiðarhvamur." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 5

ÁR-196:020 *Klöpp* bæjarstæði býli

"Norðaustur af Bræðraborg stendur Klöpp. Er þetta tómthús, er byggt var fyrst 1891 og var í byggð fram yfir miðja þessa öld. Hús hanga enn uppi. Sögn er, að þarna hafi áður verið rústir fjárhúss, er reist hafi Jóhann Adolfsson, f. 1844, d. 1874, bóndi á Stokkseyri 1871-74. Hafi þar fyrrum kallast Jóhannstættur." segir í örnefnaskrá.

"Einnig eru nefndar Oddstættur, en sá hét Oddur Sverrisson, er fyrstur byggði á Klöpp." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir, 5

ÁR-196:021 *Syðra-Selsstekkur* heimild um stekk

"Norðan Efra-Sels er beitiland frá Ásgautsstöðum, skilið frá heimaþöðinni. Þar má finna þessi örnefni: Syðra-Selsstekk, sem er græn þúst miðsvæðis." segir í viðbótum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir viðbætur, 1

ÁR-196:022 *Vörðuhóll* heimild um varða

"Vörðuhóll er á austurbakka Móscurðar, allstór heiðarhóll með grjóti. Það er sama örnefni og Efra-Selsstekkur." segir í viðbótum við örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Ásgautsstaðir viðbætur, 1

ÁR-197 *Syðrasel*

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Stokkseyrarkirkjueign. Í Jarðabók Árna og Páls eru jarðirnar Syðrasel og Efrasel skráðar sem ein jörð, Sel. "Ein jörð skift fyrir löngu í tvo bæi, kallast annar Efra Sel, annar Syðra Sel." JÁM II, 57. "Jörðin Sel í Stokkseyrarhreppi kemur fyrst fram í ritaðri heimild 1560, en þar næst 1681 og þá orðin tvö býli Sel efra og Sel neðra, en 1703 og síðan, Efra-Sel og Syðra-Sel. Standa býlin svo náð, að nærri má kalla tvíbýli, og eru nú nýttuð sem ein jörð væri frá Efra-Seli." segir í Örnefnaskrá Efrasel, 1. "Í Gíslamáldaga Stokkseyrarkirkju frá 1560 [DI XIII, 562] er Sel fyrst nefnt svo kunnugt sé og þá sem ein jörð en í bændatali frá 1681 eru býlin orðin tvö...Sel á land á móti Ásgautsstöðum um Selsvatn og úr því um Selslæk í Löngudæl. Sel skiptir Ásgautsstaðalandi í tvennt, báðum aðilum til óþæginda, því Ásgautsstaðabóndi þurfti að fara um Selsland til að nytja úthaga sinn og slægjur, varla án árekstra. Syðra-Sel er því hálflenda hins forna býlis, ekki mikil jörð, 11,5 hundruð árið 1861, og innikróuð af Efra-Seli eftir að þetta urður tvær jarðir en tún má ekki auka." segir í Sunnlenskum byggðum II, 240. Í Örnefnaskrá segir einnig að bærinn hafi líklega verið sel frá Stokkseyri eða Ásgautsstöðum og þaðan sé nafnið komið. Bærinn hefur verið í eyði sem bújörð frá 1964.

Tún um 1920: 2,1 ha, þar af 9/10 sléttað. Garðar: 645 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga næg...Engjar spillast af vatnságangi á vetur úr lækjum, sem gjöra landbrot og bera sand og jarðhnausa á engjarnar til stórskaða. Peningabeit spillir og enginu stórlega, sjerdeilis frá Hrauni og öðrum fleiri jörðum...Vatnsból bregst um vetur og er þá langt til að sækja." JÁM II, 57-59.

ÁR-197:001 *Syðra Sel* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-197:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-197:003 *Langavaðsdæl* örnefni vað

"Á landamerkjum Syðrasels og Ásgautsstaða rennur Sellækur úr Selsvatni í suðvestur og út í Löngudæl, sem mun vera nefnd Langavaðsdæl í örnefnaskrá Sigurðar Þ. Eyjólfssonar um Stokkseyri." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 1

ÁR-197:004 heimild um brú

"Í Selsvatni er hólmi, sem tilheyrði áður Efra-Seli, en lagðist undir Syðrasel við skipti. Hann heitir Selshólmi og var gott slægjuland. Hlaðin var eins konar brú út í hólmann, sem gangandi fólk og hestar fóru eftir." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 1

ÁR-197:005 *Þvottatangi* heimild um þvottastað

"Austur í Selsvatn gengur smátangi austur af bæ. Hann heitir Þvottatangi. Þar voru þvegin mjólkurfötur, skýrsíur, sokkaplökk og annar þvottur." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 1

ÁR-197:006 *Hraunrétt* heimild um rétt

"Vestan til við Náthagann, skammt frá vatninu [Selsvatni], hlaðin úr hraungrýti." segir í örnefnaskrá. Í annarri örnefnaskrá segir enn fremur: "Norðan við Selsvatn er fjárrétt hlaðin úr stóru hraungrjóti og stendur á grýttum rima, heitir Hraunrétt, talin byggð rétt fyrir aldamót og notuð fram yfir miðja þessa öld, stendur enn allvel."

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 2 og Ö-Syðra-Sel b), 8

ÁR-197:007 *Pálmarhús* heimild um fjárhús

"Sauðhús voru norðvestur af réttinn [006]. Þau voru kölluð Pálmarhús. Pálmar, bróðir Júníusar, hafði þar sauði. Þar ætti að hafa verið Sveinsstekkur sem er nefndur í örnefnaskrá SÞE." segir í örnefnaskrá. Í annarri örnefnaskrá yfir sama svæði segir enn fremur: Norðan við Hraunsrétt eru tvær tættur sauðhúsa. [...] Eystri tóftin hét fyrst Sveinsstekkur, þá Sveinstóft, en síðast Pálmarstóft. Var þar sauðahús 11895-1920. Ekki er með fullu vitað, hvort örnefni þessi eru kennd við Svein Jónsson bónda í Kakkarhjáleigu 18551-69, f. 1825, d. 1772, d. 1834."

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 2 og Ö-Syðra-Sel b), 8

ÁR-197:008 *Auðnukot* heimild um býli

"Í Auðnukotsengjum eru tveir smáhólar, Auðnukotshólar, þar sem aðeins sást móta fyrir rústum. Þar mun hafa verið býli, sem nefnt var Auðnukot. Sumir nefndu það Unukot." segir í örnefnaskrá.

"Engin veit, hvenær þarna hefir byggð verið." GJ.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 2; GJ: Guðni Jónsson. Bólstaðir og búendur, 379

ÁR-197:009 *Mýri* heimild um mógrafir

"Norðvestan Auðnukotsengjar var blaut mýri, kölluð Mýri. Þar voru engjar og bithagi, einnig mótak." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 2

ÁR-197:010 *Pálstóft* heimild um beitarhús

"Ofarlega í Vesturmýri er stór hella, sem stendur upp á rönd. Hún er kölluð Gráhella. Austan við hana voru tóftir af sauðahúsum, sem voru þar áður fyrr. Þær voru kallaðar Pálstóft, Efri-Pálstóft í örnefnaskrá SÞE, kenndar við Pál Jónsson, föður Júníusar." segir í örnefnaskrá.

"Ekki mun Efri-Pálstóft hafa verið lengi í byggð, var hún lögð niður 1883..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 2 og Ö-Syðra-Sel c), 3-4

ÁR-197:011 *Vakadæl* heimild um þvottastað

"Í túninu, rétt norðautan við bæ, var lítil dæla, sem nefnd var Vakadæl. Í henni var nokkurt vatn. Á veturna voru höggnaðir vakir á hana, og var þvottur þvegin þar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 2-3

ÁR-197:012 *Stekkur* heimild um stekk

"Nokkuð upp af honum [Drengjahól], í Mýrinni, var Stekkur. Hann var á smáhól sem nefndist Stekkjarhóll." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3

ÁR-197:013 *Snæbjörnstöft* heimild um fjárhús

"Austan við tún vorur sauðahús. Af þeim hlýtur að vera tóftarbrotið, sem nefnt er Snæbjörnstöft hjá SÞE." segir í örnefnaskrá. Í annarri örnefnaskrá fyrir sama svæði segir enn fremur: "Norðan við Hraunsrétt eru tvær tættur sauðhúsa. Heitir sú vestari Snæbjörnstöft. Örnefni þessi eru kennd við Snæbjörn Sigurðsson, f. 1798, d. 1885, en hann var bóndi á S-Seli 1827-35."

Í annarri örnefnaskrá er tóftin sem er á Snæbjörnshól sögð byggð upp eftir 1883.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3, Ö-Syðra-Sel b), 8 og Ö-Syðra-Sel, 4

ÁR-197:014 heimild um kvíar

"Spölkorn sunnan við sauðahúsin, aðeins austur af túni var dæla, sem nefndist Stöðuldæla. Sunnan við hana var Stöðull, 5-10 m gang frá bæ. Þar voru kýr og kindur mjólkaðar. Færikvíar voru þar, Fært mun hafa verið frá fram yfir 1920." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3

ÁR-197:015 heimild

"Byrgishóll er suðvestur af Stöðli. Smágrjóthyrji mun hafa verið sunnan við hann.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3

ÁR-197:016 *Miðmundarþúfa* heimild um eyktamark

"Austur af Byrgishól var stór þúfa, sem nefndist Miðmundarþúfa, eyktamark frá Syðraseli kl. 9. "

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3

ÁR-197:017 *Hlöð* heimild um brú

"Alveg sunnan við tún voru svokölluð Hlöð, nokkurs konar brú úr stórgrýti, sem vatn gat runnið í gegnum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3

ÁR-197:018 heimild um fjárhús

"Alveg sunnan við tún voru svokölluð Hlöð, nokkurs konar brú úr stórgrýti, sem vatn gat runnið í gegnum. Suður af þeim er Mói. Sunnan við hann voru ærhúsin." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðrasel a), 3

ÁR-197:019 heimild um brunn

"Vestan við bæinn á S-Seli er mjór tunkragi og í honum brunnur. Norður frá brunninum er lítill flöt í túninu, heitir Brunnflöt." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 2

ÁR-197:020 heimild um fjárhús

"Sunnan við þessa mýrarlaut [Brunndæl 021] eru fjárhúsin og tún umhverfis. Þau hanga uppi, þegar þetta er ritað.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 3

ÁR-197:021 *Brunndæl* örnefni brunnur

"Sunnan við veginn hét Kettlingapyttur, nú uppgróinn. Þar suður af heitir lautin Kettlingapyttur, nú uppgróinn. Þar suður af heitir lautin Brunndæl, og er hún algróin mýrarlaut." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 2

ÁR-197:022 *Stakatóft* heimild um fjárhús

"Í Fjárhústúninu, vestur af húsunum, er ávalur grænn hóll eða bali, heitir Stakatóft. Er sögn, þar hafi verið sauðahús frá S-Seli, lagt niður um 1850-60. Vestan við Stökutóft er lítill dalur, kallaður Sauðahúsadalur." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 3

ÁR-197:023 *Bakkavegur* heimild um leið

"Fjárhústún [021], áður nefnt, er ræktað úr heiðinni. Fyrrum lá vestur heiðina reiðvegur, kallaður Bakkagata. Var það kaupstaðarleið Selsbænda til Eyrarbakka. Sér merki um götuna vestast í fjárhústúninu sem laut í túnið og í heiðinni þar við." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 3

ÁR-197:024 *Byrgishóll* heimild um herslubyrgi

"Rétt framan við túnið og fast við Selsveg að vestan er lágur heiðarhóll, sem heitir Byrgishóll, var á honum grjótyrgi fyrrum, sem sér nú engin merki til; er sögn að þar hafi verið þurrkaður hákarl fyrir 1850." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 5

ÁR-197:025 *Langavað* heimild um vað

"Suðaustan við Selsheiði er Selslækur, er hann í mörkum milli Sels og Ásgautsstaða. Er hann nokkurt vatnsfall og á honum er brú eða ræsi, þar sem Selsvegur liggur yfir hann. Fyrrum voru á honum mörg vöð, og eru þessi tilgreind: Langavað, rétt vestan við núverandi brú." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 5-6

ÁR-197:026 *Selsvað* heimild um vað

"Suðaustan við Selsheiði er Selslækur, er hann í mörkum milli Sels og Ásgautsstaða. Er hann nokkurt vatnsfall og á honum er brú eða ræsi, þar sem Selsvegur liggur yfir hann. Fyrrum voru á honum mörg vöð, og eru þessi tilgreind: Langavað [025], rétt vestan við núverandi brú. Fáum föðmum vestar var Selsvað eða Vaðið öðru nafni; við beygju á læknum, áður en hann tekur stefnu vestur." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 5-6

ÁR-197:027 heimild um myllu

"Fáum föðmum vestar [en 024] var Selsvað eða Vaðið öðru nafni; við beygju á læknum, áður en hann tekur stefnu vestur. Þar var í læknum fá ár vatnsknúin kommylla, sennil. um 1870-80, en Páll Jónsson, bóndi á S-Seli, lét gera mylluna." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 6

ÁR-197:028 *Miðvað* heimild um vað

Nokkru vestar [á Selslæk heldur en myllan 027] var svo Miðvað, við beygju á læknum, áður en hann tekur stefnu í vestur. " segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 6

ÁR-197:029 heimild

"Austur af bænum á S-Seli er allstórt stöðuvatn, heitir Selsvatn. Í því var nafnlaus grjóthólmi, gerður af mönnum, nú að mestu horfinn." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 6

ÁR-197:030 *Steinbrú* heimild um brú

"Vestast í Selsvatni heitir Selseyja, er var fyrr í eigu Efra-Sels, en bakkinn þar á móti kallaður Vatnsbakki. Mjótt Sefflóð skilur að eyjuna frá Vatnsbakkanum. Heitir það Eyjarflóð. Eyjan var áður heyskaparland, gaf af sér ca. 20 hesb., og lá út í hana grjótgarður, fær mönnum og hestum, kallaður Steinbogi, síðar breikkaður í vagnfæran veg." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 6

ÁR-197:031 heimild um túngarð

"Upp af Þvottatöngum er nafnlaus rimi en ofan hans grasdæl lítil, er heitir Stöðuldæl, en Stöðull heitir smápýfð grasflöt, beint austur af bænum á S-Seli, utan túngarðs, sem er úr grjóti." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 6

ÁR-197:032 *Gerði* heimild

"Unnan túngarðsins þar á móti [móti Stöðli] er kallað Gerði,...." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 7

ÁR-197:033 heimild um útihús

"Unnan túngarðsins þar á móti [móti Stöðli] er kallað Gerði, en vestan við Gerðið, fast við veginn, eru tvær útihúsataettur úr torfi og grjóti, vel stæðilegar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 7

ÁR-197:034 heimild um útihús

"Unnan túngarðsins þar á móti [móti Stöðli] er kallað Gerði, en vestan við Gerðið, fast við veginn, eru tvær útihúsataettur úr torfi og grjóti, vel stæðilegar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 7

ÁR-197:035 *Tjaldhóll* heimild um tjaldstæði

"Austan við fjósið á S-Seli og svo til fast við það var lítill hóll, kallaður Tjaldhóll. Þar er nú vegurinn sem hóllinn var, og sjást hans engin merki, nema örlítill bunga í vegarstæðinu. Tjaldhóll tók nafn af því, að þar dvaldi heimafólk í tjaldi meðan jarðskálftarnir 1896 gengu yfir." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 7

ÁR-197:036 heimild um fjós

"Austan við fjósið á S-Seli og svo til fast við það var lítill hóll, kallaður Tjaldhóll [035]." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 7

ÁR-197:037 *Hestarétt* heimild um rétt

"Beint austur af bænum á Efra-Seli er lítill rétt úr grjóti, allstæðileg, hlaðin austan í túngarð S-Sels, heitir Hestarétt." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 8

ÁR-197:038 *Réttarhóll* heimild um huldufólksbústað

"Fast réttan við réttina [006] að vestan er lítill klapparhóll með grænni þúfu á, heitir Réttarhóll. Sögn var, að þar yrði vart við huldufólk." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 8

ÁR-197:039 *Nátthagi* heimild um nátthaga

"Landið norðan við Selsvatn og austan við Hraunsrétt heitir Auðnukotsengjar eða Unukotsengjar, og eru nöfnin notuð á víxl. Sá hluti þeirra, sem næst liggur réttinni, heitir Nátthagi. Er það grýttur mói með garðbrotum úr grjóti umhverfis, er sýna mörk hans." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 9

ÁR-197:040 heimild um landamerki

"Austan Nátthagans [039] eru engjarnar grasdælar með rimum á milli. Þær takmarkast að austan af löngum grjótgardi, sem liggur fram í Selsvatn og er í mörkum milli S-Sels og Kakkar. Garðinn hjóð Jóhannes Jónsson, bóndi í Mið-Kekki 1866-1890, f. 1831 d. 1920. Í garðinum framarlega er stór, jarðföst hraunhella, sem rís á rönd og heitir Markhella." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 9

ÁR-197:041 *Auðnukothólar* örnefni býli

"Austarlega í engjunum, ekki langt frá garðinum [040], eru tveir lágir heiðarhólar, sem standa upp úr mýrinni og heita Auðnukotshólar eða Unukotshólar. Engar sagnir eru kunnar um mannabústaði þar, og ekki sjást mannvirki, aðeins stórþýft." segir í örnefnaskrá.

"Enginn veit hvernig á nafninu stendur. Hefur þó verið grafið í þá en engin merki um mannabyggð fundist." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 9 og Ö-Syðrasel c), 5

ÁR-197:042 heimild um myllu

"Um engjarnar vestan Markhella, en austan Æðarness, rennur keldudrag, heitir Myllulækur. Þangað flutti Páll Jónsson bóndi í S-Seli 1855-87, f. 1832, d. 1887, kornmyllu sína, sem áður var við Selslæk [027]. Sáust rústir mylluhússins fram á miðja þessa öld. ofan við rústina heitir Mylludæl, nú uppgróin." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 9-10

ÁR-197:043 *Þrívörður* örnefni

"Þar sem mætast Auðnukotsengjar, Kakkarengjar og beitiland frá Stokkseyri, heita Þrívörður. Þau mannvirki sjást nú ekki." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 10

ÁR-197:044 *Markagarður* heimild um landamerki

"Niður féll að geta um grjótgard vestan Selsheiðar, sem er í mörkum milli hennar og Hraunhverfis. Liggur garðurinn úr Selsflóði í Skerflóð og heitir Markagarður." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel b), 10

ÁR-197:045 *Markagarður* heimild um landamerki

"Grasfitin heiman frá túni á Syðra-Seli er slægjuland frá Syðra-Seli alla leið út að Markagarði, sem er á milli Hafliðakotsengja og Syðraselsengja." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 1

ÁR-197:046 heimild um samgöngubót

"Austan við Breiðarima heitir Markadæl. Þar eru á tveimur stöðum. steinar eða vörðubrot, áttu þau að bera saman í mitt bilið, sem er á milli stöplanna undir brúnni á Hraunsá. En séð til austurs áttu þessar umgetnar vörður að bera saman í við fjárhústóft sem stóð norðaustast á túninu á Ásgautsstöðum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 2

ÁR-197:047 heimild um samgöngubót

"Austan við Breiðarima heitir Markadæl. Þar eru á tveimur stöðum. steinar eða vörðubrot, áttu þau að bera saman í mitt bilið, sem er á milli stöplanna undir brúnni á Hraunsá. En séð til austurs áttu þessar umgetnar vörður að bera saman í við fjárhústóft sem stóð norðaustast á túninu á Ásgautsstöðum." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 2

ÁR-197:048 heimild um fjárhús

"Suð-austan við fjárhúsin, sem enn eru notuð er Ærhúsdalur." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 3

ÁR-197:049 heimild

"Í hánorðri frá Lágum nokkurn spöl, er grasi vaxin dæl, sem heitir Langavaðsdæl, kennd við Langavað [025] á Selslæk og var lengi uppi standandi grjótgardur frá Langavaði í stefnu á Langavaðsdæl." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 3

ÁR-197:050 *Gerða-Sel* örnefni sel

"Þegar sauðhúsið, sem fyrir getur [022], var lagt niður, var byggt sauðahús upp á mýri. Var það í norður frá Gerða-Seli,..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 3

ÁR-197:051 heimild um fjárhús

"Þegar sauðhúsið, sem fyrir getur [022], var lagt niður, var byggt sauðahús upp á mýri. Var það í norður frá Gerða-Seli [051] en mun hafa staðið þar í stuttan tíma. Stóð tóftin eftir og var kölluð Fremri-Pálstóft." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 3

ÁR-197:052 *Traðarholtssel* heimild um sel

"Var þá sauðhúsið flutt langt up á Stokkseyrarmýrar, sér tóftanna enn merki og er kölluð Efri-Pálstóft [010]. Er hún í norður frá Traðarholtsseli,..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 3

ÁR-197:053 *Grjótlækjarsel* heimild um sel

"Var þá sauðhúsið flutt langt up á Stokkseyrarmýrar, sér tóftanna enn merki og er kölluð Efri-Pálstóft [010]. Er hún í norður frá Traðarholtsseli [052] og í vestur frá Grjótlækjar-Seli." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 3

ÁR-197:054 *Sveinsstekkur* heimild um fjárhús

"Síðar [en tóft á Snæbjörnshól byggð 1884] var sauðahús fyrir veturgamla sauði þar sem áður hét Sveinsstekkur. Mun hann kendur við Svein bónda Jónsson á Syðra-Seli 1811-1831. Tættur húsanna stenda enn í dag [um 1960] enda fá ár síðan þau voru lögð niður. Er efri tóftin innangarðs á Unukotsengjum og byggð síðar og er aðeins fáum föðmum norð-austar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 4

ÁR-197:055 heimild

"Unukotsengjar eða Auðunskotsengjar eru engjar frá Syðra-Seli. Þær takmarkast af grjótagarði að austan, sem Páll Jónson lét hlaða..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 4

ÁR-197:056 *Æðanes* heimild um náthaga

"Vestan við Mylnudæl er Æðanes, sem hefur nafn af því að þar var mikið af æðarblika, meðan ræktað var æðarvarp í grjóthólma sem er suðvestar í vatninu. Enginn þeirra manna sem ég kynntist gat sagt mér hvenær hann var hlaðinn, en er þó áræðanlega mannaverk." segir í örnefnaskrá.

"Syðra-Selsbóndinn hlóð nesið af 1908 og hafði þar náthaga fyrir kvíær sínar." segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Syðra-Sel c), 4 og Ö-Stokkseyri yfirlit, 29

ÁR-197:057 heimild um kálgarð

"...á Syðra-Seli, ja-ég veit ekki, þrjá kílómetra frá sjó, þar var þanghrönnin heim við kálgarð...", segist heimildarmanni frá í frásögnnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

Heimildir: Sjávarflóð, 7

ÁR-198 Efrasel

1686: Jarðardýrleiki 10 hdr. BL, 103. 1708: Jarðardýrleiki óviss. Stokkseyrarkirkjueign. Í Jarðabók Árna og Páls eru jarðirnar Syðrasel og Efrasel skráðar sem ein jörð, Sel. "Ein jörð skift fyrir löngu í tvo bæi, kallast annar Efra Sel, annar Syðra Sel." JÁM II, 57. "Jörðin Sel í Stokkseyrarhreppi kemur fyrst fram í ritaðri heimild 1560 [DI XIII, 562], en þar næst 1681 og þá orðin tvö býli Sel efra og Sel neðra, en 1703 og síðan, Efra-Sel og Syðra-Sel. Standa býlin svo náð, að nærri má kalla tvíbýli, og eru nú nýttuð sem ein jörð væri frá Efra-Seli." segir í Örnefnaskrá Efrasel, 1. "Í Gíslamáldaga Stokkseyrarkirkju frá 1560 er Sel fyrst nefnt svo kunnugt sé og þá sem ein jörð en í bændatali frá 1681 eru býlin orðin tvö...Sel á land á móti Ásgautsstöðum um Selsvatn og úr því um Selslæk í Löngudæl. Sel skiptir Ásgautsstaðalandi í tvennt, báðum aðilum til óþæginda, því Ásgautsstaðabóndi þurfti að fara um Selsland til að nytja úthaga sinn og slægjur, varla án árekstra...Jörðin var metin á 10,3 hundruð 1861." segir í Sunnlenskum byggðum II, 240-241.

Tún um 1920: 2,2 ha, þar af 1/2 sléttað. Garðar: 569 m². "Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga næg...Engjar spillast af vatnságangi á vetur úr lækjum, sem gjöra landbrot og bera sand og jarðhnausa á engjarnar til stórkaða. Peningabeit spillir og enginu stórlega, sjerdeilis frá Hrauni og öðrum fleiri jörðum...Vatnsból bregst um vetur og er þá langt til að sækja." JÁM II, 57-59.

ÁR-198:001 *Efra Sel* bæjarhóll bústaður

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-198:002 heimild um útihús

Heimildir: Túnakort, ótímasett (um 1920)

ÁR-198:003 *Efra-Selsstekkur* heimild um stekk

"Efra-Selsstekkur. Norður E[fra]-Seli, austan við mótakið. Mannvirki við hólinn sjást enn." segir í Örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 2

ÁR-198:004 *Adolfshús* bæjarstæði býli

"Fyrsta þurrabúðarhúsið var reist 1889, Adolfshús, sem Adolf Adolfsson, áður bóndi á Stokkseyri, reisti og bjó í til dauðadags 1913." segir í Sunnlenskum byggðum. Þetta hús er með vissu fyrsta húsið sem hér er klætt bárujárni. Adolfshús er enn í fullri notkun og hefur það gengt ýmsum hlutverkum. Árið 1940 byggði Jón

Magnússon kaupmaður við það verslunarhús úr steini en gerði Adolfshús að vörugeymslu. Árið 1979 voru milliveggir numdir brott, vörugeymslan klædd nýmóðins þiljum, og sameinuð bæði húsin gefa 18 m langa kjörbúð er Allabúð nefnist." segir í Sunnlenskum byggðum.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 174

ÁR-198:005 heimild um verslun

"Síðasta átakið var stórt verslunarhús er síðar hýsti Zöllnersfélagið og Verslun Bjarna Kristjánssonar -..." segir í Sunnlenskum byggðum.

Þessar framkvæmdir voru gerðar á árunum 1890-1893.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 174

ÁR-198:006 heimild um lendingu

"Næst var að koma fyrir festum í Blöndu svo að þar mætti leggja verslunarskipum "færandi varninginn heim."" segir í Sunnlenskum byggðum.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 174

ÁR-198:007 heimild um varnargarð

"Fyrst var byrjað á hinum öflugra sjóvarnargarði verðandi þorpi til varnaðar." segir í Sunnlenskum byggðum.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 174

ÁR-198:008 heimild um landamerki

"Árið 1897 var Stokkseyrarhreppi skipt í tvö sveitafélög; ber eystri hlutinn hið gamla hreppanafn, en ytri hlutinn heitir Eyraðakkarheppur, og eru mörkin milli hreppanna þessi: Úr sjó um Markahlein austan til og þaðan beint í grjótagarð sem er í mörkum milli Hafliðakots og Syðra-Sels og nær upp í Hafliðakotsvatn." segir í Sunnlenskum byggðum.

Heimildir: Sunnlenskar byggðir II, 171

ÁR-198:009 heimild um leið

"Vegmynd liggur frá bænum til norðvesturs yfir mýrarlautina út í heiðina, nú mjög niðursokkinn." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 2

ÁR-198:010 *Litlihóll* heimild

"Í túninu heim undir bænum og norðaustan brautarinnar er túnblettur, er kallast Guðnaskák, og austan skákarnar er í túninu lítill hóll eða græn bunga, heitir Litlihóll, sennilega gömul, vallgróin rúst." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 2

ÁR-198:011 *Efra-Selslind* heimild um vatnsból

"Vestan við brautina [009] og í dálitlum halla frá núverandi lesthúsi heitir Lindarskák, túnblettur. Neðst í henni í túnjaðrinum var Efra-Selslind, nú þrotin og aðeins hola eftir. Þarna var áður vatnsból fyrir bæinn með góðu vatni, en breyttist og var leirugt fyrir tilkomu Flóaáveitu." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 3

ÁR-198:012 *Háatóft* heimild

"Austast í túninu, austan við núv. refahús og svo til fast við húsið, er kringlóttur hóll, heitir Háatóft." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 3

ÁR-198:013 *Guðnahús* heimild um fjárhús

"Norðaustur af bænum, að sjá í Ingólfsfjall austanvert, eru greinilegar rústir af fjárhúsi og hlöðu, sem Ásmundur Hannesson byggði, það hét áður Guðnabyrgi. Ætla má, að það og Guðnaskák, áður nefnd, taki nafn af Guðna Magnússyni, sem var bóndi á Efra-Seli 1790-1810..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 3

ÁR-198:014 *Selsmór* heimild um mógrafir

"Syðst á Efra-Selsmýri heitir Vestrimór, öðru nafni Selsmór. Þar var almenn mótekja frá Stokkseyri fram á þessa

öld." segir í örnefnaskrá.
Heimildir: Ö-Efra-Sel, 3

ÁR-198:015 Þórðartóft heimild um fjárhús

"Syðst á Efra-Selsmýri heitir Vestrimór, öðru nafni Selsmór [014]. Þar var almenn mótekja frá Stokkseyri fram á þessa öld. Í mýrinni nokkuð fyrir ofan Vestrimóinn er græn rúst vallgróin á vallendisrima, heitir Þórðartóft. Er sögn, að hún taki nafn af Þórði bónda á Stokkseyri, sem þarna hafi haft sauði sína. Ekki er vitað, hvort þar er átt við Þórð Jónsson bónda á Stokkseyri 182-1864, f. 1791, d. 1867, eða Þórð Grímsson bónda á Stokkseyri 1864-1881, f. 1830, d. 1881." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 3-4

ÁR-198:016 Vaðhóll örnefni vað

"Í örnefnaskrá Sigurðar Eyjólfssonar er nefndur Vaðhóll, austan við Skítamýri og ofan við Efri-Selsheiðar." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efra-Sel, 4

ÁR-198:017 Líkhóll örnefni legstaður

"Líkhóll. Í túninu á Efra-Seli, norðan við bæinn." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Stokkseyri yfirlit, 17

ÁR-641 Fornleifar á fleiri en 1 jörð

ÁR-641:001 heimild um lendingu

"Eyrar var eitt elsta og kunnugasta örnefnið í sögu landsins til forna. Í Íslendingasögum og Sturlungu er sagt að skip komu út á Eyrum. Nafnið er alltaf ritað í fleirtölu og átti við alla ströndina milli ósa Ölfusár og Þjósár." segir í EÖ

"Á Eyrum munu árósmir hafa verið helstu útkomustaðir skipa og vart aðrir staðir oftar nefndir. Löngu seinna tekur svo Einarshöfn við, Talið er sennilegt að nafnið Eyrar sé komið af allmiklum eyrum, sem sköguðu frá graslendinu til sjávar, en þessum eyrum munu sjávarflóðin smám saman hafa skolað í burtu, en mörg örnefni eru kennd við þessara eyrar og bera þeim vitni svo sem nöfnin Háeyri og Stokkseyri. Nafnið mun hafa verið algengt til 1400." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 4

ÁR-641:002 Bryggja örnefni lending

"Fram af Klifinu er tangi, sem heitir Bryggja, en beint fram af Bryggju er nokkuð stórt og flatt sker, sem Eystra Miðfjörusker nefnist,..." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 37

ÁR-641:003 Bátsklettar heimild um lendingu

"...öll eru þessi sker frá Bryggju umflotin í lóninu vestur og inn af Klifinu. Botninn á lóninu er stórt skerjasvæði nefnt Bátsklettar, nafnið er af því, að við stærstu klettana voru bátar bundnir, þegar farið var í sölvafjöru, uns svo var hátt í að flyti inn í Lendingarlón. Bátsklettarnir eru þrír og nokkur spölur á milli þeirra." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 37

ÁR-641:004 Bátsklettar heimild um lendingu

"...öll eru þessi sker frá Bryggju umflotin í lóninu vestur og inn af Klifinu. Botninn á lóninu er stórt skerjasvæði nefnt Bátsklettar, nafnið er af því, að við stærstu klettana voru bátar bundnir, þegar farið var í sölvafjöru, uns svo var hátt í að flyti inn í Lendingarlón. Bátsklettarnir eru þrír og nokkur spölur á milli þeirra." segir í EÖ.

Heimildir: EÖ, 37

ÁR-641:005 Bátsklettar heimild um lendingu

"...öll eru þessi sker frá Bryggju umflotin í lóninu vestur og inn af Klifinu. Botninn á lóninu er stórt skerjasvæði nefnt Bátsklettar, nafnið er af því, að við stærstu klettana voru bátar bundnir, þegar farið var í sölvafjöru, uns svo var hátt í að flyti inn í Lendingarlón. Bátsklettarnir eru þrír og nokkur spölur á milli þeirra." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 37

ÁR-641:006 Lendingarlón heimild um lendingu

"...öll eru þessi sker frá Bryggju umflotin í lóninu vestur og inn af Klifinu. Botninn á lóninu er stórt skerjasvæði nefnt Bátsklettur, nafnið er af því, að við stærstu klettana voru bátar bundnir, þegar farið var í sölvafjöru, uns svo var hátt í að flyti inn í Lendingarlón."

"Fyrir vestan Bóndaréttarklöppina er Lendingarlón, nokkuð stórt um sig en vestan við það er Umflotnaklöpp eða Lendingarklöpp eins og hún var stundum nefnd, hún er há og umflotin,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 37-38

ÁR-641:007 *Bátsrás* heimild um lendingu

"...sem Veiðilón heitir, en fram í það er rás úr Lendingarlóni, sem Bátrás heitir, farið var um hana inn í Lendingarlón er ekki flaut hjá Bátsklettum." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 38

ÁR-641:008 *Bryggja* örnefni lending

"Rétt fyrir framan Svartaklett er lágt sker, sem heitir Bryggja." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 39

ÁR-641:009 *Bryggja* örnefni lending

"Inn af Landssuðursskeri að vestan er smá sker, sem nefnist Bryggja." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 46

ÁR-641:010 *Illavað* heimild um vað

"Fram úr Kaldósskeri gegnur tangi út í Langalón, sem Illavaðstangi heitir nefnist, en vaðið yfir Langalón nefnist Illavað." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 42

ÁR-641:011 *Folaldavað* heimild um vað

"Yfir lónið [heitir ýmsum nöfnum eftir staðsetningu: Setuklettalón, Háuklettalón, Nýjabæjarlón og Háeyrarlón] eru tvö vöð slæm, heitir það eystra Folaldavað,...." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 43

ÁR-641:012 *Slaukuvað* heimild um vað

"Yfir lónið [heitir ýmsum nöfnum eftir staðsetningu: Setuklettalón, Háuklettalón, Nýjabæjarlón og Háeyrarlón] eru tvö vöð slæm, heitir það eystra Folaldavað [011] en hitt Slaukuvað, en Slauka er í gömlu máli það sem er torfært." segir í EÖ

Heimildir: EÖ, 43

ÁR-641:013 *Rífsós* heimild um leið

Siglingaleið í gegnum Rífsós sem var aðalbrimsundið fyrir opnu bátana meðan enn var stundaður sjór á þeim: "Sundtréð [ÁR-152:005] í Mundamiðkotsbæinn og Ingólfsfjallsöxlina. Í miðju sundi er sker, sem heitir Þyrill. Þyrillinn er í Mundakotsmiði, en til þess að fara rétta leið verður að fara vestur af merkjum, meðan farið er fram hjá Þyrli og voru því höfð sérstök mið á honum. Upphaflega var miðað við Gamla-Hraunbakka, sem sífellt var að smá molna niður undan sjónum, það mið þótti ekki nógu nákvæmt og var því sett upp tré, sem stendur í hæsta skeri framan við flæðarmálið og er því úti í sjó um stórstraumsfjöru." EÖ.

Heimildir: EÖ, 43

ÁR-641:014 *Sund fram* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Einarshafnarsundmerkin saman." EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:015 *Þyrilrásin* heimild um leið

Siglingaleið fram hjá Þyrli sem er sker í Rífsósi: "Vestan við Þyrilinn er Þyrilrásin, sem skipin urðu að þræða eftir merkjum, svo sem nú hefur verið frá sagt [Sjá siglingaleið um Rífsós 013]." EÖ.

Heimildir: EÖ, 43

ÁR-641:016 *Hlíðin á Berg* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Hafnarnes ber í Hlíðarkotið." EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:017 *Hvarf* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Bærinn Ásgautsstaðir hverfur í Gamla-Hraunsbakka."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:018 *Þúfa* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Hafnames í Kvennagönguhóla."EÖ.

"Dýpsta mið sem sótt var á."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:019 *Slakki* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Hafnames ber í Slakka, sem er innan við hæðina í Hlíðinni."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:020 *Leirinn* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Hafnarleir. Djúpmið: Bæjarbrún. Þvermið: Háeyrarklettur og til Þorlákshafnar."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:021 *Bæjarbrún* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Varðan á Hafnarnesi ber í Þorlákshafnarbæ."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:022 *Háeyrarklettur* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Háeyrarhjallar bera í Ingófsfjallsræturnar. Djúpmið: Þykkvahlíð."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:023 *Nýjabæjarklettur* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Nýibær ber í fjallsræturnar."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:024 *Þykkvahlíð* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Hafnames ber í hæð á Hlíðinni."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:025 *Óskverkin* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Ásgautsstaðir fram úr Gamla-Hraunsbakka. Nýibær um fjallsræturnar. Sundvarðan og tréð saman [ÁR-152:005 og 006]."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:026 *Állinn* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Stokkseyri um Heklu og Stokkseyrarkirkja gengur fyrir Þríhyming."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:027 *Steinkotshraun* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Steinskot í fjallshamarinn og Hlíðin á Berg til Gýgjarsteins í fjallsendann."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:028 *Holukambur* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Holukamburinn í austurbrún Steinkotshraunsins."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:029 *Litla-Hraunshola* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Fjallið í Gýgjarstein að Garðastöðum, Stokkseyrarsundtré í Ásgautsstaði."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:030 *Hraunin saman* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Stokkseyri í Heklu og Stóra-Hraun og Gamla-Hraun bera saman."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:031 *Hraunsrif* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Fjallið um Hafliðakot og Stokkseyri í Búrfell eystra."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49

ÁR-641:032 *Brúnirnar* heimild um mið

Fiskimið Eyrbekkinga um 1900: "Lofsstaðahóll, ber í horn Þríhyrnings. Fremsta horn: Grunnbrún, svo Miðbrún og Ystabrún."EÖ.

Heimildir: EÖ, 49; OVG: Oddur V. Gíslason. Leiðir og lendingar, 44

ÁR-641:033 *Bjarnavörðuhola* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Austan við Hraunsrif [031] er Bjarnavörðuhola með miðunum Bjarnarvarða í Hamarinn á Ingólfsfjalli og Bakkabúðir í Skálafell."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185

ÁR-641:034 *Kalastaðaríf* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Austur af henni [Bjarnastaðaholu 033] er Kalastaðaríf frá Kalastöðum austur á Nielsenshús. Djúpmið á rifinu er Loftsstaðahóll í syðsta hnjúkinn á Þríhyrningi."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185

ÁR-641:035 *Gerðahola* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Þá tekur við Holukampur austur á Aðalstein og síðan Gerðahola austur að markagarðinum milli Gerða og Vestra-Írargerðis. Mið á Gerðaholunni eru Gerðar í Hamarinn á Ingólfsfjalli og Loftsstaðahól í kvosina innan undir Eyjafjallajökli."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185

ÁR-641:036 *Olnbogahraun* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Þá tekur við Olnbogahraun, frá því að markagarðurinn milli Íragerðanna ber í austuröxlina á Ingólfsfjalli, þar til Eiríkibakki ber í sama stað. Djúpmið er Loftsstaðahóll í Hafrafell."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185

ÁR-641:037 *Kumbaravogshola* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Þá kemur Kumbaravogshola, er Kumbaravogsbærinn ber í öxlina á Ingólfsfjalli. Djúpmið er hið sama sem á Gerðaholu [035]."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185

ÁR-641:038 *Grunnbrún* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Annars er hraunbrúnn frá Sjónarhólnum austur að Ýsukletti á Grunnbrún, sem kallað er, þ.e. Loftsstaðahóll í syðsta hnúkinn á Þríhyrningi."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185

ÁR-641:039 *Ýsuklettur* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Ýsuklettur er hrauntangi. Mið á honum eru grjótvarða [ÁR-191:011] á sjávarbakkanum fram af Grjótlæg, og er breidd hans frá því varðan ber í Búrfell í Grímsnesi og þar til hún er komin í vestra gilið á Ingólfsfjalli, en djúpmiðið er mitt á milli Djúpbrúnar (þ.e. innsta hnúksins í Þríhyrningi) og Hafrafells. Annars er sama djúpmiðið austan við klettinn og vestan, unz kemur austur fyrir Baugstaðaríf [040]..."GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 185-186

ÁR-641:040 *Baugstaðaríf* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Ýsuklettur [039] er hrauntangi. Mið á honum eru grjótvarða [ÁR-191:011] á sjávarbakkanum fram af Grjótlæg, og er breidd hans frá því varðan ber í Búrfell í Grímsnesi og þar til hún er

komin í vestra gilið á Ingólfsfjalli, en djúpmiðið er mitt á milli Djúpbrúnar (þ.e. innsta hnúksins í Þríhyrningi) og Hafrafells. Annars er sama djúpmiðið austan við klettinn og vestan, unz kemur austur fyrir Baugstaðarí, þ.e. þegar Fornu-Baugstaðir bera í Hesteyru. "GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 186

ÁR-641:041 *Loftsstaðahraun* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "...Loftsstaðahraun, og nær það austur að Laxgrjótum, sem eru suður undan Ragnheiðarstöðum. Djúpmið á Loftsstaðahrauni var talið Gerðabakki í Geitafell. "GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 186

ÁR-641:042 *Baugstaðabót* heimild um mið

Fiskimið Stokkseyringa: "Baugstaðabót nefnist leirinn vestan frá Ýsukletti suður af Baugstaðarí og austur að Loftsstaðasundi; eru þar mikil ýsumið. "GJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringasaga I, 186

ÁR-641:043 *Sjóvarnargarður* heimild um varnargarð

"Með allri strandlengju Eyrarbakkahrepps er hlaðinn garður, sem nefndur er Sjóvarnargarður. " segir í EÖ

"Sá er fyrst hreyfði á því máli var danskur hafnarstjóri D. C. Petersen um 1785 en lítið um hafa verið gert fyrir en eftir flóðið mikla 1799, er Lambertsen kaupmaður lét hlaða grjótagarð með [...]lki fyrir íbúðarhús og verslunarhús, lengi er það eini sjóvarnargarðurinn, þó hefur sá garður verið lengdur til austurs um 150 m árið 1840. Síðar eru svo ýmsir kaflar hans hlaðnir upp....Sjóvarnargarðurinn er víðast 5-19 feta hár og þykkur að því skapi, að honum hefur hlaðist mikið af sandi sem er honum til styrktar." segir í EÖ. "Fyrsti sjóvarnargarðurinn var byggður fyrir Skúmsstaðalandi og urðu þá algjör þáttaskil í uppgræðslu landsins og öryggi byggðarinnar." SB II, 278. Í Sunnlenskum byggðum segir enn fremur um varnargarðinn; Byrjað var að hlaða garð eftir Básendaflóðið 1799. Hlaðið var mikið mannvirki bæði fyrir búðirnar og íbúðarhúsið sem enn stendur. Garðurinn framan við búðirnar var endurbættur nokkrum árum síðar og gjörður úr grjóti eingöngu og allur eflur og hækkaður. Mun hann standa enn eins og frá honum var gengið fyrir nær 200 árum. Svo gerðist lítið í garðhleðslumálum og sýsmaður ritar til amtmanns 1814 að úrbóta sé þörf, annar eyðist Eyrarbakki sem verslunarstaður og þá yrði verslunarlaust frá allt austur í Berufjörð. Í stuttu máli varð ekkert af framkvæmdum. Ekki eru til heimildir um það hvenær garðurinn var lengdur austur að Gónhól né í vestur að talið er, þ.e.a.s. vestur í Timburport, en þangað hafði garður Lambertsens ekki náð. Næstu áfangar voru byggðir fjær sjó sem segir ýmislegt um ágang sjávar. 1847 tekur Guðmundur Thorgrímsen við sem verslunarstjóri og í hans tíð er garðurinn bættur og bannað að taka grjót úr gamla garðinum. Upp úr þessu hófst garðhleðsla fyrir löndum Háeyrar og fyrir Hraunslöndum og 1906 varð Eyrarbakkahreppur eigandi að jörðunum Dreptokki og Óseyrarnesi og þar sem þær lágu undir sjávarágangi þurfti að byggja varnargarð. Voru gerð samtök um að hlaða sjávarvarnargarð fyrir þessar jarðir auk Einarshafnar og Skúmsstaða. Árið 1909 er talið að garðurinn hafi náð frá Ölfusá austur að Hraunsá. SB II.

Heimildir: EÖ 19-20; SB II, 253-225

ÁR-641:044 heimild um leið

Ein aðalleiðin um Flóana: "Torvelt var að sækja verzlun til Eyrarbakka (og Stokkseyrar) vegna vegleysis. Þeir, sem leið áttu úr vesturhluta héraðsins, urðu að fara með bökkum Ölfusár, og var þó örðug kelda fyrir ofan Refstokk, unz Þorleifur ríki á Háeyri kom því til leiðar að hún yrði brúuð."GG.

Heimildir: Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 59

ÁR-641:045 *Ásavegur* heimild um leið

"Þar fyrir ofan [fyrir ofan Skammalæk] breikkar aftur og myndast annað stöðuvatn, Arnarhólsvatn. Er það grunnt og mun minna en Hólavátn - hefir stefnu frá suðri til norðurs. Er það í mörkum og á Arnarhóll land að austan, Hólar að vestan en Lölukot að norðvesturhorni. Fyrrum lá fjölfarinn vegur yfir vatnið mitt. Nefndist það Arnarhólsvað og sjást fornar djúpar reiðgötur að báðum megin; hét þar Ásavegur.", segir í örnefnaskrá. "Hin aðalleiðin, Ásavegurinn, lá í austur um Stokkseyri nálægt Skipum, yfir í Hróarholtslæk á brú hjá Arnarhóli eða vaði hjá Hæringstöðum og síðan áfram upp hjá Súluholti og þaðan norður Ása austanverða."GG.

"...Sjást merki hans víðar austur og upp af Flóann, en hann var þjóðleið manna, sem fóru í kaupstaðarferðir á Eyrarbakka úr uppsveitum Árnes- og Rangárvallasýslna. (Sjá Austantóru II: Vegir og ferjustaðir í Árnæssýslu, bls. 125-142).", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hólar (a), Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 59

ÁR-641:046 heimild um leið

Leið til Eyrarbakka: "Margir fóru og austur með sjó og upp með Þjórsá, einkum þeir, sem héldu áfram austur

yfir ána á Sandhólaferju."GG.
Heimildir: Gísli Gestsson. Árnæssýsla, 59

ÁR-642 Óstaðsetjanlegar fornleifar

ÁR-642:001 *Atlabyrgi* heimild um hjall

"Það urðu engar skemmdir á húsum. Það hrundi einn veggur undan einu fiskbyrgi...hjá honum Þórarni heitnum, Atlabyrgið gamla, að sjógarðurinn hrundi undan því.", segir í frásögnum af sjávarflóði sem varð árið 1925.

Heimildir: Sjávarflóð, 7, 10

ÁR-642:002 *Ölvisstaðir* heimild um býli

Fornbýli í Stokkseyrarhreppi: "Ölvisstaðir voru kenndir við Ölvi, son Hásteins..." GJ.

1904: "Ekkert örnefni, sem nú er á þessum stöðum, minnir á bæjarnafnið Ölvisstaði. Bærinn hefur lagst nokkuð snemma í eyði, því þá er Flóamannasaga rituð, hétu þar Ölvistöftir. Þó hefir hann staðið þá er Landnáma var rituð, því hún segir: >>þar heita nú Ölvisstaðir<<. Þá voru þó bæði nöfnin kunn, og getur vel verið, að nafnið Stjörmosteinar hafi verið almennara tíðkað og því haldist lengur."BJ.

Heimildir: GJ: Guðni Jónsson. Stokkseyringa saga I, 55-56; BJ: Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 9

4. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Alls hafa verið skráð 1097 fornleifastaðir á 72 jörðum, sem gerir um 15 minjastaði á jörð að meðaltali. Við skráningu minja er notast við tvenns konar flokkun. Í fyrsta lagi er flokkað eftir eðli fornleifanna, en með því er reynt að greina á milli hvort á staðnum sé mannvirki, hvort aðeins er vísbending um að mannvirki sé eða hafi verið þar, hvort um er að ræða stað sem tengist þjóðsögum eða markverðum atburðum eða náttúruminjar, sem hafa menningarsögulegt gildi. Innan hvers flokks er síðan reynt að greina frekar eftir gerð. Flokkun af þessu tagi kemur ekki nema að takmörkuðu gagni við svæðisskráningu, vegna þess að þær heimildir sem stuðst er við eru yfirleitt ekki svo nákvæmar að hægt sé að sjá hvort mannvirki er enn á þeim stað sem lýst er, eða hvort mannvirki hefur nokkurn tíma verið á minjastaðnum. Þessi flokkun kemur því fyrst verulega að gagni eftir að farið er á vettvang. Tegundir fornleifa á skráningarsvæðinu eru skráðar hér að neðan.

álagablettir	11	sögustaður	1
bæjarhólar	67	tóft	3
bæjarstæði	47	vörður	3
frásögn	3	vegir	2
garðlag	4	þjóðsögur	37
gerði	1	örnefni	76
gripir	1	öskuhaugur	1
heimild	839		
kuml (eru 4 en eru skráð saman)	1		

Á flestum stöðum var hægt að greina hlutverk þeirra staða sem skráðir voru og eru þau sýnd í eftirfarandi töflu.

Búsetuminjar		Aðrar minjar	
bústaðir	79	landamerki	23
býli	205	eyktamörk	1
		aftökustaðir	3
		óþekkt	86
Minjar um jarðrækt		Aðrar búsetuminjar	
áveitur	22	brunnar	17
akur	1	þvottastaðir	11
kálgarður	8	vatnsból	6
		sundlaug	1
Búnaðaminjar innan túns		Útgerðarminjar	
útihús (ótilgreind)	87	bryggjur	9
fjárhús	48	lendingar	24
lambhús	7	naust	2
hesthús	4	sjóbúðir	8
fjós	16	hjallar	5
túngarðar	12	fiskreitar	3
myllur	3	mið	28
skemmur	2	uppsátur	3
smiðjur	2	herslubyrgi	1
hlöður	4		
hænsnakofi	1		
brunnar	17		
Búnaðarminjar utan túns		Samgönguminjar	
stekkir	37	leiðir	45
sel	18	samgöngubætur	22
mógrafir	15	vöð	28
réttir	10	áfangastaðir	4
kvíar	7	brýr	17
torfristustaðir	13	tjaldstæði	5
beitarhús	8	ferjur	3
smalakofar	1	varða	1
nátthagar	2		
varnargarðar	12		
vörslugarðar	4		
heygarðar	5		
fjárskýli	4		
Kirkjur og legstaðir		Samkomuminjar	
kuml/legstaðir	11	þingstaðir	3
kirkjur	4	leikvöllur	1
		verslun	3
		Þjóðsögustaðir	
		huldufólksbústaðir	20
		draugar	5
		nykrar	2
		tröll	1
		skrímli	1

Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, og jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar sem eru samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því langmikilvægasta tegund fornleifastaða og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er, að í meirihluta tilfella, er enn búið á þeim og víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá, að meira eða minna leyti. Þar sem enn er búið á bæjarhólum er hæpið að réttlætanlegt sé eða raunhæft að friða þá fyrir frekara raski, en skemmdir bæjarhólar geta þó verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á þeim. Mikilverðastir eru þó bæjarhólar, sem ekki hefur verið byggt á eða orðið fyrir raski. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun, en til eru upplýsingar um hvort bæjarhús hafi verið flutt og má ganga útfrá því, að þar sem hús hafa ekki verið flutt, þar séu bæjarhólar minna eða meira raskaðir. Á skráningarsvæðinu má ætla að ekki séu margir óhreyfðir bæjarhólar, tvö kaupún hafa risið á svæðinu, víða er enn búskapur, búið að slétta stór svæði sem eru nytjuð enn í dag auk bæjarhóla sem sjórinn hefur skolað í burtu

Fyrir utan bæjarhóla á býlum sem verið hafa í byggð fram á þessa öld eru fjölmargir staðir þar sem byggð hefur annaðhvort varað í stuttan tíma eða þar sem hjáleigur eða afbýli hafa lagst í eyði, eins og sjá má af töflunni sem fylgir byggðasögukaflanum. Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum, því oft er meira eftir af byggingum í kringum bæjarhólinn, þ.e. útihúsum og gördum. Slíkir staðir hafa einnig meira kynningargildi því á þeim getur verið auðvelt að átta sig á legu og afstöðu bygginga en bæjarhólar eru oftast ekki annað en ólögulegir hólar, margir huldur sjónum af byggingum og uppfyllingum. Að líkindum eru ekki margir slíkir staðir á skráningarsvæðinu vegna þess hve mikil uppbygging og röskun hefur orðið þar.

Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru peningshús helstu byggingar á hverri jörð. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Flest slík hús voru fyrir sauðfé, einnig hefur verið nokkuð af lambhúsum en lítið af fjósum og hesthúsum. Fjós hafa sennilega verið hluti af

bæjarhúsunum á flestum bæjum eins og meginþorri smiðja og e.t.v. skemma á skráningarsvæðinu. Enn á ný setur sérstaða byggðarlagsins með sinni miklu hjáleigu- og þurrabúðarbyggð skorður varðandi það hversu mikið af útihúsum hafi verið að finna innan lögbýlanna sjálfra. Í hreppnum eru til 63 túnakort frá um 1920. Á 14 þeirra er aðeins merkt bæjarstaðið en engin útihús og mörg kort tilheyra misgömlum hjáleigum (33). Sé aðeins tekið mið af túnakortum þeirra 17 lögbýla sem hafa túnakort eru aðeins milli 1 og 2 útihús að meðaltali á jörð í Stokkseyrarhreppi, sem er lágt hlutfall. Sé summa skráðra heimilda um fjárhús, fjós, hesthús, lambhús, skemmur, hlöður á lögbýlum deilt niður á þau öll skráð gerir það milli 2 og 3 útihús á jörð. Til samanburðar má geta þess að það voru milli 4 og 5 útihús á hverri jörð í landbúnaðarhéruðunum Borgarfirði, Eyjafirði og Fnjóskadal en í Skeggjastaðahreppi í Norður-Múlasýslu þar sem margbýlt var á hverri jörð og treyst á sjósókn samhliða landbúnaði, voru einungis um 1-2 útihús á jörðunum.

Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi peningshús, en þeim hefur fækkað síðan meira en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt með stórvirkum vinnuvélum og einnig hafa yngri peningshús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum.

Hlöður urðu ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við útihús, þótt ekki séu glöggar heimildir um þetta. Í hreppnum eru skráðir fleiri heygarðar en hlöður, en á Suðurlandi var nokkuð algengt að heygarðar stæðu spottakorn frá bæjarhúsum⁶⁴ svo e.t.v. eru ótilgreindar rústir á hólum hér og þar í hreppnum leifar heygarða.

Tún, garðar og akrar

Á fyrri hluta 19. aldar voru tún almennt ekki girt á Íslandi og virðist svo hafa verið um allnokkrar aldir. Á 19. öld var rekinn áróður fyrir túngarðshleðslum og um aldamótin síðustu voru komnir garðar í kringum nokkur tún á skráningarsvæðinu. Oft er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að flestir séu þeir frá 19. öld.

Auk eiginlegra tún- og vörslugarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi kvikfjár voru sumstaðar byggðir sérstakir garðar, til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum og flóðum. Á skráningarsvæðinu er mikil hætta af sjávarflóðum og var farið að reisa sjóvarnargarða á 19. öld. 12 varnargarðar eru skráðir, að líkindum er þó um framhald af sama garðinum að ræða í einhver skipti, en það mun koma betur í ljós við aðalskráningu.

⁶⁴ Finnur Jónsson. *Þjóðhættir og ævisögur frá 19. öld: minnisblöð Finns frá Kjörseyri*, 289.

Á undanförnum árum hafa orðið hraðar framfarir á sviði fornleifavísinda og hafa menn m.a. þróað aðferðir sem byggja á efnagreiningum á jarðvegi og geta með því móti sagt til um ræktun túna og áburðarnotkun til forna. Til þess að hægt sé að beita slíkum aðferðum verða túnin að vera óskemmd af vinnuvélum og helst má tilbúinn áburður ekki hafa verið borin á þau. Slík tún eru ekki mörg eftir, ef nokkur, í Stokkseyrarhreppi. Þegar túnakortin í hreppnum voru gerð um 1920 eru sáðgarðar við langflesta bæina, en aðeins minnst á einn kálgarð og einn akur í öðrum heimildum.

Kvíar og stekkir

Á flestum stöðum landsins lögðust fráfærur af um og upp úr aldamótunum 1900. Skráðir stekkir á svæðinu eru 37. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar með litlu hólfi (lambakró) á einni hlið eða við annan enda. Sumsstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki, sem voru slegnir.

Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumsstaðar voru færirkvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á 20. öld. Aðeins 7 kvíar eru skráðar á svæðinu, en þær hafa vafalaust verið á hverjum bæ. Líklegasta ástæðan fyrir því að þeirra er ekki getið á öllum jörðum er líklega sú að færirkvíar voru mikið algengari í seinni tíð og hafa sennilega ekki staðið á sama stað nema nokkur ár í einu. Örnefni hafa því ekki náð að festast við staðinn og því ekki nefnd í örnefnaskrá.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Aðeins 1 slíkur er skráður en líklegt er að smalakofar og –skýli hafi verið á fleiri stöðum og jafnvel nokkrir á jörð því algengt hefur verið að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru undantekningarlítið við staði sem hátt ber og þar sem víðsýnt er.

Beitarhús og sel

8 beitarhús eru skráð á hreppnum. Þau voru stundum reist á tóftum gamalla býla og selja svo segja má að hlutverk sumra tóftanna hefur verið margþætt í aldanna rás. 18 sel eru skráð á svæðinu. Auk þessara 18 selja eru 3 hjáleigur sem hafa verið byggðar upp á gömlum selstöðum. Stokkseyrarsel eystra og vestara, frá Stokkseyri, og Teitssel frá Hæringsstöðum. Tvö örnefni, Skipaselstangi og Selós benda að líkindum til sela en ekki selja, en slíkt mun

skýrast við aðalskráningu. Tvö lögbýli, sem voru í eigu Stokkseyrarkirkju, eru kennd eru við sel, Efrasel og Syðrasel, en þar var þó orðin föst búseta á 17. öld.⁶⁵

Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskapur hefur sennilega verið hætt snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjujörðum og stærri býlum, sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Líklega eru seltóftir víðar, en þær ásamt eyðibýlum, eru þeir minjastaðir þar sem mest er að sjá af mannvirkjaleifum og sem einna best gætu hentað til kynningar. Mörg rannsóknarefni eru einnig enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megí muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömuleiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir af seljabúskap.

Skráð fjárskýli eru 5 í hreppnum. Skýlin skiptast í skjólgarða og hlaðnar (fjár)borgir. Hefur féð þá legið fyrir opnu, sem kallað var, verið á beit í fjörunni en gat farið í skjól. Í Ferðabók Eggerts og Bjarna frá 1752-1757 kemur fram að féð á Eyrarbakka lifi mest á þara.⁶⁶

Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var stór hluti heyaflla hveirrar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskrá sést að menn hafa oft leitað langt eftir örlitlum heytuggureytingi og móar hafa verið slegnir þar sem nú sprettur lítið sem ekkert gras. Bestu engjarnar voru flæðiengjar þar sem vatn flæddi yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var vatni víða veitt á móa og mýrar. Algengt var að veita bæjarlækjum á svæði utan við tún og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum tilgangi. Hér eru skráðar 22 áveitur.

Flestir veitugarðar eru byggðir í votlendi og sökka því fljótt og hverfa ef þeim er ekki haldið við. Einstaka áveituskurðir og stíflugarðar teljast kannski ekki merkileg mannvirki, en þau eru þó minjar um tegund af jarðrækt sem fæstir af yngri kynslóðinni hafa hugmynd um eða skynbragð á, og er því nauðsynlegt að koma í veg fyrir að öll veitumannvirki hverfi.

Útgerðarminjar

Á svæðinu eru skráðar 16 lendingar, 9 bryggjur (oft örnefni sem vísa til þeirra), auk nausta, sjóbúða, hjalla, fiskreita og uppsátra. Það kann að þykja einkennilegt í ljósi þess hve mikið útræði var frá Bakkanum að engin verbúð sé skráð. Hugleiðingar um það efni eru reifaðar í

⁶⁵ SB II, 214.

⁶⁶ FEB II, 263.

byggðasögukaflanum hér að framan og er hér með vísað til hans. En enginn vafi leikur á stóru hlutverki sjávarútvegs á þessu svæði frá öndverðu en ætla má að þær miklu minjar sem hann skildi eftir sig sé að mestu horfnar vegna samspils manna og náttúru.

Minjar um samkomur og þinghald

Skráðir eru 3 þingstaðir í hreppnum. Þingdalur sem var rétt við Stokkseyrabæinn enda var Stokkseyri þingstaður hreppsins um aldir. Annar er hins vegar skráður í landi Holts, á Ljósateigi og eru heimildir um hann öllu óljósari. Þriðji þingstaðurinn, í merkingunni samkostustaður, er Góðtemplarahúsið á Eyrarbakka, sem var aðalsamkomustaður hérðabúa í byrjun 20.aldar. Tvær meintar hoftóftir eru á skráningarsvæðinu, í landi Kakkahjáleigu og við Stokkseyrabæinn, en þeim er ekki gert hátt undir höfði í ritheimildum. Brynjúlfur Jónsson skoðaði tóftina við Kakkahjáleigu og taldi hana „stekkjarlega“.⁶⁷ Verslun og höfn var á Eyrarbakka um aldir og þangað komu þúsundir manna úr þremur sýslum með varning sinn. Verslunarhúsin stóðu í Einarshafnarlandi þar til þau voru flutt í Skúmsstaðaland eftir flóðin 1653. Í landi Skúmsstaða, Háeyrar og Eyrarbakka reis kaптúnið Eyrarbakki.

Kuml og kirkjugarðar

Einn kumlateigur með 4 kumlum er skráður á svæðinu, 6 meintir fornmannahaugar, 2 óskýrar sagnir um legstaði auk örnefnisins Líkhóls. Auk þessa er sagt í örnefnaskrá að mannabein hafi fundist við vegalagningu landi Hrauns.⁶⁸

Oft eru fornmannahaugar náttúrumyndanir, en á öðrum stöðum gæti hafa geymst þekking um mannabeinafundi eða gripa. Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhus, en kirkjur og bænhus voru miklu algengari á miðöldum en seinna varð. Ekki eru til heildstæðar upplýsingar um hvar útkirkjur og bænhus voru á miðöldum en á þessu svæði var aðeins ein sóknarkirkja, á Stokkseyri, um aldir, þó kirkjur hafi einnig verið á Háeyri og Hæringstöðum fyrr á öldum.

⁶⁷ Brynjúlfur Jónsson. Rannsókn 1904, 11.

⁶⁸ EÖ, 8

Samgönguminjar

Alls voru skráðar 45 leiðir á svæðinu. Margar þeirra liggja milli bæja en aðrar eru á milli sveita innan héraðsins eða til annarra héraða oft um fjallvegi og heiðar. Farartálmar innan sveitar voru mýrar, flóar og tjarnir ofan Bakkans, auk Hraunsár, en að öðru leyti var þægilegt að komast um svæðið eins og lýst er í byggðasögukaflanum hér að framan. Helstu farartálmarnir voru þegar farið var úr hreppnum, Ölfusá í vestri, Hróarholtslækur (eða Baugsstaðasíki) í austri og hin fláa Breiðamýri í norðri. Yfir ár og læki voru skráð 28 vöð og vafalaust er það ekki nema brot af öllum leiðunum yfir þau. 17 brýr eru skráðar, og 3 ferjustaðir við Ölfusá.

Talsvert miklar minjar um samgöngubætur eru skráðar á svæðinu eða 22. Flestar þessara samgöngubóta eru sundvörður og sundtré, sem voru innsiglingarmerki fyrir sjófarendur, og ættu því ekki síður heima í útgerðarminjum en samgönguminjum. Vörður, sem samgöngubót fyrir gangandi vegfarendur eru engar skráðar í hreppnum sem sýnir að ekki var mikil hætta á að týna slóðinni þegar komið var í Stokkseyrarhrepp.

Þjóðsögustaðir

Á svæðinu er skráður 37 þjóðsögustaðir. Huldufólksstaðirnir eru langflestir eða 20, þá koma heimildir um draugana sem eru 7. Nykrar voru í Stokkseyrarhreppi og eru sagnir um 3 slíka vatnabúa. Aðeins 1 sjóskrímsli er skráð, en þau virðast hafa verið mun algengari við sjávarsíðuna Vestanlands, á Vestfjörðum og á Norðurlandi. Eina tröllsins, sem vart hefur orðið í hreppnum er landvættur, bergisinn með jarnstafinn í hendinni, eins og Heimskringla greinir frá, að hafi birst á Vikarskeiði. Engin tröllabústaður er í hreppnum enda skapast slíkar sögur á landsvæðum sem liggja að öræfum, eyðidölum og fjalllendi. Heimildir um drauga eru ekki mjög margar miðað við því sem við mætti búast á svæði þar sem heilu skipshafnirnar drukknuðu í vondum veðrum. En reyndar geymast draugasagnir misvel en flestar þær sem hér eru skráðar eru fremur nýlegar. Hið fræga galdrakvendi Stokkseyar-Dísa, er frá þessu svæði, en engin þjóðsaga henni tengd er svo niðurnjörvuð á ákveðinn stað að hennar getið í skráningunni. Álagablettir eru 11. Þeir eru oft í því hlutverki að vera víti til varnaðar, auk þess sem þeir eru oft samtvinnaðir huldufólkssögum.

5. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á, þá eru líkur á að meirihluti fornleifa á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á 20. öld og að nú sjáist aðeins brot þeirra rústa sem áður voru til. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum en benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar.

Flestar fornleifarnar er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftast en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og fylgjast vel með því raski sem nauðsynlegt er.

Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar því þeim tóftum sem enn eru sýnilegar ekki jafnmikil hættu og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Mikill hluti slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa margar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hættu af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir ógna fornleifum. Aukin skógrækt er vaxandi áhyggjuefni fyrir minjavernd á Íslandi og brýnt er að fundnar verða leiðir til að koma í veg fyrir að fornleifar spillist af völdum skógræktar.

Skógur eyðileggur hinsvegar fornleifar ekki á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja veggheðslur og afmynda rústir þannig að erfitt verður að átta sig á þeim á yfirborði eða kanna þær með uppgrefti. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarlands og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki sjálfur í tóftir á auðum svæðum.

Byggingar sumarbústaða getur valdið miklu alvarlegri spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskygningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra, frekar en að þær standi í vegi fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á

vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum á svæðinu.

Nokkrir athyglisverðir minjastaðir eru á skráningarsvæðinu og ljóst að miklu fleiri munu koma fram í dagsljósið við vettvangsathugun. Gera má ráð fyrir að mikið af stöðum sé í hættu og því brýnt að skrá fornleifar á vettvangi svo hægt sé að gera yfirlit um þá.

Þessir staðir eru friðlýstir á skráningarsvæðinu:

?? Óseyrarnes. Hin gömlu bæjarstæði Drepstokks og Óseyrarness, sem standa nærri hvert öðru norðuvestur frá kaupúninu Eyrarbakka, vestur undir Ölfusá.

?? Skúmsstaðir. Forn samfelld bæjartóft með grastorfu að ofan, þar sem nú kallast Gónhóll. Liggur sjógarðurinn um hólinn framanverðan, framundan Garðbæjarhúsinu.

?? Leifar Hástein-, Atla-, Ölvis- og Hrafnshaugs í landi Skipa (svo er nú, en hefðin kallar á að þessir haugar eru oftast sagðir í landi Traðarholts).⁶⁹

Af fenginni reynslu má ætla að við aðalskráningu muni bætast við skrá yfir tillögur um friðlýsingar og þá bætast margir minjastaðir við listann. Má strax sjá staði á svæðinu sem hægt væri að nýta til kynningar, til að efla útivist og ferðaþjónustu, ekki síður en til að stunda rannsóknir. Þetta á við um öll svæði, sem skipulögð eru til útivistar og sjálfsagt er að reyna að nýta þær auðlindir sem fyrir eru og fornleifastaðir geta verið afar upplýsandi fyrir ferðamenn, jafnt innlenda sem útlenda. Til þess að það sé hægt þarf ekki annað en að skrá staðina á vettvangi, merkja þá, svo fólk viti hvert eigi að fara, og gera upplýsingar um hlutverk og gildi minjanna aðgengilegt á einn eða annan hátt, t.d. með prentuðum bæklingum eða skiltum á staðnum.

Ekki er nokkur vafi á því að mörg spennandi rannsóknarefni eru í Stokkseyrarhreppi. Þó er ljóst að margt er horfið vegna þeirrar miklu uppbyggingar sem átt hefur sér stað á svæðinu, vegna túnasléttunnar og landbrots. Í Stokkseyrarhreppi var samfélag sem stundaði jöfnum höndum landbúnað og sjávarútveg, líklega frá fyrstu tíð. Auk þess fjölmenna samfélags, sem þarna þreifst, kom fjöldi manns á Bakkann í sambandi höfnina, kaupsstaðinn og/eða á vertíð. Um það vitna heimildir um, verslanir, útgerðarminjar, sjóbúðir, mið, samgöngubætur (sundtré og vörður), lendingar auk örnefna. Helsta byggðin var á Bakkanum,

⁶⁹ Ágúst Ó. Georgsson. *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornminjar*, 72.

sjávarbakkanum, en eftir því sem austar kom í hreppinn færðist byggðin í norðurátt upp með læknum, þar sem jarðvegurinn varð hagstæðari fyrir búskap. Flestir minjastaðanna eru nálægt bæjum, enda er byggðin þétt í hreppnum, og ætti enn að vera hægt að finna fjölbreyttar minjar, gamla bæi og útihús úr torfi og grjóti, útgerðaminjar, garðlög auk sögustaða. Auk þess eru kauptúnin tvö, Stokkseyri og Eyrarbakki, góð heimild um hvernig þéttbýliskjarni getur þróast í kringum verslun, höfn og sjósókn. Frekari rannsóknir myndu leiða af sér aukna þekkingu á byggðaþróun svæðis sem óx og dafnaði jafnt og þétt frá miðöldum. Það eru ekki margir staðir á Íslandi þar sem þróunin er jafn sýnileg og jöfn og í Stokkseyrarhreppi og jafnvel um einsdæmi að ræða. Við aðalskráningu væri auðvelt að tengja saman útivist og kynningu á fornleifum og menningarsögu þessa svæðis, sem á sér langa og litríka sögu.

5. Heimildaskrá

- Ágúst Ó. Georgsson. *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornminjar*. Reykjavík, 1990.
- Árni Hjartarsson, Guðmundur J. Guðmundsson og Hallgerður Gísladóttir. *Manngerðir hellar á Íslandi*. Reykjavík 1991.
- Árni Böðvarsson (ritsjóri). 1988. „Kökkur.“ *Íslensk orðabók handa skólum og almenningi*. Reykjavík, Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 547.
- Biskupa sögur*. I bindi. Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn 1958.
- BL:** Björn Lárusson. *The old Icelandic land registers*. W.F. Salisbury þýddi. Lund University, Lundur 1967.
- Bruun, Daniel. *Íslenskt þjóðlíf í þúsund ár I-II*. bindi. Þýð. Steindór Steindórsson. Örn og Örlygur HF, Reykjavík 1987.
- Brynjúlfur Jónsson. „Rannsókn í Árnesþingi sumarið 1904.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1905, 1-51.
- DI:** *Diplomatarium Islandicum* eða *Íslenskt fornbréfasafn*. I-XV. Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972.
- EÓ:** Einar Arnórsson. Árnesþing á landnáms-og söguöld. *Árnesingabók II*. (Ritstj. Guðni Jónsson). Reykjavík, Árnesingafélagið í Reykjavík 1950.
- EÖ:** Eyrarbakkahreppur Örnefni. Örnefnaskrá Guðmundar Þórarinssonar frá 1955 með viðbótum Sigurðar Andersen. Sjóminjasafnið á Eyrarbakka 1997.
- FEB II:** *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar*. II bindi. Haraldur Sigurðsson og Helgi Hálfðánarson gáfu út, Reykjavík 1943.
- FF:** *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*. I bindi. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar. Örn og Örlygur, Reykjavík, 1983.
- Finnur Jónsson. *Þjóðhættir og ævisögur frá 19. öld: minnisblöð Finns frá Kjörseyri*. Akureyri 1945.
- Gísli Gestsson. Árnessýsla. *Árbók Ferðafélags Íslands* 1956. Reykjavík.
- GJ:** Guðni Jónsson. *Stokkseyringa saga I*. Reykjavík 1960.
- Guðmundur Daníelsson. *Í húsi náungans*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík 1959.
- Guðni Jónsson. *Bólstaðir og búendur í Stokkseyrarhreppi*. Stokkseyringafélagið í Reykjavík gaf út, Reykjavík 1952.
- Guðni Jónsson. *Saga Hraunshverfis á Eyrarbakka*. Reykjavík 1958.
- ÍF I:** *Íslensk fornrit I. Íslendingabók og Landnáma*. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1968.
- ÍF XIII:** *Íslensk fornrit XIII. Harðar saga, Bárðar saga, Þorskfirðinga saga, Flóamanna saga, Þórarins þáttur Nefjólffssonar, Þorsteins þáttur Uxafóts, Egils þáttur Síðu-Hallssonar, Orms þáttur Stórolffssonar, Þorsteins þáttur Tjaldstæðings, Þorsteins þáttur forvitna, Bergbúa þáttur, Kumlbúa þáttur, Stjörnu-Odda draumr*. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1941.
- JÁ:** Jón Árnason. *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri*. I-VI bindi. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfu. Þjóðsaga, Reykjavík 1954-60.
- JÁM II:** *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Árnessýsla. II bindi. Kaupmannahöfn, 1918-1921.
- JJ:** Johnsen, J. *Jarðatal á Íslandi*. Kaupmannahöfn, 1847.
- Jón Börkur Ákason. *Gerði. Jarðfastar minjar í Hólum í Stokkseyrarhreppi*. Bréf til Orra Vésteinssonar fornleifafræðings 10. ágúst 2002 varðandi fornt gerði í landi Hóla.
- Jón Pálsson. *Austantórur II*. Víkingsútgáfan, Reykjavík 1945-1952.

- Jón Pálsson. *Austantórur* III. Helgafell, Reykjavík 1952.
- KEKH 2000:** Kristján Eldjárn. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*. Reykjavík 2000.
- KK:** Kålund, Kristian. *Íslenskir sögustaðir. Sunnlendingafjórðungur I*. Reykjavík, Örn og Örlygur 1984.
- Lúðvík Kristjánsson. *Íslenskir sjávarhættir* II. Bókaútgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík 1982.
- Oddur V. Gíslason. *Leiðir og lendingar í fiskiverum Íslands. Frá Jökulsá á Sólheimasandi til Reykjaness*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík 1890.
- SB II:** *Sunnlenskar byggðir. Flóinn*. II. bindi. Búnaðarsamband Suðurlands, [án útgáfust.] 1981.
- SE I:** Vigfús Guðmundsson. *Saga Eyrarbakka*. I–II bindi. Víkingsútgáfan, Reykjavík 1945.
- Sigurður Vigfússon. „Rannsókn við Haugavað.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1882, 47-59.
- Sjávarflóð:** Sjávarflóð 22.1.1925. Allan Magnússon skráði. Örnefnastofnun.
- SSÁ:** Árnessýsla. *Sýslu-og sóknalýsingar hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. Reykjavík, 1979.
- Sturlunga saga*. I-II bindi. Reykjavík 1946.
- Svavar Sigmundsson. Íslensk örnefni. Í: *Frændafundur 2. Fyrirlestrar frá færeysk-íslenskri ráðstefnu í Þórshöfn 28.-29. júní 1995*. Tórshavn 1997b, 11-21.
- Túnakort Stokkseyrarhrepps. Þjóðskjalasafn Íslands. 1920.
- Vigfús Guðmundsson. „Ölfusá.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1927, 35-57.
- Æviágrip og niðjatal hjónanna á Tóftum í Stokkseyrarhreppi Ingunnar Sigurðardóttur og Einars Sigurðarsonar. Tekið saman í tilefni ættingjamóts í Gaulverjabæ. 1977.
- Ö-Ásgautsstaðir:** Örnefnaskrá Ásgautsstaða. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1981.
- Ö-Baugstaðir a):** Örnefnaskrá Baugsstaða. Sigurður Pálsson skráði. Örnefnastofnun. 1980.
- Ö-Baugstaðir b):** Örnefnaskrá Baugsstaða. Jón Ingvarsson skráði. Örnefnastofnun. 1980.
- Ö-Brattholt:** Örnefnaskrá Brattholts. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1983.
- Ö-Brautartunga:** Örnefnaskrá Brautartungu. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Efra-Sel:** Örnefnaskrá Efra-Sels. Helgi Ívarsson skráði 1986. Örnefnastofnun.
- Ö-Eystri-og Vestari-Grund:** Örnefnaskrá Eystri-og Vestari-Grundar. Helgi Ívarson skráði. Örnefnastofnun. 1999.
- Ö-Grjótlækur:** Örnefnaskrá Grjótlækjar. Jón Ingvarsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Hoftún:** Örnefnaskrá Hoftúns. Margrét Gísladóttir skráði, Helgi Ívarsson yfirför. Örnefnastofnun. 1979.
- Ö-Holt:** Örnefnaskrá Holts. Páll Lýðsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Hólar:** Örnefnaskrá Hóla. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1977.
- Ö-Hraunhlaða:** Örnefnaskrá Hraunhlöðu. Jón Ingvarsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Hæringsstaðir:** Örnefnaskrá Hæringsstaða. Sigríður Ingibjörg Þorgeirsdóttir skráði. Örnefnastofnun. 1976.
- Ö-Keldnakot:** Örnefnaskrá Keldnakots. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1987.
- Ö-Kotleysa:** Örnefnaskrá Kotleysu. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1982.
- Ö-Kökkur:** Örnefnaskrá Kakkar. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1981.
- Ö-Leiðólfstaðir:** Örnefnaskrá Leiðólfstaða. Sigurður Sighvatsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Lölukot a):** Örnefnaskrá Lölukots. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1978.
- Ö-Lölukot b):** Örnefnaskrá Lölukots. Jón Ingvarsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Skipafjara a):** Örnefnaskrá Skipafjöru. Guðmundur Kristinsson skráði. Örnefnastofnun. 1960.
- Ö-Skipafjara b):** Örnefnaskrá Skipafjöru. Ingvar Hannesson skráði. Örnefnastofnun. 1926
- Ö-Skipar:** Örnefnaskrá Skipa. Jón Ingvarsson skráði. Örnefnastofnun.

- Ö-Stokkseyrarfjara a):** Örnefnaskrá Stokkseyrarfjöru. Andrés Markússon skráði. Örnefnastofnun. 1926.
- Ö-Stokkseyrarfjara b):** Örnefnaskrá Stokkseyrarfjöru. Þorsteinn Bjarnason skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Stokkseyrarfjara c):** Örnefnaskrá Stokkseyrarfjöru. Ókunnur skrásetjari. Úr dánarbúi Guðna Jónssonar. Örnefnastofnun.
- Ö-Stokkseyri yfirlit:** Yfirlit yfir örnefni Stokkseyrar. Örnefnastofnun.
- Ö-Stokkseyri:** Örnefnaskrá Stokkseyrar. Örnefnastofnun.
- Ö-Sundin á Stokkseyri:** Örnefni yfir sundin á Stokkseyri. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun.
- Ö-Syðrasel a):** Örnefnaskrá Syðrasels. Helgi Ívarsson skráði. Örnefnastofnun. 1986.
- Ö-Syðra-Sel b):** Örnefnaskrá Syðra-Sels. Guðrún S. Magnúsdóttir skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Syðra-Sel c):** Örnefnaskrá Syðra-Sels. Jón Júníusson skráði. Örnefnastofnun. 1960.
- Ö-Tóftir:** Örnefnaskrá Tófta. Sigurður Sighvatsson skráði. Örnefnastofnun.
- Ö-Traðarholt:** Örnefnaskrá Traðarholts. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun.
- Ö-Vestra-Ranakot:** Örnefnaskrá Vestra-Ranakots. Jón Ingvarsson skráði. Örnefnastofnun.